Csekonics. (Zsombolyai és Janovai gróf.) Vas vármegyéből származik. Őse Pál (Mátyás és Marics Judith fia) 1753 január 29-én nyert címeres nemeslevelet Mária Terézia királynőtől. Pál, a ki a kőszegi kerület táblai ügyvéde volt, Vas vármegyében Gasztony, Medves, Alsó- és Felső-Rönök és Rába-Szent-Mihály községekben birt birtokokat. Neje nemes Kanicsár Mária, Kanicsár Pál és Hertelendy Julia leánya, a kivel 1754 május 22-én Kőszegen kelt egybe. Két fia volt: József és Imre. József (szül. 1757 február 22-én Kőszegen, † 1824 április 26-án Pesten) vezérőrnagy, a magyar állami ménesintézetek hírneves megalapítója. 1774-ben kadétként belépett a D'Ayasassa Curassier-ezredbe, 1777-ben hadnagy, 1778-ben főhadnagy a Modena, később a Zeswitz Currassier-ezredben, 1783-ban kapitány, 1787-ben őrnagy, 1789-ben alezredes. 1790-ben ezredes, 1806-ban tábornok és a felkelő nemes sereg dandárnoka lett, 1799-ben a Szent István-rend kiskeresztjét kapta. Már mint kapitány behatóan tanulmányozta és részletes emlékiratot dolgozott ki arra nézve, miként lehetne a lótenyésztést hazánkban felvirágoztatni. Iratát átnyujtotta II. József császárnak, a ki ezt elfogadta. Miután az első kísérletek fényesen sikerültek, a császár megbízta őt a z állami lótenyésztés szervezésével. Csekonics József alapította ez időben a mezőhegyesi állami méntelep-intézetet. Mikor 1788-ban a török háború kitört, a császári sereg lóállományának ellátásával Csekonics Józsefet bízták meg. E rendkívül nehéz időkben e sulyos feladatát II. József császár legnagyobb elismerésére oldotta meg. Hogy a hadsereg lóállománya takarmányban ne szenvedjen szükséget, 12.000 kaszást rendelt Mezőhegyesre s innen szállította a szénát az Alduna vidékére. 1790-ben húsz évre bérbe kapta, majd 1792-ben örökáron megvette a zsombolyai uradalmat1. 798-ban a hadsereg és Bécs városa részére vágómarhák szállításával volt megbizva. Második neje, a kitől a jelenleg élő nemzedék származik, pribéri Jankovics Julia († 1835 deczember 10) pribéri Jankovics János hétszemélynök, udvari tanácsos és báró Püchler Teréz leánya volt. József testvére, Imre (szül. 1759 † 1830 Kőszegen) Vas vármegye táblabírája, 1790-ben körmendi főszolgabíró. 1809-ben, a franczia megszállás alkalmával tanusított kitünő szolgálataiért, a hadsereg fővezényletétől elismerő okiratot kapott. Fia Ferencz (szül. 1783 † 1872 Budán) őrnagy, részt vett a francziák elleni háborúban, 1814-ben Brionne vára ostrománál tanusított vitézségéért az orosz császári Vladimir-rend IV. osztályát kapta. Utódai nem maradtak. József tábornok özvegye Jankovich Julia, 1829-ben megvevén a janovai uradalmat a mai Temes vármegyében, 1833 junius 31-én I. Ferencz király neki és fiának Jánosnak a Zsombolyai és Janovai előnevet adományozta. János (szül. 1809 † 1880) 1829-ben Temes vármegye táblabírája. 1864 deczember 9-én Bécsben kelt oklevéllel grófi rangot nyert, melyet a koronázás után, 1874 márczius 2-án megerősítettek. 1879 május 5-én valóságos belső titkos tanácsos lett. Neje báró kisfaludi Lipthay Leona (szül. 1821, † 1903). Fia: Endre (szül. 1846 szeptember 13) nagy áldozatkészséget tanusított a szegedi árvíz idején a károsultakkal szemben. 1891 január 10 óta a magyar szent korona országai Vörös Kereszt Egyesületének elnöke. 1892 január 16-án valóságos belső titkos tanácsos lett. 1895 november havában Jenő főherczeg, a német lovagrend nagymestere, a maltanus nagykeresztet adományozta neki. 1898 november 30-án a Ferencz József-rend nagykeresztjét nyerte. 1900 október 2-án főasztalnokmester lett. Elnöke Torontál vármegye Gazdasági Egyesületének. Nejétől, született gróf Cziráky Konstanciától származó gyermekei: 1. Andrea, férjezett gróf Széchenyi Andor Pálné. 2. Sándor (szül. 1872) cs. és kir. kamarás, 1902 óta a főrendiház tagja, neje: báró Vay Margit, fia: Endre (szül. 1901). 3. Pál (szül. 1873). 4. Gyula (szül. 1875) volt országgyűlési képviselő, a Magyar Lovaregylet egyik igazgatója. 5. Iván (szül. 1876) cs. és kir. kamarás, követségi titkár Washingtonban.

Czímer: kék paizsban, zöld alapon, természetes sásbuzogányt tartó arany oroszlán. A paizs fölött grófi korona, ezen három koronás sisak. Sisakdíszek: I. (középső) felemelt jobb lábában követ tartó természetes színű daru. Takarók: veresarany-kékarany. II. (jobbról) befelé fordult paizsbeli oroszlán növekvően. Takaró: veresarany. III. (balról) magyar szablyát tartó aranyoroszlán növekvően. Takaró: kékarany.

Csernovics (Tulajdonképen Csarnojevics, Mácsai és Kisoroszi.) A család legnagyobb szerepet vitt tagja Arszén szerb patriárka, a ki 1630 táján Crngorában született. 1674-ben már ipeki patriárka lett, a Cs. családnevet csak 1688 óta használja, azt állítván, hogy a híres Crojevicsek ivadéka. 1688-ban nemzete érdekében a római-német császárhoz és a pápához fordult segélyért. Az 1689. évi hadjárat alatt jelentékeny szerepet játszott s a szerbek felkelésében tevékeny részt vett. 1690-ben a törökök bosszúja elől 80.000 emberrel Magyarországon keresett és talált menedéket. I. Lipót rendíthetetlen híveként, főleg neki tulajdonítható, hogy a szerbek 1703-ban nem csatlakoztak Rákóczihoz. († 1706.) Öcscsét Mihályt, továbbá ennek Jorge Annától született fiát Jánost, III. Károly király 1720 április 29-én magyar nemességre emelte. Mihály özvegyen maradván, 1722-ben nőül vette Korányi Annát, Szirovicza Jankó özvegyét; 1742 augusztus 15-én feleségének első férjétől származott gyermekeit, Szirovicza Arzént és Györgyöt örökbefogadta. E két fiú, Arzén és György lett a ma is élő Cs. család megalapítója. Arzén kapitány (1716—1766) egyik fia: Lázár 1793-ban grófi rangot nyert, ága azonban kihalt; második fia: Pál 1809-ben I. Ferencz királytól Kis-Orosz pusztát és a Kis-Oriszin-i (így) előnevet nyerte adományul. Fiai: Simon orosz gárdakapitány (1782—1812), Arzén (1789—1827) és Péter (szül. 1810 Nagybecskereken, † 1892 május 1). Az 1843. évi országgyülésen Arad vármegyét képviselte. 1848 április 26-án a magyar kormány Temes vármegye főispánjává és temesi gróffá nevezte ki. A Nagykikindán kitört szerb lázadás hírére a kormány az ország Délvidékére teljhatalmú biztossá nevezte ki; de a szerb felkelőkkel szemben gyengének bizonyulván, a kormány Vukovics Sebőt tette helyébe. Ettől kezdve többé nem szerepelt a közéletben, bár a kiegyezés után több ízben megválasztották képviselőnek. Fia: Arzén (szül. 1831 † 1889). Ennek fiai Pál (szül. 1866) és Mihály (szül. 1868).

Czímer: kékben zöld domb fölött fehér lovon, tigrisbőr-nyeregtakarón ülő vereskalpagos és nadrágos, zöld dolmányos, sárga csizmás magyar vitéz, jobb kezében kardot tart, a melynek hegyére levágott török fő van tűzve. Sisakdísz: paizsbeli vitéz növekvően. Takarók: kékarany-veresezüst.

Dadányi. (Gyülvészi.) D. Naum és Konstantin bécsi lakosok 1782-ben 41.200 forintért megvették Gyülvészt, a melyre II. Józseftől adományt, majd 1784 január 30-án czímeres nemeslevelet nyertek. Ezeket az okleveleket a gyülvészi kastélyba betört rablók megsemmisítvén, I. Ferencz király 1808 augusztus 12-én D. Konstantin kérelmére új megerősítő adománylevelet állított ki a gyülvészi birtokra. Tagjai közül: Pál (szül. 1812 † 1882) Torontál vármegye szolgabírája volt. Erzsébet Vukovics Sebő 1848-iki kormánybiztoshoz és a későbbi (1849) igazságügyi miniszterhez ment nőül.

Damaszkin. (Németi.) D. Lyubomirovics István és nejétől, Zákó Máriától született gyermekei: Sándor, Antal, Simon, Szabbás, Pulcheria, Terézia, Kata, Anna, 1799 deczember 20-án nyertek czímeres nemeslevelet, 1800 szeptember 19-én pedig »Németi« előnevet. A nemeslevelet az 1800 június 28-án tartott közgyűlésen hirdették ki Torontál vármegyében. A család a XIX. század első felében Hajdusicza (mai Istvánvölgy) és Németi (a mai Beregszónémeti) helységekben birt földesúri joggal.

Dániel. (Szamos-Ujvárnémeti.) D. Tódor szamosújvári, D. Jeremiás és Pál ebesfalvi lakosok, továbbá Tódor fiai, Demjén, Miklós, Lukács és Minas, III. Károly királytól 1725 július 3-án nyertek czímeres nemeslevelet. Pál fiainak, Tódornak és Demjénnek a nemességét II. József 1786 június 19-én kelt elhatározásával elismerte. Tódornak hasonnevű fia verseczi lakos, a ki szentandrási kincstári főbérlő volt, 1826-ban hirdettette ki nemességét Temes vármegyében. II. Tódor fia László, Krassó-Szörény vármegye aljegyzője, 1866—67-ben verseczi polgármester volt. Tagjai közül János királyi tanácsos, (1840—43) Torontál vármegye alispánja, kinek Kiss Augusztával kötött házasságából született gyermekei: Ernő, Béla († 1876) honvédhuszárszázados, József főherczeg szolgálattevő tisztje és Ilka férje: Steingassner Ákos kir. ítélőtáblai bíró († 1898), Ernő (szül. 1843-ban), 1865-ben Torontál vármegye aljegyzője, 1867-ben szolgabíró, 1868-ban törvényszéki ülnök lett. 1870-ben a begaszentgyörgyi kerület képviselővé választotta. Ugyanezt a kerületet képviselte az 1872—75. évi országgyűlésen is. 1878-ban Nagybecskereket, 1887 óta Pancsovát képviselte. Részt vett a Tiszavölgyi társulat megalapításában, 1881 óta a nagykikinda—nagybecskereki vasút igazgatója. 1895 január 15-én, a Bánffy-kabinet megalakulásakor a kereskedelmi tárczát vette át, mely állásában 1899 február 26-ig maradt. 1896 április 25-én megkapta a valóságos belső titkos tanácsosi méltóságot. Az ezredéves országos kiállítás rendezése körül szerzett érdemei elismeréséért, 1896 november 1-én bárói rangot nyert, az örökös főrendiházi tagsági jogosultsággal. 1898 márczius 1-én az első osztályú vaskoronarendet nyerte. Fiai: Elemér (szül. 1874) min. titkár és Tibor (szül. 1878) Pancsova és Versecz főispánja. Pál, a torontálmegyei ág megalapítója, 1822 szeptember 13-án Aradon született. 1842-ben Torontál vármegye aljegyzője, 1848-ban a zichyfalvi járás főszolgabírája. 1848-ban országgyűlési képviselővé választották. Mert a kormányt Debreczenbe is követte, börtönbe jutott, de 1850-ben kegyelmet nyert. 1861-ben és 1865-ben újból képviselővé választották s azóta állandóan a zichyfalvi kerületet képviselte. 1887 óta a szabadelvű pártkör egyik alelnöke is volt. († 1895 május 10.) Fiai: Pál országgyűlési képviselő, János, József és László volt országgyűlési képviselő, 1896-ig Torontál vármegye alispánja, 1896—1897-ig Nógrád vármegye főispánja.

Czímer: veresben 3-as zöld halom fölött egymást keresztező két zöld pálmaág között genfi kereszt. Sisakdísz: pánczélos kar karddal, melyen átütött török fő van.

Czímer, bárói: veresben hármas zöld halom felett egymást keresztező két zöld pálmaág, fölötte ezüst-kereszt. A paizs fölött bárói koronán nyugvó sisak.

Dellimanics (Delimanics). D. József verőcze-vármegyei szolgabíró 1747 július 24-én nyert czímeres nemeslevelet Mária Terézia királynőtől, melyet 1747 decz. 12-én hirdettek ki Verőcze vármegyében. A család 1801-ben telepedett le Torontál vármegyében, midőn Verhovácz Miksa zágrábi püspök a billédi uradalmat nyerte kárpótlásul a katonai Határőrvidék számára lefoglalt horvátországi birtokaiért. A püspök a billédi uradalomhoz tartozó Kécsát (ma Kőcse) hűbéreseinek adta haszonélvezetül, kik közé a D. család is tartozott. D. György 1820 aug. 1-én hirdettette ki nemességét Torontál vármegyében, Verőcze vármegye bizonyítványa alapján. Tagjai közül: Nándor, 1836-ban Torontál vármegye táblabírája, György 1837-ben főszolgabíró, László 1848-ban Verőcze vármegye főszolgabírája és főispánja volt. Ferencz törvényszéki elnök, Imre 18 éven át volt a csenei járás főszolgabírája. Lajos 1890—1893, majd ismét 1893—1895-ig főszolgabírája, 1895—1902-ig alispánja, 1904—1906 és 1910 óta másodízben főispánja Torontál vármegyének, Kőcsén birtokos.

Czímer: Kék paizs arany paizsfővel, abban két piros rózsa. Alatta ezüst szarufa, az alatt hatágú aranycsillag. Sisakdísz: nyilt fekete szárny között hatágú aranycsillag. Takarók: kékarany-veresezüst.

Demko-Belanszky. D. másképen Belanszky János és György, a kik Heves vármegyében laktak, 1797 április 10-én igazolták nemességüket. Ferencz 1806 decz. 2-án hirdettette ki nemességét Torontál vármegyében, Békés vármegye bizonyítványa alapján, János nemességét pedig 1829 jan. 12-én. A fenti György fiai közül: Mihály a Csernovics-család mácsai uradalmának jószágigazgatója volt. Ferencz, a ki 1806-ban hirdettette ki nemességét, torontálszécsányi jegyző, utóbb uradalmi tiszttartó. Mihály fia Pál, ennek fia Pál (sz. 1838 †), 1884-től 1896-ig Nagybecskerek város országgyülési képviselője; fia Pál jogtudor, dévai kir. közjegyző. Testvére Ferencz Torontál várm. útbiztosa, gazdasági tudósító és földbirtokos.

Czímer: kékben, zöld alapon hatágú aranycsillagtól és ezüstfélholdtól kisért, jobbra vágtató magyar vitéz, aranyzsinóros veres atillában, kék nadrágban, sárga csizmában, s veres tollas sisakkal, felemelt jobbjában kivont kardot tartva, melynek hegyén levágott török fő vérzik. Sisakdísz: vörösmezű, kardot tartó kar, a kardon átütött török fővel. Takarók: kékarany-veresezüst.

Diván. D. Konstantin Torontál vármegye táblabírája 1806 február 9-én nyerte a Padéi előnevet. Mint padéi földesurat a vármegye 1801-ben kétségtelen nemesei sorába iktatta.

Czímer: kékkel és veressel hasítva. Elől négy fehér balharánt gerenda, hátul zöld alapon aranyoroszlán, jobbjában aranymarkolatú görbe kardot, baljában leveles aranykoronát tartva. Sisakdísz: paizsbeli oroszlán növekvően. Takarók: kékezüst-veresarany.

BOTKA

CSÁVOSSY

CSERNOVICS

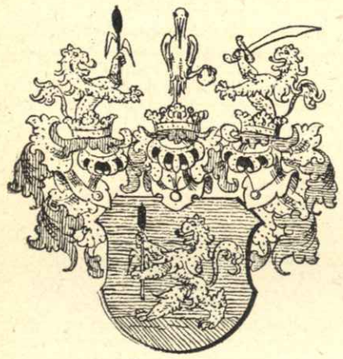

CSEKONICS

DÁNIEL (nemesi)

GERLICZY

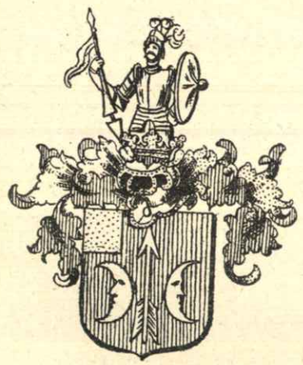

DUKA

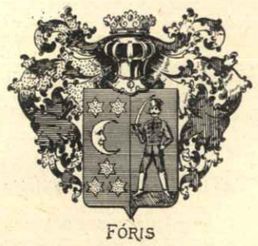

FÓRIS

DELLIMANICS

Duka (Kádári báró). A családból első ízben Duka Mihály eszéki lakos és gyermekei Miklós, Péter, Illés, Anna, Erzsébet, Zsófia és Katalin, továbbá Miklós fiától született Gábor, Péter, Miklós és György nevű unokái, nemkülönben néhai testvérének Andrievics Máriától született János és Konstantin nevű fiai 1792 julius 26-án nyertek magyar nemességet. A nemességszerző fiai közül Péter 1816 julius 17-én táborszernagyként s a Mária Terézia-rend vitézeként hadiérdemeiért bárói rangot nyert, melyet Illés nevű testvérére és néhai testvérbátyjának, Miklósnak Péter és István nevű fiaira is kiterjesztettek. D. Péter táborszernagy 1816 július 26-án a maga és utódai, illetőleg ilyenek hiányában néhai testvérbátyja, Miklós utódai részére, Kádár birtokra nyert adományt s a Kádári előnév használatához jogot. Másodizben a családból Duka Miklós újvidéki lakos, Pál alezredes, 1820 július 21-én kapott nemességet. Utódai jelenleg is élnek. A báró D. családból jelenleg Géza országgyűlési képviselő és szolgálatonkívüli viszonyban álló követségi tanácsos Ernőházán birtokos.

Címer : a jobb felső sarokban, aranynégyszöggel kitöltött kék paizsban, két kifelé fordult ezüstfélhold között, czölöpösen, hegyével felfelé állított nyíl. Sisakdísz : szembefordult páncélos alak növekvően,strucztollas nyilt sisakkal, derekára övezett karddal, jobbjában kis zászlós lándzsát, baljában kerek szúró paizsot tart. Takaró : kékezüst-kékarany.

Endrődy. E. Mátyás alszámvevő, a délmagyarországi kincstári javságok elárverezése alkalmával megvette Csávost, a melyre adományt nyert. Ez alapon Torontál vármegye 1795-ben beiktatta a vármegyei nemesek lajstromába. Utána fia József örökölte, a ki 1848-ig Csávos helység földesura volt. Minthogy azonban az E. család a vételár egy részével hátralékban maradt, E. József halála után (1850) a csávosi birtokokra a kincstár tette rá a kezét.

Filkovič. Horvátországból származik. A nemességet 1602-ben Péter nyerte II. Rudolftól. A család a XIX. század elején költözött Torontál vármegyébe, a hol F. Ker. János és rokonai 1823 febr. 3-án hirdettették ki nemességüket Zágráb vármegye bizonyságlevele alapján. Egyike volt azoknak a családoknak, a melyek mint a zágrábi püspökség hűbérnökei Bókán telepedtek meg, hol birtokos volt. Tagjai közül : Boldizsár 1848-ban Torontál vármegye főszolgabírája volt. Ennek unokája Boldizsár, jelenleg tb. főjegyző.

Címer : veresben,három koronás párducz fővel megrakott kék pólya. Sisakdísz : természetes galamb, csőrében három olajággal. Takarók : Kékezüst-veresarany.

Fodor I. (Szilágybagosi.) Szilágy vármegyéből származik. Régi család, mely már a középkorban birtokos volt Szilágy és Kraszna vármegyékben. Tamás, kinek neje Borzási Balog Eufrozina volt, 1542-ben nyert nemességújító czímerlevelet. Ennek gyermekei a borzási birtokra nyertek adományt. Tamás fia János Pázmán Dorkát vette nőül. Ennek utóda Tamás 1604-ben Borzáson volt birtokos. Családi közlés szerint Tamástól, a ki 1542-ben nemességújító czímerlevelet nyert, a jelenleg élő nemzedék a következőleg származik le : Tamás fia I. János, ezé II. János, ezé III. János, ezé Zsigmond, ezé György, ezé Mózes, a ki Szilágy vármegyében 1806—1808-ban Récsén volt birtokos. Ennek fia Ruben, a debreczeni városi nyomda igazgatója, ezé Károly földbirtokos cs. és kir. hadbíró, majd járásbíró. A család a XIX. század elején igen el volt terjedve Szilágy és Kraszna vármegyékben. Az 1805. évi összeírás szerint Borzáson és Bagoson is. Tagjai közül Dávid, Sándor és Klára Borzáson voltak birtokosok. Az 1806. évi összeírás szerint F. Dávid, Sándor és Klára $10^{5}/_{12}$ régi és $2^{2}/_{3}$ új jobbágytelket birtak Borzáson. Dávidnak ezenkívül még Paliczkon, Halmosdon egy fél jobbágytelke volt. György, Imre, Mózes és Tamás Récsén voltak birtokosok, hol $3^{1}/_{2}$ adómentes telkük és öt jobbágytelkük volt. A fenti Károly földbirtokos és járásbíró. Fia : Vilmos jelenleg Hont vármegye főszolgabírája. A család 1848 előtt Borzás, Bagos és Récse helységekben bírt földesúri joggal. Idővel elterjedt Hajdu és Zemplén vármegyékbe is. Torontálban 1871-ben költözött. Hontba 1898-ban telepedett le.

Címer : kék paizs ezüst paizsfővel. A paizsban ezüstkövekből rakott oromzatos őrtorony emelkedik, fekete kapuval s a kapu mindkét oldalán, valamint a torony közepén egy-egy lőréssel. A torony tetejére villás végű ezüstnyelű veres zászló van tűzve, mely a paizsfőbe nyúlik be. Sisakdísz : két fiát vérével tápláló pelikán. Takarók : mindkét oldalról : kékezüst.

Fodor II. Ilynevű családból István 1794-ben Pozsony, Antal 1839-ben egyik székelyszék bizonyítványa alapján hirdettette ki nemességét Torontál vármegyében. E család a XIX. század első felében Gádon bírt földesúri joggal.

Fóris (Néveri). Bars és Nyitra vármegyékre kiterjedt család, mely nemességét, családi közlés szerint, a mohácsi vész utáni időkben kapta ; F. Imre a XVII. században Nyitra vármegye szolgabirája volt. 1823-ban költözött Torontál vármegyébe. Mátyás († 1903.) lovrini jegyző és földbirtokos volt. József jelenleg zsombolyai főszolgabíró ; neje Erzsébethvári Csiki Karola ; fia József joghallgató.

Címer : hasított kék paizs. Elől : felül két, alul három hatágú arany csillag között ezüst félhold. Hátul : zöld alapon álló veres atillás, kék nadrágos, sárgacsizmás magyar vitéz,jobbjában görbe kardot tart, melyen átütött török fő van. Sisakdísz : paizsbeli vitéz növekvően. Takarók : kékarany-veresezüst.

Gerliczy (Aranyi és Szent-Gerliczei, Szent-Gerlistyei báró). Ősi fészke a mai Rudaria volt, a melyet hajdan Gerlistyének neveztek. Okiratilag ismeretes, hogy Gerlistyei István 1410 junius 16-án Ozorai Pipo temesi gróf és főispántól, a ki egyszersmind Zarándi és Krassói főispán, valamint szörényi bán és kir. sókamarai gróf volt, új adományt nyert Gerlistyére, melyet mind ő, mind nemzetsége a régi idők óta békességben bírt. 1431-ben Aranyi Gerlistyei Miklós beiktatási parancsot nyer több Erdélyben fekvő birtokrészre, I. Ulászló király pedig Mehadikát adományozta Gerlistyei Lászlónak és Jánosnak. I. Mátyás király 1484-ben Gerlistyei Jakabnak Galista, másként Rudezza nevű helységre állított ki adománylevelet. Jakab 1495-ben már szörényi bán volt s 1502-ben Jajcza ostrománál megsebesült. Fiai közül Imre végvári kapitány (1526), Jakab Mohácsnál esett el. A törökök elől a család mindjobban Erdélybe húzódott. Gábor 1528-ban Mehadikára és tartozékaira nyert adományt János királytól. A fenti idősebb Jakab fia Miklós (1535) szintén Erdélybe költözött és a Matskássy család hunyadvármegyei jószágaira tartott igényt. A XVII. század elején Miklóst Karánsebes várában találjuk. I. Lipót király idejében Gerliczy Jakabbal találkozunk, kinek fia Horvátországba költözvén, családi

nevét Gerlichichre változtatta. Ennek unokája János, 1774-ben osztrák, 1777-ben fiume-buccaritersatoi személynökként magyar bárói rangot nyert. Ennek fia Ferencz selmeczi kamaragróf († 1833) 1800-ban Klárafalvát és Deszket vásárolta meg a kincstártól. Ennek fia Ferencz cs. kir. kamarás és őrnagy. Fia Félix (szül. 1819, † 1895) cs. és kir. kamarás, 1860—61-ben Bihar vármegye alispánja. Fia Ferencz (szül. 1859) cs. és kir. kamarás, a Souv. Máltai lovagrend tagja, országgyűlési képviselő. Birtokai: Deszk, Klárafalva, Ferenczszállás és Kiszombor egy része. Fia: Félix Géza Vincze (szül. 1885) a főrendiház örökösjogú tagja, cs. és kir. attaché Konstantinápolyban.

Czímer: haránt négyelt paizs szívpaizszsal. Ebben veresben, zöld halmon ülő és csőrében gyöngyös és rubintos aranygyűrűt tartó gerlicze. Nagy paizs: felső osztálya kékkel és zölddel vágva; fenn ezüst keresztecske, lent királyi korona. Jobb- és baloldali osztály: aranyban, a belső vágásvonalakra támaszkodó, veressel fegyverzett kétfejű sas. Alsó osztály: kékben arany-horgony. Három sisak. Sisakdíszek: I. Aranynyal és kékkel váltakozva vágott két elefántagyar között aranyhorgony. II. keresztbe tett egyenes és görbe aranymarkolatú kard között a paizsbeli kereszt. III. két keresztbetett bányászkalapács között, hármas halmon a szívpaizsbeli gerlicze. Takarók: I. kékarany. II. feketearany. III. veresezüst. Paizstartók: jobbról aranyoroszlán, balról természetes tigris.

Gudenus báró. G. János Kristóf és János Dániel 1668 márcz. 5-én német birodalmi lovagi rangot nyernek. János Kristóftól ered az idősebb ág, melyből János Kristóf 1696 szept. 20-án birodalmi bárói rangot nyert. Mivel a bárói diplomát annak idején nem állították ki, János Kristófot és fiait, Kristófot, Rezsőt, Fülöpöt, Ferdinándot, János-Albertet és Antal-Ferenczet 1730 ápr. 4-én bárói méltóságukban megerősítették. Ez ágból néhai Gábor († 1879) leszármazói 1907 aug 16-án osztrák grófi rangot nyertek. Az ifjabb, vagy steierországi ág Orbán Ferdinándtól ered. Ez az ág 1732-ben nyert VI. Károlytól, 1745 jan. 7-én VII. Károlytól és 1746 jan. 11-én I. Ferencz császártól bárói oklevelet. Ez ág sarja: Húgó Ferencz Xavér (szül. 1833) pápai titkos kamarás, cs. és kir. kamarás, a ki 1860 aug. 18-án Csávosy Sarolttát vette nőül, Gádon birtokos. Fia: Béla (szül. 1863) Gádon és Lugoshelyen (Krassó-Szörény várm.) birtokos.

Gyertyánffy (Bobdai). Örmény eredetű család, mely Erdélyből 1796-ban költözött Torontál vármegyébe. Ose Gy. Antal, a ki fivéreivel: Lukácscsal, Kristóffal és Jánossal együtt 1795 jún. hó 25-én nyert czímeres nemes levelet I. Ferencz királytól. János Erdélyben maradt, Antal, Lukács és Kristóf 1796-ban nyerték adományul Bobda, Gyér és Tolvádia helységeket. Antal, Lukács és Kristóf 1806 aug. 1-én nyerték a Bobdai előnevet. Antal ága kihalt. Kristófnak, a ki a tolvádiai ágat alapította, fia volt Dávid; ennek leányát Bertát, 1842 jún. 9-én gróf Nákó Kálmán vette nőül. Lukács ága, az úgynevezett gyéri ág jelenleg is virágzik. Ez ág nevezetesebb sarjai: Dávid (szül. 1797 † 1878) Torontál vármegye követe, majd alispánja, később főispánja. Fia Gyula jogtudor, 1848—49-ben honvédfőhadnagyként harczolt az erdélyi seregben és Segesvárnál megsebesült. Fia: Dénes a perjámosi járás főszolgabírája. Ferencz honvédezredes Lüders orosz tábornok túlnyomó serege ellen, 220 székelylyel 3 napig védelmezte a kökösi hidat, mely védelemben valamennyi társával hősi halált halt. — László 17 éves korában küzdötte végig a szabadságharczot, mint Bocskay huszárfőhadnagy. A szőregi csatában két lovat lőttek ki alóla és bal térdébe golyót kapott. János († 1880.) sok ideig Torontál vármegye alispánja volt. Ferencz (szül. 1845, † 1888.) a nagybecskereki kir. törvényszék elnöke. János vérteskapitányként 1859-ben a solferinói és magentai csatákban tüntette ki magát. Kálmán honvédhuszárezredes, Jenő pancsovai főszolgabíró, László földbirtokos, tartalékos huszárhadnagy, Andor földbirtokos.

Czímer: négyelt paizs. 1. és 4. veres mező arany paizsfővel, melyben mindkét oldalról kinyúló két összefont kékmezű kar látható. Alatta: zöld alapon gyertyát tartó ezüstoroszlán. 2. és 3. kékben négy (2 : 2) hatágú aranycsillag között veres szív. Sisakdísz: nyílt fekete szárny között könyöklő, kardot tartó, kékmezű kar. Takarók: veresezüst-kékarany.

Gyulai (Marosnémethi és Nádaskai gróf). Magyarországból a XVII. században Erdélybe szakadt család, őse Ferencz váradi alkapitány 1651. A család főleg katonai pályán tűnt ki. Gy. Ferencz udvarhelyi főkapitány, valamint nejétől Kapy Máriától született Ferencz, István és Katalin nevű gyermekei 1694 jún. 2-án bárói rangot nyertek és ugyanő 1701 jan. 13-án gyermekeivel együtt grófi rangot. E család a XIX. század első felében Dugossello (Nyerő), Saravola (Sárafalva) és Nagyősz helységekben birt földesuri joggal.

Harnoncourt gróf. A család neve tulajdonkép De la Fontaine és d'Harnoncourt-Unverzagt. Ősi luxemburgi család, melyből Pál Bernát 1627. április 29-én birodalmi grófi rangot nyert. Hubert (szül. 1789. † 1846.) Ebenfurt és Keglbrun bárója, Retz ura 1839 június 7-én kelt legfelsőbb engedélylyel a kihalt gróf Unverzagt-család czimerét és család nevét a saját családjával egyesítette. A család 1827. szeptember 19-én nyert honfiusítást Csehországban. Fia Miksa Viktor (szül. 1820, † 1867) cs. kir. kapitány. Fia Felix (szül. 1857.) cs. és kir. kamarás, a Máltai lovagrend tiszteletbeli lovagja, 1887 deczember 28-án vette nőül Écskai Lázár Mariannát († 1893.), családja utolsó sarját, kivel a nagykiterjedésű écskai uradalmat nyerte hozományul. Fia Felix (szül. 1891.)

Czímer: négy részre osztott paizs, arany szívpaizszsal, abban két keresztbe fektetett kék zarándokbot fölött veres kagyló. A nagy paizs jobb felső osztálya: négyelt paizs koronás arany szívpaizszsal, abban öt fekete lépcsőn felfelé kúszó, hátán és mellén halpikkelyekkel fedett fekete kutya, arany nyakövvel. 1. és 4. haránt négyelve, felül és alul feketében arany oroszlánfő. Két oldalt aranyban fekete liliom. 2. és 3. veresben balharánt fehér pólya. A nagy paizs bal felső osztálya: 1. és 4. veres mező ezüst pólyával vágva, abban haladó kétfarkú aranyoroszlán. 2. és 3. kékben ezüst szarvasfő; a 3. mezőben levő befelé fordulva. A nagy paizs jobb és bal alsó osztálya egyszer vágva és hasítva és kék szívpaizszsal, abban három repülésre kész pacsirta. 1. és 4. aranyban a vágási vonalból kinövő aranykoronás fekete sas. 2. és 3. veresben három jobbharánt pólya. Hat sisak; sisakdíszek: (a két középső) I. balfelé fordult arany zászlót tartó veres oroszlán. Takaró: kékarany. II. paizsbeli fekete kutya arany nyakörvvel, háta és melle halpikkelyekkel fedve, növekvően; takaró: veresezüst. A két jobb oldali: III. kék aranytekercsből kiemelkedő ezüst szarvasfő. Takaró: kékarany. IV. nyilt szárny, a jobb oldali haránt négyelve, felül és alul feketében arany oroszlánfő. Két oldalt aranyban

fekete liliom. A baloldali veresben balharánt ezüst pólya. A két baloldali: V. leveles aranykoronás, veres ruhás, szakállas férfialak, karok nélkül, ruháján három aranygombbal és aranygallérral. Takaró: veresezüst. VI. koronás kétfejű fekete sas. Takarók: veresezüst. Paizstartók: két kifelé fordult fehér vizslakutya aranyszegélyű bibor-színű nyakravalóval, nyelvét kilógatva.

Hertelendy. (Hertelendi és Vindornyalaki.) Ősi fészke Zala vármegye, hol a család 1524 óta bírta Vindornya-pusztát; adománylevelei azonban elveszvén, III. Károly király 1718-ban új adománylevelet adott az ősi birtokra. A család torontáli ágát József alapította, a ki 1779-ben a vármegye főjegyzője lett. 1790—1803-ig Torontál vármegye alispánja, majd kir. tanácsos és aranysarkantyús vitéz. Az 1790—92. évi országgyűléseken Torontál vármegye követe volt. 1803-ban megvásárolván a kincstártól Bocsár helységet, arra királyi adományt nyert. Neje: Écskai Lázár Katalin volt, a kitől három fia született: I. Károly (szül. 1786, † 1857.) cs. kir. kamarás. Fia József (szül. 1833, † 1891.) Torontál vármegye főispánja, a Szent István-rend kiskeresztese, a főrendiház élethossziglan kinevezett tagja. II. Ignácz (szül. 1789, † 1856.) cs. kir. kamarás, Torontál vármegye főispánja. Fia Imre (szül. 1837.) a párdányi járás főszolgabírája. Fia: Ferencz (szül. 1879.) szintén párdányi járási főszolgabíró. III. Miksa (szül. 1792.) Torontál vármegye alispánja és követe (1832—36.) Fia: Gyula († 1885.)

Czímer: kékben, zöld alapon két szembenálló aranyoroszlán, ellenkező előlábaival arany koronát tartva, mely alatt kardot tartó páncélos kar, merőleges nyíllal átlőve. Sisakdísz: fészkén ülő s fiait vérével tápláló szemközt fordult pelikán. Takarók: kékarany-veresezüst.

Horváth. (Samarjai.) Eredetileg Vas vármegyéből származó, de Pozsony, Veszprém, Pest és Torontál vármegyékben is elterjedt család. Samarjay János, neje Geistner Anna, gyermekeik: Ádám, László, Éva, Katalin, továbbá sógora Horváth György és gyermekei Márton, Ferencz és Helena 1672-ben kapnak czímeres nemeslevelet, melyet Vas vármegyében 1676-ban hirdettek ki. 1741-ben Veszprém, majd Gömör, 1806-ban Komárom és később Pest és Torontál vármegyékben igazolták nemességüket. Tagjai közül Ferencz 1809-ben a pozsonymegyei nemesi felkelők között szerepel. Sámuel († 1864.) jegyző Nagytószegen. Ennek fia Károly 1864 óta nagytószegi megválasztott jegyző, az arany érdemkereszt tulajdonosa. Fia: Zoltán a nagykikindai járás főszolgabírája.

Czímer: kékben, zöld alapon, két egymással szemben ágaskodó fehér egyszarvú, lefelé nyúló és egymást keresztező szarvakkal. Sisakdísz: nyilt fekete szárny között kinövő fehér egyszarvú. Takarók: kékarany, veresezüst.

Jagodics. (Kernécsai.) I. Spessoje (Spasszoje) pancsovai kereskedő 1824 szeptember 17-én nyert czímeres nemeslevelet Kernécsai előnévvel és Kernyécsa helységre adományt. A család már 1819 óta birtokosa volt a kernyécsai (Krassó-Szörény várm.) nemesi birtoknak. A nemességszerző fiai közül: János (szül. 1788, † 1842. Pancsova), Pál cs. kir. tanácsos (szül. 1812 Pancsova, † 1895 Kernyécsa), ennek fia: Sándor, a m. kir. testőrség őrmestere, lovassági őrnagyi ranggal. János fiai: Szilárd (szül. 1817 Pancsova.) és II. Sándor (szül. 1832.), Szilárd fia: János (szül. 1851.), ennek egyetlen leánya Szabadhegyi Elemérhez ment nőül. Ugyane családból származik J. Bogumil földbirtokos, a ki 1897 január 11-én nyert czímeres nemeslevelet Kernyécsai előnévvel, a melyet még ugyanez évben hirdettetett ki Torontál vármegyében.

Jankó. Pozsony vármegyéből, a Csallóközből származik. A család ősei, Ambrus és István 1626-ban kaptak nemességet. A család tagjai Pozsony, Győr és Komárom vármegyékben szerepeltek. István már 1697-ben fel volt véve a vármegyei nemesek névjegyzékébe. Idővel nagyon elterjedt. Az 1754—55. évi országos nemesi összeírásban e családból öt István, két János, két Ferencz és Mihály szerepel Pozsony vármegye nemesei között. A XIX. század első felében a család Bústelek (Felső-Csallóköz) helységben birt földesúri joggal. Mihály a XIX. század elején Nagyfödémesen lakott s a vele szomszédos Jókán volt birtokos. Ennek fia István, traunaui lakos, 1831 július 4-én nyert nemesi bizonyságlevelet Pozsony vármegyétől, melyet 1833 január 14-én hirdetett ki Temes vármegyében. István később Németságon lakott. Mihály és fia András 1796-ban Pest vármegyében hirdettették ki nemességüket. A pozsonyi ágból Mihály 1837-ben főjegyző, 1846-ban első alispán, a ki az 1843. évi országgyűlésen a vármegye követe volt. A csallóközi ág egyik sarja, Ágoston 1881-ben Torontálba költözött. 1903 óta Torontál alispánja.

Czímer: (színjelzés nélkül) hármas zöld halmon, három rózsát tartó oroszlán. Sisakdísz: görbe kardot tartó oroszlán.

Jekelfalussy. (Jekelfalusi és Margitfalvi). Ősrégi szepesvármegyei család, melynek leszármazását a Zemplén és Nógrád vármegyéket tárgyaló kötetekben ismertettük. Tagjai közül: Zoltán (szül. 1863.), cs. és kir. kamarás, a porosz Johannita-rend lovagja, a porosz kir. veressas-rend középkeresztese, miniszteri tanácsos, Magyarszentmihályon birtokos.

Jenovay. E család Arad és Pest vármegyékben volt birtokos s a Kiskunságból 1863-ban telepedett Torontál vármegyébe. Tagjai közül: Egyed, 1766-ban aradi főbíró volt. Fiai azonban már elszármaztak Aradról Pestmegyébe, hol Miklós a XIX. század elején a kalocsai érseki uradalom jószágkormányzója volt. Ennek fia Antal, dorozsmai birtokos volt. Fia Imre, 1863-ban Ittebét szerezte meg. Ennek fia Zoltán, jelenleg ittebei birtokos.

Czímer: kékben zöld alapon álló, rövid tunikás solymár, mezítelen lábakkal és karokkal, jobbjában sólymot tartva, melynek csőrében két zöld olajág van, balját csípőjén nyugtatja. Sisakdísz: a paizsbeli sólyom. Takarók: kékarany-veresezüst.

Jovanovics. (Antalfalvi). Egyike azoknak a szerb családoknak, a melyek 1690 táján költöztek be Magyarországba s előbb a Maros mellékén telepedtek le, majd 1751—52-ben a marosi Határőrvidék feloszlatásakor, Iláncsát szállották meg. A családok egyikének sarja J. Gyula, nyug. cs. és kir. őrnagy, 1910 márczius 29-én nyert czímeres nemeslevelet.

Czímer: kékkel és veressel vágott paizsban, természetes szikla csúcsán, kiterjesztett szárnyú, aranykarmú és csőrű, veres nyelvét kiöltő barna koronás sas. Sisakdísz: két-két hatágú aranycsillaggal s középen egy aranyliliommal rakott, veres pólyával vágott, nyílt fekete szárny között kinövő, veres nyelvét kiöltő kétfarkú koronás aranyoroszlán, jobb előlábában aranymarkolatú görbe kardot, baljában török főt üstökénél fogva tart. Takarók: Fekete-arany, veres-ezüst.

Karátsonyi (Beodrai nemes és gróf). A család első ismert őse Gratianus volt, ki a családi hagyomány szerint Francziaországból származott és 1591-ben telepedett le a moldvaországi

Badocsányban. Innen a család Erdélybe került, hol a Karátson nevet vette föl s egykorú okiratokban az új név mellett még a régit is ott találjuk zárójelben. A család birtokában levő ereklyék szerint a család már a beköltözés előtt is nemes volt és címerlevelét valószínűleg az egyik erdélyi fejedelemtől nyerte. Kristóf Gáspár (sz. 1652.) fia Kristóf a szolnok-dobokai mikulai birtokért pereskedett. Az erdélyi fejedelmek és magyar királyok a család nemességét többször megerősítették. Így Mária Terézia királynő is, ki Kristóf és fivérei részére új nemeslevelet állított ki. Kristóf első fia Deodat (Bogdán) 1781-ben 103.000 forintért megvette a kincstártól Beodrát, melyre királyi adományt is nyert és a Karátsonyfalvi előnevet a Beodraival cserélte föl. Testvére Simon. — Adeodatus fiától Kristóftól származik a ma is virágzó nemesi ág, míg a grófi ágnak Lázár volt az őse. Lázár (sz. 1759.) Torontál vármegye alispánja és később országgyűlési követe. Körülbelül 300.000 forintra rúgó összeget adományozott jótékony czélra, alapítványokat tett a Ludovikában és a franczia háborúk idején 100 főből álló inszurrekcziós csapatott állított ki; érdemei elismeréséül Ferencz király a grófi ranggal akarta megjutalmazni, hanem ő ehelyett inkább a nagy- és kiszsámi uradalmakat kérte donáczióba, melyeket meg is kapott. 1805-ben megvette gróf Draskovits Ferencztől Bánlakot, Dolaczot, Offszeniczát, Szókát és Partost. Leánya gróf Keglevich Sámuelhez ment nőül; fia Lajos (sz. 1793.), neje: Starhemberg Mária Lujza birodalmi grófnő. Ennek fia Guido (sz. 1817, † 1885.) 1841-ben Temes vármegye főszolgabírája, 1848-ban honvédőrnagy, a pesti nemzetőrök parancsnoka, majd menekülnie kellett és birtokait elkobozták. Kegyelmet nyervén, 1867-ben a csákovai kerület országgyűlési képviselője, cs. kir. kamarás, v. b. t. t., az I. osztályú vaskoronarend vitéze stb., 1858 decz. 28-án birodalmi grófi rangot nyert, melyet 1874 márcz. 14-én legfelsőbb elhatározással Magyarországra is kiterjesztettek. 1851-ben nőül vette Puchói és Csókai Marczibányi Mária csillagkeresztes és palotahölgyet. Leányai: Adrienne, Melanie, Guidobaldina, Mária, Ilma és Ilona. Fiai: Aladár (szül. 1859.), országgyűlési képviselő, cs. és kir. kamarás, a főrendiház tagja. Birtoka: Beodra. Jenő (szül. 1861.) Európának majdnem valamennyi államát és Afrika egyrészét beutazta. A bánlaki hitbizományi uradalmat mintagazdasággá fejlesztette. 1890-ben cs. és kir. kamarássá nevezték ki. 1896 óta a zichyfalvai kerület alkotmánypárti képviselője és a vízügyi bizottság elnöke. Mielőtt megválasztották, tevékeny részt vett a főrendiház tanácskozásaiban; jelentős szerepe van a megyei életben is. 1896-ban budai palotájában fényes estélyt adott, melyen megjelent a király is egész udvartartásával és a Budapesten időző főherczegekkel. 1908 őszén pedig XIII. Alfonz spanyol király és neje Viktória Ena királyné tiszteletére adott estélyt, melyen résztvett királyunk is. Érdemeiért a v. b. t. t. czímet nyerte. Ezenkívül a vaskorona- és a spanyol III. Károly-rend nagykeresztese, a souverain máltai lovagrend tb. lovagja, a torontálmegyei nemz. munkapárt társelnöke, a torontálvárm. közműv. egyesület elnöke, a bpesti önk. mentőegyesület elnöke s mint ilyen, megkapta a német császár hozzájárulásával a Deutsche Gesell. f. Samariter u. Rettungswesen-től az Esmarch orvosi érmet. Sokat áldoz jótékony és közhasznú czélokra és a vármegye monografiájának kiadhatását is 2000 koronás adományával mozdította elő. Felesége Andrássy Karolina grófnő, csillagkeresztes és palotahölgy. 1907-ben a trónörökös őt választotta kíséretébe a spanyol király esküvőjére. Kamilló (szül. 1863, † 1908.), cs. és kir. kamarás, 1895 óta a főrendiház örökösjogú tagja volt. A fent említett Kristóftól származik a nemesi ág. Fia: Bogdán. Ennek fia: I. László, 1827-ben Torontál vármegye szolgabírája, 1836—48-ig alispánja, 1843-ban országgyűlési követe, 1848-ban pedig főispánja. Antal 1848-ban országgyűlési képviselő († 1882.), I. László († 1869.). Fiai: Ferencz († 1881.) és II. László. Ferencz fia, Andor. A nemesi ág birtoka Beodra; a grófi ág ottani birtokait felparczellázták.

Czímer (grófi): négyelt paizs, a 3. és 4. közé beékelt ötödik mezővel és vágott szívpaizszsal. Ebben fent vörösben koronás kétfejű aranysas, lent ezüstben fekete mérleg. A nagy paizs: 1. és 4. kékben szemközt fordult koronás syrén, halfarka jobbra (balra) hajlik, baljában (jobbjában) pedig balra (jobbra) ezüst kettős keresztet tart, másik kezét csípőjére illeszti; 2. veresben jobbra fordult, két hátsó lábán álló ezüst-bika, arany nyakövvel, arany szarvakkal, patákkal és farkkal. 3. Veresben egyenesen álló szemközt fordult medve, jobbjában vízszintesen tartott karddal, melynek hegyét baljával fogja. 5. Ezüstben ágaskodó, jobbra fordult kék párducz torkából és fületből kitörő tűzzel, jobbjában babérkoszorús kivont kardot, baljában levágott török főt tartva. Grófi korona. Öt sisak. Sisakdíszek: 1. (középső) szívpaizsbeli sas. Takarók: veresarany-veresezüst. 2. A paizsbeli medve. Takarók: veresezüst. 3. Növekvő syrén. Takarók: kékezüst. 4. Növekvő bika. Takarók: veres-ezüst. 5. Növekvő párducz. Takarók: kékezüst.

Kászonyi. (Nagykászonyi). A csikmegyei Nagykászonyból ered és onnét vette előnevét is. A család innen átszármazott Magyarországra, hol már a XIII. század elején Szatmármegyében lakott. 1617-ben Kászonyi Gergely II. Mátyástól kapta nemességét megerősítő oklevelét, melyet 1617 november 6-án a szatmármegyei Csengeren ki is hirdettek. A család tagjai közül Sándor 1795 február 1-én lett Torontál vármegye második jegyzője. Ő vele származott a család Torontál vármegyébe. 1795 február 2-án publikálták ott a nemességét. 1804-ben vármegyei főjegyző lett. — II. Sándor Torontálvármegye alispánja 1822—1831. Országgyűlési követe 1807-ben, 1811-ben és 1825-ben. Királyi Consiliárius lett 1830 szeptember 3-án. Öcscse Dániel 1798-ban a nádori hivatalban, majd később az udvari Kancelláriában fogalmazó, 1816-ban Kassának provinciális királyi főbiztosa. Az 1797-i és az 1800-i nemesi fölkelések alkalmával báró Mészáros János generális adjutánsa volt. Fia Dániel, ismert regényíró és publicista. — III. Sándor 1829. évben vette donationális levél mellett a torontálmegyei gaádi birtokot. — József 18 éves korában a magyar nemesi testőrségnél gárdista, az osztrák hadseregnél őrnagy volt. A szabadságharczban mint Ferdinánd huszárezredbeli ezredes, majd mint a II. honvédhadtest parancsnoka küzdött. Részt vett Komárom várának védelmében, s midőn ez kapitulált, a többi emigránsokkal kiment és Párisban, Londonban, Hamburgban tartózkodott. IV. Sándor 1884-ben elvette Csenei Vuchetich Ilonát. Gádi birtokos. Gyermekei Pál (sz. 1885) nezsényi sjegyző. Richárd sz. 1887-ben) megyei közigazgatási gyakornok.

Kéler. Zsigmond, Bártfa bírája, ennek fia Zsigmond, Jakab, Pál és Márton, és leányai Erzsébet, Anna és Mária 1699 decz. 11-én I. Lipót királytól nyertek czímeres nemeslevelet, melyet 1700 nov. 20-án hirdettek ki Sárosmegyében. E családhoz tartozik az 1885-ben elhalt Béla, volt híres zeneművész és zeneszerző, valamint a most is élet-

GYERTYÁNFFY.

HERTELENDY

HORVÁTH.

JAGODICS.

JANKÓ.

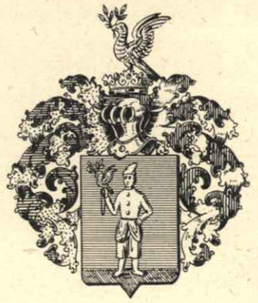
JENOVAY.

KARÁTSONYI

LIPTHAY.

NÁKÓ

MOCSONYI

ben levő Kéler Zsigmond cs. és kir. altábornagy. E családnak sarja Ákos, Torontál vármegye főügyésze, kinek fia, Béla miniszteri segédfogalmazó, torontálmegyei főispáni titkár és Tasziló cs. és kir. tűzéradnagy.

Címer: Négyelt paizs, 1. és 4. kékben egy-egy pirosodó szőlőfürt, a 2. és 3. aranyszínű mező üres. Sisakdísz: kiemelkedő lombos platánfa. Takarók: kékarany-biborezüst.

Kiss. (Ittebei és Eleméri.) K. másként Ákoncz Izsák fiai: Gergely, Lukács és Jakab 1760 október 7-én nyertek címeres nemeslevelet Mária Terézia királynőtől, melyet 1761-ben Csanád vármegyében hirdettek ki. Örmény eredetű család, mely Erzsébetvárosból szakadt a mai Torontál vármegyébe. II. Izsák a béliai uradalom bérlője, a délmagyarországi kincstári jószágok elárverezése alkalmával, 1782-ben Elemért és Ittebét vette meg a kincstártól és arra adományt nyert. Izsák fia Ágost, kinek Bogdanovics Annától született fiai: Gergely († 1815.) és Ernő (szül. 1799 június 13, vértanúhalált szenvedett Aradon 1849 október 6-án) az 1848-iki mozgalmak kitörésekor a Hannover-huszárezred parancsnoka volt s ebbeli minőségben kezdett a kikindai szerb lázadás kitörésekor a magyar hadak élén szerepelni; több fényes diadalt aratott a szerbek fölött s egyik legdicsőbb fegyverténye Perlasz bevétele volt. Később 1849-ben altábornagygyá nevezték ki s egyideig a hadügyminisztérium teendőit is ellátta; 1849 március 8-án a II. osztályú vitézségi érdemrendet kapta. Miklós 1844-től Katalinfalván volt birtokos. II. Izsák testvére Miklós, ennek fia Antal (1844.) Katalinfalván volt birtokos, 1810—20-ig Torontál vármegye alispánja volt. A család tagjai közül: Antal, Gergely és Ernő 1807 július 10-én az ittebei, Gergely és Ernő pedig 1807 július 10-én az Eleméri előnevet nyerték. Antal 1814 augusztus 19-én Ambrositz Károlyt, nemességének az előnév nélküli átruházásával fiává fogadta.

Címer: hasított paizs. Elől ezüstben a vágási vonalból kinövő fekete sas. Hátul: fehér pólyával vágott kék mezőben felül három hatágú aranycsillag, alól aranyoroszlán. Sisakdísz: kivont kardot tartó veresmezű könyöklő kar. Takarók: kékarany-veresezüst.

Koczó. A család a XIX. század elején telepedett le Torontál vármegyében. János Ignácz surjáni földesurat 1809-ben a vármegyei nemesek névsorába felvették.

Kukarics. E család a XIX. század első felében Gádon bírt földesúri joggal.

Kussevich. (Blackói.) K. Szvetozár nyug. főispán 1882 január 23-án nyert magyar nemességet, annak fogadott fiára: Kussevich Tivadar, jelenlegi szombathelyi m. á. vasúti üzletvezetőségi igazgatóra való egyidejűleges átruházásával.

Kussevich. (Szamobori báró.) Varasd vármegyéből származik. K. Péter 1676 június 8-án nyert nemességmegerősítő címereslevelet I. Lipót királytól, melyet 1676-ban hirdettek ki a horvát tartománygyűlésen. Tagjai közül Emil 1857-ben cs. kir. altábornagy és hadtestparancsnok Zágrábban, a ki 1864 június 4-én osztrák bárói rangot nyert, Szamobori előnévvel. Jelenleg a család Zágráb vármegyében él és a bárói ág Torontálban, Kőcse községben birtokos.

Címer: (bárói) kékben zöld alapon két egymással szemközt fordult aranyfarkas, fogaikkal vérző bárányt marczangolva. Sisakdísz: jobb előlábával aranymarkolatú görbe kardot, baljában levágott török főt tartó aranyoroszlán növekvően. Takarók: kékarany-veresezüst.

Lázár. (Écskai.) Ősi L. Lukács bérlő, a ki a délmagyarországi kincstári birtokok elárverezésekor, 1783-ban az écskai uradalmat vette meg a kincstártól. Fiai: János, a ki 1791 május 10-én nyert címeres nemeslevelet, 1793-ban vette át az uradalom kezelését. Ő építtette az écskai templomot; Mihály és József 1804 november 9-én az écskai előnevet nyerték adományul. János Torontál vármegye alispánja volt, 1808-ban 5000 frtos alapítványt tett a Ludovika-Akadémiára. Fia Ágoston († 1837.), kinek neje Gyoroki Edelspacher Erzsébet volt. Ennek fia Zsigmond cs. kir. vezérőrnagy, cs. kir. kamarás, a Lipótrend lovagja († 1870 május 17-én), neje gyoroki Edelspacher Viktorin, kitől három leánya született: Mária (szül. 1867 † 1893 január 10) gróf Harnoncourt-Unverzagt Felix neje lett, továbbá Zsigmondka és Viktorin. A fenti József a XIX. század harminczas és negyvenes éveiben Temesvárott lakott s Temes vármegye 1832—1841. évi szavazati joggal bíró nemeseinek névjegyzékeiben előfordul. († 1848 július 3.) Neje gyoroki Edelspacher Julia volt, kitől négy leánya született: Hermina, Vilma, Jozefa és Antonia. A család a XIX. század első felében Német-Écska, Oláh-Écska (mai Ecsehida), Jankahíd, Klekk (a mai Bégafő), Lázárföld, Zsigmondfalva és Lukácsfalva helységekben bírt földesúri joggal.

Lipthay. (Kisfaludi báró.) Liptó vármegye legrégibb családainak egyike, melynek családfája a XIII. század derekán élt Mylothig vihető vissza, a ki 1263—1298-ban Likva helységet bírta, melyet fiai 1341-ben elcseréltek Lubelle helységért. Myloth fia Zaad volt, ennek fia Fülöp s ennek unokája Bálint († 1435 előtt), ki már a Lipthay nevet vette fel. Ennek fiai II. Miklós és Péter 1435-ben hadi érdemeikért a borsodmegyei Szemerét és a hevesmegyei Andornak pusztát nyerték; ugyanők szerezték meg a nógrádmegyei Gerege és Kisfalud helységeket. II. Miklós utódai Kisfaludot kapták, a honnan a Kisfaludi előnevet vették fel. Péter ága a XVI. században kihalt és Gerege birtok a Mocsáryak kezére jutott. II. Miklós unokája IV. Miklós János király híve volt. A család legnevezetesebb tagja Imre, Bars vármegye alispánja, 1619-ben törökországi követ († 1633). Fiai közül IV. György lévai kapitány († 1657.) terjesztette tovább a családot, kinek második nejétől, Dalmady Zsófiától és harmadik nejétől, Balogh Annától született fiai: András és István terjesztették tovább a családot. András utóda Antal (szül. 1745 † 1800) cs. kir. altábornagy, a Mária Terézia-rend lovagja bárságot nyert s Lovrin és Gottlob helységeket donátióképen kapta. Fia Frigyes cs. kir. kamarás és százados, 1830 június 11-én magyar bárói rangot nyert, melyet 1830 augusztus 30-án hirdettek ki Torontál vármegyében. Frigyes Zsombolyai és Janovai Csekonics Karolinát vette nőül, kinek révén Gottlob (Kisősz) és Lovrin helységekben szerzett birtokokat. Fiai: Antal (szül 1824, † 1886 Lovrinban) és Béla (sz. 1827, † 1899) 1848—49. honvédtiszt, volt országgyűlési képviselő, a Lipót-rend középkeresztese, a főrendiház tagja. Antal fia: Frigyes, Lovrinban birtokos, neje szül. gróf Lázár Margit.

Címer: hasított paizs; elől veresben, zöld alapon balra fordult természetes fekete medve, első ballábában zöldleveles száron három fehér rózsát tart; hátul: kékben, zöld alapon magyar vitéz, aranyszegélyes veres ruhában, fején prémes, lelógó süveg, könyökben elvágott jobb karjával fanyelű, vashegyű fehér zászlót szorítva magához, baljában aranymarkolatú, kivont görbe kardot tartva. A paizs fölött bárói korona. Paizstartók: két aranygriff.

Maldeghem gróf. A család Németalföldről származik. A bárói rangot 1648 július 13-án nyerte de Leyschot előnévvel. A grófi rangot 1685 április 25-én von Stenuffel előnévvel II. Károly spanyol királytól kapta. 1820 novemberr 22-én a bajorországi grófok közé vették fel. A család Törökkanizsán birtokos.

Malenicza. (Sztamorai.) M. József Temesvár városi bíró 1773 január 18-án osztrák nemességet nyert Mária Terézia királynőtől. II. József császár 1782 november 9-én 109.000 frt. vételár ellenében adománylevelet állított ki M. József és unokaöcscse Péter részére a nagygáji uradalomra, melyhez Torontál vármegyéből Nagy-Gáj, Ternián, Temes vármegyéből Kis-Gáj és Ballad tartozott. Ezt az adományt I. Ferencz király 1804 augusztus 7-én megujította. A családot Péter terjesztette tovább és jelenleg Temes vármegyében virágzik.

Marczibányi (Puchói és Csókai). Trencsén vármegyéből származik, hol már a XV. század közepén birtokos volt. 1469-ben új adományt nyert Puchóra. Lajos és János a XIX.század elején Csókát szerezték meg és csókai földesurakként 1802—1810-ben Torontál vármegye nemeseinek jegyzékébe felvétettek. A család a XIX. század első felében Csókán kívül még Czernabara, Imretelek, Monostor, Terján és Verbicza pusztákat bírta.

Marton. Vas vármegyéből származik, hol Meszlen községben volt birtokos. E helységre I. Rudolf és II. Ferdinánd királyoktól adományt nyert. Tagjai közül Gergely 1647-ben meszleni birtokosként szerepel. Az 1731 jún. 18-án Felső-Bükk községben tartott nemesi vizsgálat alkalmával Sopron vármegye rendei előtt igazolta nemességét. Az 1754—55. évi nemesi vizsgálatok alkalmával Sopron vármegyében újólag igazolván nemességét, a családból Lászlót, Istvánt és Sándort vették fel Sopron vármegye nemeseinek névsorába. Sopron vármegyéből a család Somogy vármegyébe költözött, hol 1839 aug. 1-én hirdettetette ki nemességét. Tagjai közül Andor jelenleg a Torontál vármegyei Gazdasági Egyesület főtitkára.

Címer: (színjelzés nélkül) leveles koronán felugró ló. Sisakdísz: hatágú aranycsillag.

Mihajlovics. (Jazembinai). M. Félix a zágrábi püspökség billédi uradalmának igazgatója és gyermekei 1842 jan. 7-én kaptak nemességet és a szepesmegyei jazembinai nemesi birtok felét adományul. Az adománylevelet 1842 decz. 5-én hirdették ki Torontál vármegyében.

Mixich (Alsó-Lukaveczi). Horvátországból származik. Egyike azon horvát nemeseknek, a melyeknek sarjai, mint a zágrábi püspökség hűbéresei 1801-ben telepedtek le a vármegye területén. A család tagjai közül László Zágráb vármegye bizonyítványa alapján 1820 aug. 1-én hirdettette ki nemességét Torontál vármegyében. Ferencz és ennek fiai, Mátyás, György, Imre, Simon és Tamás, továbbá testvérének Milosnak és fiainak nemességét ugyancsak Zágráb vármegye bizonyítványa alapján, 1823 jún. 16-án hirdették ki. Tamás 1832 ápr. 2-án nemesi bizonyítványt nyer Torontál vármegyétől. A család jelenleg Csene helységben birtokos.

Címer: négyelt paizs. 1. és 4. aranyban zöld alapon, fehér lovon vágtató kék egyenruhás, veres magyar csizmás és barnaprémes veres dolmányos huszár, aranyszegélyű lótakarón ülve, jobb kezében kivont kard, melyre török fő van tűzve. 2. és 3. kékben jobb előlábában kivont kardot, baljában levágott török főt tartó arany oroszlán. Sisakdísz: nyílt fekete szárny. Takarók: veresarany-kékarany.

Mocsonyi (Foéni). M. másként Popovics Péter, Konstantin, János és Naun 1783 febr. 28-án nyertek címeres nemeslevelet II. József császártól, melyet I. Ferencz király 1805 máj. 10-én megerősített. A megerősítőlevelet 1827-ben hirdették ki Torontál vármegyében. A nemességszerzők atyja András 1782-ben Foen helységet vásárolta meg a kincstártól, hol a család 1848-ig földesúri joggal bírt. A nemességszerzők közül János († 1858.) terjesztette tovább a családot. Fiai közül: Péter 1843-ban Torontál vármegye országgyűlési követe, utóbb a cs. kir. semmítőszék tanácsosa volt. András 1845-ben Torontál vármegye főszolgabírája. Antal († 1889.) 1842-ben Sztáray János özvegyével szül. báró Brudern Jozéfával kötött házasságot. E házasságból született Zeno († 1905 jún 26.), kinek neje báró Nagyszalatnyai és Bacskói Fischer Mária volt és Viktor; Zeno fia, Antal jelenleg Fényben birtokos.

Címer: alulról jövő befelé hajlott kék ék által három részre osztott paizs. Az ékben szárnyas golyón egy merkurbot. A jobb oldali aranymezőben a vágási vonalból kinövő veresnyelvű, csőrű és karmú fekete sas. A baloldali mező vágott. Felül veres pólyával és ezüsttel vágva; felül egy balra fordult holdsarló és egy hatágú aranycsillag. Alól fekete betűkkel: Foen. Alól: kék paizsfő alatt aranyban két veres jobbharánt pólya, fölötte három kiemelkedő és zöldlevelű veres rózsa, aranymaggal. Sisakdísz: aranymarkolatú görbe kardot tartó arany oroszlán. Takarók: feketearany-kékezüst.

Nagy. A XIX. század első felében Gád helységben bírt földesúri joggal.

Nákó (Nagy-Szentmiklósi) gróf. Maczedóniából származik, onnan a XVIII. század folyamán költözött Bécsbe, majd onnan Magyarországba. Kristóf és Cyrill bécsi lakosok, a délmagyarországi kincstári jószágok elárverezése alkalmával, előbb 1781-ben Nagyteremiát (most Máriaföld), 1782-ben pedig Nagyszentmiklóst vásárolták meg a kincstártól. Kristóf és Cyrill 1784 febr. 27-én nyertek címeres nemeslevelet, 1784 máj, 28-án pedig Nagyszentmiklósi előnevet. Ezt az adományt I. Ferencz király 1807 júl. 27-én megerősítette. Sándor (szül. 1785, † 1848.) 1813 febr. 26-án grófi rangot nyert. Neje: gróf Tolnai Festetich Terézia, kitől egy fia született: Kálmán (szül. 1822, † 1902.) a magyar főrendiház örökös jogú tagja, cs. kir. kamarás, 1887-től a nagyszentmiklósi kerület országgyűlési képviselője volt. Fia: Sándor (szül. 1846. † 1889 Arcoban.) fia: Sándor (szül. 1871.),1901 óta a magyar főrendiház tagja, 1906—1910-ig Fiume és a magyar-horvát tengerpart kormányzója. v. b. t. t. 1896-ban Kisfaludi Lipthay Eszter bárónővel lépett házasságra. A nemesi ág utolsó férfisarja Nákó János, a ki a XIX. század első felében 1848-ig Szerb-Csanád, Nákófalva, Konstantia és Komlós helységekben bírt földesuri joggal. 1840 ápr. 8-án kapott nemesi bizonyítványt Torontál vármegyétől, melyet Krassó vármegyében hirdettetett ki. Leánya: Mileva, férjezett Zurlo San Marco herczegné, Nagycsanád, Máriafölde stb. helységekben birtokos. Jótékonyságáról ismert és tisztelt úrnő, ki többek között Nagykomlóson 1891-ben leánynevelő intézetet építtetett és tart fenn, továbbá

Nákófalván és Máriaföldén leányiskolát. Budapesten ő építtette s tartja fenn a »Jó Pásztor Háza« leány-javító intézetet; ugyanott építtette fel az »Irgalomház«-at, gyógyíthatatlan betegek számára, melyet a fővárosnak adott át. A honvéd katonai nevelő intézetekben is jelentékeny alapítványokat tett.

Czímer: négyelt paizs szívpaizszsal; ebben kék mezőben fehér héjából kilátszó három (2 : 1) érett dió. A nagy paizs: 1. aranyban a vágási vonalból kinövő fekete félsas. 2. veresben arany bőségszaru, melyből gyümölcs- és virág ömlik ki. 3. veresben balra ágaskodó aranyló. 4. aranyban, jobbra ágaskodó fehér ökör. Sisakdísz: nyílt fekete szárny között kinövő arany-oroszlán előlábaival gyümölcsével megrakott, kitépett pamutfát (gossipium) tart. Takaró: feketearany-kékezüst.

Nátl (*Nátly*). Sopron vármegyéből Ruszt helységből származik. Nátl Lipót, valamint fiai: Lipót és Gergely, továbbá testvérei, János és György 1636 febr. 12-én nyertek czímeres nemeslevelet II. Ferdinánd királytól, melyet Sopron vármegyében hirdettek ki. A család tagjai közül Lipót 1636-ban az Isolani-féle lovasezredben alkapitány. Ferencz 1763-ban Hont vármegyében esküdt. István 1758—63-ban huszárkapitány. Ferencz 1793-ban testőrtiszt. Máté 1815-ben plebános Temesgyarmatán. József, a ki Ujszentivánon lakott, 1847 máj. 25-én nyert nemesi bizonyságlevelet Hont vármegyétől, melyet 1847 szept. 22-én hirdettetett ki Temes vármegyében. I. József fia, II. József temesvári főpostaellenőr, 1848—49-ben országos postafőigazgató. III. József posta- és távirdafőfelügyelő, Ujszentivánon birtokos és Géza szintén. József Szegeden nagyiparos.

Czímer: kékben, zöld alapon aranymarkolatú egyenes kardot tartó kétfarkú oroszlán. Sisakdísz: jobbról veressel és ezüsttel, balról aranynyal és kékkel vágott nyílt szárny között kinövő paizsbeli oroszlán. Takarók.: kékarany-veresezüst.

Németh. Jobbaházi. János és testvére István, az utóbbinak neje Királyi Zsuzsánna, 1639 ápr. 7-én nyertek czímeres nemeslevelet III. Ferdinánd királytól. Az egyik nemességszerző Németh István fiai János és Gergely voltak. János Felpéczről Söptére (Vasmegye) költözött; ennek fia János 1768-ban, a maga, mint Ferencz és István nevü fiai részére nemesi bizonyságlevelet nyert. Gergelytől Mihály és György származott. Mindaketten felpéczi birtokosok voltak. Mihály Felpéczről Sopron vármegyébe, a Rábaközbe, Jobaházára költözött át, a hol birtokos volt. Az 1779. évi nemesi összeírásban Sopron vármegye birtokos nemesei között találjuk, neje Edvi Marinka volt. Fiai Mihály és János, ennek neje Kemenesszentmártoni és Pottyondi Pottyondy Erzsébet. János fia Pál, kinek neje Alsó-Káldi Káldy Klára volt, 1780 táján edvei (Sopron vármegye) birtokosként szerepel. Fia Lajos (szül. 1798, † 1865.) edvi birtokos, volt nemzetőrségi főhadnagy, ennek neje Ócsai Torkos Ida, soproni lakos. Fia Antal (szül. 1846.) nyug. királyi ítélőtáblai bíró, ügyvéd, Torontál vármegye törvényhatósági bizottsági tagja, Nagykikindán birtokos. A Jobbaházi előnév legfelsőbb helyről 1910-ben neki adományoztatott. Fiai: Jenő kir. albíró és Ödön cs. és kir. tart. tűzérhadnagy és törvényszéki jegyző.

Czimer: négyelt paizs. 1. és 4. veresben, arany markolatú kardot tartó pánczélos kar. 2. és 3. aranyban, a vágási vonalból kinövő fekete sas. Sisakdisz: kinövő fölkantározott fehér ló. Takarók; kékarany-veresezüst.

Nikolics. (Rudnai báró). Szerb eredetű család, mely 1690 táján költözött Magyarországba. Első ismert őse Nikola, másképen Nikolics Miklós, kinek fiai Emánuel, Péter, és Szlavon, 1694 márcz. 26-án czímeres nemeslevelet nyertek I. Lipót királytól. Péter dédunokája Nikola, másképen Nikolics János eszéki lakos részére Pest vármegye 1778 febr. 4-én nemesi bizonyságlevelet adott ki. Utóbb 1783 ápr. 18-án Nikolics János nemességét a legfelsőbb helyen is elismerték. János a délmagyarországi kincstári javak elárverezése alkalmával Ivánkovics Tódorral együtt 1782-ben megvette a rudnai birtokot s miután vevőtársát kielégítette, az egész uradalom egyedüli birtokosa lett. Gyermektelen lévén, 1804 aug. 10-én nevének és nemességének átruházásával örökbe fogadta Belcsics Jánost, mely alkalommal a rudnai uradalom birtokában megerősítést nyert. A királyi oklevél kiemeli ez alkalommal, hogy Nikolics János császári királyi asztalnok, aranysarkantyus vitéz, Torontál, Temes és Szerém vármegyék táblabírája, a török és a franczia háborúk alatt tetemes áldozatokat hozott s a népfelkelési pénztárnak kamat nélküli kölcsönt adott. Örökbefogadott fia János († 1830) terjeszté tovább a családot. Fiai: János, Péter és Sándor 1840 máj. 21-én a Rudnai előnevet nyerték V. Ferdinánd királytól. Utóbb I. Ferencz József császár 1854 nov. 18-án Nikolics Jánost és fiait Milost, Feodort és Mihályt osztrák bárói rangra emelte. János (szül. 1810, † 1880.) neje Obrenovits Erzsébet herczegnő (szül. 1816, † 1848). Fiai: 1. Milos († 1863.), 2. Feodor (szül. 1836, † 1903. febr. 27.) 1861-ben a párdányi, 1865-ben a zsombolyai választókerület országgyűlési képviselője, 1882—1886-ban Bosznia és Herczegovina országos kormányzójának polgári adlátusa, 1882-ben v. b. t. t., 1884 május 4-én az I. osztályú vaskorona-rend vitéze, 1886—1896 Nagykikinda város országgyűlési képviselője volt, 1890—1901-ben a karlóczai szerb kongresszuson, királyi biztosként vett részt. 1886 febr. 10-én kelt legfelsőbb elhatározással bárói rangját Magyarországra is kiterjesztették. Fia: Feodor (szül. 1871.) a magyar főrendiház örökös jogú tagja Rudnán birtokos. 3. Milán († 1840.) 4. Mihály (szül. 1841.) Maczedónia helységben birtokos. 1905-ben legfelsőbb engedélylyel örökbe fogadta Thierfelder Jánost, a ki Obrenovi előnévvel osztrák bárói rangot nyert. 5. Mladen († 1849.) A bárói rangot nyert János testvérei: Péter (szül. 1817, † 1878.) fia Iván és Sándor (szül. 1825, † 1893.) a Temes-Begavölgyi vízszabályozó társ. igazgatója, majd Pancsova és Versecz városok főispánja. Fia: Sándor m. kir. belügym. titkár, a közig. bíróság elnöki titkára.

Czímer: (bárói) kékben aranymarkolatú görbe kardot tartó aranyoroszlán. Sisakdísz: verescsőrű és lábú fehér galamb, csőrében hármaszöld olajágat tart. Takaró: kékarany. Jelmondat, kék szalagon, arany betűkkel: Virtutum Nexu.

Pálfy. P. Imre 1795 ápr. 16-án nyert czímeres nemeslevelet I. Ferencz királytól, melyet 1795 aug. 26-án hirdettek ki Torontál vármegyében. 1809-ben Gád helység egy részére nyert adományt, hol a család a XIX. század első felében földesúri joggal bírt.

Pejacsevich. (Verőczei gróf) Szlavoniából származik. A XVIII. század elején nyert bárói rangot. Tagjai közül György, a ki már bárónak czímeztetik Bács vármegye jegyzőkönyvében, 1712—1719 Bács vármegye alispánja. Unokája Márk báró 1760-ban Szerém vármegye főispánja. Ennek fia János József, valamint fiai Zsigmond, Károly és Antal 1772 júl. 22-én grófi rangot nyertek. A családból Jánost 1803—1807-ben tordai földesúrként Torontál vármegye nemesei közé iktatták. Károly 1847 jún. 21-én nyert Verőcze vármegyétől nemesi bizonyítványt, melynek alapján Torontál vármegye nemeseinek névsorába iktatták. Tordát P. Zsigmond 1797-ben telepítette.

Petrikovics. Ily nevű családból az 1754—1755. évi országos nemesi összeírásban Bars vármegyében Pál özvegye, Nyitrában Pál és Trencsénben Pál, János, József, Miklós és István vannak felvéve. Trencsén vármegyében a megyei nemesi lajstromok szerint 1748-ban Pál fiai az alsó járásban, János és Miklós pedig Trencsén városában laktak. 1768-ban Szoblahóg, Borcsánban, 1803-ban pedig szintén Borcsánban és Trencsén városában találjuk e család tanjait. Békés vármegyében 1750-ben hirdettette ki nemességét. 1837-ben Trencsén városában találjuk e család tagjai közül Jánost, Ignáczot és id. János örököseit, úgymint Ferenczet hasonnevű fiával, Lászlót szintén hasonnevű fiával. Borcsánban laktak: János örökösei: Miklós, Tamás és Márton. Továbbá Lajos fiai: Antal és Lajos. E család sarja *Petrikovics* főmérnök Nagybecskereken.

Petrovics. P. József a zágrábi püspökség hűbérese 1822-ben hirdettette ki nemességét a Pozsega vármegyétől 1822 márcz. 27-én nyert bizonyítvány alapján. A család a XIX. század első felében Kanak és Idvornok (Törzsudvarnok) helységekben bírt földesúri joggal.

Piret. (De Bihain báró). A család a brabanti Jodoigne vallon városból ered; régi nemességét Baydaels Károly János, az aranygyapjas rend czímernöke 1783 márcz. 31-én Brüsszelben kelt oklevéllel erősítette meg. Az 1827. évi 44. törvényczikkel báró P. de Bihain Lajos cs. kir. kamarás és vezérőrnagyot, leszármazóival együtt honfiúsították, minthogy azonban a honfiúsítási díjakat nem fizette le, 1830-ban ismét törölték. Az 1840. évi 50. törvényczikkel a szokásos kincstári díj elengedtetvén, P. Lajos cs. kir. kamarás, altábornagyot a Lipót-rend középkeresztesét, érdemei elismeréséül újból honfiúsították. E Lajos (szül. 1784, † 1862 Eleméren) Zsombolyai és Janovai Csekonics Erzsébetet vette nőül, kivel Eleméren telepedett le. Fiai: 1. Lajos (szül. 1819, † 1874) cs. kir. kamarás és altábornagy. 2. Jenő (szül. 1821, † 1902). cs. kir. kamarás v. b. t. t., Albrecht főherczeg főudvarmestere, a 9. számú dragonyos ezred tulajdonosa, a Szent István rend nagykeresztese. 3. Béla (szül. 1831) cs. és kir. kamarás és ezredes, a főrendiház örökös jogú tagja 1898 decz. 25-én a valóságos belső titkos tanácsosi méltóságot kapta. Neje: báró Orczy Leona, Györgyházán birtokos. Fiai: Lajos (szül. 1862) cs. és kir. kamarás, a főrendiház örökösjogú tagja és Gyula (szül. 1874..) cs. és kir. kamarás.

Czímer: ezüstben, természetes lombosfa, gyökerestől, melyet két oldalt és alúl egy-egy ötszirmú aranynyal futtatott vörös-rózsa kísér. Sisakdísz: zöldezüst fonadékon a paizsbeli fa. Takaró: zöldezüst.

Pozojevics. (Pozoevics). Egyike azoknak a családoknak, a melyek a zágrábi püspökség hűbérnökeiként a XIX. század első évtizedében telepedtek le Torontál vármegyében. A családtagok közül Miklós, Mátyás, János és Imre, továbbá György, József, János, Ferencz, Imre, Tamás, Gábor, Péter, másik József és Mátyás, úgyszintén Tamás, Jakab, Miklós, József, és Péter, végül János, József, Miklós, másik Miklós, Mátyás és Tamás 1821 jún. 18-án hirdettették ki nemességüket Torontál vármegyében Zágráb vármegye bizonyítványa alapján. A család jelenleg Klári községben birtokos.

Radonics. Varasd vármegyéből származik. Tagjai közül István 1622-ben Varasd vármegye szolgabírája volt. A zágrábi püspökség hűbérnökeként 1801 táján letepedett le Torontál vármegyében.

Czímer: (színjelzés nélkül) természetes földön haladó kétfarkú oroszlán, jobb előlábával görbe kardot tartva. Sisakdísz: az oroszlán növekvően.

Rogendorff gróf. Steyerországból származik. 1480 november 4-én birodalmi bárói rangot, 1521 május 3-án Rogendorff és Mollenburg előneveket nyert. 1669 április 12-én Csehország területére nyert honfiúsítást. 1686 április 16-án cseh országi grófi rangot nyert. József, mint kanaki és idvarnoki hűbérnök, 1799—1802 között telepedett le Torontál vármegye területén. Ennek fia volt József Albert Ernő (szül. 1784, † 1842.), a ki Petrovich József udvarnoki birtokos leányát vette nőül; ő telepítette Rogendorf (a mai Szőllősudvarnok) helységet, melynek területét Udvarnok határából hasíttatta ki 1840-ben. Fia: Róbert Dezső (szül 1833, † 1887.), kinek gyermekei: Andor (szül. 1854.) és Marcsa (szül. 1859). 1886-ban a család eladván Rogendorf birtokát, elköltözött a vármegyéből.

Rohonczy. Veszprém vármegyéből származik; a XVII. század folyamán tűnik fel tagjai közül István (1640.), esztergomi kanonok, szalavári apát, 1651-ben pozsonyi prépost († 1652.). Az 1754—55. évi összeírásban e családból Sopron vármegye nemesei közé Mihály, Veszprém vármegyében pedig Pál van felvéve, ki e vármegyének főispánja volt. János (szül. 1775, † 1842.), Veszprém vármegye követe, később udvari tanácsos. Ennek fia Ignácz (szül. 1802, † 1867.), Sopron vármegye alispánja, később 1861-ben udvari tanácsos. György (szül. 1837.), lovassági tábornok, 1904-ben bárói rangot nyert. Lipót (szül. 1807, † 1861.), az osztrák hadseregben a 7. chevauxleger ezrednél viselt századosi rangjáról lemondván, 1847-ben Torontál vármegyébe, Törökbecsére költözött. Nemességét 1845 szeptember 13-án hirdettette ki, Veszprém vármegye bizonyítványa alapján. A szabadságharcz kitörésekor ő is kardot kötött s 1848 október 13-án Törökbecsénél átkelvén a Tiszán, Csurognál a szerbeket szétverte. Később a 16. számú huszárezrednek lett a szervezője s parancsnoka. Az aradi törvényszék, 1849 november 16-án, kötéláltali halálra ítélte, melyet Haynau 16 évi várfogságra változtatott, de már 1851-ben kegyelmet nyert. Fia: Gida (szül. 1852 január 15.), tanulmányai befejeztével törökbecsei birtokán gazdálkodott, 1878-ban képviselőnek választották meg. Az 1879-iki szegedi árvíz alkalmával helyettes kormánybiztos volt s tevékeny részt vett a mentési munkálatokban, a miért legfelsőbb elismerésben részesült. A képviselőháznak 1901-ig szakadatlanul tagja volt.

NIKOLICS

RÓNAY

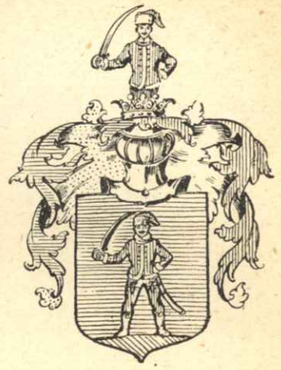

UZBASICH

SIMONSICH

PIRET

SCHULPE

WIMPFFEN

ROHONCZY

TALLIÁN

VUCHETICH.

Czímer : kékben hármas zöldhalom koronás középsőjéből kiemelkedő szárnyas sasláb. Sisakdísz : koronás fekete sas, fejét hátrafordítva, felemelt jobblábával aranymarkolatú görbe kardot tartva. Takarók : kékarany-veresezüst.

Rónay. (Zombori). A R. Mihály levéltárában található adatok szerint a család első ismert őse Heinrich der Oexel 1322-ben szerepel, a ki már az Ampfingen melletti ütközetben esett el. A XVI., XVII., XVIII. századokban Bajorországban két ágon (»Frank« és »Bajor«) virágzott az Oexel nemzetség, mely az idők folyamán egymásután római szentbirodalmi nemességet és bárságot és a frank ág 1790-ben birodalmi grófi rangot is nyert. Egy harmadik ág Tirolban élt ; egyes családtagok Sziléziába vándoroltak ; mig az egyik János Jakab a XVII. század vége felé Magyarországba költözött s itt 1714 május 10-én József Ignácz Ádám és Mária Rozina nevű gyermekeivel együtt, a magyar nemességet is megszerezte. Ezt 1717 május 29-én Komárom vármegyében, később több izben Torontál vármegyében kihirdették. József Ignácz Ádám fia József Mátyás 1783 november 7-én Kiszomborra nyert királyi adományt ; fiai 1805 szeptember 27-én új adománylevelet eszközöltek ki és ezt 1839 szeptember 9-én kihirdettették Torontál vármegyében. József, Mihály, Mária, Lajos és János 1846 február 26-án családnevüket legfelsőbb engedélylyel »*Rónay*«-ra változtatták át és hozzája a »Zombori« előnevet nyerték. Azóta a család »*Zombori Rónay*«-nak írja magát. A család tagjai között Komárom, Csanád, Csongrád és Torontál vármegyékben több híres alispán, főispán és országgyűlési követ volt és a katonai pályán is többen szolgáltak. A jelenkori nemzedékből, a legidősebb ág legidősebb tagja Mihály (szül. 1871.) előbb tényleges huszártiszt volt, majd temesmegyei birtokára költözött s itt az ország egész Délvidékére kiterjedő intenziv közgazdasági tevékenységet fejt ki. Felesége római szentbirodalmi báró Leonhardi Marianne. Fivére Elemér (szül. 1874.) cs. és kir. kamarás, volt orsz. képviselő, nőül véve gróf Béldi Klárát, Erdélyben telepedett le. László (sz. 1864.) Lajos (sz. 1821.) Torontál főispánja. Móricz 1871—1876-ig Torontál főispánja. János ágából : János (szül. 1809, †1867) 1861-ben országgyűlési képviselő. Fiai : István (†1902.), János (szül. 1837.) országgyűlési képviselő, Ernő (sz. 1852) orsz. képviselő, jelenleg a nagyszentmiklósi kerületet képviseli. Jenő (szül. 1854.), 1891—1902 Torontál vármegye főispánja, a Lipót-rend lovagja, jelenleg 1910 óta a nagykomlósi kerületet képviseli.

Czímer : kékben, zöld alapon görbe kardot tartó kétfarkú aranyoroszlán. Sisakdísz : csőrében három árpakalászt tartó, repülésre kész galamb. Takarók : veresarany-kékezüst.

Sántha. A család 1655 május 7-én nyert czímeres nemeslevelet, melyet Pest vármegyében, hirdettek ki. A család Nagykőrösről származik, honnan idővel Bihar, majd Torontál vármegyébe elágazott. Tagjai közül Gyula 1875-ben telepedett le Doláczon, majd Iláncsára költözött. Fia Gyula jelenleg Párdányban birtokos. A családtagok közül István 1848 előtt hétszemélynök ; Mihály 1848—49-ben huszárfőhadnagy ; Antal 1848 előtt szolgabíró Pest vármegyében ; Gábor 1880-ban kúriai bíró.

Schulpe. (Törökkanizsai). Sch. Emil, dragonyosszázados és nejétől, báró Nyáry Matildtól született fiai Vilmos és Alfonz, 1866 július 27-én nyertek czímeres nemeslevelet, melyet I. Ferencz József, 1876 október 9-én megerősítvén, a Törökkanizsai előnevet adományozta nekik. A család Westfáliából származik s a XIX. század ötvenes éveiben telepedett le Törökkanizsán. Tagjai közül a nemességszerzőn kívül, Vilmos és Alfonz törökkanizsai birtokosok, György, pozsonymegyében él és jóléti intézményeiről ismert szociológus.

Czímer : vágott paizs alsó kék mezejében három hatágú aranycsillag alatt szarvaival fölfelé álló ezüst holdsarló. Felül : aranyban a vágási vonalból kiemelkedő, kiterjesztett szárnyú fekete sas, jobbjában a paizsbeli csillagokkal és félholddal megrakott kék zászlót tartva. Takarók: kékarany-veresezüst.

Sermage. (Szomszédvári és Medvegradi gróf). Francziaországból származik. S. Péter Troilus, 1720 deczember 9-én bárói rangot, 1749 deczember 9-én fiával, Péter Jánossal együtt grófi rangot s az 1764—65. évi XLVII. törvényczikkel honfiusítást nyert. A család a XIX. század első felében Gyertyámos helységben bírt földesúri joggal.

Simonsich. (Simoncsics, Simonchitz Simontsits, vagy Simonchich ; Banjalukai és Nahácsi). Boszniából, Banjalukából származik. Mátyás és leszármazói 1565 október 20-án nyertek czímeres nemeslevelet Miksa római német császár és magyar királytól. Ez adománylevelet III. Ferdinánd király 1647 június 15-én czímerbővítéssel megújította. Az 1565. évi nemeslevelet 1622-ben, az 1647. évit pedig még ebben az évben Pozsony vármegyében hirdették ki. A család Pozsony vármegyében Nahácson telepedett le, mely községre adományt nyert, a mit Pozsony vármegyének Nagyszombatban tartott közgyűlésén, 1722-ben hirdettek ki. A család 1842-ben telepedett le Torontál vármegyében. Tagjai közül : Gyula († 1907) első osztályú főhadbiztos. Géza jelenleg kir. közjegyző Nagyszentmiklóson, Béla valkányi községi jegyző.

Czímer : I. (1565. évi) kékben zöld halmon, a paizsfőben félkör alakban elhelyezett nyolcz hatágú csillagtól kísért természetes oroszlán, jobb előlábával kivont kardot, baljával a kardot érintő ezüst holdsarlót tartva. Zárt sisak. Sisakdísz : czölöpösen állított, dárdát tartó, veres békóba zárt, természetes színű emberi kar. (Más adat szerint : czölöpösen állított páncélos kar gerelylyel). Takarók : veresarany-veresezüst.

Czímer : II. (1647. évi) kékben hármas zöldhalom koronás középsőjét átlépő, görbe kardot tartó, természetes színű oroszlán. Sisakdísz : nyílt fekete szárny között kinövő piazsbeli oroszlán. Takarók : kékarany-veresezüst.

Sina. (Hodosi és Kizdiai). Boszniából származik, honnan a XIX. század elején költözött Magyarországba. A beköltözött S. György Simon, 1818 április 3-án nyert magyar nemességet. Fiai 1832 márczius 8-án osztrák bárói rangot nyertek. György Simon és János Simon testvérek osztrák bárságát 1832 márczius 29-én Magyarországra is kiterjesztették. A család utolsó fisarja Simon György († 1876.), v. b. t. t., a Lipót-rend nagykeresztese, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja, Kis-Orosz (Torontáloroszi) és Valkány helységekben volt birtokos.

Sissányi. Eredetileg : Hadsimihal-Sissani. H. Pál, neje Constantin Ágnes, fia János Pál és ennek neje, Papapoliso Klára, gyermekei : Pál, Miklós, Ágnes, Erzsébet, Konstantina, Mária, Anasztázia és Ilona, 1798 október 12-én nyertek czímeres nemeslevelet és 1799 január 4-én

az Ujbecsei előnevet. A címeres nemeslevelet 1799 április 22-én hirdették ki Torontál vármegyében. A család Törökbecsén bírt földesúri joggal, ezenkívül az övé volt a XIX. század első felében Borjas-puszta is.

Sváby. (Svábóczi és Tóthfalui). Szepes vármegyéből származik. Első ismert ősei Detre és Leonhard, a kik 1263-ban nyertek adományt Tóthfalura. Ezek egyikének utódai: György, Bálint és János, a kik 1582-ben nyertek Rókusz helységre iktató parancsot és adománylevelet. Idővel átszármazott Külső-Szolnok vármegyébe, hol Dévaványán és Kéthalom-pusztán bírt földesúri joggal. Az 1754—55. évi országos nemesi összeírásban Károly van felvéve e családból Heves és Külső-Szolnok vármegye nemeseinek névsorába. Békés vármegyében Szent-Andráson és Csabacsüd-pusztán volt birtokos. Tagjai közül: János, tábornok (1802—1820). János Károly 1827—1859-ig gróf Blankenstein Károly uradalmi igazgatója. Fia Viktor 1850—79-ig a báró Baldacci-féle uradalom felügyelője Kéthalom-pusztán. Fia Gyula, állomásfőnök Nagykomlóson. A családjeilenleg még Nógrád és Szepes vármegyékben is elterjedt. Nándor († 1910. Lőcsén), törvényszéki elnök. Gyula, Nógrádban, Lőrinciben orvos.

Címer, melyet a Külső-Szolnok és Békés vármegyékbe szakadt ág használt: veresben zöld halmon álló pánczélos sisakos vitéz, jobbjában nyilveszszőt, baljában levágott emberfőt tartva. Sisakdísz: kinövő paizsalak. Takarók: veresarany-kékezüst.

Szabó, (Eredetileg Kőrösy-Szabó). A család 1690-ben nyert címeres nemeslevelet I. Lipót királytól, melyet Komárom, majd Pest vármegyében hirdettek ki 1698-ban. A család idővel átszármazott Bács-Bodrog, Temes és Krassó vármegyékbe. Torontál vármegyében 1849-ben telepedett le. Tagjai közül János 1848—49-ben honvédtüzérőrnagy. Ferencz 1848—49-ben honvédszázados. Ödön jelenleg főszolgabíró Temes vármegyében. Ferencz kir. postamester Tamáslakán.

Címer: kékben zöld alapon fehér lovon ülő, zöld attilás és nadrágos, fehér mentés, nyusztkalpagos vitéz, jobbjában görbe kardot tartva, melyen levágott turbános török fő van átütve. Sisakdísz: görbe kardot tartó pánczélos könyöklő kar, a kardon átütött turbános fővel.

Szápáry. (Muraszombati, Széchy-Szigeti és Szápári). Veszprém vármegyéből származik. A XVI. század közepén tűnik fel. Tagjai közül Péter országbíró, 1690-ben bárói, Miklós és Péter testvérek Muraszombat örökös urai, az előbbinek fia István, az utóbbinak báró Balassa Teréziától született gyermekei: József Ádám, Péter Ignácz és Mária Terézia Erzsébet, 1722 deczember 28-án grófi rangot nyertek. A család tagjai közül: József († 1822), cs. kir. kamarás, Moson vármegye főispánja, II. József császár uralkodása alatt előbb Egrest, majd 1807-ben Nagy-Szent-Pétert (Rácz-Szent-Péter) vette meg a kincstártól. Halála után a torontáli birtokokat testvére Pál, majd ennek fia József, ennek halála után pedig Antal (szül. 1802, † 1880) magyar királyi főajtónállómester, örökölte. Utána fiára: Gézára, magyar királyi főudvarmesterre, szállott (szül. 1828, † 1898). Fia Pál, cs. és kir. kamarás, volt fiumei kormányzó, itteni birtokait eladta az aradi görögkeleti román egyháznak.

Szent-Iványi. (Liptó-Szent-Iváni). A család II. Endre király uralkodása alatt Csehországból származott be. 1286 május 8-án IV. László király a család őseit, mint cseh nemeseket, a magyar nemesek közé rendelte soroltatni. Első ismert őse Lőrincz, a ki az 1263. évi adománylevélben említtetik. A további leszármazási adatokat a Nógrádot tárgyaló kötetben ismertettük. Tagjai közül: Zoltán (szül. 1844), cs. és kir. kamarás, a Felsőaradi, Elemér és Szentmihály községekhez tartozó Szent-Iványi, Két-Lénia és Szemitra tanyák birtokosa.

Címer: kékben, liliomos korona fölött, czölöpös pánczélos kar és kürt között hatágú aranycsillag. Ezt a czímert már 1342 óta használja a család. Sisakdísz: paizsalak. Takarók: kékezüst-veresarany. 1622 óta czímertartók: két bányász.

Szerviczky. Szervüszky Márk ujvidéki lakos II. József király uralkodása alatt a kincstári jószágok elárverezése alkalmával Törökkanizsát vásárolta meg. 1783 november 7-én a »Törökkanizsai« előnevet nyerte, a mit I. Ferencz király 1799. márczius 29-én megerősített. 1795-ben Torontál vármegye nemeseinek névsorába vették fel. E családból származik Sándor, kinek nemességét 1843 június 6-án hirdették ki Torontálban, Bács vármegye bizonyítványa alapján.

Szőllősy. (Felsőszőllősi.) Ősi fészke a nyitravármegyei Felsőszőllős. Első ismert ősei: Busa fia Gáspár, Gyula fiai Csima, Sámuel, Altony, Csalló, Pál fia Mikó, Botka fiai János és Bene, továbbá István fia Miklós, Csolkez fiai Tamás és Batiz. Tamás 1294-ben homo regius Ivánka mesternek, a Forgáchok egyik ősének beiktatásánál. Benedek fia Marczel, Dénes fia Deés, Módos fiai Simon és Péter, Jakab fiai Ábrahám és Sándor, Ipse fiai Ipoly és és Ipuna, végül Mató fia Bátor és Gál fia Sándor, a kik 1285-ben osztoznak ősi birtokukon, Szőllősön. Ezek egyikének utóda lehetett Tamás — a XIV. század második felében — kinek fiaitól: Gáspártól (1414—1428.) és Dénestől (1414—1428.) a család két főága származik. Gáspár utóda Miklós (szül. 1572, † 1630 táján) a pozsony vármegyei Alsó-Csöpönyre költözött, házasság útján megszerezvén ezt a birtokot, melyet a XIX. század elején adott el a család. Miklóstól származik a család csöpönyi ága. Dénes utóda szintén Miklós († 1589. előtt), a ki Kisherestyéni Gyepes Magdolnát bírta nőül, e házasság révén Felső-Elefántot szerezte s megalapítója lőn az elefánti ágnak, mely a XIX század elején kihalt. Pál 1463-ban Mátyás király kanczelláriájának jegyzője; Mihály (az elefánti ágból) 1606 lovaskapitány Bocskay seregében és Sempte várának parancsnoka; János (az elefánti ág barsi mellékágából), 1606—1609-ben Barsmegye alispánja, országgyűlési követ, a ki részt vett a zsitvatoroki békét megelőzőleg, a törökökkel folytatott békealkudozásokban. János (a csöpönyi ágból) 1632-ben Nyitra vármegye őrseregének kapitánya; János (az elefánti ágból), Rákóczi híve, 1709—10-ben Nyitravármegye alispánja; László (a barsi mellékágból) szintén Rákóczi híve, a ki szerepel a fejedelem és a szövetséges rendek 1705 szeptember 20-án, a szécsényi gyűlésen, kiállított szövetséglevelének aláírói között; Gáspár (a csöpönyi ágból, szül. 1720, † 1781.), kinek anyja Grassalkovich Erzsébet Judith volt, 1773—1781 közt Pozsony vármegye alispánja; Ferencz (1754—1805.) az elefánti ág utolsó sarja, udvari kamarai tanácsos, József (a csöpönyi ágból, szül. 1796, † 1844) udvari kamarai tanácsos. — Az ősi birtokot, Felsőszőllőst a XVIII. század elejéig bírta a család. A csöpönyi ágból János (szül. 1772.) telepedett le első ízben Torontál vármegyében, hol a komlósi járás szolgabírája volt. Mint szolgabíró, részt vett az 1809. évi nemesi felkelés szervezésében. Valószínűleg ő hívta meg Torontálba

testvérének, Józsefnek (szül. 1753. † 1806.) fiát Lajost, a kitől a jelenleg virágzó torontáli ág származik. Lajos (szül. 1787. † 1868.) ifjú éveit a szülői háznál Alsócsöpönyben töltötte. 1809-ben már Torontál vármegyében szerepel, hol a felkelt nemes sereg hadnagyává választották. Később vármegyei esküdt volt Törökkanizsán és Nagykikindán, majd adószedő. Fiai közül György (szül. 1814. † 1870.) 1848-ig a kir. kamaránál szolgált. A szabadságharcz után a temesvári első takarékpénztár szolgálatába lépett. Ernő (szül. 1818. † 1887.) az 1839—40. évi országgyülésen Fodor Károly gádi földbirtokos és országgyülési követ mellett vett részt. 1842-ben megszerezte az ügyvédi diplomát és Torontál vármegye szolgálatába lépett, mint esküdt. 1848-ban szolgabíróvá választották. A szabadságharcz után 1870-ig a begaszentgyörgyi uradalomban volt gazdatiszt, később haláláig a billédi érseki uradalom jószágigazgatója. Fiai: Gyula (szül. 1844, † 1907.) mérnök. Lajos (szül. 1845, † 1902.) részt vett az 1866. évi poroszok elleni hadjáratban, később gazdatiszt. István (szül. 1852) ügyvéd, Lugos város tiszti ügyésze. Kálmán (szül. 1857.), eleinte állami, később magánmérnök volt; 1911 óta Nagybecskerek város mérnöke. 1910-ben kiadta családja történetét.

Szőke. Sz. Sámuel aradvármegyei főjegyző 1831 július 29-én nyert címeres nemeslevelet I. Ferencz királytól, melyet még ugyanez év deczember 7-én hirdettek ki Arad vármegyében. Ugyanakkor Repszeg községre nyert királyi adományt s azóta a családad az »Alsó-Repszegi« előnévvel él. Tagjai közül Sámuel 1831-ben Arad vármegye főjegyzője és táblabírája. Károly 1848-ban és 1861-ben Arad vármegye alispánja, majd 1848-ban és 1861-ben a pécskai kerület képviselője. II. Károly királyi itélőtáblai bíró, Módoson lakik.

Czímer: ezüstben, aranysujtásos, kék ruhás, magas kucsmás magyar vitéz, jobbjában kivont kardot tartva, a kardon átütött török fővel. Sisakdísz: csőrében aranytollat tartó ezüstszürke sirály. Takarók: kékarany-veresezüst.

Sztojanovics. I. Sz. Fülöp nagykikindai alesperes, neje Georgievics Erzsébet, gyermekei: Sándor, Bazil, Arzén és Fruzsina 1792 július 26-án nyertek czímeres nemeslevelet, melyet 1793 márczius 4-én hirdettek ki Torontál vármegyében.

Sztojanovits II. Sz. János és nejétől Plavschity Eulaliától született Mladen fia 1835 május 8-án nyertek czímeres nemeslevelet »Latzunási« előnévvel, [melyet 1836 június 17-én hirdettek ki Torontál vármegyében.

Tajnay. (Tajnai és Tiszahegyesi.) Bars vármegyéből származik. Első ismert ősei T. Orbán és Mihály (1461—1471.), a kik közül az utóbbi terjesztette tovább a családot. 1560-ban új adományt nyert I. Ferdinánd királytól. János és Antal I. Ferencz királytól 1796-ban nyertek adományt Tiszahegyes egy részére, a mit 1796. szeptember 22-én hirdettek ki Torontál vármegyében. A XIX. század első felében Tiszahegyesen bírt földesúri joggal.

Tallián. (Vizeki nemes és báró.) Somogy vármegyéből származik; előnevét a sopronmegyei Vizekről (Vizenek) írja. A család régi oklevelei elpusztulván, Tallián János és gyermekei Miklós, Gergely, György, Ilona férj. Marossy Mihályné, úgyszintén János atyjának fivére és gyermekei Pál, Vitus János és sógoruk Mylosits gyermekei 1610 január 1-én nyertek II. Mátyás királytól új czímeres nemeslevelet Vizeki előnévvel. A nemességszerző János fiai közül Gergely és György terjesztették tovább a családot. Gergely fiai: Gergely és Ádám külön ágak alapítói. Tagjai közül János Pál a hétszemélyes tábla nyugalmazott bírája, a II. osztályú vaskoronarend lovagja 1876. február 7-én osztrák bárói, 1897-ben magyar bárói rangot nyert »Bélaházi« előnévvel. Torontál vármegyébe András († 1876, Törökkanizsa) telepedett le és 1866 február 17-én hirdettette ki nemességét. Fia Béla (szül. 1851.) 1880-ban Torontál vármegye szolgabirája, főjegyzője, majd alispánja, 1886-tól Somogy, majd 1892-ben Békés és Csongrád vármegye főispánja, a képviselőház volt alelnöke (1899—1903.), majd földmivelésügyi miniszter (1903—1905.), 1902-ben a szerb nemzeti egyházi kongresszus királyi biztosa, valóságos belső titkos tanácsos, a Szent István rend kiskeresztese, a szerb királyi Takovarend nagy keresztjének és az arany koronás érdemkeresztnek tulajdonosa. 1896 óta a törökkanizsai kerület országgyűlési képviselője. 1911 decz. 24-én magyar bárói rangot nyert, örökös főrendiházi tagsági joggal; 1885-ben Varadiai Baich Máriával lépett házasságra. Jelenleg Törökkanizsán birtokos.

Czímer: kékben, zöld halmon, veresruhás mellvértes, sisakos vitéz, jobbjában veres keresztes fehér zászlót tartva. Sisakdísz: vereskeresztes fehér zászló. Takarók: veresezüst-kékarany.

Trifunátz. T. Demeter 1816 június 21-én nyert czímeres nemeslevelet »Báttfai« előnévvel, a mit 1816. szeptember 3-án hirdettek ki Torontál vármegyében.

Urbán. (Monyorói.) Arad vármegyéből származik. Gyula I. Ferencz királytól adománylevelet nyert Monyoróra, melyet 1845 november 17-én hirdettek ki Torontál vármegyében. Tagjai közül Iván (1900—1905.) és 1910 óta másodízben Arad vármegye és Arad szabad királyi város főispánja, Törökbecsén birtokos.

Czímer: kékben, zöld alapon szemközt álló pánczélos, veres tollbokrétás, sisakos vitéz, jobbjában egyenes kardot tart, balját csípőjére támasztja. Sisakdísz: egyenes kardot tartó könyöklő pánczélos jobb kar. Takarók: kékezüst-veresarany.

Uzbasich. (Eredetileg Juzbasich). Varasd vármegyéből Mihajlováczról származik. Egyike azoknak a családoknak, a melyeknek tagjai a zágrábi püspökség hűbérnökeiként 1801-ben telepedtek le Torontál vármegyében, a hol Kőcsén volt birtokos. Jelenleg Gáspár a csenei járás főszolgabírája, Kőcsén és Csenén birtokos.

Czímer: Kékben, zöld alapon álló magyar vitéz, jobbjában görbe kardot tart, balját csípőjén nyugtatja. Sisakdísz: paizsalak növekvően. Takarók: kékarany, vörösezüst.

Vinczehidy. (Vinczehidi). A nemességet V. Izidor, a nagykikindai takarékpénztár igazgatója 1885 máj. 6-án kapta »Vinczehidi« előnévvel a nagykikindai magyarság politikai és kulturális mozgalmainak vezetéséért s különösen az ottani magyar gimnázium létesítése körüli kitartó és eredményes munkásságáért. Fia: Ernő (szül. 1870.) Torontál vármegye főjegyzője. Dezső (szül. 1877) ügyvéd.

Czímer: három természetes színű méhvel megrakott jobbharánt ezüst pólyával vágott paizs felső kék mezejében,a paizs szögletéből sugárzó aranynap. Az alsó vörös mezőben haladó arany-

oroszlán. Sisakdísz : zárt veres kék szárny között kinövő aranyoroszlán. Takarók : kékezüst-veresarany.

Vuchetich. (Brinyi és Csenei). Horvátországból származik, hol mára XIV. században a nemesek között szerepel. 1820-ban, midőn horvátországi birtokaiért Csenére nyert adományt, Torontálban is meghonosodott, hol 1829 máj. 11-én hirdettette ki a nemességét. A magyar nemességet Pál drinji vajda és Kenéz, valamint fiai : György, Farkas és Péter, leánya Philoméla 1652 ápr. 29-én nyerték. Ezek egyikének utódai Lőrincz és Mihály, 1698 aug. 14-én Lipót királytól Briny nevű nemesi birtokra és tartozékaira adományt nyertek. Tagjai közül Farkas, az egyik címerszerző, Brinye vár kapitánya volt. Mileta a Napoleoni elleni hadjáratok alatt a maburgettói erődítvény parancsnoka. Miklós († 1823.) udvari káplán. György († 1843.) huszárkapitány ; Mátyás († 1827.) egyetemi tanár. György († 1876.) zsombolyai járási főszolgabíró, később járásbíró. Miklós (1833.) árvaszéki elnök. Ferencz († 1889.) plebános. Endre († 1894.) ügyvéd, Alajos jelenleg nyug. aljárásbíró. István jogtudor, zágrábi kanonok († 1894). Sándor nyug. főispán. II. István nyug. ezredes. III. István honvédhuszárőrnagy. Lukács cs. és kir. őrnagy. János honvédszázados. IV. István honvédhadnagy. V. István perjámosi szolgabíró. Ödön billédi ügyvéd. Iván dr. módosi ügyvéd. VI. István Párdányi plebános. József nyug. vasúti titkár.

Címer : vörösben két kereszbe fektetett kard elé állított aranyszélű kék paizson »Pedes et eques« jelmondat. Sisakdísz : kétfarkú aranyoroszlán növekvően, jobbjában buzogányt tart. Takarók : kékarany-veresezüst.

Wimpffen gróf. W. Domonkos Herman 1555 aug. 18-án nyert birodalmi címerlevelet. János Frigyes és János Detre testvérek 1658 aug. 13-án nyertek birodalmi lovagi rangot címerbővítéssel. 1781-ben a család bárói rangja megerősíttetett. 1797-ben a család birodalmi grófi rangot nyert. A bárói ágból Dagobertet 1827. évi 42. törvényczikkel honfiusították. Ferencz Károly Ede Herman (szül. 1767, † 1842.), fia : Ferencz Eneszt Lőrincz (szül. 1797, † 1870.) cs. és kir. kamarás v. b. t. t. Ennek fia : Viktor Egyed Keresztély (szül. 1834, † 1897.) cs. és kir. udvari tanácsos cs. és kir. korvett-kapitány, a ki 1860 jan. 11-én lépett házasságra Hodosi és Kizdiai Sina Anasztázia bárónővel, telepedett le Magyarországban. Fiai : Siegfried és Simon 1902 okt. 3-án magyar grófi rangot nyertek az örökös főrendiházi tagság jogosultságával. Siegfried (szül. 1865.) birtokai : Ercsi, Fibics, Kizdia es Hodos. Simon (szül. 1867.) Óbéb helységben birtokos.

Címer : veresben hármas zöldhalmon ágaskodó ezüst kos, előlábaival ezüstkeresztet tartva. Sisakdísz : két vörös szarv között, melynek mindegyike kívülről hét (1 : 1 : 2 : 3) arany hársfaleveles pálczácskával van megrakra, kinövő paizsbeli kos. Takarók : mindkét oldalról veresezüst.

Zichy Ferraris gróf. A család eredetét és leszármazását a Pozsony vármegyei kötetben ismertettük. A jelenleg virágzó nemzedék őse János († 1767.), kinek fia István (szül : 1722, † 1769.) az oroszvári főágazat alapítója. Ennek második fia : Károly (szül. 1753 márcz. 4., † 1826 szept. 28-án.) Békés, majd Győr vármegye főispánja, 1783-ban kamarai tanácsos, 1785-től kamaraelnök, tárnokmester és v. b. t. t. , majd 1787-től a m. kir. helytartótanács elnöke s 1788-tól országbíró, az aranygyapjas rend vitéze, 1808-tól kezdve pedig az államtanács tagja és az állami miniszterium elnöke. Kamarai tanácsosként 1783-ban kincstári birtokon telepítette Zichyfalvát. Fiai közül Ferencz altábornagy (szül. 1777, † 1839.), nőül vevén gróf Ferraris Vilmát, az 1802. évi 32. törvényczikkel Magyarországon is honfiusítást nyert és 1811. évi ápr. 12-én engedélyt kapott arra, hogy leszármazóival együtt a Zichy-Ferraris nevet viselje és a Ferraris czímert a Zichy-czímerrel egyesítse. Ferencz Nagytószeg, Kistószeg, Molydorf (Molyfalva), Szenthubert, Charleville (a mai Károlyliget), Seultourn (a mai Szentborbála) helységekben és Nagytőba pusztán bírt földesúri joggal. Fiai : Emanuel (szül : 1808, † 1877.), Bódog (szül. 1810, † 1885.) cs. kir. kamarás és Lajos (szül. 1814, † 1859.). Bódog fiai : Viktor (szül. 1842, † 1880.) Moson vármegye alispánja, majd Pest vármegye főispánja, a ki Molyfalván, Nagytószegen és Kistószegen volt birtokos, a mely birtokait báró Billot Cirillnek adta el. Lajos (szül. 1844,) a főrendiház tagja. Emanuel (szül. 1852.) cs. és kir. kamarás. Budapesten lakik. Jelenleg a családból Ágost Torontáloroszibán, Andor Pészakon birtokos, az utóbbi szintén a család oroszvári főágából származik. Ez ág alapítójának Istvánnak elsőszülött fia volt Ferencz. (szül. 1751 febr. 17, † 1812.), Békés, majd Pest-Pilis-Solt vármegye főispáni helytartója, 1788-ban Zemplén vármegye főispánja, majd főpohárnokmester és Veszprém vármegye főispánja, a ki a vedrődi ágazatot alapította. Tiz gyermeke közül Ferencz József, Károly és Edmund három vonalra osztották a vedrődi ágat. Ferencz József (szül. 1874. szept. 20-án Pozsonyban, † 1861 aug. 15. Pozsonyban) kir. főajtónálló és Bihar vármegye főispánja alapította a seregélyesi vonalat. Fiai közül László (szül. 1799, † 1868 jan. 9-én Pesten) cs. kir. kamarás, 1848 előtt m. kir. helytartósági tanácsos. Nejétől gróf Széchenyi Máriától született fia : László (szül. 1830, † 1896.) cs. és kir. kamarás. Neje : gróf Széchenyi Ernesztin. Fia Andor (szül. 1858 nov . 13-án.) 1891 jún. 1-én Pozsonyban lépett házasságra Pészaki Bajzáth Mária csillagkeresztes hölgygyel. E házasságból született Vera, Erzsébet, Magda és Dezső Antal (szül. 1904.).

Czímer I. : kékben, lebegő aranykoronából kiemelkedő, négy-négy ágú szarvasagancs között lebegő, egyenlő szárú ezüstkereszt. Sisakdísz : paizsalak. Takarók : mindkét felől kékarany. Czímer II.: Hasított paizs. Elől a Zichy-czímer kékben, aranyeveles koronából kiemelkedő négy-négy ágú szarvasagancspár között, a máltai kereszt. Hátul a Ferraris-czímer : vágott paizs, felül ezüstben kinövő kétfarkú természetes színű oroszlán. Alul veresben két aranypólya. A paizs fölött grófi korona. Paizstartók : két aranyoroszlán.

Zoldy (Zoldi). Franges Simon écskai uradalmi bérlőtől és nejétől Vettich Erzsébettől született Péter, Simon, Nándor, Lipót, Mihály és Erzsébet családnevüknek Zoldyra való változtatásával, Zoldi előnévvel, 1845 Szent Jakab hava 10-én nyertek czímeres nemeslevelet V. Ferdinánd királytól. Mihály (szül. 1837.), a ki Lázárföldön volt birtokos, 1910 máj. hó 13-án örökbefogadta Küffer Húgó Béla cs. és kir. huszárkapitányt, a kire nemességét és czímerét is átruházta.

Czímer : kékben hármas zöld halom középsőjén nyugvó leveles aranykoronából kinövő aranygriff, első lábaival három arany búzakalászt tartva. Sisakdísz : paizsbeli griff. Takarók : mindkétfelől kékarany.

Zsiros. L. Antalffy-Zsiros.

NAGYBECSKEREK.

Fekvése.

Nagybecskerek, Torontál vármegye székhelye, a Mária Teréziától kiváltságolt mezőváros, ma rendezett tanácsú város, a Délvidéknek hosszú évszázadokon át fontos erőssége, a török uralom alatt szandzsáksági székhely, a katonai kormányzat idején tiszttartósági középpont, a Nagy-Alföldnek délkeleti részén fekszik, termékeny síkságok ölében. Ma már alig van valami nyoma annak, hogy a török háborúk alatt s míg az országnak délfelé védekeznie kellett, mi adott stratégiai fontosságot ennek a helynek, mert ma már termőföld a régen itt elterülő mocsarak legnagyobb része ; akkor azonban a köröskörül húzódó ingoványok közepén a város szinte kulcsául szolgált az egész területnek, a mely háta mögött, a Tisza mentén fel, egészen a Marosig húzódik. A város fontossága ma már egészen más természetű : gyorsan fejlődő iparával és kereskedelmével gyujtópontjául szolgál a vidék gazdasági erőinek ; s környéke, a mely régen a hadi-szerencse változásai között tartozott protektorátusa alá, ma a gazdasági fellendülés életbevágó dolgaiban érzi jótékony befolyását.

Neve.

A város neve már legrégibb okiratainkban előfordul s mivel a XIV. század eleje óta állandóan szerepel, a legkülönbözőbb formákat veszi fel : Beche, Becke, Bechereky, Bechkereky, Bekuskereki, Bekuskerequi, Pechbereky, Pechkereki, Bechekereke, Bechekereky, Pechkereky, Bocherecki, Bochkereki, Beurquerel, Betschkereck, Weschekargekh ; (Ortvay : Tört. Adattár, I., 443.) valószínűleg Nagybecskerek az a város is, a melyet a Névtelen Beguey néven említ. Neve az újabb kutatások szerint avar eredetű, s őrhelyet jelent. Közigazgatásilag mindig Torontál vármegyéhez tartozott és kevés kivétellel annak mindig székhelye volt, ha a vármegyei szervezet fennállott. Egyetlenegy adatunk van csak rá, hogy Nagybecskerek a Torontállal szomszédos Bács vármegyéhez tartozott volna : a bácsi káptalannak egy 1336-ból kelt oklevele bizonyítja ezt. Különben a Tisza volt a vármegye természetes határa és ez semmi határbeli eltolódást nem engedett meg.

Alapítása.

A város alapítására vonatkozólag az irodalomban két ellentétes nézet van, — a melyek azonban voltaképen csak kiegészítik egymást. Bárány, Ortvay és sokan mások azt állítják, hogy a város a római időkben, támadt és eredetileg római telepítés volt ; Szentkláray velük szemben azt vitatja, hogy a város alapítója legelső tulajdonosa, kiről tudni, a *Becse* és *Gregor* nemzetség, a Bethlen család őse lenne s hogy eredetét nem lehet messzebb visszavezetni, mint a XIV. század elejéig. De ugyanakkor, mikor a római telepítésre vonatkozó állításokat czáfolja, értékes adatokkal egészíti ki a város történelmét olyan korszakokból, a melyek hihetőleg a római uralom korát is megelőzték. Igy a két nézet tulajdonképen kiegészíti egymást, hogy a Becse és Gregor nemzetség feltűnésekor összekapcsolódjék és közös szálon haladjon tovább. Ezekből az adatokból a város őskorának történetét így állíthatjuk össze :

Az első történelmi nyomok.

Nagybecskerek már a történelem előtti időkben lakott hely volt ; ezt bizonyítják a város közepén, a vármegyeház alatt emelkedő dombon végzett ásatások. A várterület mélyebb talajából rakásszám kerültek elő a cervus communis agancsai, csont- és bronzszerszámok és házieszközök ; az ásatások közben kiégett tűzpadokra akadtak, körültük konyhahulladékok és agyagipari czikkek hevertek : mind arra vall ez, hogy e hely a népvándorlás kora utolsó periódusában egy népnek szolgált hosszabb ideig lakóhelyéül s hogy a vármegyeház magaslata összefüggő sírhalmok lánczolata. (Szentkláray : A becskereki vár, 12. old.)

De bár a város közvetetlen területén sohasem akadtak római leletekre, a közelben fekvő bántelki puszta elég bizonyság rá, hogy a római uralom alatt Nagybecskerek nemcsak lakott hely volt, hanem erődítéseknek is helyéül szol-

gált, a mint az középponti fekvéséből önként következik is. Nagymennyiségű római pénzt, urnákat, téglákat, falakat találtak itt s ez iránt többé semmi kétség nem lehet.

Nagybecskerek a római uralom elvonúlta után is megmaradt lakott helynek; bizonyos, hogy a népvándorlás egyes hullámai újra, meg újra fölfrissítették lakosságát, a vele szemben félkörben húzódó avar gyűrű pedig arra mutat, hogy ezen az oldalon Nagybecskerek volt a mögötte elterülő vidék kulcsa, míg a túlsó oldalon a természetes védelem híjján nagy védelmi művekre volt szükség. Valószínű, hogy ebből az időből ered az a neve, mely a Névtelen jegyzőnél előfordul, a »Beguey« s hogy ez a név nemcsak egykorú a Bega folyó nevével, de azzal szorosan össze is függ. Bizonyos ezekből, hogy a Délvidéken Becskerek volt a legrégibb telepítés és hogy e szerint igaza van Spronernek, Hellnek, Fesslernek, kik történelmi atlaszaikon csak Nagybecskereket tüntetik fel. (Ortvay Id. műv. I. 393—422.)

Az Árpádok kora.

A magyarok bejövetelének idejéből nincs pozitiv adatunk Becskerekről, sőt a vidékről sincs sok; Griselininek egy tévedése nyomán, a fontos országrésznek minden monografusa, így *Schwicker*, *Preyer*, *Böhm Lénárt*, *Pesty* Frigyes, elfogadta azt az állítást, hogy itt terült el valamikor a Kund kapitányság, *Ortvay* Tivadar azonban bebizonyította, hogy ez az adat tévedésnek a következménye és Konstantinos Porphyrogenetosnak azt a helyét is megmutatta, a mely a balhitnek alapjául szolgált. A vidéknek sok része lehetett a kereszténység első századában dúló pogány lázadásokban, 1089-ben a felkelt kunok pusztították a vidéket s Becskereket is. (Engel I. 186.)

Vegyesházi királyok.

Az Árpádok kora nem hagyott több nyomot ezen a tájon; Szentkláray szerint a város mai neve is az Anjouk korából való s annak a következménye, hogy a *Becsei-Csata* család őse e helyet birtokába vette, régi neve helyett csepelszigeti birtokainak nevét adván neki. Ez a névváltoztatás az oka annak, hogy Szentkláray a város telepítését is ebbe az időbe teszi. (A becskereki vár, 14.) Valószínűbb azonban az a feltevés, melyet fentebb említettünk, hogy a város neve avar eredetű. A legrégibb magyar lelet is az Anjouk korából való: *Róbert Károlynak* egy kis ezüstpénze, hihetőleg 1320—21 tájáról. (Tallián Béla tulajdona, előlapján Róbert Károly ülő alakja van, az ország almáját és keresztet tartva; hátul kettéosztott czímer, felette kis rózsa és a név: Karolus.)

1331-ben Nagybecskereken már vásár volt (Bárány, 162.) s ugyanebből az évből van egy oklevelünk, a mely arról beszél, hogy Becskereken, — »Civitas Becke« — *Chelp* Andrásnak *Böldrei* Erzsébet ellen való ügyében egy országbírói törvénybe idéző parancs hirdettetett ki. (Ortvay, id. m. I., 400.) Az 1332-ből való pápai tizedlajstrom szerint Becskereknek már volt egyháza, papja, kit *Jánosnak* neveztek, plebániája, mely az általa fizetett tized szerint a tekintélyesebbek közé tartozott. Egy 1336. évbeli oklevél szerint, melyet a bácsi káptalan állított ki, Becskerek még nem volt vár és Bácshoz tartozott; úrnője *Erzsébet* volt és az oklevélben épen arról esett szó, hogy ezt a birtokát Miklósnak ajándékozza. 1344-ből a titeli káptalannak maradt egy oklevele, a mely az akkori viszonyokra vet érdekes világot: László fia János, a becskereki tributarius, Becskerek alatt megkergette és megsebesítette János csőszti bíró legényét, fiát és három lovat elvett tőlük. Az ügyet békésen intézték el: János mester felkereste a becskereki Johannest és elégtételt nyert tőle. (Pesty Frigyes gyűjteményéből.)

Becskerek nem volt mindig székhelye a vármegyének: a XIV. század elején a torontáli alispánnak Becskerekről kelt ugyan egy levele, de 1347-ben a megyei gyűlést Olnason tartották, 1364-ben sem magán Becskereken, hanem mellette. Sőt a XV. század elején Becse volt egy ideig a székhely és a vármegyét is Becséről nevezték ekkoriban. (Szentkláray: »A becskereki vár«, 15.) Szentkláray mindebből arra akar következtetni, hogy Becskerek jelentéktelen hely volt; de hogy egyeztethető ez össze a tizedlajstrom tanúságával és mért kereste volna fel *Zsigmond* király Becskereket 1398-ban, mikor *Bosnya* ellen hadakozott? Ekkor járt itt először — történelmi emlékek tanusága szerint — az ország uralkodója, a mit egy levele árul el »in crastino festi beati Michaelis« keltezve. (Pesty Frigyes gyűjteményéből.)

Brankovics György.

Zsigmondnak a Délvidék sok emlékét őrzi. Ő ajándékozta oda az egész területet *Brankovics* Györgynek, a szerb deszpotának; Brankovics tudta, hogy mit nyert Becskerekben, a mint arról világosan tanúskodik a budai káptalannak

egy levele, melyben Brankovics *Birini* Pálnak több értékes birtokkal együtt Becskereket is odaajándékozta. A levélből úgy látszik, hogy Brankovics csak a várost ajándékozta oda Birininek, a várat nem. De nem tudni, hogy a vár is birtokában volt-e Brankovicsnak vagy azt Zsigmond megtartotta magának; a minthogy arra nézve sincs határozott bizonyságunk, hogy a vár csakugyan fennállott-e ebben az időben és használható állapotban volt-e. A Délvidéknek némely történetírója a mellett kardoskodik, hogy a vár későbbi eredetű.

1433-ban Bertrandon de la *Broquière*, a nevezetes franczia utazó, ki a Szentföldről szárazföldi úton igyekezett haza ura után, átutazott Becskereken, »Beurquerel« néven megemlítve azt szűkszavú útleírásában.

Brankovicstól a rendek 1450-ben vették el Becskereket s az egész Délvidéket; a rendek határozatát *Hunyadi* János foganatosította s mindenesetre a Becskerek fontos voltának bizonyságára szolgál az, hogy Hunyadi sem kerülte el, mikor 1451-ben erre lent járt. Július 18-án egy levele innen kelt a kormányzónak. Később azonban a birtok újra visszaszállott Brankovicsra, kivel Hunyadi János olyan egyezséget kötött, hogy fia Mátyás, elveszi a Brankovics unokáját, Erzsébetet s így mindkét család megmarad eddigi birtokaiban. A házasságból semmi sem lett, de úgy tetszik, mintha az egyezség mégis érvényben maradt volna. Erre vall legalább az, hogy *Hunyadi* Mátyás ezeket a birtokokat Becskerekkel együtt *Szilágyi* Mihálynak ajándékozta arra az esetre, ha Brankovics György hűtlen lenne. A szerb deszpota uralma különben az országrész közigazgatási szervezetén semmit sem változtatott, mert ezt törvényes intézkedés tiltotta meg.

A város urainak láncát nem tudjuk hiánytalanul összeállítani; egy időben a csanádi káptalan uradalmaihoz tartozott, máskor megint *Szél* Pál volt a tulajdonosa (*Ortvay* id. m. I. 251.), azután megint a szerb deszpotáé lett, 1482-ben *Brankovics* Wuk volt a földesura.

Az első török harczok.

Az 1482. év nevezetes fordulót jelent Nagybecskerek történetében: legelőször ebben az évben volt szerepe a törökök elleni harczokban. A Hunyadiak török-ellenes harczainak idején Becskerek még tökéletes nyugalmat élvezett, — ebben az évben azonban *Kinizsy*, *Dóczy* Péter és *Brankovics* Wuk a becskereki mezőkön ütközött meg a szendrői basával, s ezuttal diadalmasan. A törökök 3000 embert veszítettek s vele egész táborukat; a győztesek sok foglyot ejtettek, gazdag zsákmány és fegyverkészlet került a kezükbe s a javát mindennek Hainburgba küldték a királynak, ki akkor ott táborozott. (*Fessler:* V. 389, *Bárány* 20.)

A becskereki vár.

Becskerek jelentősége a törökök előnyomulásával fokozatosan nőtt; a mint Pancsova, Uj-Palánka és az ország déli védővonala végig török kézre került, Becskerek a Délvidék kulcsává lett. Helyzete és vára erre már előre predesztinálták. Ma már nem lehet megállapítani, hogy mikor építették ezt a várat, úgy látszik, 1505-ben még nem volt meg, de hiteles forrás, egy 1551 augusztus 20-án Budán kelt levél (most a brüsszeli állami levéltár magyar vonatkozású iratai között van.) mondja, hogy bevehetetlen erőd volt ez, a mely mindenben a temesvári várhoz hasonlított s így nyilván nem lehetett az építése abból a századból való. A török források maguk is azt mondják, hogy csak feladással lehetett bevenni és vesztének csakugyan az elégtelen őrség volt az oka. 1605-ben viszont már azt írják róla, hogy elpusztult, a mi a török uralom következménye volt. (*Kyrimi* Ibrahim: Legbiztosabb út városok és országok megismerésére; egykorú török kézirat a bécsi udvari levéltárban.) A vár, a melynek emlékét ma már csak egy utczarész őrzi, a vármegyeház dombján állott, a hol falainak egy darabját kiásták. A várat legelőször *Istvánffy* említi 1536-ban.

A mohácsi vész után.

Becskerek elestét olyan alkudozások előzték meg, a melyek csak egy igen fontos erősség körül folyhatnak le. Utolsó magyar tulajdonosa *Szapolyai* János, illetőleg az ő halála után *Izabella* volt. De Szapolyai nem bírhatta békében kedves várát — *Szentkláray* egyenesen azt állítja, hogy ő építette azt 1527—28-ban, — *Fekete* Iván zavargásai miatt, kinek *Ferdinánd* kifejezetten odaigérte Becskereket, mint olyan birtokot, mely valamikor a szerb deszpotáké volt; úgy látszik, egy időre el is vesztette Becskereket és Becsét, míg *Mohamed* el nem foglalta a két várat és neki vissza nem ajándékozta. (*Szerémi:* Emlékir. Magyarorsz. roml. Cap. LXIX. 242. old.)

A vár fontosságát mindenki érezte, mind magyar, mind török részen, s mind a császáriak, mind a nemzeti király hívei. Mikor *Török* Bálint Fogarast ostromolta, a bentszorult *Majláth* hajlandó lett volna neki átadni a várat,

ha cserébe megkapja Becsét és Becskereket, — a miből természetesen semmi sem lett. (Verancsics összes munkái; közli *Szalay* László: Monum. Hung. Hist.) Ha a csere így nem sikerült, Ferdinánd más módon szeretett volna a vár birtokába jutni: 1544-ben tárgyalások folytak *Petrovics* Péter, ki a *János Zsigmond* gyámja volt és *Kendy* Ferencz között, hogy Munkácsért és más felvidéki javakért cseréljék el Becskereket és Becsét. (*Horváth:* Fráter György élete, 226. old.)

Martinuzzi tárgyalásai.

Ez az alku is meghiusult, de elég volt ahhoz, hogy a szultán féltékenységét fölkeltse. S itt kezdődik el *Martinuzzi*-nak vakmerő politikai játéka, a melynek czélja az volt, hogy a két fontos végvárat magyar kézen megtarthassa, eredménye az, hogy Becse és Becskerek a császár kezére került, vége azonban nem lehetett más, minthogy Becse és Becskerek a török zsákmánya legyen.

Martinuzzi eleinte lehetőleg mindkét oldalról biztosítani szerette volna János Zsigmond uralmát, ezért arra kérte 1546-ban a portát, hogy ruházza rá az országot János herczegre; a porta hajlandó is lett volna erre, *ha ellenértékül Becskereket és Becsét megkapja*. Frátert ez a kívánság azonnal felvilágosította a török szándéka felől: most már tudta, hogy a török ezzel a két várral az ország elfoglalatlan részeinek kulcsát kéri és hogy a színleges török tárgyalások mögött háborús szándékok rejtőznek. Sietett a tárgyalásokat abba hagyni és a törököket adóval, ajándékokkal téríteni el terveitől, a melyek veszedelmesekké kezdtek válni, mert 1547-ben már azzal fenyegetőzött a porta, hogy fegyverrel veszi be Becskereket és Becsét, ha Fráter György át nem adja neki. (Verancsics levelei, id. helyen. *Horváth:* Fráter György élete.)

Martinuzzi most a császárnak ajánlotta fel a két várat és alatta szerette volna egységessé tenni az országot; de Petrovics Péter, mikor Fráter György Izabellát Gyulafehérvárt szorongatta, ezt a két várat igérte a töröknek, ha segítségére siet; erre a budai basa azonnal útnak indult és márczius elején a szultán parancsa is megérkezett a várak átadása iránt. Izabella és Petrovics erre mindenáron szerették volna az erdélyi nemességet és a temesváriakat rávenni, de Fráter Györgynek még egyszer sikerült a törököket megnyugtatni és az átadást elodázni. S így került Becskerek vára 1551-ben a Ferdinánd kezére, kinek a kolozsvári szerződés értelmében, a többi délvidéki várakkal együtt átadatott. Ez év augusztus 19-én Becskerek átadásáról ezt írja Fráter György Ferdinándnak: »Azt hiszem, megtettem kötelességem«. (*Károlyi* Árpád: Fráter György levelei, Tört. tár. 1880. évf.)

Becskerek eleste.

Ez volt Becskerek veszte. Ferdinánd már nem is vehette birtokába, mert *Mohamed*, ruméliai beglerbég, azonnal elindult ezeknek a váraknak elfoglalására. Október 19-én bevette Becsét és két nappal később Becskerek is kezére került. *Balogh* Lőrincz, a vár bátor castellanusa, a török közeledtének hírére megtette, a mit tehetett; *Báthory* Endre, temesi grófot, *Losonczy* Istvánt, *Aldanát* értesítette a veszedelemről, puskaport kért és pénzt a zsoldosok kifizetésére. S a védelmi szerek és az őrség hiánya tette gyengévé a különben hatalmas becskereki várat. Báthory küldött is pénzt — szeptember 19-én 1000 forintot, — de mire küldöncze Becskerekre ért volna, a zsoldosok már elmentek onnan, *Zoltay* Mihály nevű kapitányukkal együtt. A vár helyzetét csak nehezítette a szerbek magatartása, a kik Aracson gyűlést tartottak és nyiltan megadták magukat a töröknek. (*Szentkláray:* A becskereki vár, 27. old.)

Losonczynak szeptember 27-iki levele szerint a beglerbég szeptember 24-én, egy csütörtöki nap déltájt érkezett Becskerek alá; másnap hajnalban négy ágyúval törette a várat egész reggelig; a várost is minden oldalról lövette és gyujtani kezdte, s a várban oly kevesen voltak, hogy nem lehetett segíteni a városnak. Pénteken reggel egy ember kiment a várból a táborba és jelentette, hogy átadják a várat. Az őrség összesen ötven emberből állott; Zoltay Mihály zsoldoskapitány még az ostrom előtt elmenekült. *Szokoli Mohamed* a várat birtokába vette, őrséggel megrakta, a rácz küldöttséget kegyesen fogadta s *Malkovics* basát a vár és a vidék parancsnokává kinevezte. (*Pesty* Frigyes; *Szentkláray* id. m. 30.) Becskerek elestével védtelen maradt az egész Alvidék: Szárcsa, Aracs, Galád, Horogszeg, Csanád, Nagylak pár nap alatt török kézre került.

Kisérletek a visszafoglalásra.

Martinuzzi a nagyludasi táborban értesült minderről és szeptember 30-án szomorúan írta *Castaldo*-nak: «Fájdalommal hallom Becskerek elestét« s bár *Castaldo* ugyanakkor hamis tanúvallomást csikart ki a *Fráter* György egyik titkárától, azt igyekezvén vele bizonyítani, hogy Becskerek elestét maga *Fráter* György készítette elő, ő azonnal arra készülődött, hogy a várat visszahódítsa.

Előbb váltságdíjul akarta kicsikarni *Ulama* basáért, a ki Lippa ostroma alatt a fellegvárba szorult s egyben biztosította róla a törököt, hogy csak a szultán iránt való hűségből kéri vissza ezt a várat, védelmül a német ellen; azután Ferdinándnál is sürgette a visszavételt, s az országgyűlés összehívását, hogy még a tél előtt határozhassanak ebben a fontos dologban, de mindez nem sikerült s közben *Fráter* György áldozatává lett *Castaldo* féltékenységének.

Losonczy 1552 májusában készülődött rá, hogy Becskereket visszafoglalja vagy legalább rácz lakosságát biztonságba helyezhesse és ezt a tervét Ferdinándnak is jelentette, ki óvatosságra inti és arra, hogy beszélje meg Castaldoval és Aldanával (*Pesty* Frigyes gyüjteménye). Közben Temesvár is elesett és a várnak minden pártfogója elveszett. Egész kis jelentőségű epizód 1552-ben a *Nagy* Bálint és a *Tóth* Péter vitézkedése Becskerek alatt, kik *Kaszim*-ot, a becskereki béget 400 hajduval megtámadták, megsebesítették s a várba visszaűzték. Vitéz csapatukat Szeged alatt érte utól végzete. (*Hammer* — Purgstall II. 218.) Az a terv is épen ilyen sikertelen maradt, hogy Izabella 1556-ban *Szalánczy* Jánossal és *Kemény* Jánossal a szultántól kérette Becskerek várát, mert az neki öröksége s az övé; ekkor *II. Henrik*, franczia király is igérte közbenjárását, de hasztalan.

Szerb felkelés.

Becskerek mégis visszakerült egy időre a török kézről. 1594-ben a *Palatich* György, lugosi bán kezdeményezésére felkelt szerbek, románok és bolgárok foglalták vissza *Vladika* Tódor, *Doczián*, *Lugosi* János, *Majsócz* Péter és valami *János* vezérlete alatt; török őrségét felkonczolták és innen intézték további hadműveleteiket. Seregük már több ezer főből állott, s most a becskereki szerbek is csatlakoztak hozzájuk. A temesvári basa négy ízben próbálkozott meg a vár visszavételével, de hasztalanul veszítette el 25.000 emberét fiait is közöttük; mindenesetre elég bizonyság ez arra, hogy a vár a legerősebbek közül való volt. A szerbek Báthorytól kértek segítséget, a ki már előbb, felkelésük kezdetén zászlót is adott nekik; Báthory *Székely* Mózest küldte hozzájuk, a ki el is indult némi gyakorlott sereggel, de Erdély határánál tovább nem juthatott. A szerbek egyre biztosabban érezték magukat s már Verseczet ostromolták, mikor a temesvári basa ötödször, 30.000 főnyi sereggel indult ellenük. A szerbek némi habozás után maradtak, s kint a vár előtt álltak szembe a törökkel; de egyrészt kis számuk miatt, másrészt, mert a különböző nyelvű csapatok nem értették meg egymást s hadirendjük összezavarodott, alig 300 ember kivételével mind elvesztek. Az egykorú krónikás szerint a török ekkor hosszú időre még az emlékét is kitörülte a szerbeknek Torontálban. (Fessler, Kováchich után, VII. 313. Bethlen Farkas: Hist. Libr. VII. 182., 227. és köv. lapok; Szentkláray, Ortvay és mások.) A török többé nem erősítette meg a várat, s így indult az gyors pusztulásnak.

Török uralom alatt.

Becskerek ettől kezdve a töröké s a török uralom ebben a században megingathatatlannak látszott. Eleinte szandzsáknak volt a székhelye és a budai beglerbéghez tartozott, később azonban, mikor a temesvári vilajetet szervezték, a mint a jelek mutatják, rendesen egy-egy török földesúré volt; Hammer — Purgstall szerint Szokoli Mohamed jámbor alapítványaihoz tartozott. Béget, muftit, kádit, kesedárt kapott s ha várával nem sokat törődött is a török, úrilakok, mecset, fürdők épültek benne keleti modorban. A mecset 1815-ig állott fenn, mikor lebontották. (Bárány.) Vára 1594-ben új felvonókaput kapott, a melyet a szerbek romboltak le. (Ortvay: Tört. Okmánytár, I. 491.) Valószínű, hogy mint Szegeden és másutt, itt is megmaradt a török uralom alatt a magyar esküdt és bíró is. De a hosszú idő alatt népe majdnem kipusztult; a visszahódítás csak részben lakott helyet talált itt, számba nem vehető erősséggel. Hanyatlása volt az oka annak, hogy a szandzsákság székhelye is elkerült innen. Egyetlenegy adatunk van rá, hogy népe életében valami szerencsésebb mozgalom támadt volna: *Rami* basa nagyvezérségének első éveiben a temesvári pasalik koronajószágait örökös családi jobbágybirtokká változtatta s ekkor Erdélyből, Hunyad, Zaránd megyékből bevándorlás indult meg erre s a letelepülőkből Becskereknek is jutott. (Szentkláray: Száz év Délmagyarország történetéből, I. 117.)

A város történetében csak a XVI. század végén válik ki némi élénkség: a *Schwarzenberg* és *Pálfy* harczainak idején, a budai beglerbég, *Mohamed Saturdsi* nagyvezirtől kért segítséget, ki Belgrád alól, téli táborából Becskerekre vonult és 45 napig várta ott a tatár khánt, ki augusztus 30-án jött meg s ünnepélyes fogadtatásban részesült. Itt tartották meg a haditanácsot is s végre Nagyvárad

felé indultak. Szeptember elején 7000 tatár indult Becskerekről és egész Debreczenig pusztított. (Hammer — Purgstall, II. 626. Griselini.)

Ugyanekkor, 1600-ban *Mihály*, a havasalföldi vajda, a *Rudolffal* folytatott alkudozásaiban ki akarja vinni, hogy minden vár, a mit a töröktől visszavesz, örökös jogon az övé legyen; a kijelölt várak között Becskerek is ott volt; de Rudolf ebbe nem egyezett bele. 1606-ban, a bécsi béke szerint a Tisza balparti részei *Bocskayéi* lettek, s így Becskerek is Erdélyhez csatolódott volna. Ez a béke azonban a Bocskay halála miatt sohasem lépett életbe s a magyarok nem is remélték, hogy Becskereket egyhamar visszavehessék. *Bethlen* Gábor is 1618-ban ezt írta a temesvári basának: »Becskereket és egyéb falukat soha hírrel sem hallotta senki közülünk, hogy hódítani akarták volna«. (Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor és a porta. Tört. Tár, 1881., 621. old.)

A visszafoglalás.

A török uralomnak Becskereken a XVII. század alkonyán lett vége. Becskerek ezekben a harczokban ismét fontos stratégiai pont lett, de vára annyira elromlott, hogy a törökök már egy kardcsapásnyi védelemre sem tartották érdemesnek, s a község lakossága majdnem egészen kihalt.

Veterani Frigyes 1695-ben a császártól jóváhagyott terv alapján indította meg a vidék felszabadítását. Hadi műveleteinek középpontja Becskerek volt; 5000 főnyi gyalogos és lovas sereget akart felállítani előtte, hogy a pancsovai oldalról Temesvár felé vonuljon vele, de a török éberebb volt, mint hitte. *Musztafa* a lugosi mocsarak közé szorította be *Veteranit*, ki ott maga is elveszett. (Griselini.) Két év mulva azonban *Rabutin* már biztonságban mozgott idelent, a tiszántúli partokat megszállotta, csak Temesvárt és Orsovát nem; Becskereket sánczokkal, ágyúkkal látta el és legénységgel erősítette meg, úgy hogy 1698-ban már *Jenő* herczeg is jó helyre talált benne és itt ütötte fel táborát, mikor Temesvár elfoglalására készült. Ide akarta csalogatni a törököt döntő ütközetre, de egy szökött huszár árulása következtében még azt az 1000 tatárt sem tudta elfogni, kik a szendrői török táborból Becskerek felé indultak kémszemlére. (Griselini, I. 122; Böhm; Bárány; Ortvay.)

A törökök a tatár segítő csapatokra várakoztak és nem lehetett őket megmozdítani. Jenő állandó szállást készíttetett seregeinek Becskerek alatt, közben pedig a karloviczi béke megsemmisítette azt, a mit ő karddal kivívott. Az 1699-ben Pál-fordulása napján megkötött béke kimondta, hogy a későbbi Temesi Bánság területe, így Becskerek is török kézen marad s a győztes fél mindössze annyit kötött ki magának, hogy az ezen a területen levő várakat lerombolhassa és a töröknek ne legyen joga újra felépíteni azokat. (Wagner: Franc. Pait, II. 451; Fessler, IX. 270; Griselini és az újabb történetírók.) Ez is azonban inkább kár volt, mint haszon; mert a várak lerombolását épen a török sürgette, érezve pozicziójának gyengeségét s tudva, hogy ezek az erős várak csak reá nézve lehetnek veszedelmesek, ha már védeni nem bírja őket. I. Lipót szerette volna ezt a békét meg nem történtnek tekinteni, s 1700-ban *Jósika* Zsigmondot torontáli főispánná nevezte ki; a török azonban ragaszkodott a béke pontjaihoz és így Jósika nem foglalhatta el székét, mely egyelőre még török birtokban maradt. A rombolás munkálataival gróf *Marsigli* Alajos volt megbízva, titkos utasítással arra, hogy azokat minél tovább halogassa; a bontást ismételt török sürgetésre gróf *Oettingen* Farkas végeztette el 1701 márcziusától nyár derekáig. (Ozmán aga temesvári dragomán feljegyzései. Török kézirat a nagyszebeni áll. gimn. tanári karának könyvtárában.)

Ilyképen Becskerek csak a zentai győzelem után került vissza magyar kézre. 1717-ben Jenő ismét innen indult Orsova ostromára; ebben az évben a királyi tábor szertárai és élésraktára Becskerek alatt állott; védelmükre, a Jenő herczeg rendeletére, *Sándor* württembergi herczeg vezérlete alatt, néhány ezred vonult Becskerekre a futtaki táborból. (Bárány, 32. old.)

A török uralom után.

A török uralom végére Becskereken mindössze száz ház maradt meg; az akkori népességi viszonyokat véve alapul, 6—700 főnyi lakosságot jelent ez, s a másfélszáz éves török uralom hatásának teljes képét adja, ha Becskereknek ezt az állapotát azzal a XVI. század első feléből eredő tudósítással vetjük össze, a mely szerint a Délvidéken nem ritka az öt-hatezer főre rúgó község sem; bár név szerint nem említi ez a tudósítás Becskereket, mégis biztosra vehetjük, hogy ha csakugyan voltak ilyen nagy községek, köztük legelső sorban állott Becskerek. 1717-ben Becskerek már csak romhalmaz volt; ősi vára a földdel

egyenlővé téve, házai lerombolva, nagyobbrészt pedig lakosai kipusztulván belőle, az idő terhe alatt összeroskadtak.

Az utolsó török veszedelem.

S a törökök kiűzése még nem volt elég ahhoz, hogy a fejlődés ismét megindulhasson. A Jenő herczeg győzelmei még nem jelentették azt, mintha a török veszedelem ezzel el is mult volna. Az 1737—39. évi török háborúk újra próbára tették Becskerek életrevalóságát. 1738-ban a Délvidék néhány hóra ismét török kézre került, s az új telepesek menekülni voltak kénytelenek. Az első biztos hely Becskerek volt. 1738 szeptember 19-én jelenti *Greiner* János, a paráczi altiszttartó a temesvári kormányzóságnak, hogy a hivatalnokok onnan mind Becskerekre menekültek és engedelmet kér rá, hogy ő is oda mehessen, mert ő sincs biztonságban. (D. A. II. 24.)

A becskerekiek állandóan készen várták a törököket és bizonyos kémszolgálatot is szerveztek erre az időre; 1739 junius 16-án *Kerle* Antal Becskerekről figyelmeztette a pancsovai tiszttartóságot, hogy a törökök 4—500-an hét sajkán Kolumbácz felé vonultak. A várost is elérte azonban a veszedelem: 1739 augusztusában a törökök egész a községig portyáztak, egy embert agyonlőttek és csak akkor vonultak vissza, a mint azt augusztus 20-án rémülten jelentette Temesvárra a becskereki tiszttartóság. Becskerekről is sokan menekültek ekkor biztosabb vidékekre. A török veszedelem lassanként elült. Megmaradt azonban két állandó veszedelem, s a lakosoknak s Becskerek emelkedésének az egész korszakon át legnagyobb akadálya: a zilált közbiztonsági viszonyok és a pestis. Amannak a török idők alatt elvadult erkölcsök, ennek a művelődés megakadása volt az oka.

Közbiztonsági állapotok.

A közbiztonságnak legelső veszedelme maga a katonaság volt. 1718 február 18-án *Szluszky*, a becskereki kerületi tiszttartó panaszkodik a kormányzóságnak, hogy *Sártory* adjutáns katonái a szécsányi kenézt megölték, más katonák pedig a becskereki főkenézt nagyon megkárosították. Kéri, hogy a rossz következmények elkerülése czéljából a szükséges intézkedéseket tegyék meg. Végül még azt kéri, hogy *Szima* és *Belya* becskereki lakosokat a szegedi börtönből ereszszék ki és előadja, hogy ezeket *Zsivan* zsablyai kapitány fogta el, mikor hazafelé mentek, megkínozta és a szegedi börtönbe hurczoltatta őket; és hozzáteszi, hogy ilyen bánásmód el fogja riasztani a visszatéréstől azokat, a kik a törökök elől elmenekültek.

Érthető, ha ilyen körülmények között a jobbágyokat nem lehetett megfékezni; 1739 szeptemberében, közvetetlenül a török látogatás után, a jobbágyok fellázadtak és mindent leromboltak; a tiszttartóság sürgősen kért kézműveseket az épületek helyreállítására és egyben újra sürgeti a kormányzóságot, hogy végre csendbiztost küldjön Becskerekre a rablók ellen. A jobbágyok lázadásából származó kár igen nagy volt és a tiszttartó néhány nap mulva újra jelentést is tett róla. A város meg is kapta a kért »Sicherheits-Commando«-t, de ez csak növelte bajait. 1737 novemberében a tiszttartó panaszkodik, hogy a rablók Orlováton garázdálkodtak, a becskereki kapitány pedig az üldözésnél igen ravaszul és büntetni való módon járt el. 1740-ben a kerületben lakó marhakereskedők — Becskerek ebben az időben középpontja volt a délvidéki marha- és lókereskedésnek — megúnták az örök bizonytalanságot, és Becskerekre költözködtek, a mely megis bátorságosabb hely volt, mint a kerület, bár ott is megtörtént 1741 júliusában, hogy a rablók behatoltak a városba, *Vuk* bíró házába, de mivel a bírót nem találták odahaza, feleségének mind a két kezét levágták, egy *Stahl* nevű embert meglőttek s mikor lárma támadt, szekérre kaptak és sértetlenül elvágtattak. A viszonyokon nem segítettek a legerélyesebb intézkedések sem; pedig a rablókat nem kímélték. 1742 deczemberében az aradáczi rablókat Becskerekre szállították, hogy az egyiket felakaszszák, a másikat életben hagyják. A kormányzóság a választást a kenézekre bízta.

Ilyen okai voltak annak, hogy a jobbágyok mind elszökdöstek; *Sonnenberg*, a csákovai tiszttartó, 1733-ban Becskereken kereste megszökött jobbágyait, de szökdöstek Becskerekről is; a kormányzóság ezen a bajon az útlevél-ügy szigorításával igyekezett segíteni, és az útleveleket még egyik községből a másikba is csak pénzért állította ki, a mint arról egy 1743 szeptember 20-i keltű szigorú rendelete tanuskodik. Költözködni sem lehetett ilyen engedelem nélkül és 1742 deczemberében az Aradáczon lakó Jurath Josimovithnak külön engedelmet kellett kérnie, hogy a rablók elől Becskerekre költözködhessék.

S ez khez a viszonyokhoz még a város különböző nyelvű népessége között elkerülhetetlen súrlódás járult. A felszabadulás után, egész 1733-ig a városban lakott a szerb püspök és ez igen növelte a szerbek önérzetét, a mi temérdek viszálykodásnak lett okává ; 1733-ban, a görög nem egyesült püspök elköltözése után néni csend következett be, pedig ettől kezdve megint a katholikus tized-követelések és az azokkal járó zaklatások zavarták a békességet. De azért 1749 február 8-án a tiszttartó panaszkodik a kormányzóságnak, hogy a rácz község, bár kötelessége lenne, nem törődik a város és a hivatalpénztár őrizetével, holott ezt igazán nem lehet kívánni a kicsiny számú magyar és német lakosságtól, mely tisztán kézimunkájából él. A lakosság között, írja a tiszttartó, oly sok a viszálykodás, hogy annak eligazítására főkenézt kellene kinevezni.

Pestis és más ragályos kórok.

A város fejlődését a pestis több ízben akasztotta meg ; 1738—40 között különösen a város vidékén dúlt a pestis, de bőven szedte áldozatait magából a városból is ; a pestis miatt nem tudták ekkor Becskerekre beszállítani a szénát, pedig csak Csanádról 600 szekérrel kellett kapniok ; és a pestis következménye volt a városnak az az új terhe is, hogy a katonaság számára kenyeret süssön ; ez ugyanis a pestis előtt a zentavidéki községek kötelessége volt. A pestisnek örökös fészke volt az egész Délvidék területe, a melyet majdnem megszakítatlan mocsarak borítottak. Maga Becskerek egy nagy tónak a végén feküdt, melyet Lacus Becskerekiensis-nek nevez a Lazarus-féle térkép ; ezt a tavat a Temes vize táplálja, mely fent beléömlik és Becskerek alatt ismét kifolyik belőle ; maga Becskerek pedig egész vízzel körülvéve áll ; a török hódoltsági korból is több térkép maradt ránk s bár ezek a térképek megbízhatatlanok, abban megegyeznek egymással, hogy Becskerek körül nagy tó van. *Mercynek* legelső gondjai közé tartozott a csatornázás és már 1723 áprilisában kiküldte a Bega szabályozására *Kayser* mérnök-hadnagyot Becskerekre, külön rendelettel arra, hogy neki minden segítséget előteremtsenek és pénzkiadásait a robot-pénzekből fedezzék. De Becskereket is csak a *Fremaut* Miksa 1759-ben kezdett mocsárlecsapolási munkálatai szabadították ki a rossz levegő és a ragályos betegségek karjaiból.

A települések.

Lassanként azonban javultak a megye viszonyai és növekedett a város lakossága. A hosszú török uralom semmi keveredést nem eredményezett a város népe és a törökök között, bár a török urak bizonyára Becskerekről is rendszeresen elhozatták a maguk számára a szebb fiú és leánygyermekeket ; vigyáztak azonban rá, hogy se a nép, se a gyermekek ne tarthassák fent a régi kapcsolatot egymással. Így a török uralomnak egyetlenegy hatása volt csak : kipusztította a város népét, összesen 100 házra olvasztván le azt.

Szerbek.

Jenő herczeg Becskereken már nem talált törököt, hanem csak görögkeleti rácz lakosságot. A herczeg császári katonaságot helyezett a várba s annak oltalma alatt áttelepítette a Tisza jobbpartjáról azoknak a rácz bevándorlóknak egy részét, kik *Csarnojevics* Arzén ipeki pátriárka vezetésével jöttek ide új hazát keresni. Velük költözött Becskerekre *Diakovics* Izsaiás, az első délvidéki görögkeleti püspök. Nagybecskerek szerb lakossága nyert akkor is, mikor a Maros—Tiszai Határőrvidéket feloszlatták és onnan kb. 2400 család költözött be a Temesközbe. A város lakosságának zöme hosszú időn át szerb volt, a kik a város szervezetén belül bizonyos autonomiára tettek szert. 1769-ben, midőn Nagybecskerek kiváltságlevelét Mária Teréziától megkapta, a szerbek külön kiváltságot nyertek arra, hogy maguknak tanácsot választhassanak ; a tanácsnak egy királyi biztos és egy kir. ügyész állott az élén.

Németek.

A császári kormánynak legfőbb gondja az volt, hogy Nagybecskereket is katholikus németekkel telepítse meg, de ennek a telepítési akciónak a sikere hosszú időn át késlekedett. Az első német telepesek megérkezéséről nincs közvetetlen adatunk ; 1724-ből azonban van egy adat, a mely szerint *Wasy* csákovai tiszttartó azt jelenti, hogy a Becskerekre vitt német családok, a kik ott nem akartak letelepedni, hozzá mentek át. 1727-ben pedig a becskereki tiszttartó jelenti, hogy *Joachim* kapitány számára az »Oberinspektor« rendelete következtében Becskerek közelében helyet csinált. S a katonaság feladata ebben az időben nemcsak a közbiztonság fenntartása volt, hanem a telepítési akciót is ők intézték, illetőleg ők hajtották végre. Katonai mérnökök voltak azok is, a kik a telepes házak helyét s a hozzá tartozó telkeket felmérték és a munkálatokat vezették.

1729-ben összeszámlálták a nagybecskereki német családokat, a melyek 1729 november 1-től kezdve kontribuálnak ; de ez a jegyzék nincs meg, a mint-

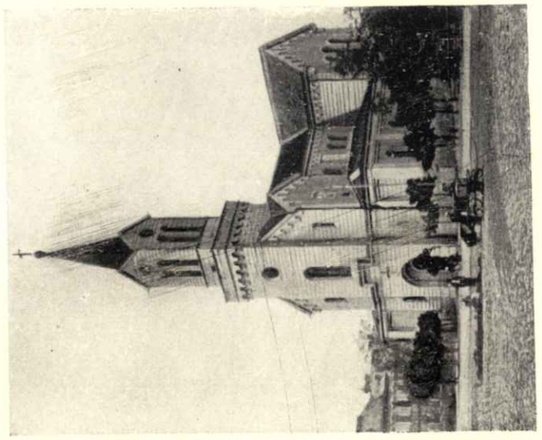

A róm. kath. plebániatemplom.

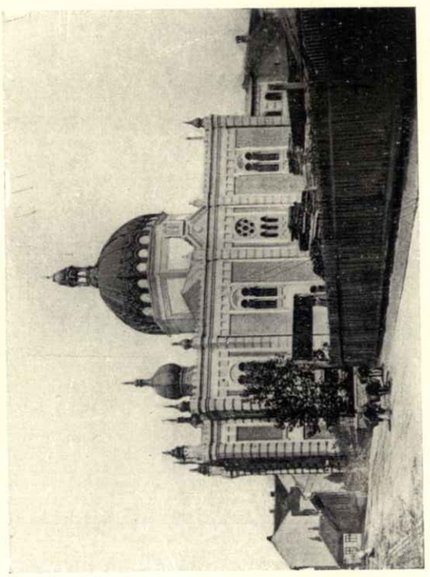

Az izr. templom.

Nagybecskerek.

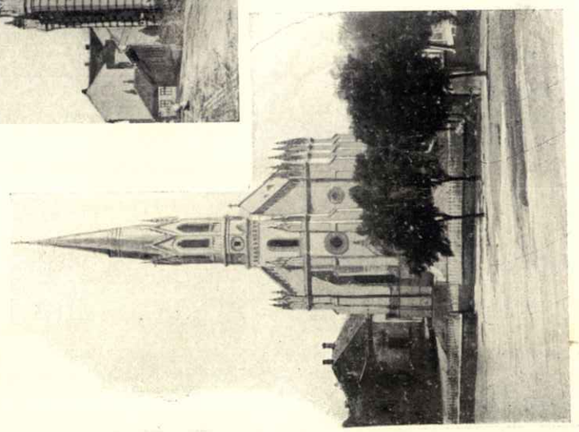

A ref. templom.

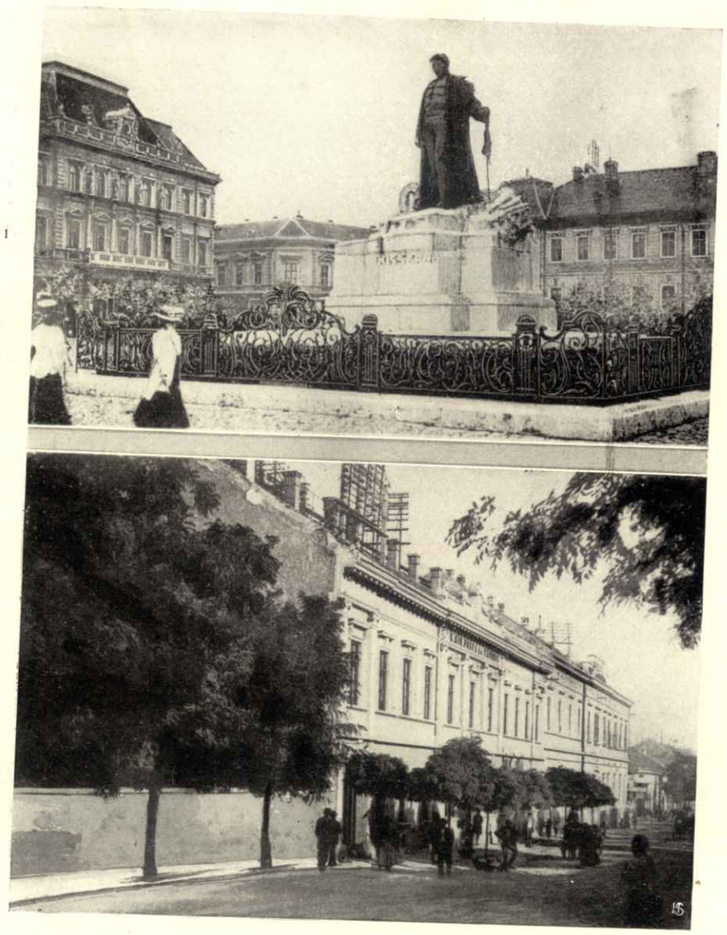

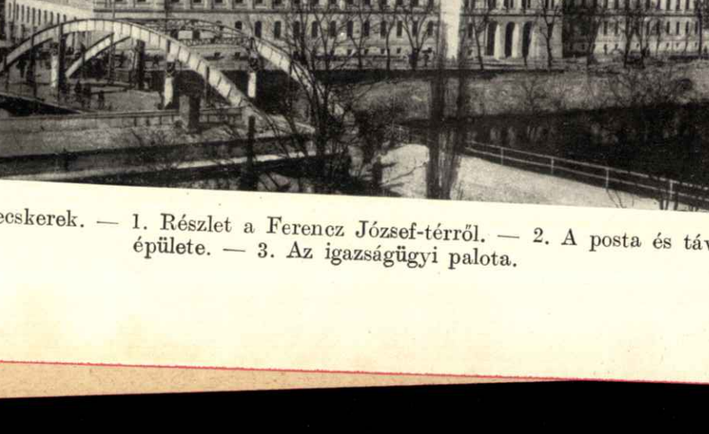

Nagybecskerek. — 1. Részlet a Ferencz József-térről. — 2. A posta és távíró épülete. — 3. Az igazságügyi palota.

hogy elveszett az a névsor is, a melyet a nagybecskereki tiszttartó 1737-ben készitett a bevándorolt német családokról és a melyet a kormányzóságnak be is terjesztett. Egy összeírás, a mely 1734-ből való, a német helységek közé sorolja Nagybecskereket is, de ebből aligha lehet arra következtetni, mintha lakossága ne lett volna vegyes. Nyilván csak annyit jelent ez, hogy a német telepesek száma már tekintélyes volt, s talán azt is, hogy ezek a telepesek a város lakosságának többi részétől független, autonom életet éltek. 1737 szeptember 5-én Gottlieb császári biztos belgrádi tutajon harmincz német családot szállított Nagybecskerekre, hova 1751-ben a telepítési ügyekben fáradozó Hof-Commission is ellátogatott; a következő évben, 1752-ben ismét német telepeseket kapott Nagybecskerek, a kik, úgylátszik, most már maguk jó szántából is szívesen keresték föl Nagybecskereket, bár a bevándorlások kezdetén erővel sem lehetett őket ott visszatartani. Ez mindenesetre a város örvendetes fejlődésének bizonysága.

S mégis ez a sok fáradság és a kincstár részéről ez a sok befektetés mind kárba veszett. *Perlasz* gróf 1763. évi kimutatása szerint az egész becskereki kerületben egyetlenegy német család sem volt található, — a klima következménye volt ez, mert állandó fészke volt Nagybecskerek a különböző ragályos betegségeknek s a mocsarak kiszárítása nélkül nem tudott a telepesek szorgalma a fertőzött levegővel megküzdeni. *Várady* János azonban ezzel szemben arról tudósít, hogy Nagybecskereken ekkor is voltak Lotharingiából származó német telepesek; s hogy Nagybecskerek az Aldana-féle térképen nem szerepel a német községek között, e szerint csak arra mutatna, hogy lakossága kevert volt, de mindenesetre azt jelenti, hogy a németek számba sem jöhettek a szerb lakosság mellett. Így is kellett ennek lennie, mert Nagybecskerek lakossága alig nyert abból a tömeges bevándorlásból, a mely a Mária Terézia 1863. évi telepítési pátensének következtében a Délvidék felé megindult; 1864-ben Nagybecskerek mindössze négy telepes házat és négy telepes családot kapott, ez volt az oka annak, hogy az 1869-i kiváltság-levél a szerbek túlsúlyát a városi tanácsban is kénytelen eltűrni, — a mi nagyon ellenkezett a Délvidék katonai kormányzásának szellemével, elismervén, hogy a németeknek csekély számuk miatt a paritásról le kell mondaniok.

A II. József 1782 szeptember 21-i gyarmatosítási pátense következtében Zweibrücken tájáról 1785-ben a frankfurti császári residens közbenjárására nagyszámú német telepes került Nagybecskerekre kik ott földet, réteket, úti költséget, más kedvezményeket, valamint adó és teher alóli mentességet kapván, letelepedtek. (Czoernig III. 22., 37 s köv. oldalak). Egy kimutatás szerint, mely a bécsi pénzügyminiszteri levéltárban őriztetik, Nagybecskerek 36 házba 36 telepes családot kapott; összesen pedig 2988 család költözött be. S ez volt a német telepítés utolsó részlete Becskereken. Ma mégis számban közvetlenül a magyarok után következnek és körülbelül annyian vannak, mint a szerbek, a mi csak kedvezőbb gazdasági viszonyaiknak s az ezzel összefüggő természetes népszaporodás kedvezőbb voltának következménye; valamint azoknak az előnyöknek, a melyeket a városi németség az abszolut kormány alatt élvezett.

Magyarok.

A Délvidék visszafoglalása után Belgrádból költözött Nagybecskerekre néhány magyar család, a magyarok ugyanis a török hódoltság alatt teljesen kipusztultak a város lakossága közül. Arra pedig egyáltalában nincs adatunk, hogy a magyarok bármikor is tömegesebben vándoroltak volna be a városba; 1768 körül Baranya vármegyéből költözködött be ide néhány magyar család, kik a mai *Magyar-utcza* táján laktak, különben a város magyar népességének szaporodása észrevétlenül folyt le; s ez a szaporodás két tényezőre vezethető vissza: az egyik a város felszívó képessége, a mely a vidék lakosságának kulturára hajlandóbb részét, tehát a magyarokat magához vonta s a város felé való húzódásnak a XVIII. század első felében a vidék rossz közbiztonsági viszonyai teremtették meg az útját. A század vége felé különböző földesurak Szeged vidékéről telepítettek a vármegyébe dohánymívelő magyarokat, a kik végül szintén tekintélyes módon gyarapították a város lakosságát. A másik tényező pedig a magyarság nagy aszszimiláló ereje: a város képe ma határozottan magyar.

Spanyolok.

Nagybecskerek történetében van helye a bécsi kormány legszerencsétlenebb telepítési kísérletének, a melynek a spanyol telepítés volt a czélja. 1735-ben indultak meg a tárgyalások biscayai spanyolokkal, a kiket a bécsi kormány a Délvidéken akart elhelyezni. 1736 augusztus 8-án *Hagen* jelentette a Temesi Bánság kormányzójának, hogy a letelepítendő spanyol családok számára Nagybecs-

kerek mellett talált alkalmas helyet; s mindjárt be is terjesztette jóváhagyásra a *Kayser* mérnök-százados terveit az építendő telepről. A felterjesztés sürgősen ment Temesvárról Bécsbe, honnan a következő év február 23-án érkezett vissza gróf *Hamilton* ezredes és kormányzó rendelete, a melyben a választást és az előzetes terveket jóváhagyja s rendeli, hogy a telepet pontosan jelöljék ki és erre a czélra bizottság szálljon ki Nagybecskerekre; a spanyolok mind telket kapjanak s számukra a házakat a kincstár költségén, a lehető legjobb ponton építsék fel. Rendeli, hogy a terveket egy ügyes mérnök készítse el és küldjék fel hozzá Bécsbe. A kormányzó még aznap elküldeti a rendeletet Hagennak, meghagyva, hogy mivel a jóváhagyás megérkezett, haladéktalanul kezdje meg az építkezést, a főszámvevővel, egy mérnök-tiszttel és a spanyol kiküldöttekkel közösen mérje ki a telkek nagyságát, a házaknak egymástól való távolságát, beosztásukat s mindezekre előzetes jóváhagyását megadja. A spanyol küldöttek már a hely kiválasztásánál is jelen voltak s épen az ő beleegyezésükkel esett a választás Nagybecskerekre.

A spanyolok meg is érkeztek s Nagybecskereket Uj-Barczellonának nevezték el; de nagyon rövid ideig élhettek az új telepen, mely a várostól külön, attól kis távolságra feküdt; a klimát nem bírták el s két év alatt valamennyien áldozatává lettek; 1739-ben már nem volt életben közülök más, mint körülbelül 50 árva gyermek, kiket a kormányzóság különböző telepeken igyekezett elhelyezni. 1744-ben már a telepet jobbágyok foglalták el, kik oda a rombadőlt házak helyére új hajlékokat építettek maguknak.

gyes telepítések.

Más nemzetiségű telepesei Nagybecskereknek alig voltak; 1747-ben Belgrádból ide költözködött két görög s ugyanakkor itt szeretett volna letelepedni két zsidó, — *Goldschmid* Joachim és *Ábrahám* Moizes, — kiket szintén Belgrádból űztek ki; a tiszttartó jelentette is a dolgot és a két zsidó kérelmét, de az engedelmet aligha kapták meg; erre vall legalább a tiszttartónak az az 1742 február 19-én kelt jelentése, mely szerint a spanyol- és német-zsidó számlálást nem foganatosíthatja, mert a községben egyáltalán nincs zsidó. Általában a telepítés nagyon szigorú szabályoknak volt alávetve, az útleveleket különösen a jobbágyok szökdösésének megakadályozására szigorúan kezelték.

Gazdasági viszonyok a XVIII. században.

A török hódoltság végén a lakosság foglalkozása az állattenyésztés volt; lakóházainak száma, mint már többször említettük, 100 volt, mégis tekintélyes nagyság volt ez, mikor a község legnagyobb része üresen állott; s midőn a Temesi Bánságot szervezték, *Mercy* járási székhelylyé tette Nagybecskereket és tiszttartót nevezett ki oda; Mercynek mindig nagy gondja volt erre a városra; alatta faültetvényeket, iparnövénytermesztést, selyemtenyésztést kapott Nagybecskerek; Mária Teréziának a kikindai kiváltságolt részek számára adott szabadalomleveléből látható, hogy sörgyára is volt. A meginduló telepítések élénkebbé tették a város életét, kézmívesek költözködtek ide és a tiszttartóságnak is megszaporodott a dolga, úgy hogy 1722-ben már keveselli azt a három huszárt, ki rendelkezésére állott s még egy írnokot kér (huszár-zsolddal), meg két huszárt; ekkor a módosi altiszttartóság is a nagybecskereki tiszttartósághoz tartozott.

A város élete különben nem volt más, mint a többi mezővárosoké; a regálék itt is a kincstárt illették és a tiszttartóság adta ki bérbe a bor és húsmérés jogát, valamint a kocsmajogot; 1735-ben a tiszttartóságnak egy májusban kelt előterjesztése szerint a becskereki német családok együtt 36 forintot fizettek a bormérés váltságául; a németek a húsmérés jogát is igyekeztek maguknak megszerezni és a tiszttartóságnak állandó panasza volt az, hogy a szerbek külön két hússzéket is tartanak maguknak; 1749-ben a szerb község 100 forintot fizetett a vendéglőjogért. 1752-ben a tiszttartóság a kormányzó kérdéseire előterjeszti azt a véleményét, hogy a németek annál könnyebben megkaphatják a húsmérés jogát, mert a ráczok a maguk kereskedelméből megélnek s mert így a kincstár annál biztosabban megkapja a bért. A regále-kezelésnek ez a módja csak akkor változott meg, mikor a község szabadalomlevelében jogot nyert arra, hogy a regálék kezelését bizonyos összegért a kincstártól átvegye és hogy a maga hasznára értékesíthesse, kiadván azokat albérlőknek.

1737 április 22-én Nagybecskerek hetivásárt kért, hogy az épülő spanyolváros számára az élelmiszereket annál könnyebben előteremthesse; az első hetivásár még az év május 18-án volt. Szeptemberben már vásárt kért a tiszttartóság és meg is kapta az engedelmet évente két vásár tartására. De még ekkor kezdetleges volt a város ipara s a spanyol város építésére megérkezett munkások nem

tudtak dolgozni, mert nem volt szerszámuk és azt Verseczről kellett hozni. Az 1738—39-i török harczok, a pestis és más veszedelmek nagyon megviselték a várost, úgy hogy az adója elengedéséért folyamodott; a válasz azonban kedvezőtlen volt: viselje a város békességgel, mondja az 1738 deczember 9-én kelt végzés, a mi reá ki van róva, mert a terheket éppen a háborús idők miatt nem lehet elengedni. Később azonban a város fejlődése szépen haladt, 1746-ban a kormányzóság egy egész utcza építését rendelte el és a hidakat is rendbeszedte. 1753-ban ismét a postaútat javították és különböző hidak helyreállításának költsége 140 forint 93 krajczárra rúgott. 1748 júniusában kiigazították a városi telkek határát a falvak felől.

A magyarok, németek földmíveléssel és iparral foglalkoztak a szerbek főfoglalkozása pedig a kereskedelem volt; Nagybecskerek ebben az időben a lókereskedelem középpontja. Átmeneti kereskedelme is volt már; a Begán, Temesvár felé, nagymennyiségű lisztet szállítottak. 1745-től kezdve *Krazeisen* Sebestyén sört főzött és a jogért 150 forintot fizetett évente; gyára jól mehetett, mert a következő évben már új épületekkel toldta meg és a kubini vámszedőtől vámmentességet kért azokra az építési anyagokra, a melyekre szüksége volt. 1752-ben pedig újra hat évre vette bérbe a sörfőzési jogot s ekkor már évi 700 forintot fizetett érte. A városban voltak malmok is, és 1751-ben a nagy német malom 75 forintot fizetett bérül; kár, hogy az 1752-ben tartott malomszámlálás adatai nem maradtak meg; ugyanekkor panaszkodik a tiszttartóság, hogy a régi török moséból készült magtár, melybe 3000 mérő gabona fért, kicsi és nagyon rossz állapotban van; újat kellene építeni. Arra vall ez, hogy most már a maga egészében élvezi a város azoknak a csatornázásoknak az eredményét, a melyeket előbb *Mercy*, majd *Perlasz* kormányzósága alatt *Fremaut* mérnök végzett. Mert bár a Mercy munkálatai nem nyúltak le egészen Becskerekig, a várost mégis ezek tették a Bega-kereskedelem középpontjává. A Fremaut mérnök munkálatai viszont a szántóföldek megjavulását hozták magukkal. A város különben is szépült, nyilvános és középületeket kapott, *Engelshofen* alatt új katonai laktanya épült s ezzel a városnak régi óhajtása teljesedett be. 1752-ben panaszkodott a tiszttartó, hogy a tiszteknek nincs lakásuk és a beszállásolással sok baj van, mert sokszor nagy jobbágy-családokat kell lakásaikból kiszorítani. A városba kézmívesek költözködtek, bár ez nem ment mindig simán; 1752-ben *Mitrovics* Dániel borbély nem kapott engedelmet a letelepülésre, mert »illetlen módon« több városban is ajánlkozott s különben is már két borbély van Becskereken, a kiknek üzletét csak rontaná és a kik nem tudnának megélni. A jobbágyság helyzete is javult lassan, bár felesleges munkák, mint a sóért való fuvarok, nagy terhet róttak nyakába; 1753-ban ki is jelentették, hogy hajlandók a sóért mázsánként 18 krajczárral többet fizetni, ha vizen Becskerekre szállítják, ha azonban nekik maguknak kell Lippárról szállítaniok, a rendes árat fizetik. A kincstári birtokokat a tiszttartóság nagyobbrészt bérbeadja s úgy míveltetí; a bérösszeg igen változó, mindig a birtok nagysága határozza meg; Rubandáért 30 forintot fizettek egy évre, Kikindáért hat évre 798 forintot. A bérlők rendesen magánosok és a város lakosai, de megesik az is, hogy Nagybecskerek községe maga is vesz bérbe földet, mint 1741-ben, mikor Sublia községgel és *Arseni* kapitánynyal közösen Basahidát, Jankahidát, Szent-Mihályt és Devecsert vette bérbe. A becskereki tiszttartóság 1753-ban 4000 mérő gyümölcsöt adott el a nagybecskereki hombárból Liszka, Veges és Arady, szegedi lakosoknak 800 forintért. A hivatalnokok életére jellemző, hogy a nagybecskereki kenéz 1744-ben 30 forintért adott egy évre kosztot *Veszelin* kambiaturistának.

A kiváltság levél.

Ilyenek voltak a város viszonyai, mikor 1769-ben Mária Teréziától megkapta a mezővárosi rangot, azzal a biztatással, hogyha ipara kellően fejlődik, városi rangot nyer és városi kiváltságokat kap. Szabadalomlevelének, mely 1869 június 6-án kelt, jellemző részei ezek:

1. Nagybecskerek mai és jövendő lakosai szabad emberek; két rendből állanak: polgárokból, a kik iparból és kereskedelemből és a zsellérekből, a kik föld- vagy szőlőmívelésből és napszámból élnek. A mezőváros nyolcz tagú tanácsot választhat, kik közül egy a bíró; a tanácsi állásra mindig két polgárt kell a kormányzó elé terjeszteni, kik közül az egyik katholikus vagy egyesült görög, a másik nem egyesült görög legyen. Mivel a katholikusok a lakosság között kevesebben vannak, három tanácsos legyen katholikus, a többi nem egyesült görög. A bírót minden két évben újra kell választani s mindig felváltva a két felekezet hívei közül; a sort egy nem egyesült görög kezdje meg. Ha a kormányzóság a jelölteket

nem találja elég megfelelőknek, a magistratus új tanácsosokat jelöljön. A választásnál, mind a tanácsosokénál, mind a bíróénál, a kerületi tiszttartó jelen legyen, számlálja a szavazatokat és eskesse fel a választottakat. A hét tanácsos a megerősített bíró elnöklése alatt minden hétfőn és pénteken, ünnep esetén a következő napon ülést tartson, a polgári s adás-vételi ügyeket tárgyalja és jegyzőkönyvébe iktassa; a tanács könyveit a felsőbb utasításokhoz híven pontosan vezesse. A tanácsnak jogában áll irodistát és városi szolgát, a szükséghez képest több hivatalszolgát kinevezni. Az egész tanács különben a bírótól a szolgáig a kerületi tiszttartó, mint királyi biztos fönnhatósága alatt áll, egészen úgy, mint a német örökös tartományok városaiban.

2. A mezőváros a következő négy évben évente 5222 frt. 44¾ kr. adót fizet. A sör- és pálinkafőzést, a kocsma és húsmérés jogát regáleként a kincstár megtartja, azonban meghatározott összegért (a kocsmajogot 1035, a mészárszéket 325 frt-ért) a városnak átengedi s ha ennek ezen haszna lenne, fordítsa közszükségletre.

3. Az adó emelésének mértékét négy év mulva a város polgárságának gyarapodásához képest fogjuk megállapítani.

4. Robot alól Nagybecskerek föl lesz mentve, évi 82 frt váltságdíj fejében; a kerületi hivatalnokok járadékához évi száz forinttal járul; a szénailletményhez való hozzájárulását pedig az egész országgal egységesen fogják rendezni; egyelőre az eddigi szokás marad érvényben.

5. Az adót, községi adót és más járulékokat a vagyonarányban kell kivetni és az alól nem mentes sem a bíró, sem a tanács; csak a syndicus és a kanczellista nem fizet fejadót. A község polgárainak vagyonáról pontos telek- és adókönyvet kell vezetni. Az adókat az elüljáróság szedi be és meghatározott időben a tiszttartósági pénztárba szállítja. A közterhek új felosztása csak a kerületi tiszttartó jelenlétében vagy jóváhagyásával történhetik, hogy a szegények igazságtalanságról ne panaszkodhassanak.

6. Nagybecskerek köteles a katonaság részére mindenkor természetbeni lakásról ingyen és a legmagasabb szolgálatra olcsó bér ellenében előfogatokról és hajóvontatókról gondoskodni, nemkülönben a kisérő személyzetről is, a kik a zsellérek közül veendők és a kik mérföldenként az adminisztrátortól megállapított díjazásban részesülnek. Magánosok és a kamarai személyzet részére a hatóság közvetíti az előfogatokat, hogy azok ne követeljenek túlmagas béreket. Egyébként a katonai beszállásolás és az előfogatok ügye a városi hatóság és a kerületi tiszttartó rendelkezése és felügyelete alá tartozik.

7. A hús ára a temesvári szerint szabályozandó; a kenyér és liszt árát pedig időről-időre a tartományi kormányzó fogja megállapítani és a helyi hatóság útján nyilvánosságra hozni.

8. A város szabadalmat nyer, hogy a vasárnapról szombatra áthelyezett hetivásáron kívül évente két országos vásárt is tarthasson, az elsőt a rácz husvétkor, a másikat a régi naptár szerint október 1-én, az új szerint 12-én. Joga van mérleg- és legeltetési díjat szedni, úgy mint Temesvár városának, de e jövedelem egyharmadát a jövőben építendő árvaház alapjához kell félretenni. Egyben a hatóságnak szigorúan megtiltatik, hogy sem ebből, sem más közjövedelemből önkényűleg ne építsen, vagy más, száz forintot meghaladó összeget ki ne adjon, hacsak azt a tiszttartó a hatóság előzetes kérelmére meg nem engedi.

9. A polgárjogi és tárgyalási illetékeket a megállapítandó egység szerint fogják szabályozni, hasonlóképpen a syndicusnak és kancellistának járó perdíjakat is; házak adás-vételénél minden forint után fél krajczár az illeték, mint Temesvár külvárosaiban szokás.

10. A hatóság végzéseinek megerősítésére saját pecsétet használhat, mely Mária mennybemenetelét ábrázolja a következő körirattal: Sigillum Liberi Oppidi Becskerek.

11. A katonai elszállásolást, az előfogatok és hajóvontatók kiállítását illetőleg, a melyről már a 6. pont is intézkedik, megjegyeztetik, hogy magánosok vagy a kamara számára a város nem köteles megállapított bér nélkül előfogatot kiállítani, ellenben háborús időben az előfogat a szükséghez képest rögtön kiállítandó. A jövőben a várost a 48 frt darabantjárulék alól fölmentik, de a tiszttartónak adott éjjeli őrséget, mint eddig, ezután is ki kell állítania, az őrjárat kiállítása ellenében azonban megengedik a városi hatóságnak, hogy a kocsmákat és vendéglőket megvizsgálhassa, az időn túl ott talált polgárokat és zselléreket eltávolítsa, vagy a körülményekhez képest bezárhassa és megbüntethesse.

12. A városi hatóságnak joga van a rendőri és polgári panaszok ügyében, továbbá a kisebb vétségekben első fokon ítélkezni, azzal a kikötéssel, hogy a fölebbezés minden esetben a kerületi tiszttartósághoz küldendő, a mely rendőri és közbiztonsági ügyekben is belátása szerint utasíthatja a hatóságot a bírság rendes kiszabására.

13. A Nagybecskereken lakó vagy ott megtelepedő görögöktől, a kik a görög kereskedő társulathoz tartoznak, a míg a társulati szerződés érvényben van, a hatóság szedje be a társulati adót és azt a társulati bírónak adja át. A kereskedők között előforduló panaszos ügyekben szintén a városi hatóság intézkedik.

14. A tizedet illetőleg az egész országban megállapítandó rendszabályok lesznek irányadók, de addig az eddigi rendszer marad érvényben.

15. Az első négy évben a bíró fizetése 100 frt., a tanácsosoké 25, a syndicusé a akbérrel együtt 350, az irodistáé szintén lakbérrel 100 és a két szolgáé 50 frt. évente. Ezeket azonban a kedvezőbb bevételekből és gazdasági megtakarításokból — az eddigi és jövő városi adó megrövidítése nélkül — kell kiutalni. Az irodai perdíjak megállapítandó arány szerint a syndicus és irodista jövedelmét teszik.

Végül köteles a hatóság évente a városi adóról és minden egyéb bevételről és kiadásról a tiszttartó útján az adminisztrácziő elé pontos számadást terjeszteni. S a mint a tanács és Nagybecskerek egész lakossága e legmagasabb akarat és parancs szerint híven fog élni, megparancsoltatik a Temesi Bánság minden elüljárójának, lakosának és alattvalójának, bármilyen rendű, rangú és állapotú legyen is, hogy Nagybecskerek polgári lakosait és egész közönségét jelen szabadalmak élvezésében szigorú büntetés terhe alatt semmi módon háborgatni ne merje, vagy ezt másnak megengedje és a felsőségek, különösen az adminisztrácziő megbízatnak, hogy Nagybecskereknek adományozott jogait megvédjék.

A szabadalomlevél megnyerését rövid idő mulva, 1778-ban a vármegyei szervezet visszaállítása követte s Nagybecskerek városa így ismét vármegyei székhelylyé lett. A visszacsatolás ünnepségét 1879 június 13-án nagy pompával Nagybecskereken ülték meg; a vármegye első rendszeres alispánja *Márffy* József lett. Az érkező gróf *Niczky* Kristóf főispánt a tanács fogadta, a lakosság diadalkapúkat állított, a várost kivilágította és a plebánia-templomban ünnepi mise volt. A város fejlődésére nézve igen nagy jelentőségű volt ez a közigazgatási újjászerveződés. Azt lehet mondani, hogy más már nem hiányzott a város fejlődésének biztosításához. S az ezt követő idők egészen a szabadságharczig valóban a békés és erőteljes fejlődés korává lettek, a melyet csak két ízben szakított meg komolyabb természetű akadály. Egymástól mindenben elütő volt az a kétféle ok, a mely a város növekedésének menetét megzavarta, de mind a kettő egyforma nagy, és első pillantásra elkerülhetetlennek látszó veszedelmet rejtett magában. A vármegye visszaállítása.

Az első közülük közigazgatási természetű bajjal fenyegetett és így a város fejlődésének belső feltételeit támadta meg. II. József erőszakos kormányzási rendszere hozta ezt magával, ki Nagybecskereket is meg akarta állítani annak a fejlődésnek útján, mely az anyagi jóléttel együtt a magyarosodás felé és a közigazgatási önállóság felé vezetett. A II. József czentrális közigazgatási rendszerében Nagybecskerek a temesvári kerülethez tartozott és így ismét elvesztette minden fontosságát. Kasznári (tiszttartói) hivatalt kapott, mely számadásait a kincstárhoz terjesztette be. Gazdaságilag ugyan — a kincstár szempontjából — jól állott és elég hasznot hajtott; mikor ugyanis arról volt szó, hogy a kincstári jószágokat a gróf *Zichy* indítványa következtében elidegenítsék, Nagybecskerek a gróf *Niczky* véleménye alapján azok között a kincstári javak között szerepelt, a melyeket nem kell eladni. (Czoernig: Ethnographia III. 39.) II. József halála azonban meghozta magával a régi, alkotmányos élet feltételeit s az abszolutisztikus kormányzati kísérletektől okozott rázkódás végeredményében jótékony hatást gyakorolt a város magyarosodására. II. József alatt.

1807-ben a város tűzvész áldozatává lett; a tűz délután 4 órakor az Oppovai-utczában, a Bega partján támadt, a sörháznál; belekapott a Bega fahídjába, azt felégette s így csapott át a másik parton fekvő városrészbe. A tűz erejét vihar fokozta, mely szétszórta a tűz szikráit és egyszerre nyolcz-tíz helyen borította lángba a várost. Leégett a városháza, a vármegyeháza, a parochiák s a városnak legnagyobb része, csak a római katholikus és a görög-keleti templom és Szent Vendel kápolnája maradt meg. Odaveszett a vármegyei irattár s a parochiákról sem lehetett mást megmenteni, mint a plebániai anyakönyveknek egy részét. A kárt 5 millió frtra becsülték. A várost ebben az esztendőben — *Magdics* Ádám plebános egykorú feljegyzései szerint — állandóan fenyegette a tűzveszedelem: a nagy pusztulást követő három hónap alatt tízszer támadt ismét kisebb-nagyobb erejű tűz. Minderről Magdics Ádám feljegyzésein kívül *Várady* János dr. nagybecskereki plebános tudosításai szólanak. A tűz következtében a megyeszéket ideiglenesen Nagyszentmiklósra, *Márffy* lakóhelyére tették át s ott is maradt az, míg az új vármegyeháza Nagybecskereken fel nem épült, a mi 1817—20 között történt meg. Nagybecskereken a tűz után 1820-ban tartották az első tisztujítást. A nagy tűz. 1807.

A város azonban kiheverte ezt a veszedelmet is; újjáépült és valósággal újjászületett. Abból a nagyszerű szellemi mozgalomból, a mely az országnak átalakulását hozta magával, teljes mértékben kivette a maga részét és bár a magyarosítási törekvésekben mindig elüljárt, szerencsés kézzel tudta elsimítani azokat az ellentéteket, a melyek a különböző ajkú lakosok között szinte szükségszerűen fennállottak. S bár Nagybecskerek lakossága a legteljesebb mértékben kevert volt, az 1840 táján alapított »*Nemzeti iskola*« élénk bizonysága annak az egységes munkának, melyet a város fejlődéséért és magyarosításáért folytatott. A város gazdasági tekintetben is jelentős átalakuláson ment át ebben az időben. A szabadalomlevél elnyerése óta mindig azok közé a jómodú kisvárosok közé tartozott, melyek gazdasági tevékenységük körébe csak legszorosabb környezetüket vonják be, de azt teljesen kielégítik; a harminczas évekkel kezdődő fellendülés korszaka azonban Nagybecskereket a lassanként kiépülő modern közlekedési vonalakkal bekapcsolta az ország gazdasági vérkeringésének erei közé, egy ideig úgy látszott, mintha megsínylené közvetlen környékének elveszítését, azonban hamarosan megtalálta a maga helyét az új viszonyok között; a gőzhajózás áldásait legelőször 1844-ben érezte a város, midőn az Első cs. és kir. szab. A fejlődés útján.

D. G. T. a városban egy megbizott irodát állított; ugyanerre az évre esik a Torontáli Takarékpénztár alapítása, a mi a város hiteligényeinek átalakulását jelenti. Rendes ügynökséget a D. G. T. 1850-ben állított; a legközelebbi vasútállomás egész 1883-ig Nagykikinda volt, mikor végre Nagybecskerek is vasúti állomást nyert. 1856-ban rendezték be távíróállomását. 1845-ben alapította benne Pleitz Ferencz az első könyvnyomdát. Az 1830-as évekre esik az Amerika nevű városrész megalapítása is; eredetileg erdő volt itt, melyet a kincstár kiirtatott és 800 □-öles darabokban, örökbérszerződéssel bocsátotta a lakosok rendelkezésére, kik azt a nyolczvanas években váltották meg.

A szabadságharcz.

1847-ben Torontálban főispáni helytartó volt, *Gyertyánffy*, a GyertyánffyJános alispán testvére. A város országgyűlési követéül *Hadzsits* Lázárt választották meg, ki több ízben volt a szabadságharcz alatt kormánybiztos, később börtönbüntetést is szenvedett. A márcziusi leirat Nagybecskereken is nagy lelkesedést keltett s csodálatos módon a különböző nemzetiségek békéjét hozta magával. Április 13-án valamennyi felekezet hálaadó isteni tiszteletet tartott (katholikusok, lutheránusok ,reformátusok és óhitűek) a közös egyetértés örömére. A Horvátországban és a Szerémségben meginduló illir zavargások azonban hamar megbontották ezt a békét. Az április 8-iki szerb küldöttség sikertelensége Becskereken is megindította a szerb lázadást. A szerbek a templomokba rontottak, összetépték a magyarnyelvű anyakönyveket. (Horváth: Magyarország függ. harczának tört. I. 145.) A szerb lázadás különben egyszerre kezdődött a kikindaival: április 23-án délután már erősen izgattak a szerbek a magyarok és németek ellen, husvét harmadnapján reggel pedig megrohanták a községházát, hogy a márczius 28-án odatűzött magyar zászlót letépjék; ezt azonban *Hadzsits* Lázár, a város szerb származású bírája, élete veszélyeztetésével megakadályozta. Azt azonban nem tudta megakadályozni, hogy a városnak új tisztikart ne választszanak, bár törvénytelenül; csak a bírót hagyták meg. Mivel az első alispán nem volt honn, a törvénytelen városi tanácsot pedig nem lehetett elismerni, néhány nap mulva tíztagú közbiztonsági bizottmányt választottak, a melynek első dolga az öt századból álló nemzetőrség megválasztása volt; ebből a szerbeket kizárták. A bizottság megbízatását a hazaérkező első alispánnak adta át.

Ezek a becskereki zavarok végre rávették a kormányt (Rüstow: A magyar hadj. tört. I. 22.), hogy a Délvidéken *Csernovics* Péter kormánybiztosságával ostromállapotot hirdessen. Június 9-én Becskerek magyar és német lakosait a szerbek közeledtének híre ejtette rémületbe; azok azonban megállottak Perlasznál és bár a délvidéki seregek gyengék voltak veiük szemben, még sem érhettek el pozitiv eredményt. Június 23-án végre Becskereken vonták össze a délvidéki haderőt és azt oda beszállásolták, méltán tartva tőle, hogy a szerbek perlaszi tábora Becskerekre nézve rejti a legnagyobb veszedelmet. A 2500 főből s egy hatfontos ágyú-ütegből álló hadtest parancsnoka *Kiss* Ernő huszárezredes volt, kinek Becskerek mellett terjedelmes birtokai voltak.

Nagybecskerek az egész szabadságharcz alatt megmaradt a délvidéki harczok egyik legfontosabb pontjának 1848-ban, bár a küzdelmek a Kiss Ernő vezérlete alatt váltakozó szerencsével folytak és a fölkelők perlaszi tábora a városnak állandó veszedelme volt. Július 15-én *Sztratimirovich* megtámadta a becskereki tábort, de minden túlereje mellett is kénytelen volt visszavonulni. Kiss Ernő ekkor arra gondolt, hogy elhagyja Nagybecskereket, de mégis ott maradt, hogy a várost őrizetlenül ne hagyja. Közben *Mészáros* Lázár is lent járt Nagybecskereken és egy éjszakát töltött ott. A magyar sereg augusztus 6-án bevette Neuzinát, szeptember 2-án pedig a perlaszi tábort ostromolta meg s ott 12 ágyút, 20 mázsa puskaport, 60.000 töltényt zsákmányolt, egyszersmind eloszlatván Becskerek felől azt a veszedelmet, a mely a perlaszi tábor részéről állandóan fenyegette. A szerbek még szeptember folyamán több ízben megpróbálták perlaszi poziciójukat visszaszerezni, de sikertelenül, sőt deczember 14-én még a tomasevácziv hídfő is magyar kézre került, bár igaz, tetemes áldozatok árán. Kiss Ernő ekkor már becskereki táborából Pancsova felé kezdett hadműveleteket, ezek azonban nem jártak sikerrel és épen ezek okozták azt, hogy Kiss Ernőt visszahívták erről a fontos állásról. Elvonulása után Nagybecskerek szinte védelem nélkül került január 16-án szerb kézre. A lakosok rémülten menekültek, de mivel a szerbek ekkor már a szerb vajdaság szervezésével voltak elfoglalva, melynek székhelyéül Nagybecskereket szemelték ki, ez megmentette a várost a pusztításoktól. A várost

Perczel Mór szabadította fel, ki április 29-én megütközve *Todorovich*-csal, azt hátrálásra kényszerítette. Todorovich így kiűrítette Nagybecskereket, mely a legnagyobb örömmel várta Perczel Mórt. Az áprilisi detronizáczió után Torontál vármegye visszakapta régi szervezetét, 1848-ban kinevezett főispánját és Nagybecskerek újra vármegyei székhely lett. Közben minden rosszra fordult: augusztus 14-én Nagybecskerek már *Jellasichot* volt kénytelen fogadni, ki két napig időzött itt s a dicső napokból Nagybecskerek számára nem maradt meg más, mint Kiss Ernő miatti gyásza. Nagybecskerek az abszolutisztikus kormányzás alatt közigazgatásilag minden jelentőségét elvesztette, csak 1853-ban lett ismét cs. kir. kerületi székhely, míg végre a februári pátens visszaállítván az ősi alkotmányos jogokat, Nagybecskerek is újra vármegyei székhely lett.

Közigazgatási történet.

1716 után Nagybecskerek is a temesi bánságnak volt egy része s a 13 kerület (District) közül egynek a székhelye; Torontál vármegyét 1778-ban visszaállították s így Nagybecskerek ismét vármegyei és járási székhely lett. A »szerb vajdaság« és a »Temesi Bánság« idején, az abszolutizmus alatt, Nagybecskerek eleinte nem volt székhely; az 1850-iki második provizórium idején Torontál vármegye megyefőnököt és Nagybecskerek cs. kir. tartományi törvényszéket is kapott, mikor az igazságszolgáltatást a közigazgatástól elválasztották; hivatalai ebben az időben ezek voltak: cs. kir. pénzügyigazgatóság, adóhivatal, pénzügyőrség és csendőrség. Az 1853. évi újabb szervezet szerint a »koronatartományt« öt kerületre osztották s ekkor Nagybecskerek is kerületi székhely lett; törvényszéke kerületi törvényszékké alakult át. Végre 1860 deczember 30-án a király a Bánságot visszacsatolta az országhoz; az első főispán *Karácsonyi* László lett s 1861-ben megtartották az első tisztújítást. A februári pátens végre teljességében visszaállította az ősi alkotmányos állapotot. 1872-ben pedig Nagybecskerek rendezett tanácsú városi jogot nyert.

Felsőmuzslya telepítés.

A város történetének legújabb fejezete az, a mely Felsőmuzslya magyar telepes község megalakulását tartalmazza. 1888-ban ugyanis Nagybecskerek határában Felsőmuzslya néven kincstári telepet szerveztek, mintegy 400 magyar családdal. Ez a telep azonban 1905-ben, a város ellenkezése mellett, önálló községgé alakult s a kormány az új község számára a telepesek 4000 hold földjén kívül 6795 hold kincstári földet is kihasított a város határából, minek következtében annak területe 22893 holdra szállott alá. Ezzel a város közjövedelme rengeteg veszteséget szenvedett, holott ennek nagyszámú és költséges kulturintézménye ez elesett jövedelmekből jött létre; nem is szólva a sok ezer koronára menő folyó és befektetési költségről, melyet a város Felsőmuzslya község érdekében tett és a melyért eddig még részben sem nyert kárpótlást.

*

A város leírása.

Mikor az ember megérkezik a *Nagybecskerek pályaudvarra*, melynek gyér világítását legközelebb villammal cserélik föl, úgyszólván bent van a városban. A vasút mellett, vele párhuzamosan haladó utczát, melynek jobboldalán *Heinermann* Alajos dr. *szanatóriuma* áll, *Német végsornak* nevezik s ez az *Aradáczi-utczába* torkollik, a melynek a vasúti pályán túl folytatása van és itt balra látható a *Nagybecskerek—Begapart* állomás, azon túl pedig a *vasúti gépjavító műhely* és a vármegyei *József közkórház*. A betorkolásnál az Aradáczi-utcza jobboldalán van a városi *villamos-telep*, mely egészen a Begáig nyúlik le. Utána *Annau és Wingler* nagyszabású *gőzmalmát* találjuk. Az Aradáczi-utczából balra nyílik a *Lenau-utcza*, melynek végén jobbra, a *Kossuth-utcza* sarkán terül el a *róm. kath. temető*, benne egy kis kápolnával. Az Aradáczi-utczában jobbra van *Hiller* József és Fia *szeszgyára*, balra pedig a *Német-utcza* ágazik ki, elején a *róm. kath. árvaházzal*, melyben kápolna is van. Az innen balra haladó *Boldogasszony-utczában kisdedóvó* áll. Az Aradáczi-utczából balra nyíló *Kórház-utcza* baloldalán van a *tűzoltó laktanya*. A hol az Aradáczi-utcza a Bega partjára ér, ott *Gizella-part* a neve. Itt van a nyári *uszoda* és a Duna gőzhajózási társaság *kikötőhelye* és ügynöksége. A túlsó oldalon van a *Széchenyi-parti liget, benne az Evezős Egyesület háza* és azon túl a *korcsolyapálya*. Az út baloldalán a Hollaender-féle *czukorgyárat* találjuk. Beljebb balra a *Szapolyai-utcza* nyílik, melynek elején jobbra a régi fogházépület áll, a mit kultúrpalota és múzeum czéljaira akarnak átalakítani és szemben vele az új színházat tervezik. Ez utczának a folytatása a *Melenczei-utcza* s a hol ez a *Honvéd-*

és *Révay-utczákba* ágazik ketté, azon a sarkon emelkedik a *Honvéd-laktanya*, mellette pedig a Honvéd-utczában az állami *kisdedóvó* és a *Magyar-utcza* sarkán az áll. *elemi iskola*. A Révay-utczából ered a *Karácsonyi-utcza*, melyben a *Benó* Testvérek torontáli *czipőgyára* folytatja üzemét. A vasúttól bevezető út, midőn elhajlik a Begától, a *Bonnaz-utcza* nevét veszi föl. Jobb oldalán érjük először a *róm. kath. polgári* és *elemi leányiskolát*, melyekben az oktatást a Miasszonyunkról nevezett nővérek végzik. Ezekhez sorakozik, másik oldalával a Jókai-utczára nézve, a központi *áll. elemi iskola* emeletes épülete. A zárdával szemben van a vármegyei nyugdíjalap épülete, melyben az *államépítészeti hivatal*, a kir. *tanfelügyelőség* és a *kincstári ügyészség* nyer elhelyezést. Ehhez csatlakozik a *vármegyeháza*, mely másik oldalával már a *Ferencz József-térre* néz.

A Bonnaz-utczából kilépve, a város szívében vagyunk : a Ferencz József-téren, melynek alakja trapéz és majdnem minden oldalán díszes, emeletes épületek szegik. A Bonnaz- és Jókai-utczák közös betorkolásánál balra a színes-mázos cseréppel fedett, egyemeletes, modern vármegyeháza, jobbról pedig a *pénzügyigazgatóság* kétemeletes épülete, melyben az áll. *adóhivatal és pénzügyőrség* is elhelyezést nyer, földszintjét pedig üzletek foglalják el. Utána következik a *rendőrségi* épület, melynek emeletén a *Torontáli Agrár Bank* r. t. helyiségei vannak, udvarában pedig a *szinház* húzódik meg. Ennek tőszomszédságában a Rózsa és Magyar Király-szállók állanak, melyeknek ez idő szerint közös a bérlőjük. Mellettük, a tér másik oldalának vonalában emelkedik a régi *városháza* szürke épülete, megszabva irányát a Bega-felé haladó *Városház-utczának*, melyben a községi *főgimnázium* emelkedik, hol a piarista rend tanít. Az intézetnek tágas külön kápolnája van. A városházával egy vonalban egy keskeny homlokzatú, csinos emeletes házat látunk, míg a tér éjszaki oldalát majdnem egészen a román stílű róm. kath. *plebánia templom* foglalja el. Előtte emelkedik fehér kőalapon *Kiss* Ernő tábornok vértanú *bronz-szobra*. E téren vannak a keddi és pénteki hetivásárok.

A vármegyeháza és a templom között ágazik ki a *Megyeház-utcza*, melynek baloldalán a *posta- és távíró hivatal* és ezzel szemben az *Osztrák Magyar Bank* épülete látható. Ez az utcza a jobbra nyíló *Nádor-utczáig* tart, melynek baloldalán a *kincstári ispánságot* és a *Messinger* Karolina-féle magán *leánynevelő intézetet* találjuk. A Megyeház-utcza folytatásának *Váraljai-utcza* a neve, melynek baloldalán, a *Luther-utcza* sarkán az *ág. h. ev. hívek temploma* áll, mellette a paplakkal. A hol a Gradnulicza nevű szerb városrészben ez az utcza kiszélesedik, ott megy keresztül a *Szerb Zárda-utcza*, a mely állítólag, — mint a hogy a Váraljai-utcza az egykori becskereki vár emlékét — az egykori szerb zárdáét volna hivatva megőrzeni. Ez azonban téves fölfogás, mert a legszorgosabb történeti kutatások még a nyomát sem sejttetik annak, mintha itt valaha szerb zárda lett volna. Hanem igenis volt itt egy szentéletű remete, Prepodobni *Rafailo*, a ki a török korban még itt húzódó erdőben lakott, melyben kápolnát is épített és a hozzá zarándokoló híveket gyógyította. Ez a kápolna még ma is megvan, a Zárda és a Váraljai-utcza sarkán, a nagy, bekerített telken álló gör. kel. *szerb templom* mellett. A remete öreg szilfája még ma is ott áll a kerítésen belül és a tövében kereszt, melynek a hívő nép ma is gyógyító erőt tulajdonít és odaviszi éjjelre betegeit. A templom udvarának a Zárda-utcza felé eső részén, a melyben a még meglevő sírkövek tanúsága szerint temető is volt, az egyik *szerb elemi iskola* áll, szemben vele a sarkon pedig a másik. A Váraljai-utcza baloldalán áll. *kisdedóvó*, a végén pedig, az úttól balra van egy *motoros malom*, a gör. kel. *szerb temető*, ettől kissé távolabbra az *ág. h. ev.* és *ref.* hívek *temetői*.

A Ferencz József-térből keletre ágazik ki a város főutczája, a *Hunyadi-utcza*, melynek széles gyalogjárója aszfalttal van burkolva és két oldalán a legszebb üzletek sorakoznak egymás mellé. Jobb oldalán van *Grünbaum* Vilmos üzlete, mely a néprajzai és háziipari munkáknak, hímzéseknek és szőnyegeknek valóságos gyűjteménye. Balról pedig a *Benó* Testvérek czipőgyárának tekintélyes áruraktárát találjuk. Jobbról ágazik ki a Kinizsi-utcza, melyből viszont az Eötvös-utcza nyílik, a hol az *izr. imaház* és vele ferdén szemben az áll. *elemi iskola* található. A fő-utczából balra ered a *Szerb templom-utcza*, melynek elején jobbra, nagy telek közepén a *szerb templom* áll, mögötte a *szerb elemi iskolával* és *kisdedóvóval*. Ennek az utczának a folytatása a *Jenő főherczeg-utcza*, mely a szabálytalan háromszög alakú *vásártérben* végződik. A hol a Hunyadi-utcza kiszélesedik, az *Erzsébet-tér* nevet veszi föl, melyen a *Korona-szálló áll*, emeletén a *Nagybecskereki Takarék-*

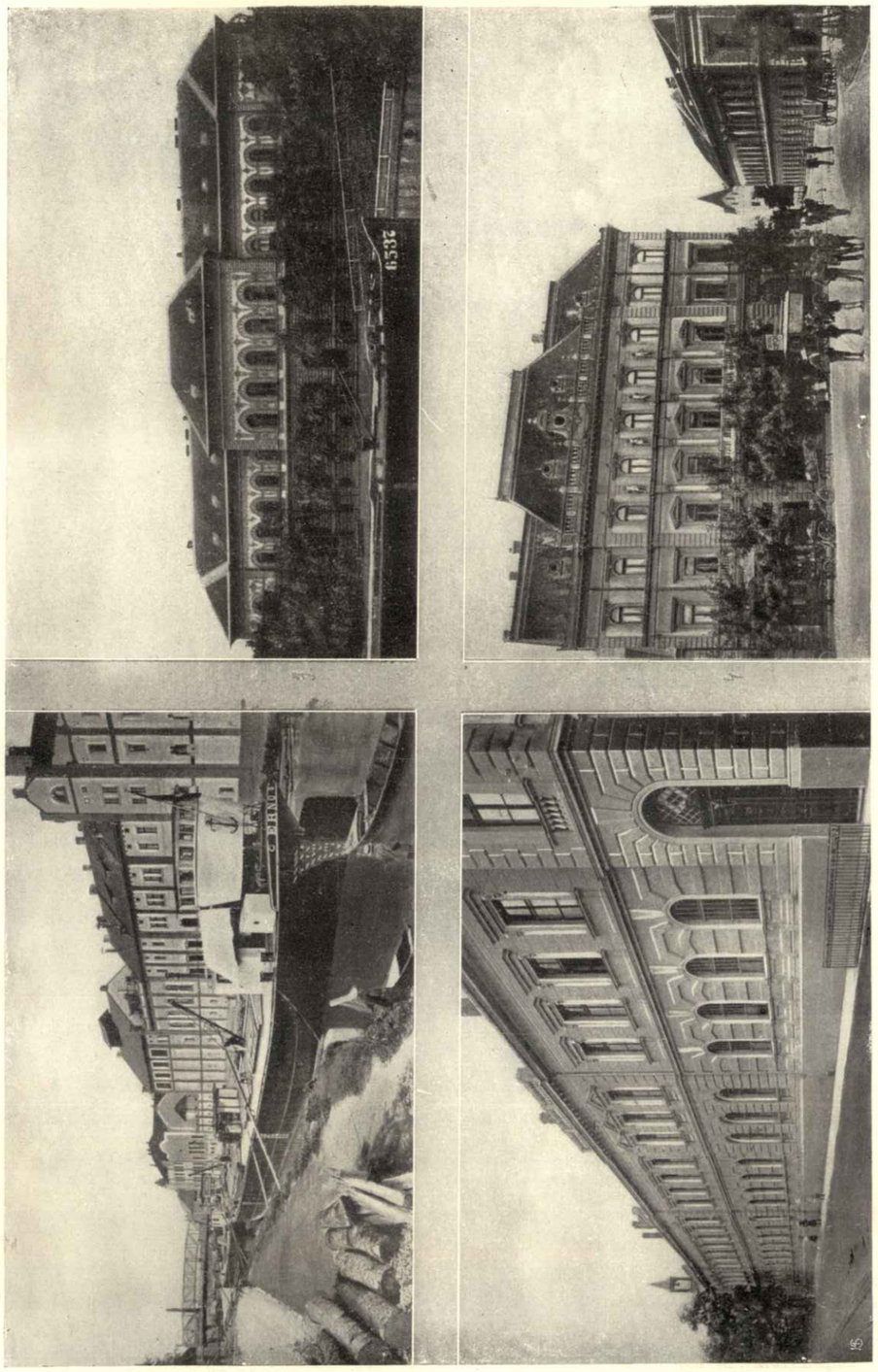

Nagybecskerek. — 1. Begarészlet. — 2. Áll. polg. és felső kereskedelmi iskola. — Apácza-zárda. — 4. Pénzügyi palota.

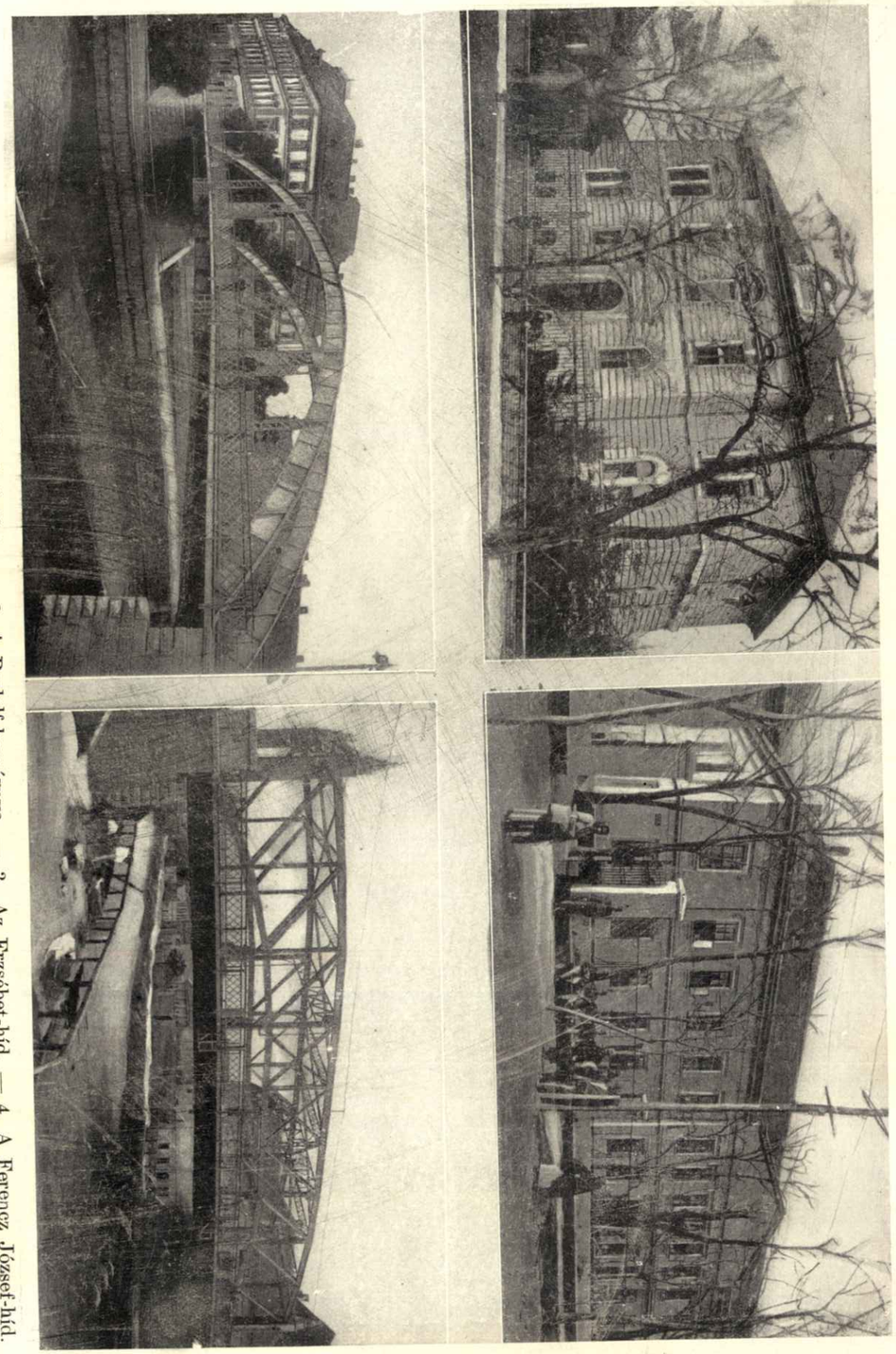

Nagybecskerek. — 1. Az Osztrák Magyar Bank épülete. — 2. A Rudolf-kaszárnya. — 3. Az Erzsébet-híd. — 4. A Ferencz József-híd.

pénztár helyiségeivel. Innen balra a *Korona* és jobbra a *József főherczeg-utcza* ágazik ki s ez utóbbi a Nagy, ma : *Ferencz József-hídra* vezet. E hídról a Bega folyásának fölfelé egy másik hidat látunk, melyen a *Torontáli h. é.* (keskenyvágányú) *vasút* jár keresztül. Ez ugyanis a Begapart-állomásról kiindulva, az Aradáczi-utczán, Gizella-parton, Bonnaz-utczán, Ferencz József-téren, Hunyady-utczán, Erzsébet-téren, a Korona- és Kazinczy-utczákon halad át és így a várost szelve, átmegy a Begán és a Temesvári-utczán folytatja útját egészen az állomásig. A keskenyvágányú vasútnak a városban négy megállóhelye van.

A hídfőtől balra a Bega-partján *Ambrózy* József *szappangyára*, *jobbra* pedig tekintélyes hosszúságban *Dungyerszky* Lázár újonnan épült és modernül berendezett *sörgyára* látható. Mindjárt a hídon túl a *Gabona-tér van*, közepén a *városi mázsa* szerény épületével. Az első balra haladó utcza a *Temesvári-utcza*, melyen befordulunk és az elején a gör. kel. szerb *elemi iskolát*, kijebb a *mértékhitelesítő* hivatalt, az áll. *kisdedóvót* és kint a *Szent Miklós-utcza* sarkán a városi *járványkórházat* találjuk. Balról van a keskenyvágányú vasút *Nagybecskerek-Vámház* nevű állomása, ennek közelében pedig a régi *szerb temető* és azon túl a *városi faiskola*. A városon kívül van jobbra *Bürger és Grünwald vasöntője* és *gépjavító műhelye*, balra a *Wehner* Testvérek *téglagyára*. A határnak ezen a részén álltak valamikor az akasztófák, mert midőn a czukorgyárhoz vezető keskenyvágányú szárnyvonalat építették, körülbelül 30 koponyát és csontvázat találtak egymás közelében, melyeket azután eltemettek. Innen visszatérve a Gabona-térre , a *Tomaseváczi-utczán* folytatjuk utunkat. Balra, a *Csernovics-utcza* kiágazásánál levő üres saroktelken a város új iskolaépületeket emel az állami elemi iskola elhelyezésére. Kint a *Zsigmondfalvi-utcza* sarkán van a városi menedékház. Jobbról van a *szerb temető*, közepén kápolnával, ezt követi *Staglschmidt* József *gőztéglagyára*, az *izr. temető* és *Lukács és Társai szeszgyára* és szeszfinomítója. Balra látjuk *Klein* Bernát *gőztéglagyárát*, kijebb pedig a *Nagybecskerek Gyártelep* pályaudvart. A vasúti pályán áthaladva és jobbra kanyarodva, a *délmagyarországi czukorgyárba* jutunk, mely a tomaseváczi úttól az écskai országútig 70 k. holdat meghaladó területen a folyó 1911. évben épült és már üzemét is megkezdte. A gyártelepen a főépületeken kívül, mely a legmodernebb, óriási arányú gépekkel és saját villamos művel van fölszerelve, számos tisztviselői és munkás-lakás áll és a Bega partján vízszívó készüléke van, mely a szükséges vizet a gyárba nyomja.

A czukorgyárat elhagyva, e tájon látjuk *Nagy* Dezső dr. *gőztéglagyárát* és távolabb a Bega partján özv. *Guttmann* Jakabné és Fiai *műkőgyárát*. A *Petőfi-utczán* át visszatérve a városba, itt találjuk balra a *Dungyerszky*-féle első torontáli *szőnyeggyárat*, melynek készítményei messze földön híresek. Befelé haladva, jobbra a *Vörösmarty-utcza* sarkán van *Lukács* Miklós *szappangyára*. Beljebb az utczában, közel a Gabona-térhez özv. *Gutmann* Jakabné és Fiai szőnyeggyára. A *Petőfi-utczából* balra befordulunk a *Mária Terézia-utczába*, melynek közvetetlen folytatása a *Mercy-utcza*. A hol ez utóbbit a *Toldy Ferencz-utcza* metszi, ott a balsarkon a *csendőrlaktanya*, beljebb pedig szintén balra a cs. és kir. *közös gyalogság kaszárnyája* látható. A Mária Terézia-utczából a *Rákóczi-utczán* befelé haladva a Kálvin-térre érünk. Itt van középen a *ref. templom*, tornyával a Begaa felé s tőle jobbra a Bega bal partján a *Kaszinó* régi épülete parkkal, jobbra pedig a m. kir. *törvényház*, mely homlokzatával szintén a Begára néz. E mögött van a Toldy Ferencz-utczában a *dohánybeváltó hivatal*. A Kálvin-térre torkollik a Kis, vagy : *Erzsébet-híd*, mely a Jókai-utczának az egyenes folytatása. A Jókai-utcza egyik oldalán a Bega-partra nézve, szemben a törvényházzal, az állami *felsőkereskedelmi* és *polgári iskola* áll, mely az állami elemivel egybeépült, a másik oldalon pedig szintén a Begára támaszkodik a nőegylet magán kisdedóvója. A Jókai-utczán át ismét visszajutunk a Ferencz József-térre, a honnan elindultunk.

*

Belterület.

A város beépített területe 3076 k. hold, ez így oszlik meg : utak, utczák, terek 237, park és ültetvény 7, vasút 239, víz 6, temetők 29 és beépített telek 2558 k. hold. A város tíz kerületre van beosztva ; a kerületek elnevezései ezek : I—II. Német város, III. Belváros, IV. Gradnolicza, V. Csontika, VI. Oppova, VII. Dolya, VIII. Budzsák, IX. Amerika, X. Kültelek. A városban több csinos park van, ilyenek : Kaszinó népkert 8000, Széchenyi-parti liget 3200, két városi

faiskola együtt 5700 és a mezőgazdasági ismétlő iskola telepén levő faiskola 1600 négyszögöl területtel. Be van fásítva 74 utcza, melyek hossza 29 km. s a kiültetett fák száma 7000 drb.

Népesség. *Fényes* Elek statisztikája szerint Nagybecskerek népessége 1839-ben 15.544 lélek volt, kik közül 3968 katholikus, 604 evagélikus, 66 református, 10.398 nem egyesült óhitű, 508 zsidó. A lakosok nyelvükre nézve ráczok, németek, magyarok, oláhok, tótok, bolgárok. 1870-ben a város lakossága 19.666 lélek volt, házainak száma 1960 ; 1880-ban 19.529 lélek 2415 lakóházban, *10 év mulva* 21.934 lakosnak 2895 ház állott rendelkezésére ; ugyanekkor lakosai között 5116 magyar, 7874 német, 7969 szerb, 417 tót, 382 oláh, 51 horvát és 125 más nyelvű volt ; vallásfelekezet szerint ez a lakosság így oszlott meg : 11.823 róm. kath., 8279 gör. kel., 1210 izraelita, 647 ág. ev., 391 ref., 55 görög kath. és 29 más keresztyén. 1900-ban a lakosok száma 26.407, a házaké 3372. A lakosságnak nemzetiségek szerint való megoszlása ez volt : 9288 magyar, 8055 német, 8091 szerb, 423 tót, 281 oláh, 70 horvát, 199 más ajkú. Ugyanekkor a lakosság hitfelekezetek szerint ilyen tagolódást mutatott : 15.421 róm. kath., 8425 gör. kel., 683 ág. ev., 469 ref., 55 gör. kath., 8 unitárius, 1335 izraelita és 11 más vallású. A lakosság számában 454 fővel szerepel a véderő, s a megszámláltak közül külföldi honos volt 117 ; a férfiak száma 12.909 volt, a nőké 13.498 ; életkor szerint a lakosság így oszlott meg : *hat* évnél fiatalabb : 3592, 6—11 éves 3014, 12—14 éves 1866, 15—19 éves 3127, 20—39 éves 7708, 40—59 éves 5024, 60 évnél idősebb 1999. Családi állapot szerint nőtlen vagy hajadon : 13.080, házas 10.162, özvegy 1576 és elvált 25. Lakóházaira ezek az adatok jellemzők : 3353 háza közül téglából vagy kőből volt 636, kő vagy téglaalapú, de vályogfalú 253, vályogból vagy sárból 2460, sőt 4 drb. fából épült háza is volt ; a házak közül összesen 1859-nek volt cserépteteje, 35-nek zsindely vagy deszka és 1459 volt náddal vagy zsuppal fedve. Az 1910-iki népszámlálás adatai szerint a város lakossága ma 25.470 fő ; a lakosság számának ez a csökkenése annak a következménye, hogy Muzslya telep önálló községgé alakult s ezzel a város lakosságának egy részét elvonta. A város házainak száma a legutóbbi számlálás szerint a belterületen 2928, a külterületen körülbelül 900.

Földmívelés, állattenyésztés. A város erősen agrikultur jellegű ; határa az Alföld legtermékenyebb szántóföldjéből áll s így nem lep meg, ha 11.898 kereső lakosából 3418, azaz 28·7% esik a mezőgazdaságra ; ezek a keresők összesen 4581 főt tartanak el s így a város lakosságának 30·8%-a él mezőgazdaságból. Határa ma 22.893 k. holdat tesz, mivel 1905-ben Felsőmuzslya község megalakulásával összesen 10.795 hold földet hasítottak ki belőle. *Fényes* Elek idején határa rendkívül nagy volt. »Roppant kiterjedésű határa, írja Fényes, $399^2/_3$ egész telket számlál s igen termékeny ; epreskertje legszebb a megyében ; erdőcskéje is van.« S ez a földterület ez idő szerint ezek között a birtokosok között oszlik meg : az állam tulajdonában van 1344 hold (az egész terület 5·8%-a), az egyházaké 534 hold (2·3%) és a városi birtokosságé 20.306 hold (88·7%). Ez a földbirtok összesen 856 gazda, illetőleg birtokos tulajdonában van, kik így oszlanak meg birtokuk nagysága szerint : törpebirtokos 580 (egy holdnál kisebb birtokkal 302, legfeljebb 5 holdnyi területtel 278), középbirtokos 261 (5—50 holdas birtokkal 120, 50—100 holddal 141 birtokos) és nagybirtokos 15, kik közül csak egynek, az államnak van a város határában 1000 holdnál nagyobb birtoka. A város birtokainak megoszlása ezek szerint a kisbirtokosság szempontjából szerencsés : az öt holdig terjedő birtoktestek együtt a város határának 67·76%-át teszik. Művelés szerint a határ így oszlik meg : 18.444 hold (a termőterület 87%-a) szántóföld, 1707 hold legelő (8%), 340 hold kert, 277 hold rét, 269 hold szőlő, 149 hold erdő és 10 hold nádas. A föld ára utóbb, nyilván a rohamosan növekvő kivándorlás következtében, igen gyorsan emelkedik ; néhány évvel ezelőtt még 350—600 kor. volt holdanként az ára, ma már 1500—1600 korona. (*Szentiványi* Ferencz : Nagybecskerek fejlődése és jelentősége. 20—21. old.)

A városnak állattenyésztése kicsiny, mert nincsenek legelői, de állatkereskedelme virágzó. Az 1910. évben felhajtottak 11.886 drb. szarvasmarhát, 16.345 lovat, 3816 juhot, 3490 sertést s ennek körülbelül harmadrésze cserélt gazdát.

Ipar és kereskedés. Virágzó iparának és kereskedelmének kezdete mindjárt a török uralom elmultára nyúlik vissza. Említettük azokat a munkálatokat, a melyeket *Mercy* rendeletére foganatosítottak a városban. Az 1769-ben kelt szabadalomlevélből kitűnik, hogy már ekkor Görög Kereskedő Társulata volt, melynek a kereskedők tagjai voltak és a melynek tagdíjait az elüljáróság hajtotta be. *Szádeczki* Lajos a »Czéhek Története« című művében közli, hogy 1818-ban kilencz czéh alakult Nagybecskereken : lakatosok, asztalosok, kerékgyártók és mások ; pékek, viaszöntők, molnárok, szappanosok és mások ; vargák, kötélgyártók, fésűsök ; kőmívesek, ácsok, és utczakövezők ; csizmadiák, tímárok, szíjgyártók és bocskorkészítők ; magyar és német szabók, szűrszabók és mások ; magyar és német szűcsök, mészárosok és serfőzők ; kovácsok és ácsok ; nyergesek és kádárok ; egyesült bőriparczéh és vegyes czéh. 1822-ben a kalmárok, 1836-ban a bocskorkészítők, 1828-ban a tímárok, 1830-ban a kovácsok czéhe önállósult. *Fényes* Elek így emlékezik meg a városról : »Kereskedése gabonával, szarvasmarhával s nyers bőrökkel felette nagyfontosságú ; mesteremberei számosak.« Mai ipari és kereskedelmi népességére ezek a jellemző adatok (az 1900. évi foglalkozási statisztika szerint) : iparából összesen 5554 főnyi lakosság él, kik közül 2562 a kereső és 2992 az eltartott ; kereskedelme pedig 1808 főnyi lakosságnak ad kenyeret ; ezek közül 760 a kereső és 1048 az eltartott. (Ebben azonban benne van a hitelügy is.) A város ipara egyre fejlődik : 1890-ben önálló iparos volt 849, segédszemélyzet 1080 ; 1900-ban önálló 1042, segédszemélyzet 1501 ; a segédek száma, mint az egész országban, itt is rohamosabban emelkedik, mint az önálló iparosoké. Az ipari népesség iparágak szerint így tagolódik : ruházati iparral foglalkozik 933 (az ipari népesség 36·6%-a), vas- és fémiparral 267 (10·5%), építő iparral 442 (17·3%), vendéglős, élelem és élvezeti iparral 462 (17·3%) és más iparágakkal 459 (18·3%) fő. A város ipara az 1890—1900. évtizedben körülbelül harmadrészével szaporodott. Ma 13 olyan vállalata van, a mely 10-nél több munkást foglalkoztat s közülök ötnek állandóan 20-nál is több munkása van. A kereskedelmi népesség is szaporodik : 1890-ben 640 fő volt, 1900-ban már 760 főre rúgott. A kereskedelem növekedése szoros összefüggésben van a közlekedési vállalatok és vonalak gyarapodásával.

Nagyobb ipartelepei ezek : Vasúti gépműhely, vár. villamostelep (30 főnyi személyzet), *Annau* és *Wingler* gőzmalma, *Hiller* József és Fia szeszgyára, *Hollaender* G. Károly czukorkagyára (70), *Benó* Testvérek czipőgyára (195), *Ambrózy* József szappangyára, *Dungyerszky* Lázár sörgyára (30), *Burger* és *Grünwald* vasöntője és gépjavító műhelye, *Wehner* Testvérek téglagyára, *Staglschmidt* József gőztéglagyára, *Lukács* és Társai szeszgyára, *Klein* Bernát gőztéglagyára (160), *Délmagyarországi Czukoripar* r.-t. (800—1000), *Nagy* Dezső dr. gőztéglagyára, özv. *Gutmann* Jakabné és Fiai műkőgyára, *Dungyerszky* Lázár szőnyeggyára, *Lukács* Miklós szappangyára, özv. *Gutmann* Jakabné és Fiai szőnyeggyára stb., stb. *Grünbaum* Vilmos házi ipari termelő és értékesítő vállalata, mely 1856 óta önnáll, sokat tesz a torontáli háziipar fejlesztése és terjesztése érdekében. Gyűjti a régi és műbecsű népipari termékeket és azok motivumainak fölhasználásával száznál több háziiparost is foglalkoztat, hogy új szükségleti czikkeket állíttasson elő. Szerb, román, bolgár és egyéb határőrvidéki népek sajátos, eredeti munkáiból valóságos kiállítást tart és az aranynyal dúsan hímzett ruhák, főkötők, kötények, vásznak és egyéb holmik némelyike szinte ritkaság számba megy.

Pénzintézetek. Nagybecskereken a következő pénzintézetek vannak : Osztrák-Magyar Bank, Nagybecskereki Takarékpénztár, Nagybecskereki Takarék- és Előleg-Egyesület, Torontáli Takarék- és Hitelbank, Közgazdasági Bank, Kereskedelmi és Iparbank, Torontáli Agrárbank, Népbank, Szerb Takarékpénztár, Torontálvármegyei Központi Hitelszövetkezet, mint az O. K. H. tagja. 1906-ban a városban kilencz pénzintézet volt, ezek közül öt részvénytársaság, négy szövetkezet ; a részvénytársaságok alaptőkéje 2,100.000 korona, tartalékalapja 1,233.424 korona volt. A szövetkezetek 586.000 korona alaptőkével, s mintegy 50.000 korona tartalékalappal rendelkeztek. Ezek a tőkék 1908-ra mind örvendetesen emelkedtek. E pénzintézetek forgalmának határait ezek a számok adják meg : 1908 év végén volt 12,504.000 kor. takarékbetét, 17,879.000 kor. váltóforgalom, 6,139.000 kor. jelzálogforgalom, s mindebből 245.431 kor. nyereség. (Szentiványi id. m. 19. old.)

Más foglalkozási ágak. Az őstermelésnek a mezőgazdaságon kívül eső ágai hat keresőt foglalkoztatnak, kik 11 embert tartanak el ; a közszolgálat és a szabadfoglalkozások 1462 főnyi népességnek adnak kenyeret (449 kereső, 1013 eltartott) ; a véderőhöz tartozik 454 kereső, 93 eltartott (a szegedi 5. honvéd gyalogezred egy zászló-

alja, a cs. és kir. 29. gyalogezred hadkiegészítő kerületi parancsnoksága, ugyanannak egy zászlóalja, továbbá a 14. számú népfölkelő járás parancsnoksága); van 1632 kereső és 2746 eltartott napszámos, 596 kereső és 35 eltartott házicseléd, más és ismeretlen foglalkozású 347 kereső és 585 eltartott.

Hivatalok. Fényes Elek ezt írja Nagybecskerekről: »Van benne vármegyeháza, melyben tartja Torontál közgyűléseit s törvényszékeit; posta- és sóház-hivatala«. Nagybecskerek ez idő szerint székhelye Torontál vármegye törvényhatóságának, a közp. járás főszolgabírájának, továbbá van itt kir. pénzügyigazgatóság és adóhivatal, tanfelügyelőség, államépítészeti hivatal, kir. törvényszék, járásbíróság, kir. ügyészség, kir. iparfelügyelőség, mértékhitelesítő hivatal, dohánybeváltási hivatal, kir. közjegyző, kir. gazdasági felügyelőség, kincstári ispánság, kir. csendőr-szárnyparancsnokság, végül kir. pénzügyőri biztosság és szakasz. Itt székel továbbá a kir. Begahajózási kirendeltség és a Nagybecskereki tiszai ármentesítő társaság.

Tisztviselői kar Nagybecskerek, mely 1769-ben, mint említettük, Mária Teréziától mezővárosi szabadalomlevelet nyert, 1872 óta r. t város. Első tisztikara, melyet 1872 deczember 10-én választottak meg, ezekből állott: *Stefulich* Mihály polgármester, *Jovanovits* Péter főjegyző, *Nedits* János kapitány, *Kulifay* Lajos és *Nikiforovits* Euthym tanácsnokok, *Kéler* Elek ügyész, *Plechl* Szilárd dr. főorvos, *Grandjean* Róbert alorvos, *Hanisch* pénztárnok, *Risztics* János könyvvivő, *Botka* Géza aljegyző, *Petrovits* Milos ellenőr, *Brunet* József alszámvevő, *Szmederevacz* Miklós levéltárnok, *Jovanovits* Mihály kiadó, *Göschl* Ignácz városgazda, *Putics* István pénztári tiszt, *Neumann* Sándor könyvvivő tiszt. Mai tisztviselői karának névsora itt következik: Perisics Zoltán dr. polgármester, Strosz Béla főjegyző, Pánics Dániel, Halmos József és Stefanovics János tanácsosok, Hausladen Mátyás főszámvevő, Mattanovich György és Giffinger Zsigmond jegyzők, Végh Lajos dr. ügyész, Weiterschan József dr., Menczer Izidor dr. orvosok, Filo Róbert pénztáros, Szőllössy Kálmán mérnök, Marinkov János ellenőr, Havas Dániel alszámvevő, Ignyatovics Iván közgyám, Naszke Károly alszámvevő, Wégling Szilárd járlatbiztos, Funk Arthur, Melczer János és Vogl Jakab számtisztek, Schönherr Antal levéltáros, Treisz Géza iktató, Török Péter kiadó, Fröhlich Károly sornok, Molnár Jakab és Girch Adolf közig. végrehajtó, Szaracs József, Hermann Hugó, Rosa Miksa és Árvai Ferencz adóvégrehajtók. Ezenkívül van nyolcz írnok és 12 díjnok.

Rendőrség A város *rendőrtisztviselői* ezek: *Reitter* Oszkár rendőrkapitány, *Mirkov* Iván dr. alkapitány, *Deák* Vidor rendőrhadnagy; ezenkívül egy írnok, két díjnok, két rendőrőrmester, két lovasrendőr és 11 közrendőr; közbiztonsági szolgálatot teljesít még 18 m. kir. csendőr.

Tűzoltók. A tűzrendészetet az *Önkéntes Tüzoltó Testület* látja el, melynek 62 működő tagja és kilencz fecskendője van és a város részéről 5000 K évi segélyt élvez. A tűzőrség a plebánia-templom tornyában van elhelyezve.

Közvilágítás. A *közvilágítás* villamos árammal történik. A városi villamos mű 1895-ben keletkezett s üzemét 1896 áprilisában kezdte meg. Van két 125, egy 257 és egy 480 lóerős gőzgépe és három 134 □ m. tűzfelületű gőzkazánja. A munkát 30 tagú személyzet látja el. Közvilágításra szolgál hat ívlámpa és 800 izzókörte.

Kövezés. Egész szélességében bazalttal van burkolva négy utcza 330 m. hosszúságban, 2640 m² területtel; keramittal öt utcza, 1560 m. hosszú, 13.120 m²; trachitterméskővel 40 utcza, 15.330 m. hosszú, 107.310 m²; bazalt-cziklopszszal két utcza, 640 m. hosszú, 5760 m² területtel. Burkolva van összesen 51 utcza, 17.860 m. hosszúságban, 128.830 m² területtel, melyek értéke 541.975 K és az évi fönntartás 2436 koronába kerül. Aszfalttal van burkolva mindkét oldalán három, egyik oldalán öt, összesen nyolcz gyalogjáró, 1400 m. hosszú, 9800 m²; trachitfejkővel mindkét oldalán 41, egyik oldalán 15, összesen 56 gyalogjáró, 22.350 m. hosszú, 335.250 m²; téglával mindkét oldalán 30 gyalogjáró, 18.000 m. hosszú, 108.000 m² területtel. Burkolva van összesen 94 gyalogjáró 41.750 m. hosszúságban, 453.050 m² területtel, melyek értéke 2,706.990 K. Az utczák tisztántartására a város évente 14.660 és öntözésre 2200 K-t fordít. Van két öntöző- és három szemétkocsi, öt pár lóval. Az utczaseprő és öntöző személyzet 18 ember. — Csatornázva csak a város egy része van. A csatornák eddigi hossza 650 m., értéke 32.000 K és az évi fönntartás 300 koronába kerül.

Közlekedés. A közlekedési vállalatok alkalmazottainak száma 1890-ben 140 volt, 1900-ban

pedig 366; a gyarapodás oka az, hogy ebben az időben négy különböző helyi érdekű vasút-vonal épült ki, a melyek közül kettő itt végződik, illetőleg innen indul ki, kettő pedig keresztül megy Nagybecskereken. E vasúti hálózat építéséhez nagy remények fűződtek, mert eredetileg mind a város érdekeit lettek volna hivatottak ápolni, ámde a magasabb vasúti politika ezeknek a vonalaknak a MÁV. fővonalára adott kedvezőbb csatlakozást s így a forgalom innen csaknem teljesen elterelődött, a mi ha nem is épen a város szemmel látható visszafejlődésére, de a fejlődésben való stagnálásra vezetett. A város belterületén van három személy- és teherpályaudvar (Nagybecskerek, Nagybecskerek-Begapart, Nagybecskerek-Vámház) és négy megálló; a külterületen két pályaudvar (Gyártelep és Sándorudvar). A Begán, melynek partján egy kikötő van, a Duna gőzhajózási társaság és a M. F. T. R. hajói közlekednek. A város egész területén a törvényhatósági közutak hossza 43 és a községi utaké 41·12 km.; ez utóbbiból ki van építve 30·08 km. A városban van 32 egy- és nyolcz kétfogatú bérkocsi; 10 egy- és 30 kétfogatú magánfogat, három automobil, 166 közönséges és öt motoros-kerékpár.

Költségvetés és közvagyon. Nagybecskerek város költségvetésének főbb tételei ezek: a szükséglet valamivel meghaladja az egy millió koronát; ebből az összegből 608.893 korona esik a közjövedelmi pénztárra, a mely az általános közigazgatás és a belrendőrség, valamint közbiztonsági csoportra oszlik, 67.334 K a gimnáziumi pénztár szükséglete, 73.600 K a kövezetvámpénztáré, 24.480 K a rakpartvámpénztáré, 16.560 K esik a tisztviselők nyugdíjalap szükségletére, 206.260 K a villammű pénztár szükségletére. A város jövedelmei a különböző pénztárak szerint úgy vannak csoportosítva, hogy a közjövedelmi pénztár kivételével minden közigazgatási ág önállóan fedezheti kiadásait; a közjövedelmi pénztárnál mutatkozó 213.015 K hiány fedezésére 49%, illetőleg 57% községi pótadó szolgál a szerint, hogy az adófizető polgárok csak földadót fizetnek-e, vagy más adóval is meg vannak terhelve. Itt említjük meg, hogy a város egyenes állami adója 406.823 K. A községi pótadó százaléka az utóbbi években csökkent, a mi az adóalap növekedésével függ össze. A város tulajdonában levő házak száma 43. Ezek között a városháza, több iskola, kisdedóvó, vágóhíd, czédulaház, tűzoltó-laktanya, színház, szegényház, villamosmű, hét vámház, három laktanya stb. Az értékük 2,410.434 K, az évi bérjövedelem 67.920 és a fönntartási költség 14.325 K. S ez időszerint folyamatban van két iskolaépület, jéggyárral kapcsolatos vágóhíd és egy vármegyei kultúrpalota építésének ügye; tervben van egy új színház építése is.

Egyházak A török uralom megszüntével Nagybecskerek lakossága szerb pásztorokból állott, kik görög keletiek voltak. A császári kormány a telepítéssel együtt a katholiczizmus terjesztését is feladatául tűzte ki. A protestantizmusnak ekkor már alig voltak képviselői, holott a törökök alatt nagyon szaporodtak. Nagybecskereken már a Mercy idején volt önálló katholikus lelkészség; 1723 deczember 31-én a kormányzóság *Führenberg*-et állandó lelkipásztorrá tette, számára kápolnát rendezett be és áldozókehelylyel látta el, összesen 123 forint 30 krajczár költségen s ezt az összeget a községgel fizettette vissza magának. 1734-ben a tiszttartóság jelentése szerint tekintélyes összeget hagyott *Parofszky* özvegye az egyházra; ezt az összeget a templom tatarozására fordították. 1735-ben a templom új berendezést kapott; a felszerelést Bécsből hozatták és ára 50 forint volt. 1736 évi szeptember 9-én meghalt a nagybecskereki lelkész, *Negotin* Jakab; vagyonát az egyházközségre hagyta s azt a kápolna jókarban tartására fordították; utána *Walser* János Menyhért következett; alatta, az ő feljegyzése szerint, a hívek száma mindössze huszonhat volt — a pestis és a háború következménye ez. A mint Ortvay véli (I. 542.), templomul elinte egy átalakított török mosét használtak; Mária Terézia 1758-ban templom építését rendelte el; ez a templom 1762-ben és 63-ban épült fel, a kincstár költségére, a városi lakosság hozzájárulásával. (Ortvay: I. 540.) Ekkor rendeztetett a parochia ellátása is. Mikor a görög keleti püspök Temesvárra költözött, Becskerek kath. főesperest kapott, kit a csanádi püspök küldött oda. (Griselini: Versuch einer pol. und natürl. descriptio I. Band, I. 124.) De ez a főesperes nem tartózkodott állandóan ott; lehet, hogy csak tanulmányúton járt arra. (Ortvay: I. 542. old.)

A becskereki plebánosok: 1752 február 3-án kelt levél szerint *Preining* János püspöki dísznök ideiglenesen, utána 1755-ig *Sándor* Pál, ki már 1753-ban itt

volt, bár idejövetele idejét pontosan nem határozhatni meg. Utána *Michaelis* Ágoston következett, hihetőleg 1761-ig; *Zimits* József, volt becsei lelkész, ki őt követte, rövid ideig volt e parochián; még 1761 novemberében *Hayne* Antal költözött Becskerekre, alighanem csupán adminisztratori minőségben; halála után, 1763 április 28-tól 1764 januárig a pancsovai minorita atyák felváltva nyolczan látták el az egyházi teendőket, míg három pályázó közül *Streck* Lőrincz a kinevezést meg nem kapta. Streck azelőtt csákovári plebános volt; utána *Roginczicz* Fabó következett 1765 november 1-én, ki már vele együtt pályázott a parochiára. A következő lelkészek: 1767 julius 1-től *Frisch* Gergely (administrator), deczember 1-én *Elsek* József plebános; 1770 szeptember 30-án bekövetkezett halála után *Czilling* Antal (administrator), majd *Nits* Antal plebános 1774 szeptemberéig; utána egy éven át részint supplensek, részint plebános-helyettesek látták el az egyház dolgait, míg *Putnik* György plebános meg nem kapta kineveztetését. Ő 1777 április 16-án meghalt, de *Magdics* Ádámot, utódját csak 1778 június 3-án terjesztették fel kinevezésre; a ki kinevezését megkapván, 36 évig marad egyháza élén. (Ortvay: I. 542—45.)

Egy ideig 1780 táján, hihetőleg egész a segédlelkészi hivatal szervezéséig, a temesvári szerzetesek is végeztek istentiszteletet Nagybecskereken, Magdicsnak állandó panaszára; a város katholikus híveinek száma azonban az 1787-iki bevándorlás következtében annyira megszaporodott, hogy segédlelkészi állást kellett szervezni. Az első segédlelkész *Sork* József volt. Magdics Ádámnak egy 1798 október 25-én kelt feljegyzése szerint Nagybecskerek anyaegyház híveinek száma 1187, fiókegyházaié pedig 429, összesen 1616. (Descriptio Ecclesiae parochialis Magno Becskerekiensis juxta intus insertos paragraphos, Anno 1898, VII.) Mikor II. József az egyházi és vallási viszonyokat megszorította, Becskereken is bezárták a Szent Vendelről nevezett kápolnát; mikor viszont I. Lipót ezt a rendeletet visszavonta, a becskerekiek 1794-ben védőszentjük kápolnájának megnyitását kérték, igérve, hogy mint eddig, ezután is gondoskodnak fenntartásáról. 1795-ben épült Szent Borbála kápolnája; 1789 november 1-én az újonnan felállított nagybecskereki új egyházkerületnek Magdics lett az esperese; 1808-ban a kincstár új parochia-épületet emeltetett. Magdics már rendszeresebben vezette az anyakönyvet; 1814-ben halt meg, 80 éves korában. Utóda *Grófy* József volt, kit 1805 május 16-án iktattak; ő rendszeresítette a tanítói állásokat, ő alatta működött először Becskereken két tanító, külön az I. és külön II. osztályban. Külön kántort is választatott, a kinek kötelessége volt 12 becskereki gyereket egyházi zenére oktatni. Alatta nagyobbították a kórust. *Grófy* után *Rónai* Pál következett, kit 1822-ben *Várady* János követett. 1823-ban a nagybecskereki egyházkerületet felső és alsó kerületre osztották és Nagybecskereken második káplánságot szerveztek. Első segédlelkész itt *Schmiedlhauer* György volt. Ma az egyházközségnek van két lelkésze, három segédlelkésze; van itt egy férfi (piaristák a főgimnáziumban) és két női szerzet (a Miasszonyunk a leányiskolában és a kórházban Szent Vincze-nővérek), egy templom, négy kápolna (a gimnáziumban, a leányiskolában, a római kath. árvaházban és a temetőben).

A többi felekezet történetére vonatkozólag nem állanak rendelkezésünkre ilyen részletes adatok; mikor *Csernovics* Arzén a görög keleti vallásúak szervezetét a Délvidéken megteremtette, *Diakovics* Izaiás lett a temesvári püspök és ő székhelyét 1733-ig Nagybecskereken tartotta. 1745 április 20-án a szerbek templomépítésre kértek engedelmet. Ma van Nagybecskereken egy görög keleti esperes, egy lelkész, egy segédlelkész a belvárosi templomban, egy lelkész a gradnuliczai templomban, három kápolna (egy a gradnuliczai templom mellett, egy a gradnuliczai és egy a tomaseváczi temetőben).

Az ág. hitv. evangelikusok 1821-ben nyertek templomépítésre engedelmet, egyházközségük akkor 289 lelket számlált. Ma van egy lelkészük, egy templomuk s a temetőben egy kápolnájuk.

A reformátusoknak van egy templomuk és egy lelkészük s végül van még Nagybecskereken egy izraelita imaház, egy lelkészszel és két segédlelkészszel.

Közoktatás

Mária Terézia 1764-ben elrendelte, hogy a Bánság nagyobb helységeiben, így Becskereken is német iskola állíttassék; az iskola kiadásait a kincstár fedezte. Ezek az iskolák magasabb képzettséget adtak; czéljuk az volt, hogy az oláh és szerb ifjakból a német nyelvben is jártas bírákat (kenézeket), tanítókat és más kisebb tisztviselőket neveljen. (Bécsi titkos levéltár.) Ma a városban a következő tanintézetek vannak: *Közigazgatási tanfolyam*; ez az országnak leglátogatottabb ilynemű intézete, internátussal van egybekötve. *Községi főgimnázium* a piaristák vezetése alatt; *állami felső kereskedelmi* és *polgári*, róm. kath. *polgári* és *elemi leányiskola* a Miasszonyunkról nevezett szerzetesrend vezetése alatt; *Messinger Károlin* magán leánynevelő intézete, három *állami*, négy szerb *elemi* iskola, öt *állami*, egy szerb és egy nőegyleti magán *kisdedóvó*. Van iparos-tanoncziskola is. A város közoktatásának s tanintézeteinek történetéről a »Közoktatás« czímű fejezetben vannak részletes adatok.

Könyvtárak.

Nagybecskereken a következő könyvtárak vannak: a közigazgatási tanfolyam könyvtára (1900 óta) 2220 kötettel; a községi főgimnázium ifjúsági könyvtára (1877.) 3800, az állami felső kereskedelmi és polgári iskola ifjúsági könyvtára (1898.) 1609 kötettel, a központi állami elemi iskola tanítói könyvtára (1876.) 1231 művel 1520 kötetben, a központi állami elemi iskola ifjúsági könyvtára (1902.) 354, az Eötvös-utczai állami elemi iskola tanítói könyvtára (1902.) 323 és a Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület nyilvános közkönyvtára (1885) 1763 művel 2215 kötetben.

Színház.

Nagybecskerek színészete már régebbi keletű. *Fényes* Elek is említi színházát 1839-ben. Eleinte német nyelvűek voltak az előadások, de a német színészetet mindinkább kiszorította a magyar. A nevezetesebb magyar szintársulatok között itt működött Aradi Gerő, Szuper, Jakabffy, Gerőffy, Bogyó, Erdélyi Marietta, Halmay Imre, Deák Péter, Földesi Sándor, Füredi Károly, Somogyi Károly, Peterdi Sándor, Kiss Pál, Balla Kálmán, Polgár Károly. A magyar színészet mellett közben eleinte minden évben, később csak minden második vagy harmadik évben szerb színtársulatok is működtek, a kik ma már egyre ritkábban jönnek Nagybecskerekre néhány heti vendégszereplésre. A mai állandó jellegű kőszínház még a mult század negyvenes éveiben épült és egy kincstári magtárépületből alakították át. Van benne 51 páholy 210 személyre, 240 számozott ülőhely és 200 állóhely. Az épület jelenleg a város tulajdona és a becsértéke 34.285 K. Nagybecskerek ez idő szerint a délvidéki színi kerületben van és jelenleg *Mezei* Béla rendes szintársulata játszik itt évente kétszer, még pedig október 1-től november 15-ig és márcz. 25-től május 1-ig. A város a helyiség díjtalan átengedésével, fűtéssel és villamos világítással támogatja a szintársulatot. Sőt legújabban tervbevették egy új és díszes kőszínház építését.

A városban élénk kulturális élet van, a melyet úgyszólván kizárólag a Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület irányít. Az egyesület tizenegy év óta szabad liczeumot tart fönn, a melynek keretében évenként a téli hónapokban minden vasárnap ismeretterjesztő előadásokat tartat. Rendez azonkívül az egyesület irodalmi és művészeti estéket, országos nevű írók és művészek közreműködésével, műkiállításokat, társadalomtudományi előadásokat, hazafias ünnepélyeket, mesemondó délutánokat stb. Tavaly országszerte nagy figyelmet keltett az úgynevezett »nagybecskereki kulturhét«, a mikor egy héten keresztül műkiállítás keretében, országos nevű írók és művészek tartottak előadásokat.

A város kulturális mozgalmaiban, irányításában és rendezésében vezető szerepet viszneK *Jankó* Ágoston alispán, úgyis mint a kulturegyesület alelnöke és a Magyar Társadalomtudományi Társaság nagybecskereki fiókjának elnöke, *Vinczehidy* Ernő dr. m. főjegyző, a kulturegyesület igazgatója, *Grézlo* János, kir. tanfelügyelő, a kulturegyesület gyermektanulmányi szakosztályának elnöke, *Somfai* János szerkesztő, *Knyaskó* Lajos felső keresk. és polgári iskolai igazgató, a szabad liczeum igazgatója, valamint a főgimnázium, a felsőkereskedelmi és polgári iskola tanárai.

Sajtó.

Nagybecskereken a következő lapok jelennek meg: *Grossbecskereker Wochenblatt*, társadalmi hetilap, keletkezett 1851-ben, szerkeszti: *Mayer* Rezső; — *Torontál*, politikai napilap, keletkezett 1871-ben, szerkeszti: *Somfai* János; *Unser Blatt*, politikai hetilap, keletkezett 1906-ban, szerkeszti *Hell* Károly; *Südungarische Rundschau*, társadalmi hetilap, keletkezett 1907-ben, szerkeszti: *Kaufmann* István; *Torontáli Hiradó*, 1911 óta szerkeszti: *Kanizsa* Ármin.

Van négy nyomda, 65 főnyi személyzettel.

Egyesületek.

Fényes Elek írja1839-ben, hogy Nagybecskereken két kaszinó van. Mai egyesületei a következők: Kaszinó-Társulat (1842.) 195 taggal, Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület (1901.) 160, Lloyd Társulat (1890.) 150, Nagy-

becskereki Jótékony Nőegylet (1860.) 215, Izr. Nőegylet (1858.) 195, Szerb Nőegylet (1886.) 269, Kath. Legényegyesület (1909.) 60, Kereskedő Ifjak Egyesülete (1893) 54, Kereskedelmi Alkalmazottak Szakegyesülete (1907.) 46, Munkásképző Egyesület (1880.) 50, Önkéntes Tűzoltó Testület (1872) 213, Hadastyán Egylet (1889.) 198, Torontáli Athletikai Club (1891.) 42, Filharmonikusok Egylete (1902.) 102, Szerb Egyházi Dalárda (1872.) 119, Polgári Dalkör (1898.) 28, Torontáli Evezős Egylet (1885.) 48 taggal, az Iskolagyermekbarát Egylet, Maskil el dol, Chewra Kadisa, Iparoskör, a Németvárosi Olvasókör, a Szerb Olvasókör, a Bauernverein és a legújabban alakult Sirály Evezős Egyesület.

Jótékenység. Van a városban római kath. felekezeti árvaház, városi menedékház (szegényház), továbbá a nagyszabású Torontálvármegyei József-közkórház.

Források: *Bárány* Ágoston: Torontál vármegye hajdana, 1845. — *Ortvay* T. dr. A kund kapitányság, 1875. — *Kisléghi Nagy* Gyula: Torontál vármegye őskora. — *Ortvay* Tivadar dr.: Csanád egyházmegyei okmánytár, 1874. — *Szentkláray* Jenő dr.: A becskereki vár, 1886. — *Pesty* Frigyes: Brankovics György rácz deszpota birtokviszonyai. — *Csánki* Dezső dr.: A Hunyadiak kora Magyarországon, 1894. — *Horváth* Mihály: Utyesenich Fráter György élete, 1882. — *Kammerer-Velics:* Magyarországi Török Defterek, 1886. — *Baróti* Lajos dr.: Adattár Délmagyarország XVIII. századi történelméhez, 1893. — *Illésy* János dr.: Vásárszabadalmak jegyzéke. — *Fényes* Elek: Magyar Országnak mostani állapotja, 1840. — *Szentkláray* Jenő dr.: Száz év Délmagyarország történetéből, 1896. — *Gracza* György: A magyar szabadságharcz története, 1896. — *Szentiványi* Ferencz: Nagybecskerek város, 1911. —A magyar kir. központi statisztikai hivatal kiadványai. — Helyszínén gyűjtött adatok.

Nagybecskerek város pecsétje.

NAGYKIKINDA.

Fekvése. Nagykikinda jelenleg Torontál vármegyének legnépesebb városa. A nagy magyar Alföld déli részén, gazdag, termékeny területen fekszik, az ország egyik legrégibb és legnagyobb vasuti fővonala, a budapest—orsovai vonal mellett, Szeged és Temesvár között. Két év óta közvetetlen vasúti összeköttetést nyert Araddal is. Viczinális vasút vezet innen Nagybecskerekre is és egy rövid szárnyvonal Nagyteremia-Nyerőre.

Első történeti nyomok. Régi, elhanyatlott időkbe akarunk most visszatekinteni. Annyit általánosságban kiemelhetünk, hogy a régi Nagykikinda kétségkívül a jelentéktelenebb, kisebb községek sorába tartozott és csupán kevés számú lakosból álló falu volt. A kir. kincstár uradalmaihoz tartozott. Az első nyom, melyet róla találunk, az 1423. évbe vezet vissza. Az akkori írásmód szerint *Nagykeken* névvel nevezték ezt a községet. Királyaink adták, vették ezt a községet is és egyik emberüktől a másiknak a birtokába ment át. Így a mondott évben Berekszói *Hagymás* László birtokában volt. Hogy ez évet megelőzőleg mikor keletkezett, azt meghatározni nem lehet. Csak következtetni tudunk annyit, hogy már jóval előbb megvolt, minthogy ez a vidék már régebben benépesített terület volt. Az első nyom tehát Zsigmond király idejéig vezet. Olvasunk egy adatot 1425-ből arra vonatkozólag, hogy Zsigmond király több más községgel együtt *Echehidát*, vagyis Nagykikindát *Brankovics* György szerb despotának adta át birtokul, cserébe azért, hogy a szerb despota Szerbországot Magyarország főhatósága és védelme alá adta a török ellen. Azt is olvassuk, hogy Brankovics György e birtoklása révén ide s erre a vidékre nagy számú szerb lakos telepedett le. Ezek a települések a török pusztítások következtében vidékünkön mind gyakoribbá, sűrűbbekké lettek. Mátyás király alatt, 1460 táján is sok szerb költözött be. Azután egy 1462 május 25-ről kelt oklevél említi városunkat *Köként* néven. Hogy ez a Nagykeken, Köként és Echehida azonos a mai Nagykikindával, azt abból is következtetjük, hogy ugyanabban az oklevélben, a melyben ezek a nevek említtetnek, ezekkel együtt szerepel Hollós, Galád és Vámhalom is, mint a melyek Nagykikinda mellett feküdtek. Már pedig azt tudjuk, hogy Hollós is, —a mai Ollus, — továbbá Galád is, Vámhalom is, a mai Válom, a mai Nagykikinda határrészét teszik. Régen ezek mind önálló községek voltak, ma azonban — régi nevöket fenntartva, — csupán Nagykikinda határrészei gyanánt szerepelnek.

Hollós. Hollós multjáról is maradt fenn néhány tájékoztató adat. Borovszky Samu dr. történetíró azt írja róla, hogy Nagykikindától keletre, az Oluz nevű tó partján két Hollós feküdt; az egyik kiváltságos kun község, a másik jobbágyfalu. A kun Hollós lakosai elszegényedtek s beleolvadtak a jobbágyfaluba. Ez a Hollós is királyi birtok volt a XV. században. Zsigmond király ezt is Kikindával együtt Hagymás Lászlónak adta. Hagymás eladta *Hunyadi* Jánosnak. Hunyadiról Mátyás királyra szállott; ő pedig 1458 márczius 4-én nagybátyjának *Szilágyi* Mihálynak adományozta. 1558-ban azt olvassuk róla egy török adóösszeírásban, hogy egészen szerb község volt. 1582-ből az van róla feljegyezve, hogy 22 szerb lakosa van, a kik mind juhászok. Hollósról még 1752-ből is van említés, a mikor egy temesvári marhakereskedő bérelte. Ettőlfogva mint önálló községről, nincs többé adatunk róla és valószínű, hogy az ugyanez időben másodszor települt új Nagykikindába olvadt.

Ugyancsak erre a Hollósra vonatkozólag van egy érdekes történeti vélemény is, melyet e helyen fel kell említenünk. Nevezetesen *Rácz* Károly, a szapárfalvi ref. egyház történeti kutatásokkal is foglalkozó lelkésze azt állítja róla, hogy ezen a helyen született Mátyás király. Ezt az állítását indokolni is megkísérli.

Azt már fentebb említettük, hogy Hollós Hunyadi birtok volt. De ezenkívül a nevezett lelkész még azzal is indokolja vélekedését, hogy azok a tudósok, a kik Kolozsvárt állítják Mátyás szülővárosának, Heltai Gáspárra hivatkoznak, a ki pedig szerinte abban tévedt, hogy a megrongált kézirat szövegében a *Holosvarini* helynevet *Kolosvarininek* olvasta. Ő Heltaival szemben Bonfini Antal írásából idéz, a ki ott élt a Mátyás udvarában. Ez a Bonfini pedig nem Kolozsvárt, hanem Holosvárt mondja a Mátyás szülőhelyének. Egyebek között azt írja Bonfini: Korvin Mátyás, Hunyadi Hollós János atyjától születve, az előnevek közül az elsőt Erdély legszélső részén fekvő Hunyad várától vette, *a másikat pedig attól a falutól kapta, a melyben született.* Bonfini falunak (latinul pagus, vicus-nak) mondja azt a helyet, hol Mátyás született, Kolozsvár pedig nem volt falu, továbbá, hogy második előnevét a Korvint, vagy Hollóst attól a falutól vette, tehát Hollótól, — a melyben született.

A török alatt.

Visszatérve Nagykikindához, azt találjuk még róla, hogy 1562-ben Kökényd, Nagy-Galád, Rév-Galád és Válhalom községeket a király *Kerecsényi* László gyulai várkapitánynak adományozta. Pedig már ekkor nem volt az adományban semmi érték, mert már 1551-ben ez a terület török kézre jutott. 1551 szeptember 18-án ugyanis Galád, Horogszeg és bizonyosan Nagykikinda is, meghódolnak a török hatalom előtt. S nemsokára ezután a kir. kamara adóbehajtója azt jelenti, hogy itt minden elpusztult. A vármegyében sem alispán, sem szolgabírák nincsenek, a községek nagyobb része romokban hever. Ezek között volt Nagykikinda is. Az első, a magyar Nagykikindának élete itt bevégződik. A lakosok vagy elmenekültek, vagy rakásra ölettek. Hajlékaik is a földdel egyenlővé lettek.

Százötven esztendeig ült e területen a török. E hosszú idő alatt minden elpusztult itt. Még maga az anyaföld is elvadult. A megye nagy része mocsaras, vizes területté lett. Különösen a Nagykikindától délre fekvő területek valóságos mocsártengerré változtak. Másfélszáz esztendei nagy nyomorúság után az első nagy változást 1697 szeptember 11 napja hozta. Ekkor törték össze Zentánál a török hatalmat. A második nagy szabadulási nap 1716 október 13, a mikor Temesvár bevételével az egész Délvidék megszabadult a török járom alól.

Osztrák katonai kormány.

A törökök kiűzetése után az osztrák katonai kormány kezébe került a Délvidék fölötti rendelkezés.

Bécsben nagy telepítési tervezeteket dolgoztak ki és ennek értelmében hívtak ide minden országból települőket. Nagy rész jutott a Délvidék földjeiből a szerbeknek, nagy rész németeknek, nagy rész oláhoknak. Mindeniket nagy kedvezményekkel csalogatták ide. Lipót császár felhívást intézett a balkáni szerbekhez és nagy igéretekkel hívta őket az újonnan meghódított tartományba. Jöttek is sok ezren. *Csernovics* Árzén ipeki patriarcha maga 37 ezer családdal jött, mintegy 80 ezer főnyi néppel. Hogy az elfoglalt részeket biztosítsák, szervezték a szerbekből a Tisza és Maros mentén az úgynevezett Tisza-marosi Határőrvidéket 1702-ben.

Abban az új nagy alakulásban, mely *Mercy* Klaudius kormányzóságával itt a Délvidéken kezdetét vette, Nagykikinda nevével 1718-ban találkozunk újra. A tartomány kormányzatára vonatkozó Mercy-féle javaslatot ugyanis ez év szeptember 12-én hagyta jóvá a császár s ebben a javaslatban, mely az egész Temesi Bánságot 13 kerületre, 6 katonai század-vidékre osztotta fel, meg van nevezve Nagykikinda is, egy katonai század székhelyeként. Városunk ekkor még az 1723-iki térkép szerint még mindig lakatlan hely volt.

Kikindai Kerület.

Ettől kezdve Nagykikinda lakossága emelkedőben van. Az ide telepített katonaság is családos emberekből állván, a lakosok számát ez is növelte, 1751-ben pedig a Tiszán és Maroson túl feloszlatott határőrségi betelepülőkkel területileg is gyarapodott. 1751-ben ugyanis a nevezett határőrök tetszésére bízták, hogy polgári szervezet alá vetik-e magukat? Ennek következtében 2400 család élt ez engedelemmel, a kik részben Nagykikindán telepedtek meg, részint pedig a Nagykikindai Kerület 10 szerb községében helyezkedtek el és pedig oly módon, hogy a letelepülésnél figyelemmel voltak a rokonságot alkotó családokra s az egy rokon családhoz tartozók lehetőleg egy helyre településtek. A 10 szerb község kizárólagos szerb lakossága itt is, épen úgy, mint a Tisza-marosi Határőrvidéken, korlátlan tulajdonjogot élvezett.

A szerbek ügyeinek vezetésére 1751 szeptember 22-én keit császári intézmény által, új kormányzó hatóság, — melyet »Illyr udvari Kancellária« névvel

neveztek, — lépett életbe. Ennek székhelye Bécsben volt. A községeknél a polgári szervezet és kormányzat 1764—1767 között lépett életbe.

Az alakuló községek elhelyezésére nézve részletes utasításokat adtak ki, mely utasításban az is meg volt állapítva, hogy az utczák milyen szélesek legyenek, hogy a községek közepén legyen elhelyezve a templom, lelkészlak és a kocsma. Iskolák szervezésére is kaptak utasítást és a földek felosztására vonatkozólag is. Gondoskodás történt a kerületi hivatalnokok, lelkészek, tanítók részére szükséges földek kihasításáról is.

Uj kiváltságlevél.

1774 november 12-ről keltezve, Mária Terézia új kiváltságlevéllel örvendeztette meg a kiváltságos szerb kerület lakosait. Főbb pontjai a következők: Tökéletes élvezete és birtoka mindama földeknek, melyeket letelepedésök óta bírtak, míveltek, vagy bármi módon használtak; minden ingyen robot, s fuvarozás, úgyszintén katonabeszállások alóli mentesség, a dézsma megváltása pénzben, törvénykezési hatósággal bíró tanács és törvényszék felállítása saját költségükön, mely minden polgári s bűnvádi ügyekben ítélhet, teljes autonómia a községi jogok adományozásában idegen adózók számára; mint egy test Nagykikindai Kerület nevet viselnek, élhetvén saját czímerrel és pecséttel. A czímer a következő: vörös mezőben, zöld alapon, jobbra haladó, koronázott arany oroszlán, kiöltött piros nyelvvel, fölötte összefont vesszőkkel; baljában levágott török főt tart hajánál fogva. Körírata: Sigill. des kaiserl. königl. privileg. Kikindaer Distrikts. Ugyanakkor Kikindának két vásár tartására a szabadalmát szintén megújították. Ebben az időben Kikinda lakosainak a száma 10.491 volt.

Szerb ügyek.

1776-ban, midőn a kerületi tanácsot hivatalába helyezték és a hűség esküt letette, ezen a temesvári g. kel. püspök is jelen volt.

1776 szeptember 21-én Karloviczán szerb püspöki zsinatot tartottak, melyen a szerb protopópaságokat osztották be és Nagykikindát illetőleg határozatba ment, hogy a nagykikindai protopópa alá 17 lelkész tartozik.

1779-ben az a nagy változás történt a Bánságban, hogy Mária Terézia elrendelte a polgári terület rég óhajtott visszacsatolását Magyarországhoz, de a kiváltságos 10 szerb községből álló Nagykikindai Kerület tovább is megmaradt.

1790-ben veszedelmes mozgalom indult meg a szerbek közt. Engedélyt kaptak ugyanis arra, hogy Temesvárt nemzeti kongresszust tarthassanak. Egy ülésen egyebek között az is felmerült, hogy a Temesi Bánságot hasítsák ki Magyarországból és külön szerb vajdasággá alakítsák át. E kívánsággal egy szerb világi férfiú: *Tököli* Száva hatalmas érvekkel szállott szembe, II. Leopold király pedig a hozzá felterjesztett kihasítási tervet elejtette, de az illyr udvari kanczellária felállítását megengedte.

Települések.

Ezidőtájt, vagyis a XVIII. század vége felé, már a szerbeken kívül más nyelvű s vallású lakosok is találkoznak Nagykikindán. Jönnek német nyelvű róm. kath. családok, a kik leginkább a különböző ipari munkát honosítják itt meg. Majd kezdetét veszi a zsidó családok betelepülése is, a kik kereskedelemmel foglalkoznak. A XIX. század folyamán protestáns vallású lakosok is jöttek Nagykikindára. Előbb az ág. ev. egyház a század elején, a ref. egyház pedig a század vége felé alakult meg.

A szabadságharcz.

Csendes mederben haladt Nagykikinda életének folyama egész 1848 tavaszáig. Mikor ugyanis a pozsonyi országgyűlés meghozta azokat a törvényeket, melyek az egész országra nézve boldogabb korszak alapjai lettek volna, egy titokzatos, ellenséges hatalom az országban lakó összes nemzetiségeket felbújtogatta a magyarság összetörésére. Hazugságokkal, ámításokkal ingerelték fel a magyarok ellen a nemzetiségeket. Így a szerbeket is, a kiket ismét a szerb vajdaság kihasításának ábrándjával vittek bele oly helyzetbe, a melyben rájuk csak csalódás és bukás várhatott. Az izgatás góczpontja természetesen Bécsben volt. Innen uszították a szerb egyházi ügyek főkormányzóját, a karlóczai érseket is. Tőle áradtak azután szét az egész Délvidékre a gyujtogató szikrák, a melyek tüzet fogtak és pedig első sorban épen Nagykikindán.

Egykorú leírás alapján a kikindai eseményeket a következőkben ismertetjük: »1848 év husvét vasárnapján, április 23-án Karlóczáról lázító levelek érkeztek az ó-hitű községekhez, melyekben e vidék a Magyarországtól való elszakadásra felhívatik. Ugyanekkor ifjak járták be a szerb községeket, s ó-hitű testvéreiket azzal fanatizálták, hogy a magyarok őket pogányokká s zsidókká akarják tenni. Felhívták azután a népet, hogy fogjon fegyvert s foglalja el azt a földet, mely

régóta az övé. Husvét hétfőjén, április 24-én a néplázadás ki is tört Nagykikindán. Délután 3 órakor a harangokat félreverték és a nép fegyverekkel, kaszákkal villákkal rohant a vagyonosabb lakosokra. A megrémült lakosok menekültek. A városban mindenfelé rémes jajgatások, lövések, káromkodások voltak hallhatók : »Üssétek agyon az urakat, a magyarokat és németeket«. A szerencsétlen áldozatok között voltak Csuncsits János és Iszákovits Sándor kerületi tanácsnokok, mindkettő kikindai származású szerb. Csuncsitsot megcsonkították, orrát levágták, szemeit kiszúrták, azután a holttestet egy bolt ajtajába állították, fejére fazekat téve. Iszákovits pedig a kincstári házba menekült, ott egy beteg rő szobájában akart elrejtőzni ; de az üldözők megtalálták, ütötték, verték, azután mikor menekülni akart, a kert kerítése mellett összeszúrkálták s fejét bűzös ganéjba dugták. A dühöngő nép a börtönöket felnyitotta, a rabokat azokból kihozta. Ekkor megindult a rettenetes rablás, gyujtogatás. Betörtek a jobb lakásokba, azokban minden bútort összetörtek, minden írást, okmányt, értékpapirt széttéptek. Ezt tették a hivatalokban is. A városban mintegy 70 huszár volt állomáson. Ezek kivonultak ugyan a lázadók megfékezésére, de a nagy tömeg ellen tehetetlennek bizonyultak. A katonák közül is kettő áldozatul esett. Harmadfél napig tartott a rettenetes dúlás, rablás, pusztítás. Kiss Ernő ezredes jött három ezred katonasággal ; össze akarta lövetni a várost, de ettől a szándékától Karátsonyi László főispán kívánságára — s hogy ártatlanok is ne lakoljanak — elállott. A nép főfelbujtója *Rádah* György volt. De ő látván bujtogatásának gyümölcsét, csakhamar elszökött a városból. Ezután megérkezett gróf *Csernovics* Péter kir. biztos a városba s rögtönítélő bíróságot állított fel a gonosztettesek megbüntetésére. A bíróság tagjaivá kinevezte : Sanka Lajos elnöklete alatt Váray Antal, Szávits Miklós, Parchetich Hugó, Bakálovits Szilárd bírákat. A bírák az utasítást kézhez véve, azonnal hozzáfogtak az elfogott gonosztevők kihallgatásához. Több száz egyén vett részt a szörnyű dolgok elkövetésében. A kihallgatási jegyzőkönyvekből megállapítható a lázadásnak minden részlete. A főgyilkoson kívül százakra ment a rablók száma, a kik a feltört házakból kisebb-nagyobb értékű dolgokat, tárgyakat elraboltak. A rögtönítélő bíróság a főtetteseket kötél általi halálra ítélte s az ítélet azonnal végre is hajtatott.«

Szerb vajdaság.

A szabadságharcz ideje alatt Nagykikinda október 14-én a szerb felkelők hatalmába jutott ; de Damjanics három nap mulva ismét kiverte innen a lázadókat s visszafoglalta Nagykikindát. 1849. április 24-én Perczel tábornok Nagykikindánál megverte Todorovics osztrák tábornokot is. Győzelmével az egész Bánságban megtöri a szerbek erejét.

A szabadságharcz után az 1849 november 16-án kiadott császári pátenssel a Vojvodina önálló koronaország és a szerb nemzet igényei megóvása tekintetéből külön közigazgatási kerület lett.

Nagykikinda és környéke tehát újra elszakadt Magyarországtól. Az osztrák hatóságok több rendbeli kormányzati szervezet életbeléptetésével boldogították a vojvodinát. Az 1853-ban kiadott szervezési munkálat szerint a szerb vajdaság és Temesi Bánság részére Temesváron cs. kir. helytartóságot állítottak fel, melynek élén egy katonai kormányzó állott. Az egész tartományt öt kerületre osztották egy-egy kerületi főnök vezetése alatt. Minden kerületnél törvényszék is volt. Nagykikinda a hozzácsatolt 10 szerb községből álló kerület székhelye lett, törvényszéke is volt és a kerület adminisztrálása sok rendbeli hivatal felállítását is szükségessé tette. A szerbek tehát látszólag elérték vágyaik netovábbját a felállított vojvodinában. De csak látszólag. A valóságban ez az intézmény nem változtatta be a hozzá fűzött reménykedéseket. Nem lett szerb nemzeti intézmény, hanem osztrák hatalmi terület, mely a német nyelvet erőszakolta rájuk és most az osztrák hivatalnokok zsarnokoskodtak fölöttük.

A visszacsatolás.

Nem is nagyon soká állott fenn a vojvodina. 1860 deczember 27-én megszüntették s e területet újra visszacsatolták az anyaországhoz. *Rajasics*, a fondor lelkű és nagyravágyó szerb patriarcha tiltakozik ugyan a visszacsatolás ellen, de sikertelenül. Csupán annyi történt még ez időszerint, hogy Nagykikinda a 10 szerb község élén kiváltságait s önállását még egyideig megtartotta. Az 1876. évi XXXVIII. t.-cz. azonban e különállást is megszüntetvén, Nagykikindát is végleg bekebelezte Torontál vármegyébe.

Nagykikinda e változás után nagyközség lett. Közigazgatásilag a nagykikindai járás főszolgabírája gyakorolta fölötte a felügyeletet, de a községnek igazgatása

még mindig nagyon alacsony színvonalon állott. A képviselőtestületben a nagy többséget írni, olvasni nem tudó elemek alkották. Ezeken az állapotokon igyekezett segíteni Nagykikinda intelligensebb s haladni akaró közönsége, a mikor rendezett tanácsú várossá való fejlesztését sürgette és keresztül is vitte.

Mint r. t. város

1893-ban lett Nagykikinda rendezett tanácsú várossá. Új tisztviselőket s új képviselőtestületet nyert. Első polgármestere *Telecsky* Risztó lett, ki 1896-ban Nagykikinda országgyűlési képviselőjévé választatván, a második polgármester *Bogdán* Zsivkó dr. lett, a ki ez állást 1910 végéig viselte.

Nagykikinda fejlődésében a várossá alakulás, ha nem is a kívánatos mértékben, de mégis sok tekintetben új korszakot teremtett. Sok téren haladt, emelkedett a város, kormányzata is gondosabbá, rendesebbé lett.

Nagykikinda városában a közelmult időkben még nagyon elhanyagolt állapotban voltak az utczák és a gyalog-, valamint a kocsiközlekedés nagy nehézségekbe ütközött. Nehány évtizeddel ezelőtt sokszor megesett, hogy a kocsik a főutczán sárba rekedtek s heteken át ott vesztek a feneketlen sártengerben. Gyalogjáró sem volt sehol s az emberek a szomszéd házig is csak térdig érő pocsolyákon vergődhettek át. *Telecsky* és *Bogdán* dr. polgármestersége alatt azonban nagy változás történt e város közügyeinek vezetésében. A gyalogutakat aszfalttal, a mellékutczákat téglákkal burkolták. A főbb utczákon a kocsiközlekedésre keramit és gránitkoczka burkolat készült. Eddig 23.420 négyzetméter burkolat készült el 150—160 ezer korona költséggel. Megvette a város a közönség üdülésére és szórakozására az úgynevezett népkertet is, 24.500 koronáért és azt beültette fákkal, bokrokkal, virágokkal, ellátta sétányokkal s ülőpadokkal. Gondoskodtak továbbá a város belterületén a vizek levezetéséről, hidak, átjárók építéséről, a melyek 84.241 korona költséget igényeltek. A rendőrség fejlesztése is nagy mértékben haladt előre. Huszonhárom rendőr ügyel a városban a közbiztonságra. Új városháza épült, magas őrtoronynyal s a nagyszámú hivatal befogadására megfelelő helyiségekkel, nagy közgyűlési teremmel. Az iskolák szaporítására, fejlesztésére, kisdedóvókra nagy összegeket fordítottak. A közegészség ügyének nagy szolgálatot tett a jéggyár felállítása, a mely 44.879 koronába került. A városi orvosi állásokat szaporították. Számos artézi kutat fúrattak. A magánosokén kívül nyolcz artézi kútja van a városnak. A városi tisztviselők nyugdíjalapját rendezték ; az alap jelenleg 91.136 korona. Addig is, míg ez az alap annyira növekedik, hogy a tisztviselők nyugdíjának terhét megbirja, a városi pénztár fedezi a tisztviselők nyugdíját. A város pénzügyeit is rendezték és a szegényügyet is olyképen, hogy a városi szegények eltartására a város pénztára 15.000 koronát fizet évente. Szervezték a mezei rendőrséget is, a külterületen most 16 csendőr és 10 városi mezőőr őrködik. A külterületeken átmenő utak jókarban tartására is 25.234 koronát fordított a város. A Pészak dűlőben levő terméketlen, homokos földjén száz holdnyi mintaszőlőt telepített s ez a telep most busás jövedelmet hoz a városnak. A régi petroleum-világítást villamvilágítás váltotta fel. A közvilágításért a városi pénztár 16.000 K évi díjat fizet.

Rendezték a felekezetek segélyezésének évtizedeken át húzódó kérdését is. A görög-keleti egyház 1869-ben 1000 hold földet nyert a várostól. A többi felekezetek újabban pénzadományban kapták meg a megfelelő segélyösszegeket. Megkapta a város az engedélyt arra, hogy öt országos vásárt tarthasson.

Harmincz munkásház épült, melyből 18 ház szerb munkásoknak, 12 pedig magyar munkásoknak van kiadva 70 K bérért, úgy hogy 15 év mulva a ház az illető munkás tulajdonába megy át.

Ünnepségek.

1896-ban, Magyarország ezeréves fennállásának országos ünnepségéből, Nagykikinda város közönsége is minden különbség nélkül kivette a maga részét. Három napra voltak beosztva az ünneplés különböző részletei. Május 9-én ünnepet tartottak az összes iskolák ; ugyanaznap délután a város alatti réten nagy népünnepet rendeztek ökörsütéssel, népmulatsággal és este a várost kivilágitották. Katonazene szólt a főtéren és a városház erkélyéről magyar, szerb és német ünnepi szónoklat hangzott el a sok ezernyi néphez. Május 10-én volt az összes egyházakban a hálaadó ünnep és május 11-én a társaskörök, kaszinók ünnepélye.

1906 október 27-én este 9 óra 18 perczkor II. Rákóczi Ferencznek a hazába visszahozott hamvai, továbbá az ő édes anyjának, Zrinyi Ilonának s a többi bujdosó honfiaknak a hamvai is, Nagykikinda vasuti állomásán 15 perczig állottak. Ezen a napon az összes templomokban imádságot mondtak és este a vármegye

Nagykikindán, a városházán tartotta díszgyűlését. S a város lakosainak ezrei, hatóságok s testületek kivonultak az állomáshoz.

Überlandföldek. Az überlandi földekről sokszor van szó Nagykikindán. Szükséges tehát, hogy röviden elmondjuk, mi az az überlandi föld. Mikor nevezetesen a Nagykikindai Kerületet alkotó tíz szerb község lakosai e vidékre letelepültek, az akkoriban mívelhető földeken kívül találtak itt még óriási kiterjedésű mocsaras, nádas, szikes, tehát hasznavehetetlen területeket. Az emberi szorgalom azonban ezeket a mocsarakat lassan-lassan lecsapolta és a hasznosítható földterület folyton növekedett. A szerb települők azután ezeket a földeket is birtokukba vették, szántották, használták, a nélkül, hogy a birtoklás jogát ezekre a földekre megszerezték volna. Ámde a kincstár magát tartotta e földek tulajdonosának és a lakosokot csupán bérlőknek ismerte el. E földeket bizonyos időközökben újra meg újra bérbe adták a lakosoknak. 1787-ben kötöttek haszonbéri szerződést először és utoljára 1857-ben. Ekkor indultak meg a tárgyalások e földek, melyeket überlandi földeknek neveztek, megszerzése iránt. A magyar kormány álláspontja az volt, hogy az überlandi földeket csak adásvétel útján adja át az illető tíz község lakosainak. Mindenféle bizottságokat bíztak meg a kormánynyal való tárgyalással. A kincstár a maga részéről *Hertelendy* József, torontálmegyei főispánt, nevezte ki kormánybiztosul. Rajta kívül különösen *Gödl* Károly, *Vinczehidy* Izsó, takarékpénztári igazgató, *Trifunácz* Mladen, volt városi ügyész és legutóbb *Bogdán* Zsifkó dr. volt polgármester dolgoztak sokat az überlandi föld ügyének rendbehozatalában. Az adásvétel tárgya 101.750 kat. hold föld volt s ebből Nagykikindára 25.323 holdnyi esett. Nem csoda, hogy ily nagymennyiségű birtok ügyének a rendezése évtizedeken át annyi izgalomnak volt a kútforrása. Az egész überlandi föld vételárát, a regáléval együtt, 4,416.430 forintban állapították meg, a miből Nagykikindára 1,667.000 forint esett. Végre sok akadály után a szerződéseket a tíz kerületi községgel, külön-külön, 1882 április 28-án aláírták. A községek a megfelelő pénzösszeget a budapesti Magyar Jelzálog- és Hitelbanktól vették kölcsön. Törvényhozás útján rendezték a nagy adásvételi ügy lebonyolítását. A törvény mondta ki azt is, hogy az egyes községek ezeket a földeket az egyes birtokosoknak átengedni tartoznak. Az adásvételi szerződés lényege az, hogy megállapíttatott a vételár. A vételárt az összes földekre, de az egyesek birtokára is külön-külön bekebelezték. A kölcsön törlesztése 40 évre szólt és pedig 6·90% évi törlesztéssel. Legújabb időbe való az az intézkedés, hogy a földek összes váltságterhét az egyesek birtokáról törlik, a mikor minden egyes birtokosnak csupán saját adósságának a terhe marad bekebelezve. Ez által a földek lekötöttsége egyszerre megszünik.

Külterület. Nagykikinda területe a legújabb felmérések szerint 49.780 kat. hold és 940 négyszögöl. Ebből szántóföld 42.219 hold, kert 561 hold, rét 80 hold, szőlő 1280 hold, legelő 3395 hold, nádas 62 hold, erdő 33 hold, homok 2145 hold, vízállás 5 hold 940 négyszögöl, városi belterület 1200 hold. A városé, mint testületé, mintegy 6000 hold.

A külterületen van a városnak néhány nevezetes pontja, melyeket külön is megnevezünk. A »Gradiste« nevű dűlő a nagykikindai határnak a tiszahegyesi határba benyúló háromszögében fekszik. A »Gradiste« magyarul »Várhely«-et jelent. E helyen most is láthatók egy kisebb erődítménynek a nyomai. A néphagyomány szerint itt volt *Szibinyáni* Jankónak, vagyis *Hunyadi* Jánosnak a vára.

A város délnyugati végén, a bocsári és törökbecsei utak között emelkedik egy homokdomb. Ennek a dombnak a tetején valami épületféle volt. Ez a domb arról nevezetes, hogy a régi időben a halálra ítélteket itt végezték ki.

Innen mintegy két kilométernyire van az úgynevezett »Vodica«. E szó értelme magyarul: kis víz. Ezen a helyen áll egy ház és egy kis tornyos kápolna és benne egy forrás, a »Vodica«, melyet a nép gyógyító erejűnek tart. A görög keleti szerb egyház tulajdona s népes búcsújáró hely, melyet a nép távolabbi vidékekről is felkeres. Építkezés közben itt embercsontokat is találtak. Úgy látszik, hogy itt hajdan temető volt.

A tóbai és topolyai határ felé, az úgynevezett »Veliki Rit« nevű dűlő fekszik. Itt hajdan falvak állottak. A mult század közepén még akadtak itt fal-alapzatokra, téglákra, találtak itt nagy rakás pénzérmeket is a rómaiaktól egészen az erdélyi fejedelmek koráig, továbbá nagymennyiségű arany- és ezüstékszert, gyűrűket, karpereczeket, drágakövekkel kirakott feszületeket. Egy kiásott kő-

darabról megállapították, hogy az a legfinomabb szemcséjű porfir volt. Bulgáriából évtizedeken át jártak ide emberek, a kik itt valamely bolgár czárnak az elásott kincseit keresték. Még a mult század hatvanas éveiben is jártak ide. A leletekből arra lehet következtetni, hogy itt hajdan nagy urak lakása állott. A hagyomány azt tartja, hogy itt fekhetett Hollós, a mely Hunyadi János tulajdona volt s a hol Mátyás király is sokat időzött.

A város leírása. A mi magát Nagykikinda városát illeti, ha valaki látogatóként jön a városba, feltűnik előtte a legtöbbnyire nyílegyenes, széles utczák sokasága, a melyek 5 kilométernyi hosszúságban futnak át a városon s ugyanilyen módon a keresztbe menő utczák is. Néhány évtizeddel ezelőtt Nagykikinda még nagyon is falusias külsejű volt, de ez a kép évről-évre városiasabbá válik. Szép házak épülnek szerte a városban. A középpontban sok az emeletes ház is. Az utczák forgalma is azt mutatja, hogy a haladás útja megnyílt a város számára.

A középületek közül nehányat bemutatunk. A vasúti állomásról a kövezett úton haladva a városba, először is a nagy *gőzmalom* ötlik szemünkbe. Ez egyike az ország legnagyobb, legmodernebb malmainak. Ugyancsak itt épült a *villamos telep* is, a mely négy év óta Nagykikindát világítással látja el. Ezt elhagyva, befordulunk a főutczába, a mely két oldalt két-két sor fával van végig beültetve.

Hatalmas hosszúságú utcza, melynek végig leendő aszfaltozása már el van rendelve. A főúton haladva, az első emeletes nagy épület az állami *polgári leányiskola*. Ez úton befelé van az *ármentesítő társulat* székháza, ezzel szemben a régi Kada-féle vendéglő. Itt van az evangelikus *imaház*, iskola és paplak is. Itt van több szép ház között a kiemelkedő *Vinczehidy* úrilak is. Ezen az úton van a *római kath. templom* és plebánia. Vele szemben a Jung-féle nagy bérház. Itt van a városi bérház, az emeleten a *járás főszolgabírói hivatalával*, a városi nagyvendéglő, melynek emeleti helyiségeiben a *Kaszinó* vett évtizedek óta szállást. Itt van a *Közgazdasági Bank* új palotája, a *Bogdán* Zsivkó dr. díszes emeletes palotája, a Nemzeti szálloda, ennek földszintjén *színház* és hangversenyterem. Ez épület a görög keleti szerb egyházé. E mellett van az ódon *görög keleti szerb templom*, melyet a piacztér vesz körül. Itt áll a királyi *törvényszék* nagy négyszögű emeletes épülete, a háttérben a fogházzal. Vele szemben a *Telecsky-féle* nagy terjedelmű, régi emeletes épület, a mely most Löw Sándor bútorgyáros tulajdona. A földszinten üzletek vannak, az emeleten pedig évtizedek óta a Vinczehidy-féle első *Nagykikindai Takarékpénztár*. Itt van a Ferencz József-tér, a melynek a másik felén van a *Draxler* Ferencz emeletes, kupolás palotája, mellette a *városháza*, messze kilátszó tornyával s a városi hivatalokkal. Itt kifelé haladva, találja az ember a Szabó István *artézi fürdőjét*. A városból kiérve pedig ott állanak szem előtt a *téglagyárak*, *keményítőgyár*, *vasöntőde* messze látszó kéményei. A középponton átmegy a Ferencz József-téren a Mokrini és Vásár-utcza. Ez utczákban üzletek hosszú sora látható. Az előbbi utcza elején van a *Bohn-féle* kétemeletes *szálloda*, az emeleten nagyon szépen díszített nagy teremmel. Közel ehhez a *királyi járásbíróság* és *királyi ügyészség*. A Bohn-féle szállodától a vasút felé haladva, találjuk az *állami főgimnázium* kétemeletes épületét és mellette a *római kath.* nagy *népiskolát*. Ezzel szemben van a *tűzoltó-laktanya*. Utána jön az *izraelita templom* és iskola, a főrabbi lakásával. Ezzel átellenben az *adóhivatal*. Ettől nem messze, a Távirda-utczában, most épült föl a *reformátusok* szép új *temploma*; ennek egyik oldalán az iskola, másikán a lelkész lakása van. Ezek szomszédságában van a *gőzfürdő* a nyári uszodával. A főutczán keresztül menve, találjuk a Szerb-utczát. Itt van a *görög keleti szerb iskola-épület*, nagy díszteremmel s hivatalos helyiségekkel. Itt van a *posta*, *távirda*, *telefon* épülete is. Ez utczában számos díszes ház található. Kelet felé való részén a városnak van a vármegyei *közkórház*, több pavillonnal, nagy parkkal s ezen túl, a város alatt, a Károly Lajos főherczeg-*huszárlaktanya*, három század befogadására való épület-csoporttal.

Népesség. Nagykikinda népességének emelkedését a következő adatokkal mutatjuk be. 1869-ben a lakosok száma volt 18,834, 1880-ban 19.845, 1890-ben 22.768, 1900-ban 24.449 és 1910-ben mintegy 27.500. Az 1900. évi népszámlálás adatai szerint férfi lakos volt: 12.449, nő 12.394. Hat éven aluli lakos volt 3.392, 6—11 éves 3.183, 12—15 éves 1.820, 60 évnél idősebb lakos 1.999. Magyar nyelvű lakos 4.344, német 6.442, tót 74, oláh 600, szerb 13.114. Magyarul beszélt 8.825 ember.

Vallás szerint római kath. volt 9.664, görög kath. 35, görög keleti 13.808, ág. ev 205, református 269, izraelita 777. A lakások száma volt 4.245. Téglából épült

ház ebből 599, vályogból és földből 2.355, fából 479, vegyes anyagból 818. Katona volt Nagykikindán 430.

Gör. kel. egyház. Nagykikindának legrégibb egyháza a *görög keleti szerb egyház.* Mostani temploma nehány évvel a település után épült és pedig 1773-ban, egyelőre torony nélkül, a tornyát 1797-ben emelték. Az egyház öt parochiális körre oszlik, egy-egy lelkész áll az élén. A papság áll egy esperesből, négy plebánosból, egy káplánból s egy diakonusból. Két év óta van itt egy görög keleti szerb szerzetes is, a ki a *Gaicsity* Melánia által építtetett kápolnában szolgál. A szerzetes fenttartására szükséges fundátiót is ő tette. Az anyakönyveket az 1765. év óta vezetik.

Az egyháznak tetemes vagyona van. És pedig ingatlanokban 882 láncz föld, 876.000 K értékben, épületek 313.000 K értékben, jogok 3.300 K értékben, teplom 160.000 K, paplak, iskolák 73.000 K értékben Összes vagyon 1,494.023 K a 66.723 koronát tevő ingóságokkal együtt. Évi költségelőirányzat bevételben 137.332 K 29 f, kiadásban 87.880 K 47 f. Adóssága van : 195.118 K 20 f.

Az egyház első papja, protopópája, *Vlahovits* György esperes. Világi részről elnöke *Bogdán* Márkó, kereskedelmi tanácsos.

Róm. kath. egyház. *Római kath. egyház.* A római kath. vallású lakosok a szerb település után nemsokára jöttek Kikindára. Az első római kath. lakosok kincstári hivatalnokok és iparosok voltak. Vallási ügyeiket eleinte a beodrai plebános látta el. Első kápolnájuk 1760-ban épült s a paplak is, vertfalból. Ekkor jött az első lelkész is egy ferenczrendi szerzetes személyében. Az anyakönyveket is ez évtől vezetik. A kápolnát és templomot maguk a hívek építették, de az 1783-ban épült templomot már a kincstár, mint kegyúr. Ez a templom a mostani iskola délnyugati végén állott. Ettől kezdve rohamosan szaporodtak itt a római katholikusok. Ferencz király 1808-ban Nagykikindán járva, megígérte az eleibe járuló katholikusoknak, hogy nagyobb templomot építtet nekik. Ez fel is épült s 1812-ben szentelték fel. A mostani templom tehát ez évben már száz éves.

Az egyház plebánosa *Káplár* Mihály, tiszt. kanonok s esperes. Az egyháztanács világi elnöke *Augusztin* Miklós, v. főjegyző. A lelkészi szolgálat ellátására még három kápláni, illetőleg hittanári állás is van szervezve.

Ág. ev. egyház. *Az ág. hitv. ev. egyház* hívei már a XIX. század elejétől laktak Kikindán. Eleinte az aradáczi anyaegyház gondozása alá tartoztak. Ettől 1840-ig a nagyszentmiklósi anyagyülekezethez. A lélekszám ekkor 150 volt. A gyülekezet 1840-ben anyaegyházzá lett. Alapító lelkésze *Frint* János volt, a ki csak úgy tudott megélni, hogy a kerületi tanács őt a kerületi latin iskolához tanárul alkalmazta, évi 500 váltó forint fizetéssel. Az egyház buzgó támogatói voltak : *Nagel* Henrik, Nákó gróf tisztje, *Horváth* és *Baranyi* jegyzők, *Diel* festő, a Gusztáv Adolf németországi prot. egylet és a zürichi hasonló intézmény. Ezek oly nagy segélyt nyujtottak az egyháznak, hogy papitelket vásárolt, iskolát, imaházat, paplakot építtetett. Újabb időben az egyház fejlődésére kedvező hatással volt az, hogy 1890-ben modern színvonalon álló felekezeti iskolát állított fel, melynek fenntartásához, a hívek áldozatkészségén kívül, nagyban hozzájárult a Nagykikinda várostól adott iskolai segély, mely évi 2240 koronát tesz. Ezenfelül kapott az egyház a várostól 5000 korona egyházi segélyt is, és régebben temetőhelyet, a mely jelenleg a református híveknek is temetkezési helyük. Az egyház híveinek száma 219. A hozzátartozó szórványokban 214. Az egyház tagjai iparosok és hivatalnokok. Az istentisztelet nyelve magyar, a három főünnepen német is. Lelkészek voltak : *Frint* János 1840—1850-ig, *Baris* Sándor 1850—1853-ig, *Ruttkay* Sámuel 1853—1854-ig, *Fuchs* András 1854—1886-ig és két évi szünet után *Jeszenszky* Ignácz 1888-tól máig. Felügyelők voltak : *Belicska* Béni, orsz. képviselő 1886-ig, Jobbaházi *Németh* Antal, táblai bíró, 1886—1905-ig, *Eidenmüller* Ádám máig és Iglói *Szontagh* Hugó másodfelügyelő. Pénztárosok voltak : *Kolb* Vilmos tanító, *Benczur* Jenő törvényszéki bíró. Gondnokok : *Fulajtár* Mihály kereskedő, *Lux* Adolf könyvkötő, *Vilim* János iparos, *Fodor* István iparos, *Vichmann* Lajos kertész, *Fodor* Péter iparos.

Ref. egyház. *A református egyház* tagjai eleinte a helybeli ág. ev. egyház lelkészének gondozásával éltek. 1886-ban az egyetemes ref. egyház konventje kimondotta, hogy a Nagykikindán és környékén élő magyar reformátusok lelki gondozása czéljából missiói lelkészséget állít fel s a lelkészi állás fenntartásához évenként a maga részéről 800 forinttal járul. *Szalay* József, nagybecsereki lelkész, a szükséges előmunkálatokat, összeírást, presbiterium alakítást elvégezvén, a békés-

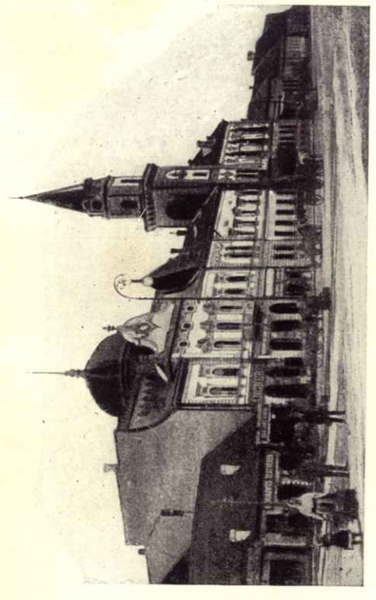

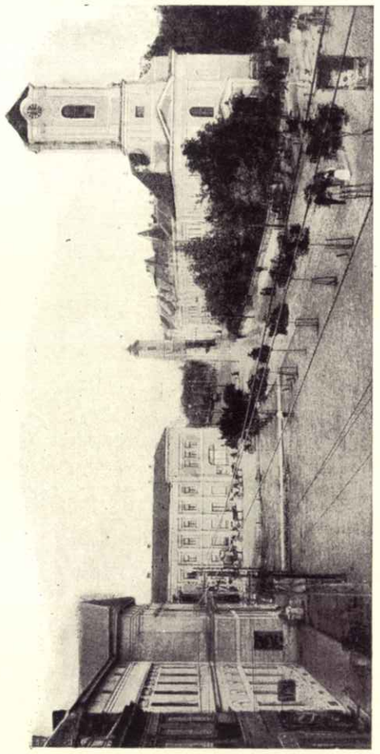

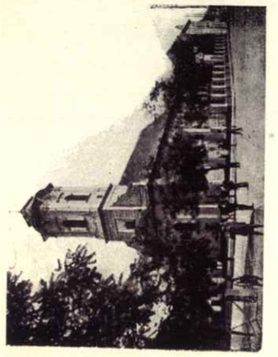

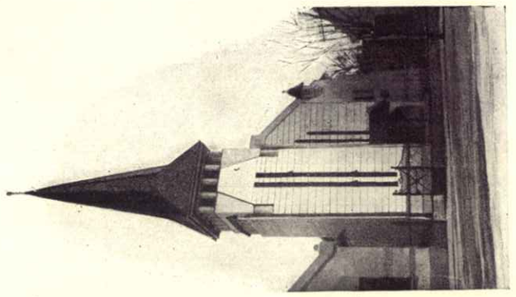

1. A róm. kath. templom. — 2. A városháza és a Draxler-féle ház. — 3. A ref. templom. — 4. A Ferencz József-tér, a gör. kel. szerb templommal.

Nagykikinda.

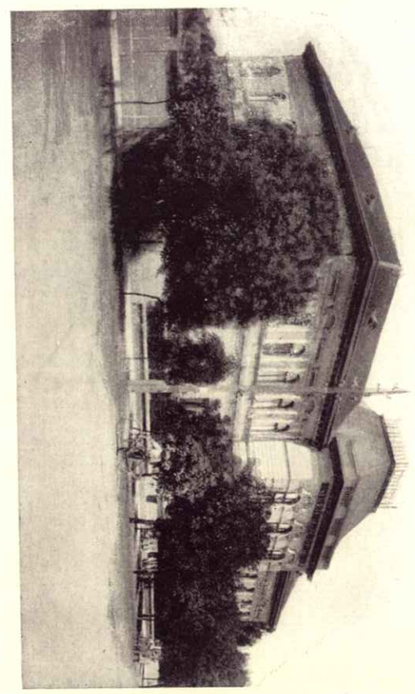

Nagykikinda.
1. A r. kath. iskola. — 2. A törvényszéki palota. — 3. A m. kir. állami polgári leányiskola. — 4. A m. kir. főgimnázium.

bánáti egyházmegye esperese: *Szabó* János, az első ref. lelkészt *Fekete* Gyula szemé'yében kiküldötte Nagykikindára. Fekete Gyula 1887 október 2-án tartotta az első predikációt. Azután a mellette álló buzgó presbiteriummal hozzálátott az egyház szervezéséhez. Az egyháznak ekkor sem pénze, sem helyisége nem volt. A lelkész bérházban lakott, az isteni tiszteleteket pedig a gimnázium rajztermében tartották. A lelkész járt-kelt, zörgetett egyháza érdekében. A siker nem is maradt el. Ő felsége a király 1890-ben, a minisztertanács fölterjesztésére, 45 kat. hold földet adott az egyháznak Újszentivánon. Közben az egyetemes egyház is 12.000 K segélyt nyujtott lelkészlak, imaház és iskola szerzésre. Egyéb adományokat is kapott az egyház, úgy hogy 1891 szeptemberében iskoláját megnyitotta. Október 18-án szép imaházát ünnepélyesen fölszentelhette s már az előző év novemberében az egyházi épületbe a lelkész is beköltözhetett.

1908-ban *Zsiross* Lajos dr. főgondnok buzgólkodásával az újszentiváni föld eladatván, Nagykikindán az Ollusban vett az egyház annak árából 71 kat. holdat. Ugyanekkor az egyetemes ref. konvent újra 10.000 K segélyt adott az egyháznak templomépítésre. Ezzel az összeggel, valamint a város által a ref. egyháznak nehány év előtt adott 5000 koronával megvetették az alapot, a melyből most az új templom épült. Első főgondnoka volt az egyháznak *Varga Nagy* István, törvényszéki bíró, a második *Zsiross* Kálmán törvényszéki bíró, a harmadik *Kemény* Frigyes táblai bíró, mostani főgondnoka *Zsiross* Lajos dr. ügyvéd s egyházmegyei világi főjegyző. Jelenlegi presbiterek: *Szalay* Jenő, *Kovács* Sándor, *Deseő* Béla dr., *Vakarcs* Kálmán, *Bodnár* János, *Vig* Dániel, *Marosi* Mózes, *Balogh* István. A templomépítésben buzgó munkássággal részt vett *Tóth* Kálmán munkáspénztári igazgató. Lélekszám 280, a környékkel együtt 1600.

Az izraelita hitközség alakulásáról megállapítható, hogy 1800-ban Nagykikindán már volt hitközség, rabbival, tanítóval, előkönyörgővel. Ugyanakkor volt már szentegyletük is. 1880-ban épült a jelenlegi zsinagóga és iskola. A nyolczvanas évek végén választotta a már akkor 200 családot tevő zsidóság főrabbinak *Rosenstein* Mózes drt. Első rabbija a XIX. század elején *Dominusz* Ferencz volt. Izr. hitközség.

Nagykikinda város lakossága megfelelő tanintézetekkel el van látva. A város saját pénztárából *öt óvódát* tart fenn, és ezekre mintegy 5000 K költséget fordít. *Népiskolája* minden egyes felekezetnek van; a felekezeteket az iskola fenntartásában a város segélyezi. Közoktatás.

A görög keleti szerb iskola felállításáról az első írásos adat az 1819. évről szól. A politikai község ekkor építtetett a mostani bérház helyén egy emeletes épületet. Az emeleten lakások voltak, a földszinten két görög keleti szerb és egy róm. kath. tanterem. Az osztályokat később szaporították. A későbbi években, a magyar alkotmány visszaállítása után, is új meg új osztályokat nyitottak. A város pénztára az iskola fenntartásához most 34.510 K-val járul, maga az egyházközség pedig 15.246 koronát ad e czélra. Az iskolák évi költségvetése szerint a bevétel 51.475 K 67 f, a kiadás 51.326 K 29 f. Ez iskolákat mintegy 1200 gyermek látogatja.

A róm. kath. népiskola multjáról annyit lehet említeni, hogy rendes iskolát 1812-ben kapott a hitközség. 1819-ben már két tanító működik. Az iskolai tanítás nyelve 1878 óta magyar. Ma 12 tanítója van az egyháznak, a kik mintegy 1000 iskolás gyermeket oktatnak. A várostól 23.969 K évi segélyt kap.

Az ág. hitv. ev. iskolának egy tanterme és egy tanítója van. Az egyház iskoláját nagymértékben látogatják más vallású gyermekek is.

A református iskolát 1891-ben nyitották meg. A szerbek különösen nagy rokonszenvvel látogatják az iskolát, a mit az a tény mutat, hogy megnyitásától mostanáig 580 görög keleti szerb gyermek tanult itt és sajátította el a magyar nyelvet. A város az iskolát 1400 K évi segélyben részesíti.

Az izraelita népiskolát 1877 óta magyar nyelven s hazafias szellemben vezetik. A két tanerővel ellátott iskolát a város 2000 K évi segélyben részesíti.

A községi népiskolában két tanerőt alkalmaz a város s 1893-ban nyitotta meg. Ebbe az iskolába a tankötelesek mindeddig nagyon kevés számmal iratkoztak be. Egy férfi és egy nőtanító van itt alkalmazva. A város 1911-ben díszes, új épületben helyezte el az iskolát. A város több mint 6000 K évi költséggel tartja fenn.

Az állami népiskola a Raczkovits-féle leányiskolából alakult, midőn 1910-ben az állam ez alapítványi iskolát az alappal együtt átvette. Itt két nőtanító van.

A gőzmalmi magán népiskolát 1885-ben nyitotta meg a nagykikindai gőzmalmi részvénytársaság és ez tartja fenn, kizárólag a gőzmalmi munkások gyermekei részére. A tannyelv magyar és német. Az utolsó tanévben 70 tanuló járt ide és pedig négy magyar, 66 német nyelvű. A gőzmalom könyvekkel, ruhával is ellátja a gyermekeket.

Az állami polgári leányiskola 1884-ben nyílt meg, mint kétosztályú felső leányiskola. Alapításán sokat búzgolkodott *Vinczehidy* Izsó, takarékpénztári igazgató. Később négyosztályú polgári leányiskolává alakult s díszes épületet kapott. A magyar szellemű nőnevelés terén hasznos szolgálatokat tett a városnak. Hat rendes tanerő van itt alkalmazva.

A községi polgári fiúiskolát a város állította fel és 1910-ben nyílt meg, az első osztály párhuzamos osztálylyal.

Az állami főgimnázium történetét a közoktatásügyi fejezetben ismertetjük.

Közigazgatás. Nagykikinda város *közigagatása* élén *Bogdán* Zsivkó dr. volt a polgármester 14 évig. Midőn a törökbecsei választókerület országgyűlési képviselővé választotta, 1910-ben *Majinszky* Lukács lett a polgármester. Rendőrkapitány : *Kajtár* Jenő. Főjegyző : *Augusztin* Miklós, első jegyző : *Vangyel* Géza, II. jegyző *Udiczki* István, ügyész : *Dús* Sándor, főorvos : *Szimits* Pál dr., orvosok : *Klimos* Zsigmond dr., *Vidák* Arzén dr. és *Róth* Ignácz dr., mérnök : *Manojlovits* István, tanácsnokok : *Müller* József, *Szávits* Gerő, főszámvevő : *Veszelinovits* Milivoj, pénztárnok : *Lákovits* Dusán, állatorvos : *Bodnár* János. A képviselőtestületnek van száz választott és száz virilis tagja.

Hivatalok. A városban a következő hivatalok vannak : *Kir. törvényszék :* Elnöke : *Róth* Gergely kuriai bírói ranggal. *Kir ügyészség.* Vezetője : *Déván* Ottó, főügyészhelyettesi ranggal. *Kir. járásbíróság.* Vezetője : *Eidenmüller* Ádám. *Telekkönyvi hivatal. Kir. adóhivatal.* Vezetője : *Kracsinger* Jenő. *Kir. közjegyző : Kikindai* Győző dr. *Járási főszolgabíróság.* Főbíró : *Horváth* Zoltán, t. főbíró : *Vogel* Dezső. *Cs. és kir. katonai parancsnokság. Magyar kir. csendőrszakaszparancsnokság. Pénzügyőri biztosság.* Vezetője : *Kende* Gyula p. ü. biztos. *Ármentesítő társulat.* Igazgató : báró *Hauser* Károly.

Máv. állomás. Nagykikinda fontos vasúti góczpont. Helyi forgalma is kifejlődött, mivel a város ipartelepei megszaporodtak. Az állomás árúforgalmát a nagymennyiségű darabárú, továbbá a gőzmalom, a téglagyárak, keményítőgyár alkotják. Több gyár iparvágánynyal rendelkezik. A gyárak naponta 40—50 kocsirakományt szállítanak, darabárú naponta 10—15 kocsival érkezik. A személyforgalom naponta 600—700 között váltakozik. Az állomás pályaterületének kibővítésére 500.000 K van engedélyezve, szertárak, fűtőházak és új sínpárak építésére. Az állomás személyzete száz emberre emelkedett, kik közül 80 a forgalmi, 20 pedig a fűtőház személyzetéhez tartozik. Naponta 60—70 vonat érkezik. Főnök : *Óriás* Pál.

Posta. *A m. kir. posta- és távirdahivatal* forgalma nagy arányban emelkedett. A tisztviselői személyzet 20, az altiszti és szolgaszemélyzet 44. Naponta 20 posta érkezik. Feladott levelek száma az 1910. évben 1,941.148, az érkezett leveleké 1,245.556. Feladott ajánlott levelek száma 42.023, érkezetteké 72.958. Feladott csomagok száma 43.203, az érkezetteké 86.664. Feladott távirat 23.028, érkezett 23.039. Feladott postautalvány 43.670 darab, 2 millió 626 ezer korona összeggel ; kifizetett 46.012 darab, 3 millió 126 ezer korona összeggel. Postatakarékpénztári befizetés 24.941 darab, 6 millió 328 ezer koronával, kifizetés 2950 darab, 3 millióí 342 korona összeggel. A hivatali főpénztár forgalma 24,349.977 korona. Jövedéki bevétel 182.055 korona. Távbeszélő előfizető 137. — Főnök : *Stiebl* János.

A közkórház főorvosa : *Valovits* Gyula dr., a Ferencz József-rend lovagja, orvos : *Tarnói* Emil.

A munkásbiztosító pénztár elnöke *Reitter* János, vezető-igazgató : *Tóth* Kálmán

Pénzintézetek. Nagykikindán a hitelügyletek kielégítésére több pénzintézet áll fenn. Ilyenek : 1. *Első nagykikindai takarékpénztár*, az osztrák-magyar bank mellékhelye. Alakult 1869-ben, eredetileg 50.000 frt. alaptőkével, melyet 1899-ben 100.000 frt.-ra emelt. Igazgatója : *Vinczehidy* Izsó, a Ferencz József-rend lovagja. 2. *Nagy-Kikindai kerületi takarékpénztár*, alakult 1872-ben, 120.000 korona alaptőkével. Igazgatója *Kasztóry* János. 3. *Közgazdasági bank r.-t.* Alakult 1892-ben, eredetileg 200.000 korona tőkével, a melyet 1907-ben 300.000 koronára emelt. Elnök-igazgatója *Bogdán* Zsivko dr. 4. *Központi takarékpénztár.* Alakult 1911-ben, 250.000 korona alaptőkével. 5. *Nagykikindai szerb bank.* Alakult 1911-ben, 100.000 korona tőkével. 6. *Szegedi kereskedelmi és iparbank fiókintézete.* 7. *Temesi agrár takarékpénztár fiókintézete.* Igazgatója lovag *Karvinszky* Gusztáv. 8. *A brassói nemzeti bank fiókintézete.* 9. *Nagykikindai hitelszövetkezet*, 470 taggal. 10. *Első negyedi szerb földmívelők szövetkezete*, 104 taggal, *másod negyedi* 96, *harmad negyedi* 46 és *negyed negyedi szerb földmívelők szövetkezete*, 83 taggal.

Ipar, kereskedés. A gyáripar is elég tekintélyesen van képviselve a városban.

1. A *Nagykikindai gőzmalom r.-t.* alakult 1869-ben, eredetileg 900.000 korona alaptőkével, mely jelenleg 1,800.000 korona. Évi gyártás képessége 700.000 métermázsa. 293 munkást foglalkoztat. Igazgatója *Fischer* Félix. 2. *Briket- és kőszénbánya r.-t.* Alaptőke 90.000 korona, átvette a Délmagyarországi Kőszénbánya r.-t. bányáit. 3. *Nagykikindai villamossági r.-t.* Ellátja a nagykikindai, nagyszentmiklósi, mokrini, máriaföldi közvilágítást. 4. *Schaff Testvérek keményítőgyára*, termelőképessége 450 vaggon. 120 munkást foglalkoztat. 5. *Bohn M. és társa gépgyár, vasöntőde és téglagyára.* Gépgyára 106, vasöntődéje 23, téglagyára 948 munkást foglalkoztat. 6. *Dippong József téglagyára* 84 munkást, 7. *Kummenakker József téglagyára* 136 munkást, 8. *Mészáros József és Társai téglagyára* 114 munkást foglalkoztat. Ezeken kívül vannak asztalos-gyárak, 25—30 munkással. A gyáriparban és építési iparban összesen 1750 munkás van alkalmazva.

A *kisipar és kereskedelem* összesen 1686 embert foglalkoztat. A *háziipar* terén ki kell emelnünk a szerb nők körében magas fokon álló himzési és szövőipart ; ezekből magasabb igényeket is kielégítő munkákat készítenek.

Nagykikinda egyesületei a következők :

Egyesületek. *Nagykikindai önk. tűzoltóegylet.* 1875-ben alakult *Petrovits* Milán ügyvéd buzgólkodására. Az egylet szép lendületet vett, mert 120 működő és 150 pártoló tag sorakozott mellé. Maga Nagykikinda város és a volt kerület is segélyezték a hasznos egyletet. Első főparancsnoka Petrovits Milán volt, a ki 1882-ig viselte e tisztet, utóda *Brettner* Ernő gyógyszerész lett. 1883-ban *Stolz* Adolf parancsnok kiküldetett, hogy Németországban, Franciaországban, Svájczban, Ausztriában tanulmányozza a tűzoltó-intézményt. A jelentésében sürgetett újításokat azonban a pénzhiány akadályozta meg. Így találta az egyletet az 1888 márczius 29-iki nagy tűzvész, mely mintegy 300 házat és sok értéket pusztított el. 1892-ben *Stolz* Adolf lett a főparancsnok, a ki e tisztét máig is nagy odaadással tölti be. 1900-ban fényes ünnepély kereteiben tartotta az egylet 25 éves jubileumát. 1900 óta az intézet fejlődése korszerűbbé lett. Ezóta az egylet elnöke *Bogdán* Zsivko dr. volt polgármester, a ki kieszközölte azt, hogy a városi segélyt 1600 koronáról 4600 koronára emelték fel. Tagok száma : és pedig tiszteleti tag 8, pártoló 98, működő 66, fizetett tag 2. Az egylet tisztviselői : elnök : Bogdán Zsivko dr. orsz. képviselő, parancsnok : Stolz Adolf, alparancsnok : Löw Gyula, szakaszparancsnok : Szeiler Miklós és Deutsch Sándor, titkár : Moldt Ferencz, zászlóanya : Jankó Ágostonné, Hollósy Ilona. — *Rákóczi szoboregylet.* Alakult 1904 február hóban. Czélja, hogy II. Rákóczi Ferencznek Kikindán szobrot emeljen. Alapvagyona jelenleg 3525 korona 94 fillér, a mely összeghez Rákosi Jenő főrendiházi tag 1910-ben 7484 korona 92 fillért ajándékozott, mint a mely összeg a Budapesti Hirlapnál gyűlt össze Rákóczi és édesanyja : Zrinyi Ilona hazahozatalára. Minthogy ezt a kegyeletes szolgálatot maga a kormány elvégezte, a begyült pénzt Rákosi a nagykikindai szoboregyletnek adta át ama kikötéssel, hogy a szobor felállításánál a nagy szabadsághős édesanyjára is valami módon megemlékezés tétessék. Az egylet elnöke : Jobbaházi *Németh* Antal ny. táblabíró. — *A nagykikindai temetkezési egylet* 1870-ben alakult, több buzgó iparos közreműködésével. 1886 óta az igazgatói teendőket *Martin* János tanító látja el. Az egylet tagjai két csoportot alkotnak : az egyik csoport tagjai minden tag halálakor 20 fillért fizetnek az egyletbe s halál esetén kap a család 200 korona segélyt, a másik csoport tagjai havi 2 koronát fizetnek 5 éven át, tehát befizetnek 120 koronát. Az egyletnek 903 fizető, 183 felmentett tagja van. Vagyona : 16.009 K 64 fillér.

Kaszinó. 1870-ben alakult. Elnöke volt évtizedeken át *Kikindai* Ferencz kir. közjegyző, a nagykikindai társadalomnak hosszú időkön át vezéralakja. Jelenlegi elnöke *Róth* Gergely törvényszéki elnök.

Társaskör. A kisebb tisztviselők s iparosok egyesülete. Elnöke Iglói *Szontágh* Hugó táblai bíró.

Polgári dalegylet. — Guszle dalegylet. — Nagykikindai Athlétikai Klub. Elnöke *Kajtár* Jenő rendőrkapitány. *Szerb olvasókör. — Humanitás nőegylet.* Mintegy három évtizeden elnöke volt *Karátsonyi* Róza, a ki vonzó egyéniségével nemcsak a jótékonyságot gyakorolta egyletével, hanem magyar kisdedóvót is alapított, a mely nagy szolgálatot tett a magyar szellemű gyermeknevelésnek. Mostani elnöke az egyletnek *Stassich* Lászlóné.

Szerb jótékony nőegylet. Elnöke volt sokáig *Petrovits* Jánosné dr.-né, majd *Pacsu* Döméné váltotta fel.

Izraelita nőegylet. Elnöke: *Varró* Ignácz dr.-né. *Patronage egyesület.* Elnöke: *Róth* Gergely kir. törv. sz. elnök. Alelnök: *Tellecsky* Risztó orsz. gy. képviselő. Igazgató: báró *Hauser* Károly árm. társ. igazgató. Ezeken az egyleteken kívül még néhány felekezeti, vagy vallásos irányú egyesület is van Nagykikindán.

Sajtó. Nagykikindán a helyi sajtót hat lap szolgálja. 1. »Felsőtorontáli Hirlap«, szerkeszti: *Türk* Marczell dr. ügyvéd. 2. »Torontáli Hirlap«, szerkeszti: *Deák* Gyula dr. ügyvéd. 3. »Nagykikinda« (német nyelven) szerkeszti: *Hochstrasser* János dr. ügyvéd. 4. »Grosskikindaer Zeitung« 15 éven át szerkesztette: *Kolb* Vilmos tanító, most *Telbisz* Jenő dr. 5. »Národni Liszt« (szerb nyelven) szerkeszti: *Koszovac* Máta. 6. »Szrbszki Glaç« szerkeszti: *Jaksits* Vásza dr. A nagykikindai sajtótermékek előállítására 5 nyomda szolgál.

Nagykikindán egy magyar és egy szerb színtársulot játszik minden évben egy-egy hónapon át. Mind a két társulatot a város is segélyezi, egyenként 500—500 koronával.

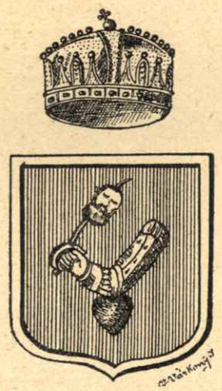

Nagykikinda város czímere.

PANCSOVA.

Pancsova törvényhatósági joggal fölruházott város a Nagy Magyar-Alföld és Torontál vármegye területének déli részében, egészen sík vidéken fekszik; annak a löszplatónak a peremén, a mely éjszak-kelet felé emelkedik. A város a Temes folyó balpartján terül el, a mely innen két kilométernyi távolságban torkollik a Dunába. Az átlagos tengerszín fölötti magasság (az Adriai-tengert véve alapul) 78 m. Geológiailag e vidék talaja ó-alluviális terrasz, melybe többek között a Temes is vágódott és itt mély, termékeny és néhol mocsaras síkokat teremt, mint az ármentesítetlen pancsovai öblözet, melyeket az Alföld többi részének magasságával szemben 90 m. tengerszinten aluli magassága miatt mély földnek is neveznek. Mint a Pancsova körüli föltárások mutatják, ez ó-alluviális terrasz anyaga főképpen fluviatilis anyag, vagyis agyagrétegekkel tarkított sárga, majd mélyebben szürkés homok, melyet löszszerű anyag borít, 6—10 m. magasságban. Az éghajlat tipikusan alföldi: szeles és száraz, nagy hőmérsékleti ingadozásokkal. Az évi közép-hőmérséklet 11·6° C, a legalacsonyabb — 23·9 és a legmagasabb 35·2° C. A téli közép-hőmérséklet — 0·5, a tavaszi 12·1, a nyári 22·1 és az őszi 12·0° C. Az uralkodó szélirány egész évben a kelet-délkeleti. Az átlagos barometer állás télen 66·4, nyáron 60·6 és az évi közép 62·4 mm. Az átlagos csapadékmennyiség 693 mm. és a csapadékos napok száma 118 évenként. (Schwalm A. Torontál vármegye természeti viszonyai.) Fekvés

Az a hely, a hol most Pancsova városa terül el, már az őskorban is megült hely volt. Az áradások alkalmával talált hatalmas csatorna nyomai, a római érmek, edények és fegyverek arra vallanak, hogy a rómaiaknak is fontos telephelyük volt itt. Régi írások emlékeznek a *Regnum Moravorum* nevű országról, mely a IX. században a Bánság területén állott fönn és itt a Duna mellett volt *Panuka* nevű várról, a mely — a hagyomány szerint és a rokonhangzásra támaszkodva — Pancsova őse lehetett. Őskora.

Mikor a honfoglaló magyarok 896-ban bejöttek ez országba, hogy itt állandóan letelepedjenek, a mai Torontál és így Pancsova helyén is oláhok, bolgárok és pecsenégek laktak. E vidék meghódítására *Kadusa, Zuárd* és *Boyta* vezérek indultak és az őslakókat megtámadva, azokat leverték, miközben két pecsenég vezér és három bolgár kenéz esett áldozatul. *Zalán* fejedelem futás közben a mai Pancsova helyén tartózkodott. A magyarok a menekülőket messze üldözve, szintén e helyen ütöttek tábort és így e vidék elfoglalása is be lőn fejezve. (Bárány Á. Torontál hajdana, 12 old.) Anonymus Panouceának nevezi. Árpádok alatt.

Midőn a *Kopulcs* vezérlete alatt szövetkezett kunok és besenyők, az ország békéjét veszélyeztetve, fölkeltek, I. *Szent László* király 1092-ben itt a Temes tor kolata mellett győzte le őket, a mint a Dunán át akartak kelni.

1153 körül Irrdiszi arab író *Banzifnak* nevezi és kereskedelmi városnak mondja, a hol sok görög kereskedő tartózkodik. (Csánki Dezső dr. Hunyadiak kora, VII. 116.)

A keresztes hadak mintegy öt ízben Pancsovát érintve vonultak át az országon, részben hajókkal a Dunán, részben a szárazföldön. Azonban a gyülevész had rabolni kezdte a vidéket, mire *Kálmán* király sereggel indult ellenök, a mit azok észrevevén, sietve elmenekültek. (Bárány i. m. 140.)

A tatárok betörésekor Pancsova sem kerülhette el sorsát, mert a mongolok egészen elpusztították. Azonban 1243 táján *IV. Béla* király a várost újra fölépítette és lakosait visszatelepítette.

Azután sokáig nincs történelmi adat Pancsováról. Csak 1430-ban, midőn Raguzai, azaz *Tallóczi* Matkó nándorfehérvári kapitány és Keve vármegye fő- Hunyadiak kora.

ispánja *in villa Panczal* keltezi levelét. (Csánki Dezső i. m. 117.) Később pedig Bertrandon de la Broquière márki, a ki 1433-ban husvét után a szentföldről visszatérve, áthaladt Magyarországon, említi útleírásában, hogy Belgrádból a megáradt Dunán átkelve, *Pensey* (Pancsova) nevű faluhoz ért.

A török korban. Azonban a török háborúk idején Pancsovát elsőként érte a pusztulás szele. 1520-ban, még a mohácsi vészt megelőzőleg, a törökök megtámadták, a lakosokat kifosztották és a várost lerombolták. Hogy mikor épült föl, arról nincs adat, de 1552-ben már egy török bég vezérlete alatt erős török őrség tartja megszállva. Később, 1581—1584-ben Pancsova kincstári bérletként a *Khodsa Szulejmán* váczi és *Oszmán* aga bátai lakosok bérletjegyzékében szerepel. Ezek pedig igen nagy bérlők voltak; valamennyi jövedelmük együtt 20,300.000 akcse (60 akcse egy arany). (Velics—Kammerer: Magyarországi török Defterek. II. 557.)

1598 márciusában *Schwarzenberg* és *Pálffy* visszafoglalta Győr várát; a budai begler bég azonnal hirűl adta ezt *Mohamed Saturdsi* nagyvezérnek, a ki Belgrád alatt volt téli szálláson; a nagyvezér bosszuló hadjáratra indult és a Dunán átkelve, a pancsovai rónákon táborozott, a hol a tatár khán érkezését várta. Csak szeptember elején hagyták el a török seregek Pancsova környékét. (Hammer II. Griselini.)

Az 1605. évből való egykorú török kézirat szerint, melyet a bécsi levéltár őriz (Kyrimi Ibrahim: Legbiztosabb út a városok és országok megismerésére). Pancsova Belgráddal átellenben, a Duna folyón túl, a Temesvár ejáletjében fekvő kerület székhelye; Sztambultól 25 napi távolságra; Belgrádból látható; szomszédai Becsk és Csákova.

A pancsovai bérlet 1624-ben még a temesvári várak személyzetének fizetései között szerepel. (Török: Defterek I. 416.)

Pancsova ezután csak egy század mulva jut újra némi szerephez a hadi történelemben. *Savoyai* Jenő harczainak idejére, a török kiűzésére esik ez az idő, mert fekvése miatt benne kellett lennie a törökök ellen irányuló hadmozdulatokban. Már *Veteráni* Frigyes is fölismerte fontosságát abban a tervében, a mely Temesvár fölszabadítására irányult; ő azonban a lugosi mocsarak között elvérzett és Pancsova még mindig a török seregeknek szolgált útjául. 1695-ben *Mustafa* Pancsováról akart Temesvár és Lippa felé vonulni. 1697-ben *Rabutin* kirabolta és feldúlta Pancsovát; 1717-ben pedig, mikor Jenő Orsovát ostromolta, seregei a pancsovai síkon táboroztak. (Bárány, 31.)

A vár visszafoglalása. Pancsova várát gróf *Mercy* tábornok még ez évben visszafoglalta a töröktől. Hogy ekkor a vár tervrajza milyen volt, az a történeti fejezetben közölt egykorú metszeten látható.

A metszet oldalán németül a következő jegyzet van: Pancsova várának pontos tervrajza, mely a Temes folyó partján, Belgrád átellenében fekszik, mellvédő palánkkal, árokkal és különleges, négyszegletű várral; Temesvár szerencsés elfoglalása után — 1716 november 9-én — gróf Mercy úr, a császári lovasság generálisa elfoglalta és Spleni császári generalwachtmeister néhány huszárezreddel megszállta, a török őrség pedig Belgrádba vonult vissza.

Kerületi székhely. A törökök kiűzése után, mikor a Temesi Bánság kincstári igazgatását szervezték, Pancsova is kerületi (District) székhely lett, a 12 kerület között, melyre a Temesi Bánságot gróf Mercy osztotta föl. (Bárány, 35.) Az 1717. évi összeírás szerint Pancsován 70 ház volt s hozzá tartozott 36 falu, 776 házzal.

A most következő félszázad igen gazdag történeti adatokban, mert a temesvári kormányzóság levéltárában talált adatokból (közölte: *Baróti* Lajos dr. Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez, 2 kötet) az egész bánság akkori képét hűen lehet rekonstruálni.

A törökkel kötött békesség ellenére nem igen bízhattak a béke állandóságában, mert a várat megerősíteni igyekeztek. Ugyanis 1721 február 7-én utasítja a kormányzó *Bunicz* pancsovai tiszttartót, hogy az adóból *Feigeli* ezredes ottani katonai parancsnoknak az erődítmények építéséhez 800, márczius 14-én pedig, hogy 1000 forintot adjon át nyugta ellenében. Azonban a népesség itt sem lehetett ez időben sűrű, mert a lakosságot telepítések útján is igyekeztek gyarapítani. Így 1724 májusában Bécsből telepeseket indítottak útnak Pancsova felé. De ez még nem volt elegendő, mert két év mulva, 1796 májusában azt jelenti a pancsovai bíró a kormányzóságnak, hogy ő több ízben írt hazájába telepesekért, de a fejedelem vesszőzés terhe alatt megtiltolta a kivándorlást. Azonban mégis

kerültek telepesek, mert még e hónapban Bécsbe érkezett a külföldi telepesekből egy csoport, a mely onnan Pancsovára indult hajón. Ugyancsak e hónapban *de Jean* kerületi vizsgálatot tartott Pancsován.

A közbiztonsági viszonyokra jellemző adat, hogy egy bezárt rabló azt vallotta, hogy Pancsován levő háza udvarán, az eperfatörzs alatt 1000 frt., egy ezüst galamb és török buzogány van elásva. Ennek megvizsgálására 1728 szept. 24-én *Eberstatt* János kapitányt küldték ki két tiszttel.

Számos adat foglalkozik a katonasággal és annak elhelyezésével. Így 1735-ben Pancsováról egy dragonyos századot rendeltek a Dunához, hogy az útlevelekre felügyeljen. Ez év május 18-án pedig a kormányzó utasítja a pancsovai tiszttartót, hogy a laktanya építését sürgősen fejezzék be, hogy az alattvalók házait a beszállásolt katonáktól felszabadíthassák és az előbbieknek ne legyen okuk szökésre, a mi pedig gyakran előfordult. A lakosság egyébként sem lehetett megelégedve a katonaság hatalmaskodásaival, mert 1735 július 13-án azt jelenti a tiszttartó a kormányzónak, hogy az itteni kapitány és ideiglenes parancsnok néhány helyi lakost önkényűleg becsukatott.

Ez évben még jelentős esemény volt, hogy a görög nem egyesült belgrádi metropolita augusztus 1-ére tervezte a rácz szabadalmak kihirdetését s ezt megelőzőleg a kormányzó július 20-án Pancsova várostól is két követet kért, a kik közül a szükséges nyolcz követet megválasszák. Később rablók is fordultak meg Pancsova vidékén, a kiket ez év augusztus 21-én két pancsovai alattvaló átszállított a Dunán, a miért ezeket további intézkedésig lecsukták. Majd szeptember 18-án más zavargás történik. Ugyanis groczkai alattvalók *Bogdanovits* pancsovai adófizetőnek kb. 100 disznóját erőszakkal lelőtték. *Riss* György tiszttartó kéri a kormányzót, hogy a tetteseket a kár megtérítésére kötelezze.

A lakosság terhei. A telepített lakosságnak azonban nemcsak a katonaság hatalmaskodását és az önkényes kormányzást kellett tűrnie, hanem súlyos adóterhek alatt is nyögött. A különféle adókon kivül a természetbeni szolgálmányok annyira igénybe vették a lakosság anyagi erejét, hogy teljesen kimerült. E miatt számos panasz hangzott el, a melyek Bécsbe is följutottak. 1736 február 14-én gróf *Hamilton* kormányzósági elnök (Adm.-Präses) Bécsből azt írja v. *Neffzer* kormányzósági tanácsosnak, hogy nagyon sajnálja, hogy gróf *Mercy* adm. elnök a pancsovai kerületet folytonos adózásaival teljesen tönkretette. Igyekezzék elengedéssel és más kedvezményekkel rajta lenni, hogy a baj enyhüljön s hogy a kik a kerületből Szerbiába és a Szerémségbe szöktek, ismét visszatérjenek. Hirdesse ki kiváltságképpen az egész Bánságban, hogy előfogatot másként nem szabad adni, mint az adminisztráczió írott rendeletére s egyben keresse meg azokat a Dollon-ezredbeli dragonyos tiszteket, a kik éppen Pancsován előfogatot kényszerítettek ki és büntesse meg őket, a pancsovai tiszttartót pedig csukassa le néhány napra, e miért ezt a kihágást rögtön nem jelentette. A kormányzósági elnök a pancsovai kerületnek egyben 24.000 frt. adót is elenged és robot dolgában is hajlandó némi engedményre. Végül a pancsovai tiszttartót fölhívja, tegyen jelentést arról, hogy miért tűri kerületében az uzsorát.

A török háború. 1737—1739. A lakosság anyagi jóléte azonban ennek ellenére sem állhatott helyre, mert a következő évben kitört a háború, a melynek veszedelmeiből Pancsovának ismét bőven kijutott. Már 1737 július 20-án utasítja a kormányzó verseczi tiszttartóságát, hogy sürgősen bocsássa rendelkezésére az építési bizottságnak a pancsovai hajóhíd építéséhez szükséges faanyagot. Október 6-án pedig *Marchally* generális azt írja gróf *Scotty* generálisnak, hogy Szerbiából a sebesült katonákat vitesse Pancsovára. Ezeket még e hónapban a pancsovai kórházban helyezték el, azonban újabb ágyakról nem gondoskodtak és e miatt nagy volt a zavar. Ezenkívül nőttön-nőtt a zavar a katonaság elhelyezése és ellátása miatt is. November 20-án már panaszkodik *Eyersperg* főhadnagy, hogy Pancsova nem győzi ellátni azt a sok katonaságot, a melyet Szerbiából iderendeltek.

A következő évben mindössze két jelentés vonatkozik a háborúra. 1738 június 20-án jelenti *Wittovsky* tiszttartó, hogy a vett parancs értelmében még aznap útrakel Belgrádba, hogy az ellenség mozdulatait megfigyelje és arról jelentést tegyen. Szeptember 10-én pedig *Kerle* Antal tiszttartósági jegyző jelenti, hogy az ellenség elől menekülő lakosság lassanként kezd visszatérni, de a járvány naponta egyre több áldozatot követel.

Azonban a következő év ismét súlyosabb napokat hozott a pancsovaiakra.

A török 1739 februárjában Pancsovánál készült a Bánság területére törni. Már február 17-én *Kerle* Antal jelentést tesz az ellenség állásáról és hogy a lakosság menekül. A német lakosság nagyrészt Ujaradra menekült a török betörések elől. A nagybecskereki tiszttartó február 24-én kelt jelentéséből szintén arról értesülünk, hogy Pancsova lakossága menekül és ha a parancsnokságot meg nem erősítik, egy lélek sem marad. Midőn Versecz török kézre került, a török elől Pancsovára menekült verseczi alattvalók márczius hónapban csapatosan kezdtek előbbi lakóhelyükre visszatérni, mert a török megigérte nekik, hogy nem lesz bántódásuk. Ez alatt Pancsován is kezdtek megnyugodni, mert márczius 31-én biztos jelentések szerint a Duna innenső oldalán egy török sem látható. Április 1-én pedig azt jelenti a tiszttartó, hogy egy határvidéki pópa az ellenség végleges távozásáról értesítette őt. Ez az elvonulás azonban nem volt végleges, mert a török nemsokára betört és mivel a tiszttartóságnak is menekülnie kellett, a nagybecskereki tiszttartó augusztus 17-én kelt jelentésében azt olvassuk, hogy a nagyvezér 40.000 emberrel táborozik Pancsova mellett, a körülfekvő helységek megadták magukat a töröknek és a többiek is megtagadták a tiszttartóságnak az engedelmességet.

A belgrádi béke.

E háború a belgrádi békével ért véget. A kormányzó szeptember 8-án értesíti a pancsovai kerületet, hogy az ottomán portával kötött békeszerződés szerint az ellenségeskedés megszüntetendő, a hivatalok szervezése a rendeletek leérkezése után folytatandó és a töröknek e hónap elsejétől semmiféle adót ne fizessen a lakosság. Az esetleg betörő rablóbandákat a katonai fedezettel üldözzék és irtsák ki, végül a megsemmisített pancsovai kerületi hivatal újból való föláll[illegible]tása iránt intézkedik. E béke értelmében bontották le a pancsovai várat, melyhez az újpalánkai, verseczi, csákovai, temesvári, becskereki és pancsovai kerületek szolgáltatták a munkásokat. Az adminisztrátor október 7-én hívja föl e kerületek tiszttartóit, hogy a pancsovai erődítmények lerombolásához kiállítandó napszámosokat név- és lakóhely szerint tartsák nyilván és ha azok közül valamelyik megszöknék, az illetőket rabokként ingyen tartsák vissza a munkára. 1740 január 19-én pedig a határt megállapító bizottságba báró *Engelshofen* és *Picollomini* vezérőrnagyokat küldték ki és útiköltségeik fedezésére 1000 frt. előleget kaptak. Ezután még csak a következő évben hallunk háborús híreket. 1741 május 12-én a tiszttartó biztos forrásból értesülve jelenti, hogy a belgrádi janicsárok három napon belül meg akarják támadni Pancsovát. Ez a támadás azonban nem következett be,

Rablók.

Midőn a törökkel már helyre állt a béke, vakmerő rablók kalandozásai veszélyeztették Pancsova közbiztonságát. Már 1741 májusában arról értesülünk, hogy *Ertl* mészáros a rablók miatt Pancsováról Szegedre menekült s ingóságait mind Pancsován hagyta a hatóság őrizete alatt. Ez időben *Diák* Ján rettegett rablóvezér háborgatta Pancsova környékét. Június 5-én azt jelentik, hogy egy embernek levágta az orrát. Július 8-án nagyobb rablást követett el. Július 12-én több török és zsidó kalmárt, a kik árúikkal Pancsovára igyekeztek, kirabolt és meggyilkolt. A tiszttartónak pedig azt üzente, ha vele meg akarnak ütközni, keressék föl. Augusztus 20-án újabb jelentés megy a kormányzóhoz Diák Ján számos rablásáról. Hiába vette üldözőbe a katonaság, nem tudta kézrekeríteni. *Duca* kapitány, a ki 100 főnyi csapatával a rablók üldözésére indult s nyomukat Magyarország határáig követte, mivel a további czirkálásra nem volt engedélye, augusztus 30-án visszatért Pancsovára. Végre a kormányzó megunta a folytonos följelentést és az üldözés eredménytelenségét, tehát szeptember 2-án utasította a tiszttartóságot, hogy ha a rablókat nem űzik ki a környékből vagy a rablóvezért élve vagy halva kézre nem kerítik, meg kell téríteniök minden kárt, a mit a rablók magánosoknak okoznak. Erre a tiszttartó teljes erélylyel látott a rablók üldözéséhez és már szeptember 21-én jelenti, hogy elfogta *Ádám* szécsányi lakost, a ki a rablókkal egyetértett és a remetei kolostor egy kalugyerét, mert nem árulta el a rablók rejtekhelyét.

Ez után nem hallunk semmit a hirhedt rablóvezérről, egészen a következő évig, a mikor 1842 július 3-án Diák Jovánnak az a kijelentése jut a tiszttartó tudomására, hogy 70 emberével megtámadja Pancsovát. Azonban, úgy látszik, ezt még sem merte megtenni, mert sehol sem akadunk nyomára. Annál is inkább, mivel katonaságot küldtek ellene, a mely a szárcsai malomig ment eléje, a hol a rablóvezér azelőtt gyakran megfordult. Sőt a rablók át is menekültek

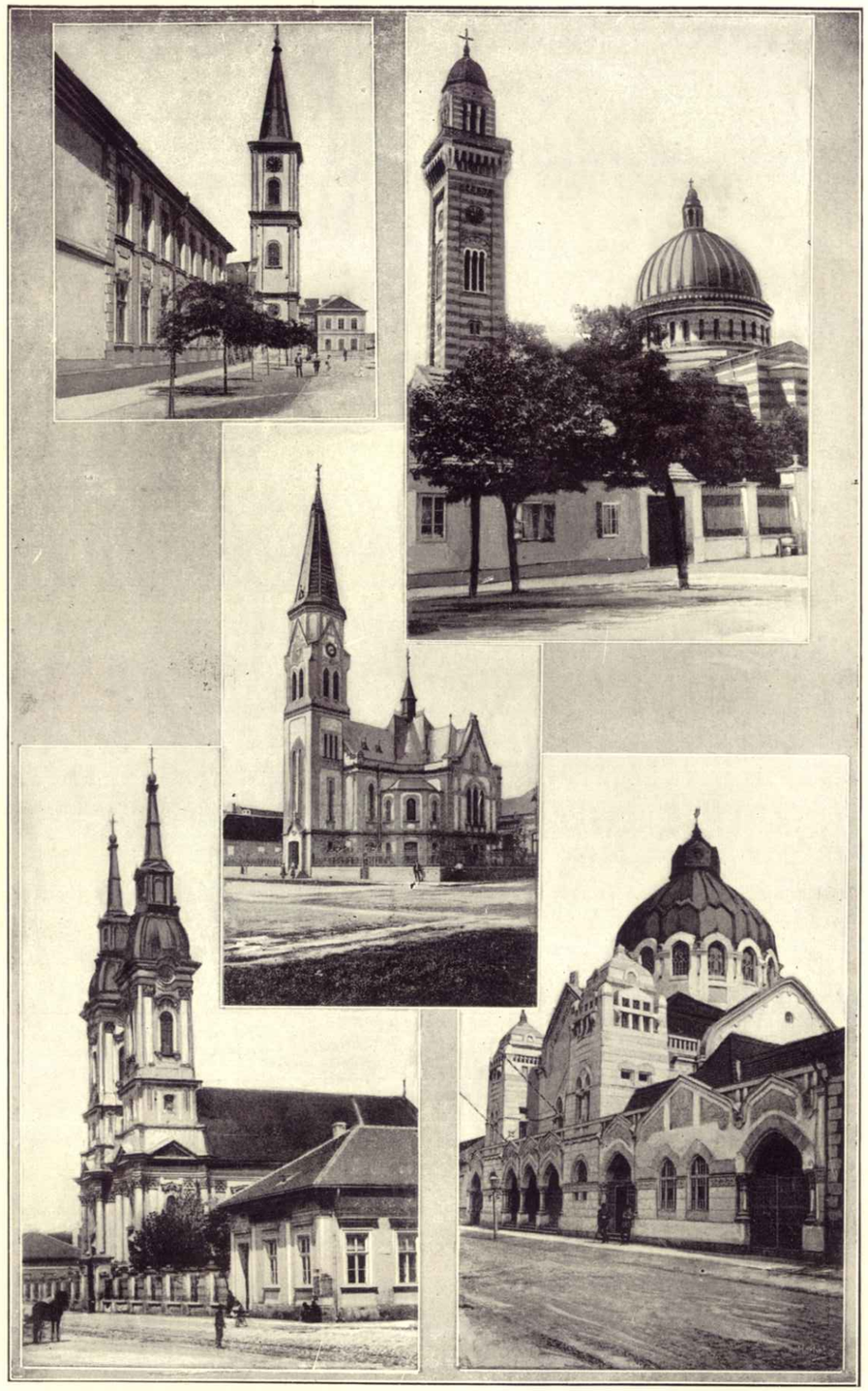

Pancsova. — 1. Róm. kath., — 2. felsővárosi gör. kel. szerb, — 3. ág. h. ev., — 4. gör. kel. szerb belvárosi, — 5. izr. templom.

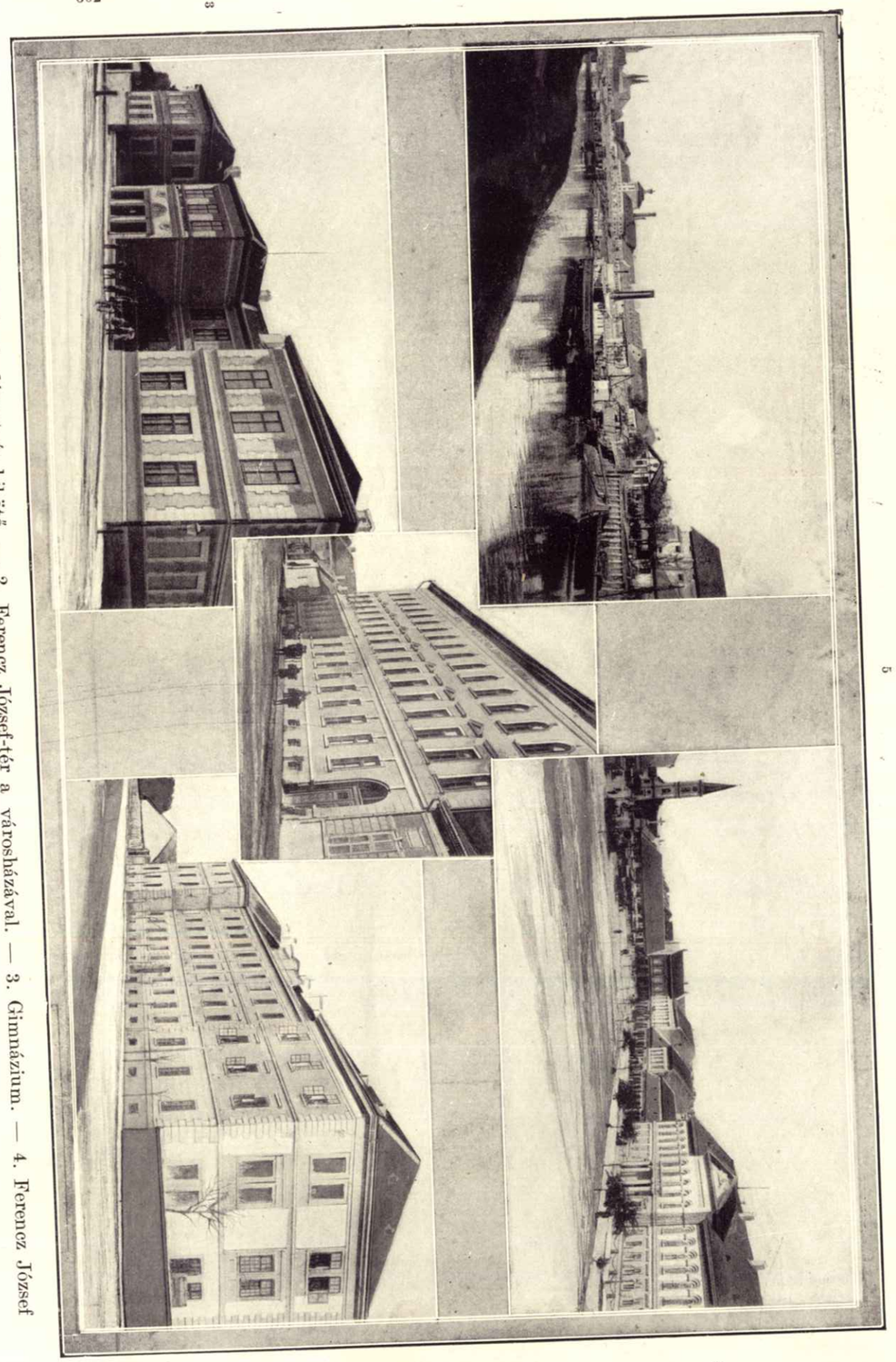

Pancsova. — 1. Darányi-rakodópart és kikötő. — 2. Ferencz József-tér a városházával. — 3. Gimnázium. — 4. Ferencz József kaszárnya. — 5. Felső kereskedelmi iskola.

Szerbiába, mivel július 28-án azt jelenti *Stögemann*, János, a tiszttartó, hogy a pancsovai katonai parancsnokkal másnap utazik el, hogy a Duna mellett fölállítsa azokat az őrcsapatokat, melyek a Szerbiából is elűzött rablókat elfogják. Időközben a dragonyos helyőrség eltávozott Pancsováról és a tiszttartó — augusztus 10-iki jelentése szerint — az általuk ellátott őrhelyekre fölfegyverzett parasztokat állított. Ezeket nemsokára hajdúkkal is megerősítették, de a tiszttartó augusztus 16-án bevádolja a hajduk hadnagyát, hogy Diákkal és két társával összetalálkozott a szárcsai malomnál, de nem merte őket üldözni. Augusztus 23-án a jabukai pópa fia, ki sokáig szenvedte a rablók fogságát, egy csónak segítségével átmenekült a Dunán és vesztegzár alá helyezték. Október 2-án Diák rablókapitány kilencz emberével Ofcsa a község bíráját és két társát kegyetlenül megkínozta és teljesen kirabolta.

Ismét nem hallunk róla hónapokig, a míg 1743 április 10-e előtt magának a hajduhadnagynak a fiát el nem fogta és az apának azt üzente, ha nyolcz nap alatt nem küld neki 105 aranyat, fiát kíméletlenül megöleti. Ekkor azonban már egy másik rablóbanda is garázdálkodott e vidéken. Ugyanis április 15-én arról értesülünk, hogy *Harambasa* Andrea rablóbandája elfogott hat helyi rácz lakost, kik husvét első napján a valoviczai kolostorba igyekeztek. A kerületi tiszttartó intézkedett a rablók üldözése iránt és május 4-én azt jelenti, hogy Andrea bandájából hetet elfogtak, azután pedig Diák bandáját üldözték. De ennek nem sok eredménye volt, mert június 8-án körülményes jelentést írt a tiszttartó, hogy a kerület apraja-nagyja űzőbe vette Diák rablóvezért és bandáját, a kik a szárcsai mocsarak közé vetődtek s ez alkalommal a kezükbe került a rablóvezér felesége és három gyermeke, kik a hivatal fogházában várják a további intézkedést. Ezután még csak egyszer kapunk értesítést a rablókról, 1745-ben, a midőn februárban két levágott rablófejet vittek Belgrádba, melyek egyike állítólag Diák Jováné.

Egészségügy. Pestis.

A már említett adattárban számos egészségügyi intézkedésre vonatkozó adatot találunk. Így 1728 márczius 27-én utasítja a kormányzó a tiszttartót, hogy a városban épített kincstári házban jelöljék ki *Baronjay* sebészorvos lakását. Április 25-én az utóbbi intéz kérdést a kormányzósághoz, hogy az itteni német családoknak ezentúl is ingyen szolgáltassák-e ki az orvosságot? 1729 május 22-én jelentik, hogy a *Fischbach*-féle három gyermek közül a fiú élelemhiány miatt halt meg. Ekkor hunyt el *Racour* Péter sebész is és a német lakosság azt kéri, hogy a már egyszer ott volt Baronjayt helyezzék vissza. 1737 márczius 28-án az elhunyt pancsovai tábori sebész helyét a karánsebesivel, *Tanderlannal* töltik be. Hasonlóképpen az adattárból alkothatunk fogalmat a pancsovai nagy pestisről is, mely a kitörés előtt már évekkel ott lappangott. 1738 augusztus 11-én a tiszttartó ismételten kéri egy ügyes orvosnak a kirendelését, mert a betegség egyre jobban terjed. Szeptember 13-án *Riss* György pancsovai tiszttartó jelentésében elnézést kér, hogy a titeli veszteglő intézetből azért nem távozhatik állomáshelyére, mert az egész vidék tele van rablókkal. November 30-án már azt írja, hogy Szegeden tartózkodik és várja a további intézkedést. A következő évben ismét volt néhány pestises beteg, mert a tiszttartó 1739 márczius 28-án jelenti, hogy a ragály már múlik. A pestis főfészke Belgrád lehetett, mert 1740 június 19-én *Oelhafen* v. *Schöllenbach*, a veszteglőintézet parancsnoka jelenti, hogy a pestis tanulmányozására Belgrádba küldött orvosok visszatérve, a ragály elmúlását jelentették. Október 8-án a kamara elrendeli, hogy a Pancsovára tervezett új veszteglőintézetet Ujpalánkán állítsák föl.

Azonban legnagyobb mértékben az 1743. évben tört ki Pancsován a pestis. Már az év elején, áprilisban föllépett a betegség és több családot megfertőzött. Mikor híre kelt, hogy Pancsován járvány ütött ki, a becskereki tábori orvos júliusban megvizsgálta a várost, de semmi betegségnek sem akadt nyomára. Ez azonban nem felelhetett meg a valóságnak, mert vagy a vizsgálat nem volt megbízható, vagy a lakosság tagadta el a bajt, anyagi terhektől félvén. Ugyanekkor a veszteglőintézetben több görög feküdt betegen, a kiket ragályosaknak gyanítottak, mire július 27-én a kormányzó a Pancsova és veszteglőintézet közötti közlekedést a legszigorúbban elzárta és megtiltotta, hogy akár tiszt, akár hivatalnok oda kimenjen. Az egészségi vizsgálat alkalmával a kerületi orvos a veszteglőintézet italmérésében alkalmazott szolgáló testén is a pestis jelenségeit észlelte, mire augusztus 9-én itt is elzárták a közlekedést. Augusztus

10-én a kormányzó elrendeli, hogy *Kapaun* kerületi orvos azonnal Pancsovára menjen és további intézkedésig ott szolgálatot teljesítsen. Hasonlóképen föl-állítják Pancsova körül a kordont is. Augusztus 14-én *Ivo* minorita páter két napi főfájás után, valószínűleg pestisben, elhunyt. 20-án újabb pestises megbetegedéseket jelentenek. 23-án a kormányzó utasítja a város tanácsát, hogy a Pancsovára behurczolt pestis terjedése ellen minden óvóintézkedést tegyenek meg s hogy a betegek és gyanusak ne közlekedjenek senkivel, külön vizsgáló sebészt alkalmazzanak és főleg érkező személyeket vizsgáljanak meg alaposan. Augusztus végén elrendelik Pancsován a vesztegzárt. Szeptember 3-án a tiszttartó jelentést tesz az augusztus 30-tól a veszteglő intézet kórházában elhalt és oda fölvett pestises betegekről. Ugyanezen a napon Pancsovát ismételten zárlat alá vetették és erről az összes kerületeket értesítették. 5-ére virradó éjjel a kórházból az egyik ápoló meg szökött, de elfogatása iránt intézkedtek.

Mivel pedig a pestis még mindig nem szünt meg, Pancsova körül a rendes csapatok és hajduk szeptember 11-én kordont vontak s ezt 13-án tették közhírré. A tiszttartó a katonákat naponta tüzelőfával látta el, hogy őrtüzeket gyujthassanak. Szeptember 17-én elrendelték, hogy a sót — a pestis miatt — ne Pancsováról, hanem Karánsebesről szállítsák. A pestissel függ össze az is, hogy 19-én *Wittovszky* altiszttartó bepanaszolta *Stögmann* jegyzőt, hogy az alattvalóknak halálbüntetés terhe alatt megtiltotta a pancsovai erdőség felé fekvő földjeik látogatását. Mivel így az alattvalók terménye tönkre megy, kérte ez intézkedés megváltoztatását. Erre a jegyző október 1-én viszonvádat emel az altiszttartó és *Cavalery* százados ellen, hogy a Pancsován dühöngő ragály ellenére aláírásukkal ellátott engedélyt adnak ki az alattvalóknak, hogy oda menjenek, a hová akarnak.

A ragály, mely tömérdek áldozatot követelt Pancsova lakosságából, októberben még mindig dühöngött. Mivel a szaporodó pestisbetegek befogadására a veszteglőintézet kórháza kevésnek bizonyult, október 3-án a közeli magánházakat is e czélra alakították át s november 2-án azt kérdi a tiszttartó, hogy ezeket a költségeket milyen alapból fedezze. Október 26-án a kormányzó utasítja a tiszttartót, hogy a pestiskordont fönntartó lovasság részére sárkunyhókat, a lovaknak pedig nádistállókat építsenek. Innen kezdve a pestis szűnni kezdett s október 30-án a kamara elrendelte, hogy a ragály csökkenése következtében az újonnan fölvett sebészeket bocsássák el. A tiszttartó november 9-én kelt fölterjesztésében elnézést kér, hogy a ragály miatt sem a hadbiztossággal, sem az élelmezési hivatallal nem számolhatott el. November 14-én pedig azt jelenti, hogy a pestises betegek már mind javulófélben vannak, csak az exponált személyeket szállították a veszteglő intézetbe. 19-én elrendelik, hogy a pestis miatt alkalmazott külön személyzet 304 frt. havi fizetését csak addig utalják ki, a míg arra szükség van. November 28-án végre a katonai kordont is megszüntették, mert a pestis teljesen kidühöngte magát.

Ezután már csak szórványosan fordult elő a ragály. Azonban szorgosan ügyeltek arra, hogy máshonnan be ne hurczolják és a veszedelem többé ily nagy arányban meg ne ismétlődhessék. Igy 1748 márcziusában újra vesztegzár alatt volt Pancsova. Főleg arra ügyeltek, hogy Törökországból ne hozzák be a bajt. 1751 július 23-án körrendelet utasítja a pancsovai veszteglőigazgatóságot (Contumaz-Direktion), hogy a Konstantinápolyban uralkodó pestis behurczolása ellen a legpontosabb óvórendszabályokat alkalmazzák. 1753 április 19-én pedig arról értesítik az igazgatóságot, hogy a pestis miatt 42 napra meghosszabbított vesztegzárt 21 napra szállították le. Deczember 17-én pedig ugyanezt a rendeletet ismétlik meg, de már 28-án újból négy hétre emelték a vesztegidőt, mert Törökországban ismét erősbödött a ragály.

Pusztító viharok.

A pestisen kívül más elemi csapások is meglátogatták Pancsovát. Egy ízben nagyobb tűz és többnyire viharok. Így 1733 május 26-án olyan nagy vihar volt, hogy az altiszttartó és a sebész lakása, a szárazmalom, a huszárok istállója és a várban a lovassági istálló megrongálódott. Erről a tiszttartó 28-án tett jelentést és egyben mellékelte e szükségessé vált javítások költségvetését. 1737-ben nagy tűz volt és az új telepesek leégtek, a miről gróf *Hamilton* kormányzósági elnök Bécsből június 1-én kér jelentést *Neffzer* tanácsostól. A következő 1748. év május havában nagy vihar volt, mely a hombár és kaszárnya tetejét is leszedte ; ezek kijavítására a tiszttartó 26-án kér sürgős intézkedést. 1751 májusában ismét

nagy jégvihar pusztított, mely alkalommal a plebánia-épület, a templomok és a veszteglőintézet annyira megrongálódtak, hogy a kijavításuk tetemes költséget igényel, a miről május 17-én megy jelentés. Június 23-án a kamara kérdést intéz, hogy a jégverés mekkora kárt okozott és mennyiben sínylették meg azt az eperfák. Egyben elrendeli, hogy küldjék be a pancsovai templom és árúraktár javításának részletes számláját.

Belső viszonyok.

A város beléletére, egyházi, katonai és közigazgatási viszonyaira vonatkoznak az alább következő adatok. A kath. egyház ez időben készült templomot építeni, nemcsak a saját erejéből, hanem mások adományából is. A pénzeket azonban hanyagul kezelték, mert 1742 július 31-én jelenti a tiszttartó, hogy nem tud semmit arról a 100 frtról, a mit a püspök a pancsovai kath. templom építési költségéhez adott. A következő 1743. évben a pancsovai szerb egyház épített templomot és a munkálatok végzésére, a helybeli iparosok mellőzésével, Szlavóniából hozatott építőmestereket. Ezt a tiszttartó is sérelmesnek találta a helyi iparra és annak érdekeit megvédendő, azt kérdezte a kormányzótól, hogy ez megengedhető-e? Ekkor költöztek Pancsovára a minorita atyák is, a kik 1745-ben *Raspass* mészáros házát 300 frtért megvették, azonban az illető különféle ürügyek alatt halogatta a kiköltözést, tehát augusztus 4-én hivatalosan kellett kilakoltatni. A minoriták 1748-ban ajánlatot tettek, hogy hajlandók a plebánia teendőinek az ellátására, mire október 5-én udvari leirat utasítja a kormányzót, hogy a pancsovai minorita atyák ajánlatát a helybeli hatósággal tárgyalja meg és tegyen róla jelentést. A minoriták a plebániát meg is kapták. 1752-ben ismét templomépítésről van szó, mert a tiszttartó junius 30-án megköszöni a templomépítési engedélyt ; a templom tervét és költségvetését pedig fölküldeni igéri.

A város takarékosságának adja jelét, midőn 1744 június 13-án a tiszttartó azt tanácsolja, hogy lakbérmegtakarítás szempontjából *Merglbach* hidászhadnagy üresen álló lakását *Wolfgang* katonai páternek rendezzék be. Azonban a hivatalos visszaélésnek is találjuk nyomát, mert 1745 szeptember 12-én följelentették a települési parancsnokot, hogy a vett parancs ellenére az útlevelekért 24 kr. helyett 41 kr.-t szed be az illetőktől. A katonaság — mint tudjuk — ez időben közigazgatási, közbiztonsági, telepítési és útépítési szolgálatot is teljesített és így meglehetősen el volt foglalva. 1747 január 21-én v. *Ehrenberg* pancsovai lovaskapitány segítséget kér az adminisztrácziótól, mert igen sok a munkája. Ugyanakkor arról is panaszkodik, hogy törökországi lakosok a pancsovai legelőkről elhajtották az ökröket, s mikor ő e miatt Belgrádba ment, nagyon szidták ; jelenti, hogy odalent rendnek nyoma sincs és hogy a katonatisztek mind kémek. A török szomszédság egyébként sem lehetett kifogástalan, mert 1747 deczemberében egy pancsovai lakosnak azt a panaszát vették fel, hogy Törökországban járt és ráakadt a feleségére, ki ott rabszolgaságban sínylődik. Rögtön megindították az eljárást az asszony kiváltása iránt. Ezenkívül egyéb zavargások is fordultak elő. 1748 februárban a pancsovai erdőben három janicsár elvette egy *Stoss* nevű ember lovát és elnyargalt vele. Az ilyen természetű bajok orvoslására 1748 májusában *Engelshofen* generális a belgrádi basának *Starferrel*, a pancsovai kapitánynyal küldött levelet. Ez utóbbi egyidejűleg beküldte a katonai állományról, a vesztegzár alatt levőkről és az emigráltakról szóló jelentését *Vogtern* generálisnak. A basához intézett levélnek azonban nem sok foganatja volt, mert 1749 deczemberében, midőn a pancsovai élelmezési tiszt Belgrád felé ment, az ottani janicsárok élesre töltött fegyverrel tüzeltek rá.

1751-ben a pancsovai veszteglő intézetet a zimonyi bérlő vette bérbe s neki leltár mellett július 1-én adták át. A következő esztendőben *Reiber* őrnagyot nevezték ki Pancsova parancsnokává, a ki február 20-án érkezett meg és a míg rendes lakásáról gondoskodnak, egy kereskedőnél szállásolták el. 1752-ben nagyon meleg nyár volt és a katonák a rekkenő hőségtől megbetegedtek. *Reiber* pancsovai ezredes erről júliusban tesz jelentést s kéri, hogy a betegek számára egy házat bérelhessen, mert nagyon sokan vannak egy szobában és a láz a többieket is megfertőzi. Ugyanekkor, julius 17-én v. *Rehm* lovas kapitány a lakásra panaszkodik s azt kéri, hogy az ő szállását építsék már föl, mert a mostani inkább börtön.

1753 májusában összeírták Pancsován a lakosságot. Ugyanez évben hatásköri összeütközés volt a szerb egyházi hatóság és az adminisztrátor között. Ugyanis egy pancsovai házaspárt a nő elmebaja miatt a rácz egyházi hatóság elválasztott, a nőt kalugyer-apácza kolostorba küldte, a férfinak pedig a rácz püspök megen-

gedte az újbóli házasságot. Mivel ebbe a kormányzó is beleszólt, az 1753 szeptember 20-án kelt udvari leirat megparancsolja neki, hogy ezentúl ilyen egyházi ügyekbe ne avatkozzék. Még egy házassági ügy fordult elő az év végén, a mely hatósági intézkedést igényelt. Mivel magyar és török alattvalók között tilos volt a házasság, a kormányzó deczember 24-én utasítja a tiszttartót, hogy *Paith* Ján pancsovai lakost, a ki egy török nőt vett el, bűnös anyjával együtt a veszteg-zár betartása nélkül kísértesse be, hogy elvegyék büntetésüket.

Török háború. 1788.

A XVIII. század második felében újból török háború veszedelme fenyegette Pancsovát. A háború megindítása előtt Temesváron 1787 november 19-én hadi parancsot bocsátottak ki, melynek értelmében Pancsovát meg kellett erősíteni. Ennek következtében Pancsova és Sztarcsova (Tárcsó) között egy erődítményt építettek, 500 ember befogadására ; négy ágyúval volt fölszerelve és kellő élelmiszerrel is ellátták. A hajózási hivatal, továbbá a gabonaraktár és a Temes torkolatának fedezetére két szöggátat emeltek, 50—50 katona elszállásolására alkalmas épülettel; az egyik épület mindjárt a gabona-raktár előtt, a másik pedig Pancsova éjszaki részén a kivezető út torkolatánál állott.

A mehádiai völgyben történt ütközet után a török a Bánság területén folytatta a hadjáratot. Megtámadta Ujpalánkát, Kubint és Pancsovát és mindhármat elfoglalta. Pancsován a török befészkelte magát és innen küldte szét portyázó csapatait, melyek az egész környéket elpusztították. Innen intéztek váratlan támadást az 1788 október 17-én Tomasevácznál a Temesen átkelni akaró császári fősereg ellen is. Pancsovát visszafoglalandó, október 23-án gróf *Nauendorf* intézett támadást a török ellen, három hadosztály Wurmser huszárral, a kik megrohanták az ellenség utóhadát, azt szétverték, mely alkalommal a török parancsnok : *Memich* pasa is halálos sebet kapott. A törökök ennek következtében kivonultak Pancsováról, előbb azonban a várost felgyujtották, a mikor ismét minden elpusztult. 1789-ben az ellenségeskedés megkezdése előtt újból elrendelték, hogy Pancsovát megerősítsék és Jabuka (Torontálalmás), Pancsova, Kubin és Ujpalánka fedezésére 6 zászlóalj gyalogságot és 26 lovas századot vezényeltek ki.

Mint szabad község.

1792-ben mozgalom indult meg, hogy Pancsovát önálló várossá alakítsák át, mire *Urbán* József kocsigyártó és *Rusovics* Nikola kereskedő Bécsbe utazott, honnan 1794 február 1-én azzal az örvendetes hírrel tértek vissza, hogy kérelmüket a császár kegyesen fogadta és teljesíteni igérte. És csakugyan *I. Ferencz* király Pancsovát 1794 február 5-én önálló várossá (Freie Communität) emelte, azzal a kötelezettséggel, hogy a megállapított adómennyiségen kívül a maga köréből egy honvédelmi hadosztályt is alakítson. Ez évi február 28-án kinevezték Pancsova önálló város első magistrátusát. A magistrátus a következő tisztviselőkből állott : polgármester, két tanácsos, egy syndicus (meghatalmazott) egy rendőrségi és gazdasági segéd és egy napidíjas. Az első kinevezett tisztikar a következő volt : polgármester : *Bongrad* százados, syndicus : *Lehner*, ülnökök : *Urbán* és *Rusovics* ; a többi hivatalnokok felerészt németek, felerészt szerbek voltak. A magistrátusnak kötelessége volt a rend fenntartására, a köztisztaságra és közbiztonságra ügyelni, a hagyatékokat letárgyalni, az árvavagyonokat kezelni, adókat kivetni és beszedni és polgári perekben, mint elsőfokú bíróság ítélkezni. A polgárság junius 11-én *Csernely* tábornok kezébe tette le a császár iránti hűségesküt.

Katonai hatóság.

Pancsova nem sokáig örülhetett városi önállóságának, mert 1801 február 28-án katonai hatóság alá rendelték.

A pancsovai polgári lövölde építésére a hatóság 1814 augusztus 23-án adott engedélyt. A polgári lövészegyesületnek pedig az évi deczember 16-án külön lőteret engedélyeztek.

A szerbek a németek ellen.

A bánsági szerb lakosok egy része, mert nemzeti óhajtásaikat nem teljesítették, nagyon elkeseredtek és így könnyű volt őket néhány izgatónak arra csábítani, hogy a németeket, kik gazdagságuk miatt úgyis mindég szálka voltak a szemükben, leöljék vagy pedig kikergessék és saját külön területet alkossanak maguknak. E végből bizottságok alakultak és csak a kedvező pillanatra vártak, hogy tervüket végrehajtsák. Az első támadásnak Pancsován kellett volna megtörténnie. Az előre megállapított terv szerint 1807 május 28-án, az úrnapi körmenet alatt akarták a fegyvertelen népet megtámadni és legyilkolni. Ez lett volna a jel az általános lázadásra. Ez a terv azonban nem sikerült, mert az összeesküvők egyike előző napon délután 3 órakor a pancsovai ezredes előtt felfedezte, ki a szükséges intézkedéseket azonnal megtette. Az úrnapi szokásos díszőrségen kívül négy

Benyovszky zászlóaljat, két század bánsági német határőrt és egy osztály lovasságot vezényeltetett ki és ezeket a környező falvakban szállásolták el. Ez az intézkedés, úgy látszik, a lázadók harczias kedvét lelohasztotta és a támadás elmaradt. A körmenet után sem történt semmi zavargás. A főkolomposokat azonban elfogták és a büntető bíróságnak adták át.

A XIX. század első felében.

Pancsova 1839-ben szabad katonai városként még a bánsági végvidékhez tartozott és a 12. német-bánsági ezrednek volt a főtisztikari helye. Lakosainak a száma 10.644, a kik közül 2871 római katholikus, 7643 nem egyesült óhitű, 66 evangelikus, 14 református és 50 zsidó. Van itt katholikus és óhitű anyaszentegyház, minorita monostor, felső elemi és leány német, s elemi nemzeti iskola, veszteglő-intézet, só- és harminczadhivatal, posta- és selyemgombolyítóház. Lakosai közül 174 kereskedő és kalmár, 351 pedig kézmíves. Határa 13,450 hold 1519 □ öl. Búza-, marha- és fakereskedése igen élénk s a lakosok között máris észrevehető vagyonosságot szült. A végvidéki kincstárba évenként 9000 frttal adózik. (*Fényes* Elek : Magyarország mostani állapotja, 1839. VI. k. 201. old.)

A XVIII. század közepétől 1838-ig a selyemhernyó tenyésztés nagy lendületet vett Pancsován, a hol két selyemfonódát állítottak föl, melyek 22 üsttel dolgoztak. 1840-ben 113 mázsa és 85 font gubót váltottak be és dolgoztak föl Pancsován, 13 font gubó adott 1 font tiszta selymet. A Bánság selyemtenyésztése azonban a negyvenes évektől kezdve tetemesen csökkent.

1848—49-ben.

A márcziusi események a Délvidéken nem várt változásokat idéztek elő. A Duna mentén és Pancsován is legnagyobbrészt szerbek laktak, a kik különféle okok miatt forrongtak, a mihez még a határőrök nagy elégedetlensége járult, a kik érezték, hogy történnie kell valaminek, a mi nyomorult helyzetüket megváltoztatja. Pancsovára 1848 márczius 18-án érkeztek meg az első hírek a bécsi és a pesti eseményekről, a melyek az ifjúság és a város értelmisége körében nagy izgatottságot idéztek elő. Pancsován az első felelős magyar minisztérium kinevezésének a hírére a dolgok nem úgy történtek, mint másutt a szomszéd városokban, hanem alkalmasnak találták az időt arra, hogy a magyar minisztériummal követeléseiket elismertessék. A város oly határozatot hozott, hogy ezentúl mind belső mind külső ügyeiben hivatalos nyelvül a szerb nyelvet fogja használni. Április 8-án szerb küldöttség járt a miniszterelnöknél, hogy ismerje el a szerbek nyelvigényét és nemzetiségi önrendelkezési jogát. De ez nem történt meg s ezzel fölidéződtek a szerbek pusztításai. (25 év Magyarország történetéből, III. 493.)

A karloviczi nagy nemzeti gyűlés után, a mikor a szerb vajdaságot kihirdették, *Rajacsics* Józsefet pedig pátriárkává és *Suplyikácz* ezredest az újonnan alakítandó vajdaság vojvodájává választották meg, a központi bizottság (glavni odbor) rendelkezésére *Drakulics* volt határőri főhadnagynak megparancsolták, hogy a Pancsován levő hadikészleteket foglalja el és Perlasznál vonja össze táborát. A mi meg is történt. Pancsováról szintén nagyobb erősítést küldtek a perlaszi szerb táborba, a mely július 15-én támadta meg a magyarokat ; ugyanazon a napon, a melyen *Rajacsics* pátriárka Insbruckból Pancsovára érkezett. (Horváth : Magy. ország függ. harczának tört. I. 371.) A Pancsováról Nagybecskerekre vezető országúton a Temes folyó tomasováczi hídfejét szintén megerősítették a szerbek, kiknek a tábora november elején 17.000 emberre és 80 ágyúra rugott. Ezt a sereget a Pestre távozott *Kiss* Ernő helyettese, *Vetter* tábornok november 30-án akarta megtámadni, hogy a szerbeket Pancsováig visszaszorítsa és megsemmisítse, de ebben a sűrű köd megakadályozta. (Rüstow : A magy. hadj. tört. I. 81, 83—84.)

Suplyikácz szerb vajda és tábornok Pancsován 1848 deczember 27-én gutaütés következtében meghalt. Két nap múlva, decz. 29-én *Kiss* Ernő tábornok öt zászlóalj gyalogsággal, több század huszárral és 24 ágyúval megkezdte a szerbek egyik főfészke, Pancsova ellen a támadást. 1849 január 2-án, mások szerint 3-án a város előtt, a jabukai (torontálalmási) oldalon a dolog ütközetre került. A szerbeket *Mayerhofer* és *Knityanin* vezették, kik két órai heves és elszánt harcz után *Kiss* Ernő támadását visszaverték, mire a magyar sereg Nagybecskerekre vonult vissza.

Világos után.

Ezután nemsokára *Rajacsics* pátriárka, a szerb vajdaság szervezésének lelke, Pancsováról Nagybecskerekre tette át székhelyét. (Rüstow : i. m. I. 202.) Perczel Nagybecskerek elfoglalása után május 6-án Pancsova ellen indult, a várost bevette és a szerbeket szétugrasztva, egy részüket a Dunán is átkergette.

Ezután nemsokára szomorú véget ért a szabadságharcz és megkezdődött az abszolutizmus kora, a mely azonban Pancsován, mivel a kamarilla titokban

hathatósan támogatta a szerbeknek a magyarok ellen irányuló törekvését, épen nem volt oly terhes, mint egyebütt. (Csanád egyh. megyei tört. adattár, I. 577.) Ebben a korban jelentősebb esemény volt a fiatal császár látogatása, a ki 1852 július 17-én időzött Pancsován, gutgesinnt hívei körében, mely alkalommal a városházán tartózkodott. Közigazgatási tekintetben e korban, sőt még a kiegyezés után is a katonai Határőrvidékhez tartozott Pancsova, egészen 1872-ig, a Határőrvidék fölöszlatásáig, a mikor törvényhatósági jogot nyert és így minden eszköze megvolt arra, hogy a fejlődés útjára lépjen.

*

A város leírása.

Megérkezve a pancsovai *állomásra*, a mely egyben végállomás is, a *Temes* partján találjuk magunkat. A lassan tovahömpölygő folyó tele van teherszállító uszályokkal, gyümölcs és halászbárkákkal, dereglyékkel, kisebb-nagyobb vizi alkalmatosságokkal és tutajokkal. Kilépve az állomásból, balra látjuk a *halpiaczot*, jobbra pedig *Weifert* J. M. nagy *sörgyárát*. Még arrébb jobbra van a *hajóállomás*, de erről majd később lesz szó. Most induljunk be az előttünk levő keskeny és szeliden emelkedő *Iskola-utczán* a városba. A hol az utcza balra kanyarodik, ott van a sarkon az *áll. elemi iskola* épülete. Mellette a *róm. kath. templom*, melyben a lelki szolgálatokat a *minorita atyák* látják el, kiknek itt *zárdájuk* is van. A vasút felé haladó *Arany-* és a *Trefort-utcza* sarkán emelkedik az *áll. főgimnázium*. A templomból szemben kiinduló rövid *Klastrom-utczán*, melynek kezdetén jobbra az *Osztrák Magyar Bank* új palotája áll, a város közepére érünk.

Hatalmas négyszögletes tér ez, melynek *Ferencz József-tér* a neve és itt tartják a forgalmas napi és heti piaczokat. Balvonalában van a régi, egyemeletes *városháza*, négy oszlopon nyugvó erkélylyel és homlokzatán e fölirással: Justitia Regnorum Fundamentum MDCCCXXXIII. A kapu két oldalán két magyar nyelvű márvány emléktábla van. Az egyiket 1887-ben helyezték el annak emlékére, hogy IV. Béla király a tatárjárás után 1243-ban Pancsovát újraépíttette, a másikat pedig 1896 máj. 1-én Magyarország ezeréves fönnállásának emlékére. A lépcsőházban szintén van egy emléktábla, melyet 1902 júl. 12-én helyeztek el. Ugyanis ekkor volt ötven éve, hogy Ferencz József 1852 júl. 17-én Pancsován járt és a városházán időzött. A városháza mögött a másik utczában van a tűzőrség. A tér szemközti oldala egy épület, a *Hungária-szálló*, melynek balszárnyában *a kir. ügyészség* és a *járásbíróság* nyer elhelyezést. A tér jobboldalán, a Hungáriához csatlakozó sarkon van a *kir. törvényszék* épülete, falában ismét egy emléktábla 1887-ből, annak emlékére, hogy Szent László király a Kopulcs vezérlete alatt szövetkezett kunokat és besenyőket a Temes torkolatánál legyőzte. A törvényszék mellett emelkedik a *Kontilovics-szálló*.

A Főtérből balra kiágazó első utcza az *Almási-út*, melynek jobb oldalán rácscsal szegett udvar közepén a két tornyú belvárosi *gör. kel. szerb templomot* látjuk. Kijebb van jobbról *Löwinger* Lázár *eczetszeszgyára* és az *áll. elemi iskola*. A balra kiinduló *Zrinyi-utcza* sarkán ismét egy *áll. elemi iskola* van. Az Almási-úton jó messze kint újból egy *szerb templomhoz* érünk, mely kerek kupolájával és karcsú, négyszögletes, különálló tornyával török mecsetre emlékeztet. Mind a templom, mind a tornya okkersárga és téglavörös színnel csikosra van festve. A templomudvarban van a *szerb elemi iskola*. Balra, a templom mellett haladó köz a Temesfolyóhoz vezet, melyen itt *komp* van és a szigetre igyekvő személyeket és szekereket szállítja át. Az Almási-út folytatásában, majdnem a végén balra *Engel* Jakab *gőzmalmát* találjuk. A *vámházon* és sorompón túl ismét három hatalmas kémény emelkedik az égnek s ezek *Bachmann* Antal *gőztéglagyárához* tartoznak. Az itteni s a Temes-felé lejtő partos emelkedésről tiszta, napfényes időben Szerbia hegyeit és fővárosát, Belgrádot, az egykori Nándorfehérvárt és várának ma is impozáns bástyáit is lehet látni.

A Főtérből jobbra, az Almási-úttal szemben a *Mária Terézia-utcza* ágazik ki és az *Erzsébet-térbe* torkollik, melynek legkimagaslóbb épülete a *Pancsovai Népbank* új palotája. A téren túl az útvonal folytatásának már *József Főherczeg-utcza* a neve, melynek jobboldalán a *határszéli rendőrkapitányságot* s ott a sarkon, a hol a *Stancsich-utczában* végződik, a II. osztályú *fővámhivatalt*, a *pénzügyőri biztosságot* és a *sóhivatalt* találjuk. Szemben a Stancsich- és *Török-utcza* sarkán van a m. kir. *folyammérnökség* és mellette az *adóhivatal*. A Stancsich-utczán jobbra

fordulva, mindjárt a *hajóállomásnál* vagyunk, mely előtt a Pancsovai Népbank nagyméretű *közraktára* emelkedik. E hajóállomás a *Duna-Gőzhajózási Társaságé* és kedvező vízállásnál innen indul a helyi hajó Belgrád és Zimony felé. Mellette a torkolat felé a m. kir. *Folyam és Tengerhajózási Társaság* állomása van. Ha innen a Temes mellett húzódó töltésen tovább haladunk, a m. kir. *selyemgyárhoz* érünk, majd hosszabb séta után a *Temes-torkolathoz* jutunk, melynek két oldalán egy-egy *világító-torony* emelkedik. A nyilt Dunán van a *nagy hajóállomás* s közelében egész sereg terhelt uszály horgonyoz s várja, hogy a Temesbe bebocsáttassék. Innen keletre *Schätz* Nándor *téglagyára* látható.

Ha a hajóállomástól a Stancsich-utczán befelé haladunk, jobbra találjuk a *városi gőz- és kádfürdőt*, melynek kertben elhelyezett csinos épülete rögtön magára vonja a figyelmet. Majd ezután befordulunk jobbra a *Sztarcsovai-utczába*, melynek első jobboldali mellékutczájában *Milutinovics* és Fia *gőzfürésztelepe* áll. A Sztarcsovai-utcza jobboldalán *Graumann* Henrik *gépmühelye*, vas- és faárú ipartelepe mellett a *diákinternátus* épülete van, melyet egyesületi alapon tartanak fönn s 40 gyermek kap benne teljes ellátást. Távolabb az *áll. elemi iskola* tőszomszédságában a *Pancsovai Gőzmalom* r. t. malma emelkedik. Nem messze van tőle a »*Grosjean*« *gőzmalom*, majd az utczát a vasút szeli át, melyen túl a *nagyvásártér* terül el. A Stancsich-utczában van még a m. kir. *erdőgondnokság* hivatala is.

Visszatérve ismét a Ferencz József-térre, a törvényszék épülete mellett a *Deák-utczán* indulunk el, melynek két oldalán a *csendőrszárny* és *csendőrszakaszparancsnokság* van. Ez utcza a *Rákóczi-utczába* torkollik, melyben jobbra, az Erzsébet-tér felé a *Pancsovai Kereskedelmi Bank és Takarékpénztár* r. t., balsarkán pedig a *Szegedi Kereskedelmi és Iparbank* fiókjának a helyiségét találjuk. Balra haladva, a jobboldalon ágazik ki a *Jenőherczeg-utcza* s a hol ezt a *Korvin-utcza* metszi, a jobb sarkon az *ág. h. ev. templom*, a balsarkon az *áll. polg. leányiskola* és balra a Korvin-utczában az *izr. templom* emelkedik, melyek mindegyike csinos új épület. A Rákóczi-utcza végén balra az *Ujfalvi-út*, jobbra a *Mihájlovits-sor* halad. A balsarkon, az Ujfalvi-útra, Rákóczi és *Mercy-utczákra* nézve, a *honvédlaktanya* áll. A Mihájlovits-soron kifelé haladva, a *Dolovai-utcza* sarkán a *városi közkórházhoz* érünk, mely 220 ágyra van berendezve. Mellette a Dolovai-utczában van a *városi szegényház*, a *selyemgubóbeváltó hivatal* és kijebb a *városi gázgyár*.

A kir. ügyészség és járásbíróság mellett ágazik ki a Főtérből a *Ráday-utcza*, melynek baloldalán az *áll. polgári* és *felsőkereskedelmi iskola*, jobboldalán a *posta- és távíró hivatal* emeletes épületei állanak. Az utcza végén pedig *Alexich Vladimir dr. szanatóriumát* leljük. A Ráday-utcza a keresztező *Széchenyi-utczában* végződik, honnan a *Petőfi-utczába* fordulunk, melynek baloldalán a Mercy-utcza sarkán a *tüzoltószertárt* és kijebb a *Ferencz József laktanyát* látjuk, mely 1875-ben épült. A kaszárnya mögött hatalmas *temető* terül el. A Petőfi-utcza az Ujfalvi-útba torkollik, melyből itt jobbra ferdén a *Széles-utcza* vezet a *Pancsova-Józsefváros* pályaudvarhoz s ezzel befejeztük a város megtekintését.

*

Lakosság.

Pancsova lakossága az 1890. évi népszámláláskor 18,289, 1900-ban pedig 19.044 lélek volt s ebből a polgári népesség 18.512, a katonai 532; nem szerint 9454 férfi, 9590 nő; életkor szerint: 6 évnél fiatalabb 2364, 6—11 éves 2042, 12—14 éves 1307, 15—19 éves 2172, 20—39 éves 5561, 40—59 éves 4035, 60 évnél idősebb 1561, ismeretlen korú 2; családi állapot: 10.075 nőtlen és hajadon 7376 házas, 1560 özvegy és 33 törvényesen elvált. Az anyanyelvi megoszlás a következő: 2924 magyar, 7434 német, 184 tót, 382 oláh, 3 kisorosz (ruthén), 138 horvát, 7874 szerb, 105 egyéb anyanyelvű; magyarul beszél 6469. Vallás szerint így oszlanak meg: róm. kath. 7429, gör. hath. 34, ref. 871, ág. h. ev. 1720, gör. kel. 8173, unit. 10, izr. 751, egyéb vallású 56; írni és olvasni tud 12.151.

Őstermelés.

A város területe 19.577 k. hold, a mely teljes egészében termékeny síkság. A terület legnagyobb része szántóföld, melyen valamennyi mezőgazdasági termény megterem, de főként a búza és tengeri, azonkívül a szőlő és gyümölcs. Azelőtt sok erdeje is volt a városnak, de midőn 1880-ban csángó magyarokat telepítettek a városba, azok az erdőket kiírtották és mintegy 100 hold szántóföldet nyertek. Ma már csak a város alatt elterülő szigeten van kevés erdőség. A természeti viszonyoknak megfelelően a lakosság legnagyobb része őstermeléssel: halászattal, földmíveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik. A Temesben

való halászat jogát már a visszafoglalás után bérbe adták, a mint arról egy 1747 okt. 30-án kelt jóváhagyó udv. leiratból értesülünk. 1750 ápr. 7-én *Lupul* János 700 frtot igért a pancsovai halászati jogért, ha másnak nem szabad innen halat és vi át Temesvárra szállítani. Azonban okt. 18-án nem ő, hanem a község vette bérbe a halászati jogot a kincstártól 470 frtért. 1752 februárjában már *Popovits* Milith pancsovai főkenéz ismételten 470 frtért nyerte el a bérletet, de 1753 ápr. 17-én már 615 frtért adták neki bérbe. Hasonlóképen annak is nyomát találjuk, hogy Pancsova ez időben kitünő szénatermőhely; Karánsebesről, Lugosról oda járnak szénáért; 1737-ben, július 4-én 200 ember 20 szekérrel ment Karánsebesről Pancsovára, 1600 rudas szénáért. 1745-ben az újpalánkaiak is itt szerezték be a szénát. Hogy gabonatermése sem volt csekély, bizonyítja az, hogy 1719 ápr. 22-én 1000 véka rozsot és 45 hordó lisztet vittek innen Karánsebesre. 1900-ban mezőgazdasággal, általában őstermeléssel Pancsovának 4155 lakosa foglalkozott.

Ipar, kereskedés.

Az iparnak és kereskedésnek, különösen ez utóbbinak szintén már a hódoltság után nyomát találjuk. A kereskedést leginkább a szerbek, az ú. n. görögök űzték, noha sokszor megnehezítették nekik az üzérkedést. Igy 1742 szept. 6-án a tisztartó a vett parancs értelmében a görögök boltjait és borméréseit bezárta. 1743 aug. 1-én megengedték, hogy a görögök és törökök, csak a város területén kereskedhetnek és csak török árúkkal. 1744 júl. 22-én a kicsiben való kereskedéstől tiltották el őket. 1745-ben a görögök csak Temesváron, Mehádiában és Pancsován telepedhettek meg s az utóbbi helyen árúcsarnokot is építhettek. 1747 okt. 16-án újból a kicsiben való kereskedést tiltják el. Ez időben Pancsova volt a réz, fa és gabona kereskedésnek úgyszólván a középpontja. Ugyanis a közeli bányák (Oravicza, Dognácska) réztermését idehozták tengelyen, itt rakták hajóra és innen szállították Budára, Komáromba és még tovább. A mikor pedig Pancsován a pestis dühöngött, a rezet Becskerekre szállították és itt rakták hajóra. A fát a Felvidékről tutajokon a Dunán szállították Pancsováig, honnan fuvarosok hordták szét a Bánságba. A fuvarosok a fát — távolság szerint — ölenként 1—1 frt 30 krért szállították. A gabonát és lisztet a veszteglő intézettel kapcsolatos árúraktárban helyezték el, melyet 1753 jan. 27-én kelt rendelettel sürgősen kellett helyreállítani. Azonban valószinüleg teljesen újjáépült, mert márcz. 22-én már arról történik intézkedés, hogy az építéshez a téglát Belgrádból, a fát pedig Futtakról szállítsák és az építés fölügyeletével *Pfausch* pancsovai vámszedőt is megbízták. A gabona ára vékánként 1724-ben 25 kr., 1735-ben 36 kr., 1737-ben 12 garas, 1751-ben ismét 36 kr. 1740 ápr. 20-án Pancsova minden kedden tartandó heti vásár és évente négy országos vásár tartására nyert engedélyt.

A malomépítésről 1727-ben találunk adatot, melyet a kincstárral való huzavona után a község épített föl és Menz nevű izraelita vett bérbe, ki az őrlendő gabona vékája után 21 krt szedhetett. 1734 aug. 1-én *Wittmesser* ács vette bérbe a malmot 72 frtért. 1728-ban már sörfőző is volt Pancsován, melynek bérlője a sör hordóját 3 frt 30 krért adhatta. Hasonlóképen bérbeadta a kincstár a pálinkafőzési, italmérési és húsvágási jogot is. 1722-ben a füszerüzlet nyitási engedélye, mely addig a pancsovai parancsnoké volt, a kincstárra szállt, de a parancsnok évi 400 frt kárpótlást kapott. 1740 jan. 1-én a sör és pálinkamérési jogot *Knoll* pancsovai irnok évi 200 frtért vette bérbe. 1750 okt. 23-án az egész kerület italmérési jogát a zimonyi regále-bérlőnek adták 10.000 frt évi bérért. 1753-ban a húsmérési jogot *Wunderlich* és *Csamakovszky* 256 frtért, *Csernovszky* Bogdán pedig a németvárosi vágószéket 256 és a ráczvárosit 101 frtért kapta bérbe. A hús ára 1728-ban fontonként egy poltura, de már akkor kevesélték a mészárosok, mire a hatóság a mészárszékeket bezárta, csak a várban engedte meg, hogy a hús fontját 3 ungrisért adják. 1746-ban a hús okája 4 kr. Ugyanez időben 9 kr. a tiszta gyapjú okája, melyet nagyrészt szintén a pancsovai piaczon szereztek be a temesvári posztógyár részére. Viszont a szabók posztószükségletüket kötelesek voltak a hatóság útján a temesvári gyártól beszerezni. 1449 szept. 6-án megengedték a Pancsova melletti mocsaras vidéken a salétromkészítést. Már e tájon volt Pancsován vám- és harminczad-hivatal is. Több rendelet foglalkozik a vámügyekkel s nem egyszer panasz is hangzik el a tételek miatt, melyek a kereskedelmet akadályozzák. Nagyon természetes, hogy a vám kijátszására többször fordult elő csempészet is. Még a kubini hajduhadnagy is megtette 1742-ben, hogy 25 disznót szállítván át, csak 13-at vallott be. 1744-ben *Efraim* pancsovai pópa Szendrőre gyümölcsöt és onnan bort akart csempészni; *Polly* pancsovai zsidó pedig 1748-ban egy lovat letagadott. A vámszedő mindezeket elkobozta.

Jelenleg is a lakosságnak tekintélyes százaléka foglalkozik iparral és kereskedéssel. 1890-ben iparral foglalkozott 5132, kereskedéssel 1804, 1900-ban iparral 5035, kereskedéssel 1952, lakos. Az összehasonlításnál azt látjuk, hogy az iparosok fogytak, a kereskedők pedig szaporodtak. Ez idő szerint főként a gabonakereskedés virágzó és a kisipar jelentékeny. Az 1910. év végén volt Pancsován 878 önálló iparűző és 529 önálló kereskedő. Az iparosok a következőképen oszlottak meg: vas és fémipar 58, gépek és közlekedési eszközök gyártása 40, kő, föld, agyag és üvegipar 11, fa és csontipar 52, bőr, sörte, szőr és tollipar 14, fonás és szövés 15, ruházati ipar 257, papirosipar 5, élelmezési és élvezeti czikk gyártás 122, vegyi ipar 7, építőipar 163, sokszorosító és műipar 13, szállodás, vendéglős, kávés, pálinkamérő és fürdő 121. A kereskedők megoszlása a következő: állat, mezőgazdasági és termék-kereskedő 83, fa, erdei termék, bányászati és ásványi anyag 21, vas és fémárú, gép, háztartási czikk, mű és hangszer 24, agyag és üvegipari készítmények 11, fa, díszmű és norinbergi árú, író és rajzeszköz 16, fonó, szövő és ruházati ipari termék 62, élelmezési és élvezeti czikkek 147, gyógy és vegyi árú 2, könyv és műkereskedő 8, zsibárús 7, vegyeskereskedő 8, szállító és bizományos 6, egyéb kereskedő (ág megnevezése nélkül) 16, az árúkereskedelem segédágai 118. A nagyipart a városi gázgyár, a sörgyár, Graumann Henrik gépjavító, vas- és faárú ipartelepe, a malmok és a téglagyárak képviselik.

Pénzintézetek.

Az ipari és kereskedelmi fejlettséggel együtt haladó hitelügy szintén magas fokon áll és a hiteligényeket a következő pénzintézetek szolgálják: Osztrák Magyar Bank, Magyar Leszámitoló és Váltóbank, Pancsovai Népbank, melynek Alibunár, Antalfalva, Bálványos, Dolova, Homolicz, Lajosfalva, Perlasz, Révaújfalu és Temeskubin községekben fiókja van; Pancsovai Kereskedelmi Bank és Takarékpénztár r. t., Szegedi Kereskedelmi és Iparbank pancsovai fiókja, Hivatalnok-egylet, mint szövetkezet, Pancsovai Hitelbank r. t., I. Pancsovai kerületi Földmíves és Iparos Takarék és Előleg-egylet, Pancsovai Hitelszövetkezet.

Iskolák.

Pancsova közoktatásügye fejlett és a népiskoláktól kezdve a középiskolákig számos különféle tanintézet áll a mindkét nembeli tanuló ifjúság rendelkezésére. Az iskolák a következők: áll. főgimnázium, áll. felső kereskedelmi iskola, áll. polgári fiúiskola, áll. polgári leányiskola, szerb felső leányiskola, hat áll. elemi (alsó városi fiú, leány és vegyes, belvárosi fiú és leány és felsővárosi vegyes) és egy szerb elemi iskola. Az iskolák részletezése a közoktatásügyi fejezetben van.

Az egyházak a következők:

Egyházak.

Római katholikus egyház; a hívek lelki szükségletét a minorita-atyák látják el. A lelkész *Csütörtök* Arnold dr. rendfőnök. Plebániai adminisztrátor *Wild* András dr. Segédlelkészek: *Mahik* Renard és *Schwarcz* Mihály.

Görög-keleti szerb egyház; lelkészek: *Stojsics* Száva főesperes, *Radulovics* Dusán és *Milosevics* Sándor plebánosok, *Davidovics* Obrad főesperesi káplán.

Ágostai hitvallású evangélikus egyház; lelkésze: *Schwalm* György.

Ezeken kívül kisebb egyházak még a *református* egyház, melynek lelkésze: *Gacsal* János és a *görög-keleti román* egyház, melynek *Stroca* János a lelkésze.

Az *izraelita* egyház rabbihelyettese *Goldgruber* Salamon főkántor.

Hivatalok, intézmények.

Pancsován székelnek a következő hivatalok és intézmények: Kir. törvényszék, kir. ügyészség, kir. járásbíróság, járási főszolgabírói hivatal, kir. adóhivatal, fővám- és sóhivatal, pénzügyőri biztosság, kincstári ispánság, erdőgondnokság, folyammérnökség, tanfelügyelői kirendeltség, határszéli rendőrkapitányság, közjegyzőség, posta- és távíró-hivatal, temesparti vasutállomás, a DGH. T. és a M. F. T. R. állomása. Itt székel még a Pancsova—kubini folyamvéd és belvízszabályozó társulat és a Pancsova—petrovoszellói h. é. vasut r. t.

Közigazgatás.

A véderőt a csendőrszárny és szakaszparancsnokság, a verseczi m. kir. 7. honvédgyalogezred 3. zászlóalja és a cs. és kir. 23. vadászzászlóalj képviseli.

A városi közigazgatás élén báró *Dániel* Tibor főispán és *Radda* Ignácz dr. polgármester és árvsz. elnök áll, a kik mellett a következő vezető tisztikar működik: *Szabó* János főjegyző és árvsz. előadó, *Róth* Ferencz I. tanácsos és katonai előadó, *Bogdanov* János dr. II. tanácsos és gazdasági előadó, *Korsós* Zoltán III. tanácsos, *Radivojevics* Dusán dr. városi ügyész, *Roth* Vilmos dr. főkapitány, *Pavlovics* György főmérnök, *Ruppelt* Igor segédmérnök, *Szvoboda* Sándor aljegyző és tb. főkapitány, *Hoffmann* András levéltáros, *Rakisics* Sándor I. tb. főkapitány, *Lócz* József alkapitány, *Skersil* János főkönyvelő, *Kovács* György adóhivatali főnök, *Radojcsics* Márk pénztáros, *Nikolics* Szilárd segédkönyvelő, *Preller* Ferdi-

nánd árvaatya, *Velicskovics* János ellenőr, *Pánczél* Ottó dr. városi orvos, *Alexich* Szilárd dr. és *Theodorovics* Pantaleon dr. kerületi orvosok, *Despurics* Kálmán gazda, *Saueressig* Ferencz kórházi és szegényházi gondnok, *Örs* Károly I. és *Witt* Adolf II. városi állatorvos, *Schambeck* Vladimir kataszteri nyilvántartó, *Svoboda* Sándor községbíró, *Bujtó* Gyula, *Dinczer* Simon, *Katarov* János, *More* József és *Raskovics* Vladimir városi végrehajtó.

A közbiztonsági szolgálatot a rendőrség és csendőrség látja el. A fő és két alkapitányon kivül van 18 rendőr, a kik mellett még 36 csendőr teljesít szolgálatot. A tűzrendőri szolgálatot az önkéntes tüzoltó egyesület teljesíti, melynek 60 működő tagja van. A város 4.000 korona évi segélyben részesíti az egyesületet és két állandóan alkalmazott tűzoltót tart. A tűzoltóság mintaszerű fölszereléséből fölemlítjük a létrakocsit, három fecskendőt és három szerkocsit. A város kövezése nem a legkifogástalanabb. Csak a főtér és a főbb utvonalak vannak kikövezve. Az utczaburkolat anyaga általában terméskő és csak a gyalogjárókon látható itt-ott aszfalt. Az általános kövezés azonban már megindult és a Ráday-utczát most burkolják egész szélességében aszfalttal. A közvilágítást a városi gázgyár látja el, mely 1887-ben keletkezett s a város 1909-ben vette. Az évi termelés 500.000 m³ gáz és közvilágításra 306 auerlámpa szolgál. Azonban a város át akar térni a villamos világításra. A közel jövőben megoldandó tervek között szerepel az általános csatornázás, vízvezeték, közvágóhíd és jéggyár építése.

Sajtó. Pancsován a következő lapok jelennek meg: *Délvidéki Lapok*, szerkeszti *Graber* László dr. *Határőr*, szerkeszti *Wittigschlager* Lajos. *Pancsovai Ujság*, szerkeszti *Hódy* Antal dr. *Donau—Temes-Bote*, szerkeszti *Wittigschlager* Károly. *Gragyanin* (szerb nyelven), szerkeszti *Koszanics* Nikola.

Egyesületek. A Pancsován levő *egyesületek* alapítási idejük sorrendjében a következők:

Pancsovai Lövészegylet 1813, Gimnáziumi Önképzőkör 1861, Pancsovai Szerb egyházi Dalkör 1863, Pancsovaer Männergesangverein 1863, Első Ipartársulat 1865, Chevra Kadisha 1867, Pancsovai Gazdasági Egyesület 1869, Önkéntes Tüzoltó Egylet 1870, Izraelita Nőegylet 1873, II. Ipartársulat 1878, IV. Ipartársulat 1878, Pancsovai Vörös Kereszt Egylet 1880., Pancsovai Magyar Dalkör 1881, Pancsovai Vadásztársaság 1883, Ev. templomi Dalárda 1884, Pancsovai Gromon Dezső Magyar Nyelv Terjesztő Egyesület 1885, Pancsovai Társaskör 1886, Pancsovaer Gewerbe Gesangverein 1886, Venacz Szerb Dalkör 1886, Izraelita Dalegylet 1886, Pancsovai Ipartestület 1887, Korcsolyázó Egylet 1891, Lloyd Társulat 1892, Pancsovai Szerb Jótékonyczélú és Közművelődési Egylet 1893, Szerb Olvasó Egylet 1894, Pancsovai Szerb Női Jótékonyegylet 1894, Pancsovai Népkonyha Egyesület 1895, Halászok Önsegélyző Egylete 1897, Pancsovai Római Katholikus Nőegylet 1898, Pancsovai Vivó Egyesület 1901, Pancsovai Szerbajkú Földmíves Olvasókör 1902, Pancsovai Szerbajkú Ifjuság »Bizodalom« Közművelődési Egyesülete 1905, Pancsovai Kereskedő Ifjuság Egyesülete 1907, Pancsova és Vidéki Vendéglősök stb. Ipartestülete 1908, Pancsovai Lawn Tennis Club 1908, Pancsovai Iparegyesület 1908, Pancsovai Ifjusági Művelődési Kör 1908, Pancsovai Széchenyi Szövetség 1908, Az állami tisztviselők országos egyesületének pancsovai köre 1908, Pancsovai Népkonyha és Népiroda Egyesület 1909, azonkívül a magyarországi munkás szövetség kilencz szakegyesülete.

*

Források: Bárány Ágost: Torontál hajdana. — *Csánki* Dezső dr.: A Hunyadiak kora Magyarországon. — *Baróti* Lajos dr.: Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. — *Szentkláray* Jenő: Száz év Délmagyarország történetéből. — *Fényes* Elek: Magyarország mostani állapotja 1840. — *Gracza* György: A magyar szabadságharcz története. — Magyar statisztikai közlemények 1900. — A helyszínen gyűjtött adatok.

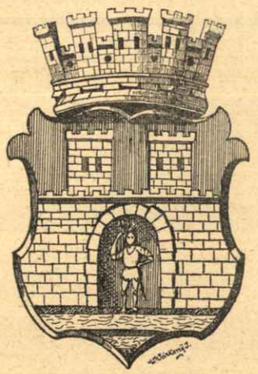

Pancsova czímere

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal.
Előszó. Irta: *Jankó Ágoston* alispán	VII—XII.
Torontál vármegye természeti viszonyai. Irta: *Schwalm Amadé* dr. egyet. tanársegéd	1—13
Torontál vármegye községei. Irta: *Reiszig Ede* dr. történetíró, a közp. szerk. biz. tagja. Kiegészítette *Vende Aladár*, a monografia szerkesztője	14—138
Torontál vármegye népe. A magyarokra, szerbekre és oláhokra vonatkozó részt írta: *Streitmann Antal* főgimn. tan. A németekre vonatkozót *Kaufmann István* lapszerkesztő és a bolgárokra vonatkozót *Czirbusz Géza* dr. egyet. tanár	141—168
Vizszabályozás és árvízvédelem. Irta: *Jankó Ágoston* alispán	171—203
Mezőgazdaság. Irta: *Marton Andor*, a torontálmegyei gazd. egyesület főtitkára	204—234
Ipar, kereskedelem, hitelügy, forgalom. Irta: *Haraszthy Lajos*, a monografia segédszerkesztője	235—255
Torontál vármegye közoktatási ügye. Irta: *Grézlo János* kir. tanfelügyelő	256—264
Irodalom, tudomány és művészet. Irta: *Vende Ernő* tanár. Az (S)-sel jelölteket, a sajtót, könyvtárakat és a közműv. egyesületet *Somfai János* lapszerkesztő	265—303
Torontál vármegye őstörténete. Irta: *Kisléghi Nagy Gyula* urad. főintéző, archaeologus, kiegészítette *Nagy Géza* dr., a Magy. Nemzeti Múzeum régiségosztályának őre	304—328
Torontál vármegye története. 1779-ig irta *Reiszig Ede* dr. történetíró, a közp. szerkesztő biz. tagja	331—429
1779-től 1867-ig írta *Alexich Bogolyub* megyei főlevéltáros	430—476
1867-től a mai napig írta *Haraszthy Lajos* segédszerkesztő	476—518
A vármegye nemes családai. Irta: *Reiszig Ede* dr. történetíró, a közp. szerk. biz. tagja	519—554
Nagybecskerek. Irta: *Móricz Miklós*, a monografia munkatársa	555—582
Nagykikinda. Irta: *Fekete Gyula* ref. lelkész	583—596
Pancsova. Irta: *Fábián Imre*, a monografia belmunkatársa	597—612
Tartalomjegyzék	613—617
Betűsoros név- és tárgymutató	617—632

KÉPEK ÉS MELLÉKLETEK.

Temesparti részlet	1
Torontál vármegye fiziografiai viszonyainak térképe	2
Torontál vármegye altalajának vázlatos képe	3
Torontál vármegye meteorologiai térképe	5
Alibunár: A kir. járásbíróság	17
Alibunár: A gör. kel. szerb templom	17
Alibunár: A gör. kel. román templom	17
Alibunár: Alibunár látóképe	17
Alsóelemér: A Kiss-féle kastély és a róm. k. templom, melyben Kiss Ernő, a vértanú tábornok van eltemetve	18
Antalfalva: A kir. járásbíróság és a szolgabírói hivatal	18
Bánlak: Gróf Karátsonyi Jenő kastélya	27
Bánlak: Gróf Karátsonyi Jenő kastélya a park felől	27
Bánlak: Részletek gr. Karátsonyi Jenő parkjából	28
Bánlak: Az egyiptomi ház és a szerszámkamara	28
Bánlak: A Mária Terézia korabeli akáczfa	28
Bánlak: A díszkapu	28
Beodra: Gr. Karátsonyi Jenő kastélya	29
Beodra: Gr. Karátsonyi Andor kastélya	30
Bocsár: Bayer Alajos úrilaka	30
Billéd: A zágrábi érsekség kastélya és a róm. k. templom	30
Bocsár: Báró Baich Ivánné kastélya	39

	Oldal.
Bóka : Jagodics Bogumil óléczpusztai kastélya	39
	40
Csávos : Br. Csávossy Béla kastélya	
Csene : Uzbasich Gáspár úrilaka	40
Csóka : Léderer Artúr kastélya	41
Deszk : Br. Gerliczy Ferencz kastélya	41
Deszk : A róm. kath. templom	42
Écska : Gr. Harnoncourt Félix kastélya	42
Fény : A Mocsonyi-féle kastély és mauzoleum	51
Gád : Báró Gudenus Hugó kastélya	51
Gyér : Gyertyánffy Andor úrilaka	52
Gyér : Gyertyánffy László úrilaka	52
Istvánvölgy : Özv. Jovanovits Istvánné, szül. Dungyerszky Olga úrilaka	53
Kanak : Dániel László kastélya	53
Kiszombor : Rónay Jenő kastélya	54
Kiszombor : Rónay Aladár kúriája	54
Klári : Serbán János úrilaka Serbánpusztán	63
Kőcse : Dellimanics Lajos dr. úrilaka Kurjácska-pusztán	63
Kőcse : Br. Jordis Camillóné kúriája	64
Lovrin : Br. Lipthay Frigyes kastélya	64
Maczedonia : Br. Nikolics Mihály úrilaka	65
Módos : A községháza	65
Módos : A sétatér a millenáris emlékkel	65
Melencze : Részletek Ruszanda-fürdőből	66
Nagyszentmiklós : Gr. Nákó Sándor kastélya	75
Nagyszentmiklós : Részletek a gr. Nákó-féle alapítványi közkórházból	76
Nagyszentmiklós : A községháza	76
Nagyszentmiklós : A földmíves iskola	77
Nagygáj : Br. Dániel Ernő kastélya	78
Nagykomlós : San Marco herczegné kastélya	78
Nagykomlós : A leánynevelő-intézet	78
Ólécz : A Dániel-féle kastély. Most br. Csávossy Béláé	87
Ólécz : Dániel Pál kastélya	87
Ólécz : Botka Béla kastélya Botkapusztán	87
Papd : Br. Csávossy Gyula örökösei kastélya és a családi sírbolt	88
Pészak : Gr. Zichy Andor kúriája	88
Párdány : Hertelendy Ferencz kúriája	88
Perjámos : A r. k. templom	97
Perjámos : A kolostor	97
Perjámos : A községháza	97
Rudna : Br. Nikolics Fédor kastélya	98
Szőllősudvarnok : A Roggendorf-kastély és sírbolt. Most gr. Csekonics Endréé	98
Tóba : A hg. Chambord-féle kastély az Emilia majorban	107
Tóba : Kraushaar Károly úrilaka az Emilia-majorban	107
Törökbecse : Rohonczy Gedeon kastélya Gyöngy-szigeten	108

	Oldal.
Törökbecse : Solymos Elemér úrilaka	108
Törökbecse : Dungyerszky Lázár úrilaka	108
Törökbecse : A Szabadságtér és a szabadságszobor	117
Törökbecse : A Tisza-sétány és a gradiska	117
Törökbecse : A kir. járásbíróság	117
Törökbecse : A m. kir. állami polgári iskola	117
Törökkanizsa : A Tallián-féle kúriák	118
Törökkanizsa : Gróf Maldeghem testvérek úrilaka	118
Törökkanizsa : Schulpe Vilmos kastélya	118
Törökkanizsa : A közkórház felvételi és belgyógyászati pavillonja	119
Törökkanizsa A kir. járásbíróság	119
Torontáloroszi : A régi Csernovics-féle kúria. Most gr. Zichy Ágosté.	120
Ujszentpéter : A gr. Szápáry-féle kastély	120
Valkány : Schwarcz Lajos kastélya Simon-pusztán	129
Zsombolya : Gr. Csekonics József szobra	129
Zsombolya : A régi Csekonics-kastély	130
Zsombolya : A Jezuleum	130
Zsombolya : A közkórház	130
Zsombolya : A tűzoltó-torony és a »Reform«-gőzmalom	130
Zsombolya : A pályaház és a Kossuth-szobor	130
Zsombolya : Gr. Csekonics Endre kastélya Csitón	139
Zsombolya : Gr. Csekonics Endre kastélya Csitón	140
Torontálmegyei népviselet : Magyarok	149
Torontálmegyei népviselet : Németek	149
Bánlaki oláhok	150
»Zsok« oláh táncz	150
Torontálmegyei népviselet : Bolgár leányok	159
Torontálmegyei népviselet : Szerb házaspár	159
Torontálmegyei népviselet : Tótok	159
Torontálmegyei népviselet : Oláh és bolgár	160
Régi szerb tyilimek	169
Népies szerb és oláh munkák	170
Torontál vármegye vízrajzi térképe	179
Részlet a »Rétből« nagy vízálláskor	180
A Temes hídja Csávosnál nagy vízálláskor	180
Lábas halászkunyhó a Viseljánál	189
A Mátics-féle halásztanya a Besnifokon	189
Részlet a »Rétből« nagy vízálláskor	189
Kovilova halásztanya Opávánál	189
Az écskai kamarazsilip	190
Halászkunyhó a Bega mentén	190
Fát szállító hajó a Begán	190
Anyagszállító hajó a Begán	190
Gróf Csekonics Endre uradalma : Tejkezelő és jéggyár	207
Gróf Csekonics Endre uradalma : A magtár	207

	Oldal.
Gróf Csekonics Endre uradalma : A ménesistálló	207
Gróf Csekonics Endre uradalma : Tisztilak a Júlia-majorban	207
Gróf Csekonics Endre uradalma : A Júlia-majori gépműhely	208
Gróf Csekonics Endre uradalma : Villamostelep a Júlia-majorban	208
Gróf Csekonics Endre uradalma : Kőlábas kukoriczagóré Bozitó-pusztán	208
Gróf Csekonics Endre uradalma : A bozitó-pusztai nagy csür	208
Gr. Nákó Sándor uradalma : Cseléd-lakások az Eszter-majorban	209
Gr. Nákó Sándor uradalma : Eszter-majori istálló	209
Gr. Nákó Sándor uradalma: Gazdasági lóvasut	209
Gr. Nákó Sándor uradalma: A Berta-majori kápolna	209
Gr. Nákó Sándor uradalma : Vajgyár a Sándor-majorban	209
Gr. Nákó Sándor uradalma : Zárt gépszín	210
Gr. Nákó Sándor uradalma : A központi gépműhely	210
Gr. Nákó Sándor uradalma : A nyitott gépszín	210
Gr. Nákó Sándor uradalma : Gazdasági malom és motorház	210
Gr. Nákó Sándor uradalma : A Sándor-majori kápolna	210
Báró Tallián Béla gazdasága : Három éves berni üsző	219
Báró Tallián Béla gazdasága : »Ibolya« saját nevelésű 3 éves berni bika	219
Báró Tallián Béla gazdasága : »Páva« saját nevelésű 3 éves ardenni mén	219
Báró Tallián Béla gazdasága : Részlet a máriatelepi csemetekertből	219
Gyertyánffy László gazdasága : Öt éves Magyar bika	220
Gyertyánffy László gazdasága : Hét éves magyar bika	220
Gyertyánffy László gazdasága : Raczka juhok	220
Gyertyánffy László gazdasága : Másfél éves koczák	220
Gyertyánffy László gazdasága : Négyesfogat a gyéri ménesből	221
A gr. Harnoncourt-féle écskai uradalom szivattyútelepe és halgyűjtő csatornája	221
Halászcsárda a halgyűjtő csatornánál	221
Botka Béla két saját nevelésű 8 éves arabs anyakanczája	221
Egy éves bika Gottschall Miklós tenyésztéséből	222
Földmívesgazdák sikversenye Zichyfalván 1908 jun. 28-án	222
Jenovay Zoltán amerikai-magyar keresztezésű méneséből	222
Báró Gerliczy Ferencz deszki uradalma : »Rátót« berni bika	231
Báró Gerliczy Ferencz deszki uradalma : »Vilmos« berni bika	231

	Oldal.
Báró Gerliczy Ferencz deszki uradalma : »János bácsi« angol telivér	231
A csókai uradalom egyik szeszgyára	232
Szent-Ivány Zoltán tanyája	232
Szent-Ivány Zoltán szivattyútelepe	232
A Délmagyarorsz. czukoripar r. t. gyártelepe. Nagybecskereken	241
A Dungyerszky-féle sörgyár Nagybecskereken	241
A gőzfürésztelep Nagybecskereken	241
Részletek az »Első Magy. Torontáli Szőnyeg- és Butorszövetgyár«-ból	242
Az »Első Magy. Torontáli Szőnyeg és Bútorszövetgyár«	251
A m. kir. selyemfonó Pancsován	251
A m. kir. selyemfonó Törökkanizsán	251
Zsombolya : A Deckert-féle kalapgyár	252
Zsombolya : Bohn M. és Társai gőztéglagyár r. t. zsombolyai és nagykikindai telepei	252
Zsombolya : A »Reform« hengergőzmalom	252
Zsombolya : A »Pannonia« gőzmalom	252
Zsombolya : A gr. Csekonics-féle uradalom kenderkikészítő gyára	253
Zsombolya : A hengergőzmalom	253
Zsombolya : A »Hungária« gőztéglagyár	253
A nagyszentmiklósi sörfőző és malátagyár	254
Weifert J. M. sörháza Pancsován	254
Csekonics József	271
Abafi Lajos szülőháza Nagyjécsán	271
Dániel Ernő	272
Kenedi Géza	272
Csatád : Lenau Miklós szülőháza	281
Csatád : Lenau Miklós	281
Csatád : A költő szobra	281
Csatád : A költő medaillon-arczképe	281
Gróf Nákó Kálmán	282
Gróf Nákó Kálmánné	282
Mihalovics József	282
Révay Miklós	291
Révay Miklós emléke Nagyszentmiklóson	291
Szentkláray Jenő dr.	292
Báró Tallián Béla	292
Téry Ödön	292
Őskori leletek Kisléghi Nagy Gyula gyűjteményéből	309
Őskori leletek Kisléghi Nagy Gyula gyűjteményéből	310
Őskori leletek Kisléghi Nagy Gyula gyűjteményéből	319
Őskori leletek Kisléghi Nagy Gyula gyűjteményéből	320
A perjámosi putrilakások	329
Teknős tűzhely Perjámoson	329
Perjámosi leletek in situ	329
Perjámosi putrilakás	330
Perjámosi putri tüzikutyákkal	330
Perjámosi putrilakások	330
A nagyszentmiklósi aranykincsből	336
A nagyszentmiklósi aranykincsből	337
A nagyszentmiklósi aranykincsből	338
IV. László pecsétje	347
IV. Béla pecsétje	347

	Oldal.
II. Endre megkoronáztatása	347
Róbert Károly	347
Nagy Lajos	348
Zsigmond király	348
Mária királynő	348
Mátyás király	357
Hunyadi János	357
Capistrano János	357
II. Ulászló	358
Corvin János	358
A törökbecsei vár maradványai	358
Az aracsi apátság romjai	367
Csanád érsek pecsétje	368
Szent Gellért szobra Őscsanádon	368
Szent Gellért kőkoporsója Őscsanádon	368
A kiszombori árpádkori templom	377
Az egresi apátság alapfalai	377
A szőregi apátság maradványai	377
I. Ferdinánd	378
Izabella	378
János Zsigmond	387
Castaldó	387
Telegdy István	387
Szegedi Kiss István	388
Báthory Zsigmond	388
II. Rákóczy György	388
Frigyes Ágost, szász választó	405
Barcsay Ákos	405
Veteráni tábornok	405
Heisler Donát	406
Savoyai Jenő	406
Gróf Öttingen Farkas	413
Mercy visszafoglalja Pancsovát 1716 nov. 8-án	413
Pancsova régi képe	414
Pancsova a XVIII. század elején	414
Gróf Wallis Olivér	423
II. József	423
Mária Terézia	423
Részlet Jäger J. »A németek letelepedése Magyarországon« című triptichonjából	424
Torontál vármegye 1700-ban	433
A németbánsági Határőrvidék 1811.	434
Gróf Niczky Kristóf	443
Gróf Hadik András	443
Lacy tábornok	443
Laudon tábornok	443
Károly főherczeg	444
I. Ferencz	444
Rajasics	453
Suplyikácz	453
A nagyszentmiklósi megyeháza	454
Az 1820-ban befejezett megyeháza	454
Csernovics Péter	463
Vukovits Sebő	463
Kiss Ernő	463
Részlet a perlaszi harczokból	464
Részlet Perlasz ostromából	464
Damjanich	467
Stratimirovics György	467
Knityanin	467
Az alibunári ütközet	468
Perczel Mór	468
Vetter Antal	473
Lázár Vilmos	473
Benedek tábornok	468
Leiningen	473
A pancsovai csata	474
Roth és Filippovich Ozoránál leteszik a fegyvert	474
A szőregi csata	479
A szőregi csata 1849 aug. 5-én	479
Maderspach Ferencz síremléke Zsombolyán	480
A törökbecsei temetői honvédemlék	480
A gyertyámosi honvédemlék	480
A szabadságszobor Sándorházán	480
Kiss Ernő szobra Nagybecskereken	485
Gr. Leiningen szobra Törökbecsén	485
Hertelendy József	486
Zombori Rónay Jenő	486
Az új vármegyeháza	495
Dellimanics Lajos dr. főispán	505
Jankó Ágoston alispán	506
Nagybecskerek: A ref. templom	563
Nagybecskerek: A róm. kath. templom	563
Nagybecskerek: Az izr. templom	563
Nagybecskerek: Részlet a Ferencz József-térből	564
Nagybecskerek: A posta- és táviróépület	564
Nagybecskerek: Az igazságügyi palota	564
Nagybecskerek: Begarészlet	573
Nagybecskerek: Áll. polg. és felső kereskedelmi iskola	573
Nagybecskerek: Apácza-zárda	573
Nagybecskerek: Pénzügyi palota	573
Nagybecskerek: Az Osztrák-magyar bank épülete	574
Nagybecskerek: A Rudolf-kaszárnya	574
Nagybecskerek: Az Erzsébet-híd	574
Nagybecskerek: A Ferencz József-híd	574
Nagykikinda: A róm. kath. templom	591
Nagykikinda: A városháza és a Draxler-féle ház	591
Nagykikinda: A ref. templom	591
Nagykikinda: A Ferencz József-tér a gör. kel. szerb templommal	591
Nagykikinda: A róm. kath. iskola	592
Nagykikinda: A törvényszéki palota	592
Nagykikinda: A m. kir. áll. polg. leányiskola	592
Nagykikinda: A m. kir. főgimnázium	592
Pancsova: A róm. kath. templom	601
Pancsova: A felsővárosi gör. kel. szerb templom	601
Pancsova: A belvárosi gör. kel. szerb templom	601
Pancsova: Az ág. h. ev. templom	601
Pancsova: Az izr. templom	601
Pancsova: Darányi rakodópart és kikötő	602
Pancsova: Ferencz József-tér a városházával	602
Pancsova: Gimnázium	602
Pancsova: Ferencz József kaszárnya	602
Pancsova: Felső keresk. iskola	602

Czímerek:

Torontál vármegye	Antalffy
Nagybecskerek	Babics
Nagykikinda	Baich
Pancsova	Bajzáth

Balogh	Csekonics	Gyertyánffy	Lipthay	Schulpe
Barényi	Csernovics	Hertelendy	Mocsonyi	Simonsich
Berecz	Dániel	Horváth	Nákó	Tallián
Bielek	Dellimanics	Jagodics	Nikolics	Uzbasich
Bobor	Duka	Jankó	Piret	Vuchetich
Botka	Fóris	Jenovay	Rohonczy	Wimpffen
Csávossy	Gerliczy	Karátsonyi	Rónay	

BETÜSOROS NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

Aba nemzetség 522.
Aba Sámuel 342.
Abaffy Lipót 266.
Abafi (Aigner) Lajos 266.
Abbazia pta 104.
Abdi basa 407.
Ábrányi Emil 499.
Aczél István 446.
Adamovics Ignácz 447.
Adólajstromok 395.
Agatirszek 331.
Ahmed basa 394.
Ahmed szultán 401.
Aini Ali 401.
Ajtony 340, 360, 381.
Ajtony nemzetség 519.
Akácz puszta 24.
Aladártanya 24.
Alagszegi család 126.
Alánok 333.
Alaptörvények (Határőrvidékiek) 437.
Albert osztrák herczeg 346, 352.
Albert szász-tescheni herczeg 422.
Albrecht Sándor 229.
Albrechtsdorf pta. 100.
Albrechtsflur (lásd Teremi).
Aldana 394.
Áldássy család 533.
Áldássy Ignácz 113, 449.
Alexich Bogolyub 267.
Alexich család 533.
Alexits István 267.
Alföldi Ede 267.
Ali budai basa 394.
Ali szendrői bég 354, 355.
Alibunár 15, 327.
Alibunári járás 14.
Alibunári mocsár 6, 185.
Alibunári ütközet 460.
Alispánok 476.
Államépítészeti hivatal 249.
Állatállomány 229.
Állatkereskedelem 248.
Állatnevek (népiesek) 147.
Állattenyésztés (népies) 227—229, 438.
Állati termékek 248.
Állatvilág 11.
Allgemeine Schulordnung 258.
Alluvium 3.
Almás l. Torontálalmás.
Alsóaradi 16.
Alsó-Bega (szabályozása) 175.
Alsóelemér 16, 324.
Alsóittebe 19.
Alsó-tiszai katonai állomások 425.
Amália-major 89.
Ambrózy-tanya 21.
Ambrus József 267, 308.
Anasztázia pta 83.
Anda pta 73.
Andrássy Mihály 492.
Antalfalva 19, 326.
Antalfalvai járás 14.
Antal-major 95.
Antalffy-Zsiros család 533.
Antalffy-Zsiros Dezső 267.
Antalffy-Zsiros József gazdasága. 217.
Antalffy-Zsiros Mihály 268.
Antónia-major 101.
Apponyi Albert gr. 509.
Aracs 20, 322.
Aracs monostora 384.
Aradi 324.
Aradi káptalan 385.
Aranka folyó 6.
Aranka-parti tanyák 74.
Arankavidéki Belvizvéd és Levezetési Társ. 198.
Aranyhegy pta 113.
Archeológia 304—328.
Árenda-major 37.
Árkod 20, 461.
Ármentesítés 173.
Árpa 225.
Árpádfy Antal 74.
Árpádok és vegyes házból származó királyok kora 341—360.
Árterületek 4, 6.
Artézi kutak 3, 4.
Árvizek 193, 451, 455, 481, 482, 489, 500, 502, 511.
Árvízveszedelem l. Vízszabályozás.
Asbóth család 534.
Aschermann 460.
Astingok 334.
Attila 335.
Aubermann Miklós gazd. 218.
Auer és Breininger czég 136.
Augusztin Miklós 8, 11.
Aurélháza 21.
Avarok 339.
Baar Kalán nemzetség 349, 522.
Babics család 534.
Babics József 502.
Babonák 147, 158, 166.
Bachó János 448, 476.
Baglia Ferencz 446.
Baich család 534.
Baich Iván br. 31, 122, 199.
Baich Iván br. urad. 213.
Baich Mária 131.
Bajazetov Zsivkó 89.
Bajzáth Albert 457.
Bajzáth család 106, 534.
Bajzáth Vilmos 457.
Bakalovics Ágoston 489.
Bakalovics Szilárd 457, 471.
Bak család 21.
Bak István 202.
Bakó Farkas 493.
Balás család 534.
Balás Frigyes 299, 288.
Balás Iván 200.
Balázs István 502.
Balassa Menyhért 394.
Balát pta 85.
Balázsi József 302.
Bali bég 390.
Bálint György 450.
Balogh család 536.
Balogh István 593.
Balogh János 484.
Balogh Péter 476.
Banater Freipartisten Corps 431.
Bánát-Ujfalu, l. Révaujfalu.
Bánlak 21, 326.
Bánffy család 35.
Bánlaki járás 14.
Bánsági Határőrvidék 429.
Bányai Jakab 268, 301.
Bántelek pta 46.
Barach József 475.
Baracskov Zárkó 71.
Baranda 21.
Bárány Ágoston 265, 268, 493.
Bárányos 22.
Bara-Okány 9.
Barcsay Ákos 402.
Barényi család 536.
Baross Gábor 188.
Baross János 509, 510, 512.
Baróti Lajos 268.
Bartók Béla 268.

Bartók Géza 300.
Bartsch Róbert 494
Basahid 22.
Básta 400.
Báthory András 392, 393.
Báthory Gábor 402.
Báthory Zigmond 398, 400.
Batthyány-család 23, 95,101, 135, 536.
Batthyány János gr. 448, 476.
Batthyány László 101.
Battyánháza 22.
Bauer László 135.
Bayer Alajos 31.
Bayer Alajosné 229.
Bayer Alajos gazdasága 216.
Bazarába Mihály 349.
Becker Károly 85.
Bechtold 457, 458, 466.
Becse ostroma 393.
Becsei család 24.
Bécsi béke 438.
Becskerek (l. Nagybecskerek)
Bedekovich család 70, 116, 127.
Bega-csatorna 81, 172, 174, 487, 536.
Bega-folyó 8.
Begafő 23, 325.
Begenye 374.
Bega-(szabályozás) 171.
Begaszentgyörgy 23.
Begova pta 83.
Beierlein és Társai czég 23.
Bekir basa 402.
Béla (I.) 342.
Béla (III.) 344.
Béla (IV.) 344.
Belgrád 404, 409, 435.
Belgrádi béke 412.
Belicska Béni 490, 499, 502, 504, 509, 590.
Bella Lajos 318.
Belos nádor 343, 360.
Belső-major 101, 110.
Bélteki család 56.
Benczur Jenő 590.
Beodra 24, 323.
Beöthy Ödön 459, 460.
Berecz család 536.
Bereg-tanya 128.
Beregszó-szabályozás 174.
Berekszónémeti 25.
Beresztócz 25, 328.
Berkeszi István dr. 321.
Bernard József 269.
Bertrand de la Brocquière 352.
Berzava (szabályozás) 176.
Bessenyő városa 370.
Beszédes József 182.
Betegsegélyezés 240.
Bethlen Gábor 400, 402.
Bethlen István 402.
Bethlen József gr. 195, 476, 478, 481, 482, 483.
Bethlen Miklós gr. 476, 502, 504, 507.
Bethlehem pta 74.
Bezuk Lajos 70.
Bezuk testvérek gazdasága 215.
Blaskovich Mihály 85.
Blomberg ezredes 458.
Biankovič Ábrahám 269.
Bibits család 536.
Bickling József gazdasága 218.
Bielek család 537.
Bierbrunner Gusztáv 269.
Bika-telek 112.
Bilitz Béla gazdasága 217.
Billéd 26, 322.
Billot Cyrill (báró) 82, 93.
Binder-tanya 124.
Biószeg pta 137.
Birda 177.
Birg Konrád 55.
Birg Péter 55.
Birini család 22.
Birósi család 44.
Birovszky Mihály 316.
Birtler Adolf 86.
Birtok-árak 206.
Bischitz János 195.
Bobda l. Papd.
Bobor család 537.
Bobor Gyula 16, 200, 218.
Bobor-Kiss Rozália 200.
Bóczy Mihály 447.
Bocsár 26, 317.
Bocsár-Tiszahegyesi Lecsapoló Társulat 199.
Bocskor és papucsgyár 91.
Bódi Sándor 68.
Bodnár János 593, 594.
Body Antal 476.
Body György prépost 397.
Bodó család 38.
Bodó (D.) Mátyás 269.
Bogdán Markó 590.
Bogdán Vincze 457, 484.
Bogdán Zsivkó 511, 512, 587, 589, 594.
Bogdanovics család 103, 537.
Bogdanovics Vilibald 457, 481.
Bogner János dr. 201.
Bogáros 31, 321.
Bohn M. és Tsai czég 114, 138.
Bohus Károly 510.
Bojta 340.
Bóka 32, 325.
Boldur-major 102.
Boleszny Antal 269.
Bolgárok 37, 166, 340, 416.
Ból pta 110.
Bombardi Mihály 402.
Bonnáz Sándor 260, 493.
Bonnazi család 55, 537.
Borbély György 399.
Borcsa 33, 327.
Borjas pta 322.
Borjas-tanya 128.
Borkereskedelem 247.
Boróczy Dezső 201.
Borsa nemzetség 349.
Borsodi Lajos 269.
Borzeczky Ella 229.
Bosnyák Ambrus 394.
Botka Béla 99, 476, 502, 504, 509, 510, 511.
Botka Béla gazdasága 215.
Botka család 99, 537.
Botka Ferencz 457.
Botka Lajos 482.
Bótos 33.
Bozitó pta 73.
Bozsics Péter 393.
Böhm Károly 327, 328.
Böhm Lénárd 411.
Böhm M. és Tsa czég 60.
Bölényfő András 346.
Bőr- és sörteipar 238.
Bőrgyár 91.
Brájjer Lajos 269, 299, 300, 482.
Brandenburgi György őrgróf 398.
Brankovics György 351, 352, 353.
Branovacsky János 431.
Branyovácsky Tódor 316.
Brczan István és Pál czég 58.
Breitkopf K. és Tsai czég 128.
Brigido József 236, 257.
Brigido Pompeius 425, 428.
Búcsúk 146, 154.
Budai káptalan 385.
Buday György 399.
Buday József 447.
Buday Tihamér 323, 326.
Budisin család 112.
Budzsáki tanyák 132.
Budu szőlőtelep 126.
Bugarszky Demeter 425, 427.
Bukova pta 83.
Bulzing-tanya 113.
Bundy czég 23.
Bunyevácz család 537.
Busán család 70.
Buttler család 537.
Buza 224.
Buzogány József 128.
Budzsik 345.
B. Varga-tanya 47.

Cantellio Jakab 402.
Canton-rendszer 431, 436.
Capistrano János 353.
Caprara Aeneas 405.
Castaldo 393.
Chambord Henrik (hg.) 82, 93, 123.
Charleville, l. Károlyliget.
Cherrier Miklós 270.
Cholnoky Jenő 512.
Clary-Oltringen gr. 235, 257, 422, 425, 429.
Clerfayt táborszernagy 435.
Coronini helytartó 183, 469.

Corvin János 358.
Cothmann 420.
Csaholi Ferencz püspök 356, 359.
Csák Miklós 344.
Csák nemzetség 519, 522.
Csák Péter 345.
Csáki család 35, 47, 355.
Csáki Miklós püspök 358.
Csákovai kerület 428.
Csanád 311, 393, 400, 402.
Csanád vármegye 366—371.
Csanád város 370.
Csanád vezér 341.
Csanádi püspökség 381.
Csanádi vár 397.
Csanádi várszerkezet 360.
Csanádi véres gyűlés 342.
Csángótelepítés 491.
Csapadék 10.
Csárdatelep 36.
Csarnojevics l. Csernovics.
Csatád 33, 321.
Csávos 34.
Csávossy Béla br. 35, 55, 99, 487, 488, 489, 490, 492, 499, 502, 504, 509.
Csávossy Béla-major 55.
Csávossy Béla br. urad. 215.
Csávossy család 25, 35, 48, 55, 103, 537.
Csávossy Gyula br. 25, 47, 57, 478, 502, 508.
Csávossy Gyula major 55.
Csávossy Gyula br. urad 214.
Csávossy Ignácz 114, 489, 499, 502.
Csávossy-puszta 25.
Csávossy-szállás 35.
Csebze 35.
Cselkó István 273.
Csekonics család 38, 73, 94, 137, 538.
Csekonics Endre gr. 38, 73, 93, 115, 229, 303, 484, 489, 490, 498, 499, 501, 502, 507, 508, 511.
Csekonics Endre gr. uradalma 211.
Csekonics Gyula gr. 504, 509.
Csekonics Iván 502.
Csekonics József 137, 138, 270, 449.
Csekonics Sándor gr. 115, 539, 230.
Csene 35, 323.
Csenei járás 14.
Csenta 36.
Csépi család 50.
Cserépalja 36, 326.
Cserepovics Miklós 392, 393, 397.
Cserkedi család 43.
Cserni Jován 389.
Csernovics Arzén 404, 407.
Csernovics család 126, 538.
Csernovics Diodor dr. 197.
Csernovics Pál 449, 476.
Csernovics Péter 456, 459, 471, 484.
Csernye 36.
Csicsáky Imre 261.
Csicskét pta 83.
Csillag pta 70.
Csitó 138.
Csóka 36, 316.
Csombolyi család 137.
Csonka Gábor-tanya 45.
Csonkahalom pta 73.
Csonka Péter-tanya 45.
Csorja Zsuzsánna 50.
Csősztelek 38, 323.
Csott 32.
Csuncsics János 456.
Csuha alezredes 460.
Coumont Ferencz 324.
Czarszkabara 9.
Czéhszervezet 236.
Czementgyár 135.
Czernabara l. Feketető.
Czernabora pta 59.
Czernyei-tanya 110.
Czibak Imre 389, 391.
Czillei Ulrik 353.
Czintula-tanya 81.
Czirokseprőgyár 89.
Czoernig Károly 411.
Czölder Aurél 197.
Czrepaja l. Cserepalja
Czukor Ignácz dr. 116.

Dadányi család 538.
Dadányi Konstantin 449.
Dadányi Pál 458.
Dákok 331.
Dakringok 334.
Dalárda l. Dalegyletek
Dalegyletek 23, 26, 34, 44, 46, 70, 79, 86, 100.
Damaszkin Arzén 326, 499, 502.
Damaszkin család 25, 57, 539.
Damaszkin György 477.
Damaszkin István 449.
Damaszkin Sándor 450.
Damjanich 460, 461, 462.
Dancs család 46.
Dancsfi család 16.
Dániel Béla 194, 484.
Dániel család 33, 91, 539.
Dániel Ernő br. 10, 47, 85, 266, 273, 478, 484, 487, 488, 492, 493, 499, 502, 504, 508, 509, 512.
Dániel Ernő br. urad. 213.
Dániel Ernő-tanya 47.
Dániel János 476, 488, 489, 493, 494, 497.
Dániel Konstantin 273.
Dániel Kristóf 194, 477.
Dániel László 58, 124, 303, 476, 494, 497, 498, 500.
Dániel László urad. 213.
Dániel Pál 99, 100, 202, 457, 471, 484, 487, 488, 490, 492, 493, 499, 502, 512.
Dániel Pál urad. 213.
Dániel Tibor 502, 614.
Danstics Száva 431.
Darányi Ignácz 507.
Debeljácza l. Torontálvásárhely
Debeli-háti pta 112.
Deckert-féle kalapgyár 138.
Dédényszeg pta 68.
Defterek 397.
Dellimanics család 70, 539.
Dellimanics Lajos dr. 70, 302, 476, 486, 498, 501, 504, 507, 510, 512.
Dellimanics Lajosné 510.
Dellimanics Lajos dr. gazdasága 217.
Dembinszky tábornok 466.
Demkó-Belánszky család 539.
Demkó Endre 503, 507.
Demkó Pál dr. 32, 492, 499, 502.
Demkó Pál, Dezső, Vidor, István és Miklós gazdasága 217.
Dennel János 79.
Derra Kálmán 457.
Deseő Béla dr. 593.
Dessewffy Aurél 21.
Dessewffy Sándor 466, 498.
Deszk 38.
Deszpot-tanya 104.
Deutsch Adolfné özv. 31.
Deutsch Lipót Fia czég 91.
Déván Ottó 594.
Diakonovich Adolf 324.
Diakovics Izsaiás 404.
Dietl Gusztáv 301.
Diex-Daux Károly br. 446.
Diluvium 2, 4.
Dinnyeföld 112.
Dinnyés l. Torontáldinnyés.
Diván család 539.
Dobraviczay család 61.
Dobricza l. Kevedobra.
Dócz 43, 325.
Dóczy család 24, 31, 33, 70.
Dóczy Ferencz 356.
Dóczy János 391.
Dóczy Péter 355.
Dohány 225.
Dolácz l. Dócz.
Dolova 43, 328.
Dombay Mihály 394.
Dombóvára 375.
Dörner István 317.
Doslea András 110.
Dózsa György lázadása 356.
Dózsa Sámuel dr. 135.
Dózsa-tanya 135.
Draxler Bruno dr. 23, 93.
Draxler Bruno gazdasága 216.
Draxler Ferencz 589.

Draxler Ferencz gazdasága 216.
Draxler puszta 24.
Drakuliics ezredes 440, 457, 458, 459.
Drakulics-tanya 36.
Draskovich gr. család 21, 43, 104.
Drilea Illés 45, 541.
Droba Márton 201.
Dudás Gyula 316.
Dugoszello l. Nyerő.
Duka család 46, 541.
Duka Géza 46.
Dulcz István 198.
Duna 6, 185.
Dunai szerb határőrök 416.
Dungyerszky Lázár 57, 128, 322.
Dungyerszky Novák 74.
Dungyerszky pta 57.
Dús Sándor 594.
Duschnitz Miksa 46.
Dús Vincze 199.
Duzzasztóművek 45, 175.
Dzsáfer basa 404, 405, 406.

Eberhardt Mihály 202.
Ebner Lajos 489.
Eck Ede-tanya 113.
Eckhard Oszkárné 135.
Ecsehida 44.
Écska 44, 325.
Eczetgyár 34, 114.
Edelspacher Zsigmond 446.
Eder és Reh czég 100.
Eggert József 481.
Éghajlati viszonyok 10, 204.
Egres 45, 313.
Egresi monostor 45, 344, 345, 383.
Egresi Péter-tanya 45.
Egyesületek (Becskerek) 581.
Egyesületek (Kikinda) 595.
Egyesületek (Pancsova) 612.
Egyházaskér 45, 308.
Egyházpo'itikai reformok 499.
Egyed János 446.
Egyházi viszonyok 364, 379—386, 403, 579, 590, 611.
Ehrling Miklós dr. 487.
Ehrling Ottó 81.
Ehrling Ottó dr. gazdas. 218.
Eidenmüller Ádám 594.
Eisch Lajosné 229.
Ekkert Gyula 81.
Ekkert Gyula gazdasága 217.
Elek Emil 249.
Elemi iskolák 260.
Élelmezés 239.
Életmód (népies) 143, 153, 157, 162.
Elisenhain l. Nagyerzsébetlak.
Előlegszövetkezet l. szövetkezet.
Első Aradáczi Lecsapoló Társulat 200.
Első Eleméri Lecsapoló Társulat 199.
Emil-major 47.
Emilia-major 124.
Emmerth Géza 198.
Endre I. 342, 343.
Endre II. 344.
Endre III. 346.
Endre Antal 324.
Endre-major 94.
Endrődy család 35, 541.
Endrődy Mátyás 447.
Engelhofen Ferencz Lipót báró 45.
Építésmód (népies) 141, 151.
Építőipar 240.
Erdélyi Károly 273.
Erdészet 233.
Erdőhegyi Benedek 359.
Erdő pta 135.
Erdő-tanya 43.
Eremits Pál 504.
Eremits-tanya 46.
Ernestháza l. Ernőháza.
Ernőháza 46.
Ernő-tanya 135.
Ernst Sándor 302.
Ernszt Ferencz és Tsai 110.
Erzsébetlak 325.
Erzsébet-major 91, 94.
Erzsébet-telep 37, 124.
Esztári család 38.
Esterházy Ferencz 428.
Eszter-major 31, 91, 106.
Eugén-töltés 435.
Eusch Ágnes-tanya 113.
Eusch István 62.
Eusch Mihály-tanya 113.
Ezredparancsnokságok 436.

Fack ezredes 460.
Fáczányos-major 94.
Fadányi Gáspár 447.
Fa- és csontipar 237.
Farkasd 46.
Farkas Gejza dr. 79, 273, 303.
Farkas Gejza dr. gazdasága 215.
Farkas Gézáné (özv.) 16.
Farkas József 138.
Fatelep 16.
Fauna l. állatvilág.
Falcione Nándor dr. 113.
Fehér család 112.
Fehértó 9.
Feilitzsch Bertold br. 501, 502, 503.
Fekete Gyula 273, 593.
Fekete Iván 389.
Feketető 46, 316.
Félix-major 58.
Felsőaradi 46.
Felsőelemér 47.
Felsőittebe 47.
Felsőmuzslya 47.
Felső-Torontáli Ármentesítő Társulat 181.
Felső-Torontáli Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat 194.
Felszabadító hadjárat 403.
Fendler József 273.
Fény 47, 324.
Fényi országgyűlés 346.
Feodor-tanya 110.
Ferch József dr. 59.
Ferdinánd I. 386, 389, 390.
Ferdinándfalva 47.
Ferencz I. 438, 469, 483, 488, 498.
Ferencz Ferdinánd főhg. 502.
Ferenczhalom 48.
Ferenczrendiek 398.
Ferenczszállás 48, 311.
Ferencz-csatorna 175.
Fervag bég 392.
Festetich Andor 500.
Fialowski Béla 274.
Figedi Gábor 393.
Filkovič Boldizsár 470.
Filkovič család 541.
Filó Robert 578.
Firigyháza pta 132.
Fisch János 202.
Fischer Gyula dr. 274.
Fischer József 181, 449.
Fischer Mór 274.
Fodor család 48, 541.
Fodorház 48.
Fodor István 590.
Fodor Károly 455.
Fodor Péter 590.
Fodorszállás pta 16.
Fodor Vilmos dr. 16.
Foen l. Fény.
Fogarassy táblabíró 462.
Főispáni helyettesek 476.
Főispánok 476.
Foktői János 403.
Fólya Gergely 91.
Fonó- és szövőipar 238.
Forgách Antal gr. 475.
Forgách család 16.
Forgalom l. ipar, keresk. forgalom.
Fóris család 541.
Főgimnáziumok l. Iskolák.
Földmívesiskola birtoka 217.
Földmívelők szövetkezete l. Szövetkezet.
Földváry István 394.
Franczia háborúk 436, 449.
Franczia telepesek 420.
Frankl-tanya 60.
FránYova l. Aracs.
Frater György l. György barát 390.
Franzfeld l. Ferenczhalom.

Frekot György 202.
Frekot József-tanya 124.
Frekot Miklós és Tsai czég 124.
Frekot Miklós-tanya 124.
Fremaut mérnök 175.
Friedl Adolf 326.
Friedmann Manó és Kohn Márton czég 106.
Frigyes Ágost 405.
Frischmann József 301.
Fuchs Mátyás 446.
Fulajtár Mihály 590.
Fülep Jenő György 274.
Fülöp-major 45.
Fűrésztelepek 16, 22, 24, 34, 79, 81, 105, 116, 138.

Gád 48, 325.
Gaizin György 31.
Galaczka-árok 6.
Galaczka Belvízlecsapoló Társulat 203.
Galád vára 374.
Galagonyás 49, 327.
Galambácz 350, 351.
Gál Imre 326.
Gál Lajos 135.
Gános puszta 36.
Garabácz l. Garabos.
Garabos 49.
Garai család 35.
Garai László nádor 353.
Garzuli hadbiztos 416.
Gasztonka-major 124.
Gasztonyi Lőrincz 124.
Gauthér Zsigmond 24.
Gazdálkodás (népies) 156, 168
Gazdasági egyesület 22, 48, 93, 94, 113, 229, 508.
Gazdakör 16, 19, 23, 46, 47, 49, 56, 57, 61, 71, 72, 74, 86, 93, 94, 127.
Gazdasági szövetkezet l. Szövetkezet.
Gecsei Melegh Boldizsár 398.
Geiduschek J. L. 229.
Geneyne báró ezredes 431.
Geológiai kialakulás 1.
Gepidák 339.
Gergely pta 127.
Gerliczy család 38, 48, 541.
Gerliczy Ferencz báró 68, 229, 498.
Gerliczy Ferencz báró urad. 212.
Germánok 333.
Gesztessy főorvos 484.
Géták 331.
Géza (II.) 343, 344.
Ghyczy József 451.
Gille József 62.
Gizella-telep 43.
Gláva-major 36.
Glavas Luka 20.
Glöckelsberg báró 407.
Glogon l. Galagonyás.
Glück Rezső 123.
Gödl Károly 488, 490, 492.
Golina-Greda 100.
Gombócz György 447.
Görög háborúk 343.
Görög keletiek iskolaügye 257, 258.
Görög szerzetesek 342.
Gosztonyi Lőrincz 203.
Góthok 333, 334.
Gottlob l. Kisősz.
Götz János és Fiai czég 79.
Götz Miklós 318.
Gőzmalom l. Malmok.
Gradácz erdő 32.
Grandjean József 507.
Grasnek Viktor 197.
Grézlo Gyula 199, 260.
Grézlo János 274.
Grenzrechte 437.
Griselini Ferencz 425.
Gritti Lajos 390.
Gróh Béla 492.
Gróh-tanya 31.
Groczkai vereség 412.
Gromon Dezső 491.
Gromon Dezső magyar nyelv terjesztő egylet 303.
Grósz József 317.
Groszmann Zsigmond 324.
Grozesku Julián 274.
Gruity Obrád 80.
Gubicza Kálmán 316.
Gudenus család 542.
Gudenus Hugóné br. 48.
Gúnyszavak 147, 158, 166.
Guyon 466.
Gyála 49, 311.
Gyálai család 50.
Gyapjúfésülő telep 45.
Gyapjúkárpitoló-gyár 121.
Gyárak l. Ipartelepek.
Gyarmatosítás 415, 416, 417, 419, 420.
Gyér 50, 325.
Gyertyámos 50, 322.
Gyertyánffy Andor 50, 229, 303.
Gyertyánffy Andor gazdasága 213.
Gyertyánffy Antal 449.
Gyertyánffy család 48, 50, 103, 124, 127, 542.
Gyertyánffy Dávid 451, 455, 470, 471, 476, 477.
Gyertyánffy János 476, 499.
Gyertyánffy Jenő 111.
Gyertyánffy László 50, 58, 127, 303, 470, 511.
Gyertyánffy László gazdasága 213.
Gyertyánffy Lászlóné 229.
Gyógyszerészek 487.
Gyöngysziget 128.
György barát 390, 391, 398.
Györgyháza 55, 326.
György Jakab 110.
György-major 95, 126.
Györgymező pta 74.
Győry Ferencz gr. 97, 447, 476.
Gyula vára 394.
Gyulay család 90, 111, 542.
Gyula-major 38, 83.
Gyülvész l. Torontálgyülvész.
Gyurgyevics Domonkos 398.
Gyuri-tanya 35.
Gyurin Ljubomir 326.
Gyürky István 476.

Haas és Deutsch czég 46.
Hadastyán egyesület 26.
Hadfy Döme 481, 482, 483, 489, 499, 500.
Hadfy Károlyné 229.
Hadfy Károly gazdasága 217.
Hadik András gr. 435, 462.
Hadzsits Cesar 492.
Hadzsits Lázár 455, 457, 470, 477, 481.
Hagymás család 24, 26, 32.
Haidegger Lajos dr. 501.
Hajdusicza l. Istvánvölgy.
Hajduska László 23.
Hajnal József 274.
Hajózás 250.
Halabur Jankul 399.
Haladás nyomda 302.
Halászat 72, 234.
Halla Ferencz 427.
Halil bég 396.
Halmos József 578.
Hamar Péter 446.
Haman Sebestyén 90.
Hampel József dr. 321.
Hangácsi Albert püspök 354.
Harangod 74.
Harapkai család 35.
Harnoncourt Alice gr. 44.
Harnoncourt család 44, 542.
Harnoncourt Felix gr. 44, 58, 137, 502.
Harnoncourt Felixné 72.
Harnoncourt Felixné örökösei 234.
Harnoncourt Felixné uradalma 212.
Harnoncourt testvérek 71.
Háromhalom-tanya 59.
Harrach tábornok 432.
Hartner-tanya 46.
Hasszán Aga 397, 399.
Határok 1, 447.
Határőrvidék 416, 436, 442, 445, 484.
Haulikfalva 105.
Hauser Károly 195.
Haynau 469.
Házasság 144, 153, 157, 163, 167.
Házközösség 430, 437, 442, 493.
Házi ipar 16, 240.
Háztipusok 141, 158.

Héderfáji Barlabási János 397.
Hedvig-major 126.
Hegedüs Miklós 299, 498.
Heim Péter 265, 274.
Heissler Donát 405, 406.
Heitzmann György 121.
Hekkhodály pta 101.
Hekler Gyula 70.
Hell Károly 301.
Henriette-major 124.
Henrik III. 342.
Herczl Lázár 74.
Herglotz Antal 489.
Hermann Lipót 275.
Hermina-major 35.
Hertelendy család 31, 543.
Hertelendyfalva 55, 327.
Hertelendy Ferencz 103, 202.
Hertelendy Ignácz 450, 476.
Hertelendy Imre 488.
Hertelendy József 55, 187, 194, 446, 475, 476, 482, 484, 488, 490, 491, 494, 498.
Hertelendy Miksa 445, 452, 455, 457, 476.
Hettesheimer Péter 249.
Hettyey-tanya 116.
Heufeld, l. Nagytószeg.
Hieronymi Károly 488, 490, 492, 499.
Hild-tanya 48, 62.
Hildebrand tanácsos 420.
Himfi család 24.
Hírlapok, l. Sajtó.
Hirsch Béla 199.
Hirschenhauser Mór 74.
Hirschl Ábrahám 123.
Hirschl Herman 123.
Hirschl Samu 123.
Hitelszövetkezetek, (l. Szövetkezetek.)
Hitelügy, l. Ipar, kereskedelem, forgalom, hitelügy.
Hitelviszonyok 248.
Hittinger-tanya 21.
Hoberdanácz János 389.
Hochstrasser János 301.
Hódegyháza 55.
Hódoltság 386—410.
Hódy Antal dr. 301.
Hódy Gyula 510.
Hoffer József 229.
Holló Ede 43.
Holtmaros-tanya 68.
Holub Károly 275.
Homolicz, l. Omlód.
Honfoglalás 340.
Honfy Géza 275.
Horogszeg 60.
Horovitz Adolf és Fia 301.
Horváth Ádám 400.
Horváth család 543.
Horváth Ferencz 394.
Horváth Gedeonné 128.
Horvát határőrök alaptörvényei 441.
Horváth Károly gazdasága 218.
Horvát-Kécsa, l. Kőcse.
Horvát-Neuzsina, l. Kisnezsény.
Horvát telepesek 448.
Horváth Zoltán 594.
Hruschka Venczel 102.
Hübel János 26.
Hungária-nyomda 302.
Huszár Imre 477, 484, 487.
Hunka fáczántelep 72.
Hunkák 6.
Hunok 335.
Hunyadi János 353, 354.
Hunyadi László 354.
Hunyadi Mátyás király 354.
Husein basa 406.

Ibrahim 359, 404, 408.
Idvor, l. Torontáludvar.
Idvor pta 43.
Ifigenia-major 126.
Igmándy őrnagy 462.
Ignyatovics Iván 578.
Ignyatovics Jakab 471.
Ilia kapitány 407.
Ikács bég 351.
Iláncsa, l. Iloncz.
Ille Szilviusz 202.
Illijevics Ljubomir Nika 36.
Illir bánsági zászlóalj 439.
Iloncz 56.
Ilonczi mocsár 6.
Imre király 344.
Imre pta 135.
Imrich Ernő 121.
Inasikolák, l. Ismétlőiskolák.
Inség 436, 490.
Ipar, kereskedelem, hitelügy. forgalom 235—255, 576, 610.
Ipar- és kereskedelmi egyes., l. egyesületek.
Ipari oktatás 243.
Iparoskör 23.
Ipartelepek 243—245, 575, 576, 595.
Ipartestületek 240.
Irén-major 95.
Irodalom, tudomány, művészet 265—303.
Iskolák 260—264, 487.
Ismétlő- és inasiskolák 260.
Issekutz Mária 16.
Iszákovics Milán 489, 492.
Iszákovics Sándor 456.
István II. 343, 344.
István V. 345.
Istvánfalva, l. Istvánvölgy.
istvánfi István 195, 196.
István főherczeg 455.
Istvántölde 56.
István-major 68.
Istvánvölgy 57, 326.
Ittebe 323.
Ittebei család 19, 132.
Ittebő monostora 384.
Ittvarnok, l. Törzsudvarnok.
Ittvarnoki Lecsapoló Társ.
Ivánd 57.
Ivándi Géza 57.
Ivándi keserűvíz forrás 10.
Iván-major 38.
Ivánovits Iván dr. 196.
Ivanova, l. Sándoregyháza.
Iván testvérek 116.
Izabella királyné 391, 392, 393.
Izsák, szendrői bég, 353.

Jäger István 275.
Jagodics Bogumil 32, 100, 502.
Jagodics Bogumil gazdasága 217.
Jagodics család 99, 543.
Jagodics János gazdasága 217.
Jajagin Zsiván 99.
Jakabházi Béla 230, 301.
Jaksich család 398.
Jaksich Márk 386.
Jani-tanya 46.
Jankahid 57.
Jankó Ágoston 196, 275, 299, 302, 476, 490, 491, 494, 502, 507, 409, 511, 512, 513, 518.
Jankó család, 543.
Jankó szerb vezér 398.
Jankovits Szilárd 196, 201.
Janopolyai Bibits Pál 79.
Jánosfölde 58.
János király, l. Szapolyai János.
János lovagrend 344, 361, 385.
János-major 73, 83.
János Zsigmond 395, 397.
Jánossy Zoltán 502.
Járási beosztás 14, 452.
Jarkovácz, l. Árkod.
Jaruga-tanya 128.
Játékok (népiesek) 146, 157, 165.
Jávorszky Ferencz 450.
Jázova, l. Hódegyháza.
Jazygok 333.
Janszky Adolf 275.
Jeck György 275.
Jekelfalussy család 275, 543.
Jekelfalussy Zoltán 499.
Jekelfalussy Zoltánné 79.
Jellasich József bán 441, 466.
Jenovay család, 543.
Jenovay Zoltán 47, 102, 202, 502.
Jenovay Zoltán gazdasága 214.
Jerger és Lorencz-czég 125.
Jeszenszky Géza dr. 301.
Jeszenszky Ignácz 590.
Jeszenszky Nándor 303.
Jettim család 543.
Jezsuiták 398.
Joó István 68.

Joó János-tanya 46.
Joó Sándor 198.
Joneszku Péter-tanya 45.
Jordis család 543.
Jordis Camilló báró gazdasága 217.
Jorgován-pta 47.
Jorgovics Photius 489.
Jörger gr. 406.
Jósika Zsigmond 407.
Jovanov Szidor 57.
Jovanov Szlávko és Társai czég 70.
Jovanovics család 544.
Jovanovics Goga 302.
Jovanovics István 493, 499, 502, 504.
Jovanovics Istvánné (özv.) 57.
Jovanovics Kristóf 91.
Jovanovics Mihály 460, 578.
Jovanovics Péter 460.
Jovanovics-tanya 126.
Jovanovics Testvérek 302.
Jovanovics Vidák család 544.
Józsa-tanya 57.
József II. 257, 418, 422, 431, 432, 435, 447, 448.
József fhg 502.
Józseffalva 58, 311.
Józsefháza-pta 59.
Józsefközkórház 501.
Józseflak 92.
József-major 73, 128.
Jucsek Ferencz 61.
Judengarten-major 57.
Juhász Zsigmondné 31.
Junk János és Tsai czég 83.
Junker László 275.
Julia-major 94.
Julius százados 431, 435.
Jurkovics Aladár 275.

Kádár-tanya 81.
Kádi Miklós 135.
Kaffka László 504.
Kajtár Jenő 594.
Kalapgyár 138.
Kalaptompgyár 105.
Kalcsok Leó 275.
Kalgha khán 404.
Kaliók Simon 112.
Kálmán király 343.
Kálmán-major 106.
Kalugyer-kolostor 121.
Kamarabirtokok eladása 447.
Kamarai szervezet 418.
Kamenszky György 488.
Kamenszky Illés 450.
Kámody István 450.
Kampler Albert 322.
Kanak 58.
Kanizsa Ármin 301.
Kanizsamonostor 59, 383.
Káplár Mihály 590.
Káptalanfalva 59.
Karácson István 458, 476.
Karácson család 57, 544.
Karácson Mihály 446, 448.
Karácsonyifalva 59.
Karácsonyiliget 59.
Karas 6, 9.
Karakás-pta 59.
Karátsonyi Ágoston 450.
Karátsonyi Aladár gr. 498.
Karátsonyi Andor gr. 24, 203, 213, 303, 502.
Karátsonyi Antal 457.
Karátsonyi család 21, 43, 59, 104, 132, 544.
Karátsonyi Guidó gr. 43, 489, 490.
Karátsonyi István 452.
Karátsonyi Jenő gr. 21, 24, 43, 59, 104, 234, 302, 498, 501, 502, 504, 509, 510, 512.
Karátsonyi Jenőné 136.
Karátsonyi Jenő gr. uradalma 212.
Karátsonyi László 194, 455, 457, 465, 470, 476, 481.
Karátsonyi Lázár 449.
Kardos Samu 510.
Karg Magnusz 89.
Karg-tanya 89.
Karlóczai béke 407.
Karlóczai gyűlés 259, 440.
Karlova 60, 323.
Karola puszta 22.
Karolina-major 124.
Károly III. 410.
Károly főherczeg 437.
Károlyliget 60.
Kárpáti Sándor 276.
Kartali család 23, 46.
Kasics Károly 317, 321.
Kassai Vidor 276.
Kasza József 202.
Kaszáló-tanya 128.
Kaszim basa 392, 394, 396.
Kaszinók 26, 31, 36, 80, 103, 487.
Kászonyi család 48, 544.
Kászonyi Sándor 451, 452, 476.
Kasztori György 22.
Katalinfalva 60.
Kaufmann Ernő 276.
Kaufmann István 230, 276, 301.
Kaunitz Venczel hg. 426.
Kaurich család 70.
Kecskelléri puszta 112.
Kéczy Tivadar 499.
Keglevichháza 60.
Kéler Ákos 518.
Kéler család 544.
Keleti Adolf 135.
Keller-tanya 58.
Kemecse-monostora 383.
Keményítő-gyár 125.
Kemény Ferencz 276.
Kemény János 402.
Kender 225.
Kenderfonógyár 38.
Kendertiloló-telep 101.
Kenedi Géza 266. 277.
Kengyelácz Pál 277.
Kengyelácz városbíró 456.
Kenter-tanya 112.
Kentra-szőlők 80.
Képessy József 173, 174.
Képviselőválasztások 471, 483, 487, 488, 489, 492, 499, 502, 504, 508, 510, 512.
Kerecsényi család 22, 26, 31, 37, 136.
Kerecsényi László 396.
Kérei Bertalan 356.
Kerektó-puszta 24.
Kerényi Miklós dr. 301.
Kereskedelem 245.
Kereskedelmi iskolák, l. Iskolák.
Keresk. és iparkamara 240.
Kereskedő, iparos egyes. 46.
Keresztelő (népies) 146, 154, 165.
Kereszteshadak 343.
Keresztes-tanya 31.
Keresztes, l. Torontálkeresztes.
Keresztur-major 95.
Kereszturi Sándor 490.
Kertész M. Leonárda 261.
Keserűvízforrás 57.
Kevedobra 61.
Kevei főesperesség 364, 381.
Keve vára 360, 361, 375, 400.
Keve vármegye 374—379.
Keviszőllős 61, 327.
Khadim Ali 394.
Khevenhüller gr. 428.
Kiállítások 507, 508.
Kiegyezés 475.
Kijasev-tanya 103.
Kikindai Béla 300.
Kikindai Győző 594.
Kikindai districtus 259.
Killer Frigyes 311.
Kinizsi Pál 355.
Kinsky család 125.
Király-major 155.
Király dr.-tanya 46.
Kisbéba 71.
Kisbirtokosok gazdálkodási rendszere 225.
Kisdedóvók 260.
Kisfaludi-tanya 25.
Kisjécsa 61.
Kis Károly 350.
Kiskocsóhát 135.
Kiskomlós 62.
Kis-Kulpin tó 9.
Kisléczpuszta 32.
Kismajor 68.
Kismargita 62.
Kismartinicza pta 137.
Kismelecsina-tanya 93.
Kisnezsény 62.
Kisoroszi l. Torontáloroszi.
Kisősz 62.

Héderfáji Barlabási János 397.
Hedvig-major 126.
Hegedüs Miklós 299, 498.
Heim Péter 265, 274.
Heissler Donát 405, 406.
Heitzmann György 121.
Hekkhodály pta 101.
Hekler Gyula 70.
Hell Károly 301.
Henriette-major 124.
Henrik III. 342.
Herczl Lázár 74.
Herglotz Antal 489.
Hermann Lipót 275.
Hermina-major 35.
Hertelendy család 31, 543.
Hertelendyfalva 55, 327.
Hertelendy Ferencz 103, 202.
Hertelendy Ignácz 450, 476.
Hertelendy Imre 488.
Hertelendy József 55, 187, 194, 446, 475, 476, 482, 484, 488, 490, 491, 494, 498.
Hertelendy Miksa 445, 452, 455, 457, 476.
Hettesheimer Péter 249.
Hettyey-tanya 116.
Heufeld, l. Nagytószeg.
Hieronymi Károly 488, 490, 492, 499.
Hild-tanya 48, 62.
Hildebrand tanácsos 420.
Himfi család 24.
Hírlapok, l. Sajtó.
Hirsch Béla 199.
Hirschenhauser Mór 74.
Hirschl Ábrahám 123.
Hirschl Herman 123.
Hirschl Samu 123.
Hitelszövetkezetek, (l. Szövetkezetek.)
Hitelügy, l. Ipar, kereskedelem, forgalom, hitelügy.
Hitelviszonyok 248.
Hittinger-tanya 21.
Hoberdanácz János 389.
Hochstrasser János 301.
Hódegyháza 55.
Hódoltság 386—410.
Hódy Antal dr. 301.
Hódy Gyula 510.
Hoffer József 229.
Holló Ede 43.
Holtmaros-tanya 68.
Holub Károly 275.
Homolicz, l. Omlód.
Honfoglalás 340.
Honfy Géza 275.
Horogszeg 60.
Horovitz Adolf és Fia 301.
Horváth Ádám 400.
Horváth család 543.
Horváth Ferencz 394.
Horváth Gedeonné 128.
Horvát határőrök alaptörvényei 441.
Horváth Károly gazdasága 218.
Horvát-Kécsa, l. Kőcse.
Horvát-Neuzsina, l. Kisnezsény.
Horvát telepesek 448.
Horváth Zoltán 594.
Hruschka Venczel 102.
Hübel János 26.
Hungária-nyomda 302.
Huszár Imre 477, 484, 487.
Hunka fáczántelep 72.
Hunkák 6.
Hunok 335.
Hunyadi János 353, 354.
Hunyadi László 354.
Hunyadi Mátyás király 354.
Husein basa 406.

Ibrahim 359, 404, 408.
Idvor, l. Torontáludvar.
Idvor pta 43.
Ifigenia-major 126.
Igmándy őrnagy 462.
Ignyatovics Iván 578.
Ignyatovics Jakab 471.
Ilia kapitány 407.
Ikács bég 351.
Iláncsa, l. Iloncz.
Ille Szilviusz 202.
Illijevics Ljubomir Nika 36.
Illir bánsági zászlóalj 439.
Iloncz 56.
Ilonczi mocsár 6.
Imre király 344.
Imre pta 135.
Imrich Ernő 121.
Inasikolák, l. Ismétlőiskolák.
Inség 436, 490.
Ipar, kereskedelem, hitelügy. forgalom 235—255, 576, 610.
Ipar- és kereskedelmi egyes., l. egyesületek.
Ipari oktatás 243.
Iparoskör 23.
Ipartelepek 243—245, 575, 576, 595.
Ipartestületek 240.
Irén-major 95.
Irodalom, tudomány, művészet 265—303.
Iskolák 260—264, 487.
Ismétlő- és inasiskolák 260.
Issekutz Mária 16.
Iszákovics Milán 489, 492.
Iszákovics Sándor 456.
István II. 343, 344.
István V. 345.
Istvánfalva, l. Istvánvölgy.
istvánfi István 195, 196.
István főherczeg 455.
Istvánfölde 56.
István-major 68.
Istvánvölgy 57, 326.
Ittebe 323.
Ittebei család 19, 132.
Ittebő monostora 384.
Ittvarnok, l. Törzsudvarnok.
Ittvarnoki Lecsapoló Társ.
Iván 57.
Ivándi Géza 57.
Ivándi keserűvíz forrás 10.
Iván-major 38.
Ivánovits Iván dr. 196.
Ivanova, l. Sándoregyháza.
Iván testvérek 116.
Izabella királyné 391, 392, 393.
Izsák, szendrői bég, 353.

Jäger István 275.
Jagodics Bogumil 32, 100, 502.
Jagodics Bogumil gazdasága 217.
Jagodics család 99, 543.
Jagodics János gazdasága 217.
Jajagin Zsiván 99.
Jakabházi Béla 230, 301.
Jaksich család 398.
Jaksich Márk 386.
Jani-tanya 46.
Jankahid 57.
Jankó Ágoston 196, 275, 299, 302, 476, 490, 491, 494, 502, 507, 409, 511, 512, 513, 518.
Jankó család, 543.
Jankó szerb vezér 398.
Jankovits Szilárd 196, 201.
Janopolyai Bibits Pál 79.
Jánosfölde 58.
János király, l. Szapolyai János.
János lovagrend 344, 361, 385.
János-major 73, 83.
János Zsigmond 395, 397.
Jánossy Zoltán 502.
Járási beosztás 14, 452.
Jarkovácz, l. Árkod.
Jaruga-tanya 128.
Játékok (népiesek) 146, 157, 165.
Jávorszky Ferencz 450.
Jázova, l. Hódegyháza.
Jazygok 333.
Janszky Adolf 275.
Jeck György 275.
Jekelfalussy család 275, 543.
Jekelfalussy Zoltán 499.
Jekelfalussy Zoltánné 79.
Jellasich József bán 441, 466.
Jenovay család, 543.
Jenovay Zoltán 47, 102, 202, 502.
Jenovay Zoltán gazdasága 214.
Jerger és Lorencz-czég 125.
Jeszenszky Géza dr. 301.
Jeszenszky Ignácz 590.
Jeszenszky Nándor 303.
Jettim család 543.
Jezsuiták 398.
Joó István 68.

Joó János-tanya 46.
Joó Sándor 198.
Joneszku Péter-tanya 45.
Jordis család 543.
Jordis Camilló báró gazdasága 217.
Jorgován-pta 47.
Jorgovics Photius 489.
Jörger gr. 406.
Jósika Zsigmond 407.
Jovanov Szidor 57.
Jovanov Szlávko és Társai czég 70.
Jovanovics család 544.
Jovanovics Goga 302.
Jovanovics István 493, 499, 502, 504.
Jovanovics Istvánné (özv.) 57.
Jovanovics Kristóf 91.
Jovanovics Mihály 460, 578.
Jovanovics Péter 460.
Jovanovics-tanya 126.
Jovanovics Testvérek 302.
Jovanovics Vidák család 544.
Józsa-tanya 57.
József II. 257, 418, 422, 431, 432, 435, 447, 448.
József fhg 502.
Józseffalva 58, 311.
Józsefháza-pta 59.
Józsefközkórház 501.
Józseflak 92.
József-major 73, 128.
Jucsek Ferencz 61.
Judengarten-major 57.
Juhász Zsigmondné 31.
Junk János és Tsai czég 83.
Junker László 275.
Julia-major 94.
Julius százados 431, 435.
Jurkovics Aladár 275.

Kádár-tanya 81.
Kádi Miklós 135.
Kaffka László 504.
Kajtár Jenő 594.
Kalapgyár 138.
Kalaptompgyár 105.
Kalcsok Leó 275.
Kalgha khán 404.
Kaliók Simon 112.
Kálmán király 343.
Kálmán-major 106.
Kalugyer-kolostor 121.
Kamarabirtokok eladása 447.
Kamarai szervezet 418.
Kamenszky György 488.
Kamenszky Illés 450.
Kámody István 450.
Kampler Albert 322.
Kanak 58.
Kanizsa Ármin 301.
Kanizsamonostor 59, 383.
Káplár Mihály 590.
Káptalanfalva 59.
Karácson István 458, 476.
Karácson család 57, 544.
Karácson Mihály 446, 448.
Karácsonyifalva 59.
Karácsonyiliget 59.
Karas 6, 9.
Karakás-pta 59.
Karátsonyi Ágoston 450.
Karátsonyi Aladár gr. 498.
Karátsonyi Andor gr. 24, 203, 213, 303, 502.
Karátsonyi Antal 457.
Karátsonyi család 21, 43, 59, 104, 132, 544.
Karátsonyi Guidó gr. 43, 489, 490.
Karátsonyi István 452.
Karátsonyi Jenő gr. 21, 24, 43, 59, 104, 234, 302, 498, 501, 502, 504, 509, 510, 512.
Karátsonyi Jenőné 136.
Karátsonyi Jenő gr. uradalma 212.
Karátsonyi László 194, 455, 457, 465, 470, 476, 481.
Karátsonyi Lázár 449.
Kardos Samu 510.
Karg Magnusz 89.
Karg-tanya 89.
Karlóczai béke 407.
Karlóczai gyűlés 259, 440.
Karlova 60, 323.
Karola puszta 22.
Karolina-major 124.
Károly III. 410.
Károly főherczeg 437.
Károlyliget 60.
Kárpáti Sándor 276.
Kartali család 23, 46.
Kasics Károly 317, 321.
Kassai Vidor 276.
Kasza József 202.
Kaszáló-tanya 128.
Kaszim basa 392, 394, 396.
Kaszinók 26, 31, 36, 80, 103, 487.
Kászonyi család 48, 544.
Kászonyi Sándor 451, 452, 476.
Kasztori György 22.
Katalinfalva 60.
Kaufmann Ernő 276.
Kaufmann István 230, 276, 301.
Kaunitz Venczel hg. 426.
Kaurich család 70.
Kecskelléri puszta 112.
Kéczy Tivadar 499.
Keglevichháza 60.
Kéler Ákos 518.
Kéler család 544.
Keleti Adolf 135.
Keller-tanya 58.
Kemecse-monostora 383.
Keményítő-gyár 125.
Kemény Ferencz 276.
Kemény János 402.
Kender 225.
Kenderfonógyár 38.
Kendertiloló-telep 101.
Kenedi Géza 266. 277.
Kengyelácz Pál 277.
Kengyelácz városbíró 456.
Kenter-tanya 112.
Kentra-szőlők 80.
Képessy József 173, 174.
Képviselőválasztások 471, 483, 487, 488, 489, 492, 499, 502, 504, 508, 510, 512.
Kerecsényi család 22, 26, 31, 37, 136.
Kerecsényi László 396.
Kérei Bertalan 356.
Kerektó-puszta 24.
Kerényi Miklós dr. 301.
Kereskedelem 245.
Kereskedelmi iskolák, l. Iskolák.
Keresk. és iparkamara 240.
Kereskedő, iparos egyes. 46.
Keresztelő (népies) 146, 154, 165.
Kereszteshadak 343.
Keresztes-tanya 31.
Keresztes, l. Torontálkeresztes.
Keresztur-major 95.
Kereszturi Sándor 490.
Kertész M. Leonárda 261.
Keserűvízforrás 57.
Kevedobra 61.
Kevei főesperesség 364, 381.
Keve vára 360, 361, 375, 400.
Keve vármegye 374—379.
Keviszőllős 61, 327.
Khadim Ali 394.
Khevenhüller gr. 428.
Kiállítások 507, 508.
Kiegyezés 475.
Kijasev-tanya 103.
Kikindai Béla 300.
Kikindai Győző 594.
Kikindai districtus 259.
Killer Frigyes 311.
Kinizsi Pál 355.
Kinsky család 125.
Király-major 155.
Király dr.-tanya 46.
Kisbéba 71.
Kisbirtokosok gazdálkodási rendszere 225.
Kisdedóvók 260.
Kisfaludi-tanya 25.
Kisjécsa 61.
Kis Károly 350.
Kiskocsóhát 135.
Kiskomlós 62.
Kis-Kulpin tó 9.
Kisléczpuszta 32.
Kismajor 68.
Kismargita 62.
Kismartinicza pta 137.
Kismelecsina-tanya 93.
Kisnezsény 62.
Kisoroszi l. Torontáloroszi.
Kisősz 62.

Kisjulia-major 94.
Kispakácz pta 106.
Kispeszér 74.
Kispuszta 92, 136.
Kisrét pta 47.
Kisrókus-major 94.
Kiss Antal 449, 451, 476, 492.
Kiss család 16, 19, 23, 46, 47, 60, 93, 546.
Kiss Endre 278.
Kiss Ernő 16, 19, 46, 74, 456, 460, 510.
Kiss István 278.
Kiss Izsák 16.
Kiss János 249.
Kiss Károly 116.
Kiss Miklós 488.
Kiss Mór 116.
Kiss Pál 460.
Kisszállás 50.
Kissziget-major 101.
Kissziget-telep 101.
Kissimon pta 135.
Kistárnok 67.
Kis-Teremia l. Teremi.
Kistorák l. Kistárnok.
Kistószeg 67.
Kis-Vizesda l. Vizesd.
Kiszely Kálmán 510.
Kiszombor 67, 311.
Kiszombori-tanyák 68.
Kiszlinger József 31.
Kivándorlások 421, 511.
Klárafalva 69, 308.
Klári 69.
Klári-szőlők 70.
Klein Eberhard 278.
Klein Gyula 278.
Klein Mór dr. 278, 497, 499, 501.
Klekk l. Begafő.
Klimos Zsigmond 594.
Klopp Testvérek 89.
Klósz Testvérek 55.
Kluge Károly 194, 200.
Knapp és Hamang 114.
Knezsevics-tanya 36.
Knityanin 461, 462.
Knyaskó Lajos 278, 302.
Kobaszicza kapitány 431.
Koch János 301.
Koczó család 546.
Koczó Károly 458.
Kohlheb Ádám 24.
Kohn Samu 302.
Kolb Vilmos 301, 590.
Koller gr. személynök 428.
Kolera 438, 452, 484.
Kollonics István 325, 326.
Kollowrat gr. 428.
Konstanczia-major 94.
Kónya család 31.
Koppova pta 59.
Kopovácz pta 113.
Koreck János 135.
Koreck-tanya 135.
Korell Mihály gazdasága 218.
Kornis Gáspár 400.
Koronázási ajándék 449, 477.
Koronghy Gyula 502.
Kossa Miklós 89.
Kossuth Lajos 450, 455, 465, 499.
Koszanits Miklós 302.
Kosztolányi József 450.
Kotvas-tanya 126.
Kovách Ágoston 488, 493, 499.
Kovács Imre 199.
Kovács József 107, 446.
Kovács József és neje gazdasága 217.
Kovács Sándor 593.
Kovács-tanya 104.
Kovilova pta 33.
Kozma Antal 135.
Kőcse 70, 321.
Kő és agyagipar 237.
Kőház-tanya 68.
Königsdorf 100.
Könyvtárak 16, 303.
Köprili Mohamed 402.
Körber Miklós 105.
Körber Testvérek 91.
Körmendy Gábor 447.
Körtvélyes-tanya 68.
Követek 1848-ban 457.
Közkórház 80, 91, 131, 138.
Közbiztonság 478, 487.
Közlekedésügy 249, 487.
Közmondások 147.
Közoktatásügy 256—264, 580, 593
Községek 14—138.
Községnevek magyarosítása 493.
Közútak 249, 478.
Kacsinger Jenő 594.
Kramár Béla 325.
Kraushaar Károly 278.
Kreuter György 79.
Kristóf-intézet 264.
Krocz Keresztély 103.
Krotz és Müller 112.
Krupikay Antal 447.
Kübekháza 71.
Küffler Béla dr. 279.
Kufler Sándor 74.
Kuhn Lajos 279, 313.
Kukarics család 546.
Kukovics család 48.
Kukutyin pta 43.
Kulpin pta 36.
Kulturnövények 223.
Kumán 70, 322.
Kunszőllős 71, 318.
Kun kapitányságok 345.
Kupuszárovich Miklós 478.
Kapuszina 132.
Kürschner Manó 279.
Kussevich család 70, 594.
Kussevich Emil br. 70.
Kutasi család 79.
Külső szőlők. 36.

Laczkfi Dénes 349.
Ladányi Ferencz 74.
Ladány puszta 68.
Laffert br. 420.
Lajosfalva l. Nagylajosfalva.
Lajos Viktor főherczeg 501.
Lakodalom (népies) 144, 163.
Lakovics Dusán 594.
Lakovics Sebő 114.
Lamberg gr. 420.
Landmiliz 415.
Láng Mihály 260.
Lankák 177.
Lányi József 451.
Lapping János 67.
Laszky Jeromos 390.
László IV. 346.
László V. 353.
László B. Jenő 302.
László-major 101.
László-tanya 24.
Laudon Gedeon 422, 435.
Laudon-tanya 137.
Lauka Gusztáv 269, 279, 299, 489, 490, 493, 499, 500,501.
Lázár Ágoston 450.
Lázár Béla 307.
Lázár család 23, 44, 71, 137, 578, 546.
Lazarevics István 351.
Lázárföld 71.
Lázár János 448, 450.
Lázár Lukács 450.
Lázár Vilmos 279.
Láp pta 74.
Lechner Ödön 494.
Lederer Artur 37, 135, 233.
Lederer Artur és Károly urad. 212.
Lederer Károly 37, 135.
Leiningen-Westerburg Károly gr. 128.
Leletek 22, 38, 71, 79, 92, 110, 121, 126, 127, 304.
Lelőhelyek 305—328.
Lenau Miklós 34, 265, 279.
Lenkey erzedes 466.
Leona-major 94.
Leopoldova l. Csenta.
Leslie Walter gr. 402.
Létmányi Nándor 299.
Levantei korszak 4.
»Libertas« nyomda 302.
Lichtenegger Gyula 50.
Lilien vezérőrnagy 432, 435.
Lili-major 124.
Limigant szarmaták 334.
Linszter és Krachtus czég 138.
Lipót király 404, 436.
Lippa 394, 404, 405.
Lipthay Amália 89.
Lipthay Béla br. 261, 321, 471, 481, 483, 492.
Lipthay család 62, 72, 546.

Lipthay Frigyes br. 72, 92, 499.
Lipthay Frigyes br. gazd. 216.
Lipthay Frigyesné br. 229.
Lipthay-major 72.
Lisznyay Damó Tihamér 178.
Livéz pta 22.
Lobkowitz hg. 412.
Loch Jakab 251.
Lóczy Lajos 512.
Loga Traján 470, 482, 488, 492.
Longobárdok 339.
Losonczy Antal 392.
Losonczy István 350, 393, 394, 398.
Losonczy László 350.
Lótenyésztési telep 49.
Lotits Ljubomir 283.
Lovász Zsigmond 428, 446, 448, 449, 476.
Lovrin 71, 321.
Lowieser Imre 502.
Lowieser Mihály 201.
Lozanity Uros 80.
Löcker József 450.
Lőrincz-major 124.
Lőrincz-telep 37.
Lösz 4.
Lövészegyesület 35, 36.
Lőwy Ignácz 249.
Lőwy M. L. 79.
Lőwy Zsigmond 229.
Ludovika-Akadémia 449.
Ludwig Gottfrid 125.
Ludwigh Miklós 283.
Lugos 404.
Lugosi Ferencz 400.
Lugosi János 398.
Lujza-tanya 135.
Lukács Béla 513.
Lukácsfalva 72.
Lukácsi Imréné 229.
Lutsch József 300.
Lux Adolf 590.
Luxeder György 195.
Lützen br. 416.

Maczahunka-major 37.
Maczedónia 72.
Maczedóniai család 92, 104.
Maczedóniai János-major 72.
Maczedóniai Miklós 351, 359, 386, 389, 390.
Maczedóniai Péter 309.
Maderspach 460.
Magyarcsernye 73, 323.
Magyar-Czernya, l. Magyarcsernye.
Magyar-Ittebe, l. Alsóittebe.
Magyar Károly dr. 229.
Magyar Kender és Lenipar rt. 101.
Magyarmajdány 73, 307.
Magyarpadé 74.
Magyarszentmárton 74.
Magyarszentmihály 74.
Magyar telepesek 421, 448, 450, 451.
Majdán, l. Magyarmajdány.
Majinszky Lukács 594.
Majócz Péter 398.
Makó család 37.
Makófalvi család 34, 37.
Makra Imre 283.
Malcomes Béla 283.
Malcomes Jeromosné 283.
Maldeghem család 131, 547.
Maldeghem testvérek gazdasága 214.
Malenizafalva 85.
Malenicza család 547.
Malenicza Joszim 85.
Malenicza Péter 449.
Malina Gyula 195.
Mallász Antal 300.
Malmok 16, 20—23, 26, 31, 32, 34—36, 43—45, 47, 49, 50, 55, 57, 58, 60, 61, 67, 71, 72, 73, 74, 79, 80, 83, 85, 86, 89, 91, 96, 100, 102, 103,105, 106, 110, 113, 114, 117, 123,124, 125, 126, 127, 128, 133, 135, 136, 137, 138.
Malvin-major 106.
Mály és Wosching czég 137.
Mangold Samu dr. 503.
Manojlovics Ilona 100.
Manojlovits István 594.
Manojlovits János 510.
Manojlovics Lázár 89.
Manojlovits Szvetozár 284.
Manyov Vincze-tanya 45.
Maráz város 374.
Marczali család 352.
Marczali Miklós 350, 351.
Marczibányi család 37, 46, 547.
Marczibányi János 452.
Marczibányi Lőrincz 284, 447.
Marczinka Mihály 105.
Marek Ede 113.
Márffy József 448, 450, 476.
Margita Viktor 199, 315.
Margitháza-major 94.
Margiticza l. Kismargita.
Margit-major 92.
Máriafölde 79, 318, 321.
Mária királynő 350, 389.
Mária Terézia 416, 419, 426, 428.
Mária Terézia-major 72.
Márienfeld l. Máriafölde.
Marina János 61.
Markovich család 136.
Markovics Sztanisa 412.
Markovics-tanya 21.
Markovits Miklós 284.
Marok-tanya 89.
Maros 8, 177.
Marosi Ármentesítő Társulat 181.
Marosi Mózes 593.
Marosmenti határőrök 421.
Marsigli Alajos 408.
Martinicza-udvar 137.
Martinovits Iván 284.
Martin Péter 284.
Marton Andor 202, 230, 284, 300, 301, 501, 511.
Marton család 547.
Márton Lajos dr. 314.
Második Aradáczi Lecsapoló Társulat 200.
Második Eleméri Lecsapoló Társulat 200.
Massány Ernő 512.
Masztort l. Kistószeg.
Mathiasz Artur 284.
Matyi-tanya 35.
Mayerhofer Nándor 460, 466, 469.
Mayer Mihály gazd. 218.
Mayer Rezső 299, 300.
Mazur Ernő 284.
Meda Trifon 106.
Megyarczi pta 50.
Megyeri András és Tsai czég 73.
Mehmet Hild 359.
Meiszner Péter 58.
Melánia-major 124.
Melencze 79, 323.
Melenczei Lecsapoló Társulat 201.
Menczer Izidor dr. 578.
Menczer Lipót 284.
Mendsdorf Pouilly Sándor 469, 470.
Méntelep 134.
Menyei tanfelügyelő 259.
Menyhárt Károly 229.
Mercy Claudius Florimundus 235, 256, 409, 410, 411.
Merkado Gyula 327.
Messinger Karolin 261.
Mészáros Lázár 466.
Meszesház 102.
Mezőgazdaság 204—234.
»Miasszonyunk«-ról nevezett iskolanővérek 261.
Mihaljevics Mihály 439.
Mihajlovics család 547.
Mihajlovics Dusán 21.
Mihajlovics Eustásius 284.
Mihajlovics Felix 455, 462.
Mihalovics József 265, 284.
Mihalovics Miksa 483, 490.
Mihalovics Ödön dr. 79, 201.
Mihalovics Ödön dr. gazdasága 217.
Mihanovich Karolina 260.
Mihályffy Ödönné 46.
Mihály vajda 400.
Miklós-major 101.
Miksa Emánuel 404.
Mileva-major 136.
Militär Grenz Communitäten 442.
Militär Grenzrechte 430.
Militár Illés 106.
Milivojcsev Jenő 89.
Milivojcsev-tanya 89.

Milkó Vilmos és Fiai czég 128.
Millennium 501.
Milleker 305, 306, 307, 308, 324—326.
Milli Balázs Kristóf 417.
Millos Aurél 201.
Miloradovics Péter 47.
Milutonovics S. Fiai czég 121.
Milutonovics puszta 121.
Milutinovits százados 460.
Mina-major 91.
Mindloch Mihály 123.
Minnich Ádám és Fiai czég 105.
Mircsov Demeter 58.
Mircsov Donát 58.
Mirka-major 124.
Miskovits Miksa 115.
Mitrovski tábornok 422.
Mixich Ágoston-pta 116.
Mixich család 70, 547.
Mixich Ottó 70.
Mixich Sándor 70.
Mixich Vincze gazdasága 218.
Mocsarak 6.
Mocsonyi Antal 47.
Mocsonyi család 47, 547.
Mocsonyi János 449.
Mocsonyi Péter 455.
Módos 80, 325.
Módosi járás 14.
Moesia 332.
Mohácsi vész 359.
Mokrin 80, 317.
Mokry István 193.
Molnár és Hermann czég 23.
Molnár Gyula 195.
Molnár János 482, 499.
Molnár Sándorné 32.
Molnár-tanya 110.
Molnár Viktor 193.
Molyfalva 81.
Monostor 317.
Monostor, l. Kanizsamonostor.
Moravicza patak 183.
Mormintye, l. Zichyfalva.
Morotva puszta 74.
Mrksics Jása 510.
Mucsalov Iván 25.
Mucsalov puszta 25.
Mulatságok (népiesek) 15, 55.
Munkásházak 512.
Munkáskertek 513.
Munkásmozgalmak 502, 510.
Munkásviszonyok 206.
Muntyán Jefta 80.
Murád szultán 350, 351.
Musinai Gerván János 389, 390.
Mustafa 405, 406.
Múzeum, vármegyei 513.
Muzsik-tanya 126.
Müller Frigyes 112.
Müller József 594.
Müller Péter 229.
Műszaki hivatal 172.
Műveltség (nép) 156.
Művészet, l. Irodalom, tud. művészet.
Nádalja gyártelep 125.
Nádela folyó 6.
Nádorháza pta 70.
Nádorválasztás 455.
Nagy Bálint 394.
Nagy Balog Antal 112.
Nagybecskerek 325, 355, 393, 399, 428, 447, 449, 465, 494, 555—582.
Nagybecskereki járás 14.
Nagybecskereki kerület 428, 469.
Nagybecskereki Réti Lecsapoló Társulat 200.
Nagybecskereki Tiszai Ármentesítő Társulat 193.
Nagybecskereki tóvidék 6.
Nagyberta-major 106.
Nagybikács 82.
Nagy család 48, 547.
Nagycsanád 82.
Nagyerzsébetlak 84.
Nagygáj 85, 326.
Nagy György 491.
Nagy Gyula 102, 285.
Nagygyörgyfalva 110.
Nagy János 455.
Nagyjécsa 85.
Nagyjorgován pta 93.
Nagy József 446.
Nagykikinda 318, 460, 583—596.
Nagykikindai járás 15.
Nagykikindai szerb kerület 425, 426, 488.
Nagykocsóhát 135.
Nagykőcse 86.
Nagykomlós 85, 318.
Nagy-Kulpin tó 9.
Nagy Lajos 349.
Nagylajosfalva 86.
Nagylucsei család 25.
Nagymargita 89, 327.
Nagy Miklós 447.
Nagynezsény 89.
Nagyősz 89, 317.
Nagypakácz pta 110.
Nagypeszér 74.
Nagypéter 393.
Nagypuszta 89, 92, 128.
Nagyrét 128.
Nagyréti pta 104.
Nagyrókus pta 73.
Nagy Sándor 460.
Nagysarkácz 85.
Nagysibora pta 59.
Nagysimon pta 135.
Nagyszállás 50.
Nagyszentpéter 92.
Nagyszentmiklós 90, 313.
Nagyszentmiklósi aranykincs 335.
Nagyszentmiklósi járás 15.
Nagyszentmiklósi szőlők 91.
Nagy-tanya 68.
Nagytárnok 93.
Nagy-Torák, l. Nagytárnok.
Nagytószeg 93.
Nagyteremia, l. Máriafölde.
Nagyvida pta 46.
Nagyvizesd pta 136.
Nákó család 71, 90, 93, 121, 206, 547.
Nákófalva 93, 318.
Nákó Kálmán gr. 198, 285, 498, 499.
Nákó Kristóf 264, 313.
Nákó Sándor gr. 90, 199, 262, 303, 449, 455, 510.
Nákó Sándor gr. uradalma 212.
Nándor-Fehérvár 354, 259.
Nápolyi László 350.
Nátl család 548.
Nedeczky Antal 446.
Nedelykov Mihály-tanya 101.
Neff-tanya 124.
Neipperg gr. 412.
Neiszer György 285.
Nemes családok 519—554.
Nemesi felkelés 449.
Nemes István 285.
Nemesi összeírás 449.
Németh Antal 590.
Németh család 548.
Németh József 511.
Németi, l. Berekszónémeti.
Németbánsági Canton 431.
Németbánsági határőrezred 429, 440.
Német-Csanád l. Őcsanád.
Németcsernye 94.
Német-Czernya l. Németcsernye.
Németek 151—157.
Német-Elemér l. Alsóelemér.
Német gyarmatosok 436.
Német határőrök 416.
Német illir Határőrvidék 427, 429.
Német-Nagy-Szent-Miklós l. Németszentmiklós.
Német-Szárcsa l. Szárcsa.
Németszentmiklós 94.
Német telepesek 419, 420, 450, 451.
Nemzeti ellentállás (utolsó) 508.
Nemzeti oskola 262.
Népbankok l. Pénzintézetek.
Népesség 14.
Népipar 240.
Népnevelés 438.
Néprajz 141—168.
Népszámlálás 469, 481, 489, 497, 504.
Népszokások, l. Ünnepi szokások.
Népvándorlás és honfoglalás kora 331—341.
Neukomm Bálint Fiai 326.
Neundorf alezredes 432.
Neurohr Miklós gazdasága 218.

Nezsényi Kislécz pta 62.
Niczky Kristóf gr. 428, 429, 446, 447.
Nikápolyi hadjárat 350.
Nikolics Bogdán 194.
Nikolics család 56, 110, 548.
Nikolics Fedor br. 110, 471, 489, 498, 499, 502, 503.
Nikolics Izidor 466.
Nikolics Mihály br. 73.
Nikolics Mihály br. uradalma 201.
Nikolics Sándor 470, 484, 490.
Nikolics Szvetozár 79.
Nikolics-tanya 56, 200.
Norich Vlajkó 89.
Novák Lajos 285.
Novakov Lyubko 81.
Nőegylet 79.
Növényzet 11.
Nyári Pál 456.
Nyelvjárás (magyar) 147.
Nyelvterjesztő Egylet l. Gromon Dezső Nyelvterjesztő-Egyesület.
Nyerő 94, 317.
Nyomdák 302.
Nyugdíjintézet (megyei) 492.
Óbéb 94, 308.
Óbega szabályozása 174.
Oberding János 114.
Oberzavai Belvízlecsapoló Társ. 202.
Obesenyő 95, 313.
Obicsán-tanya 60.
Óbirda 177.
Obsztmayer Józsefné 116.
Odbor 441, 458.
Oettingen Farkas gr. 408.
Oexel Aloysius 450.
Offszenicza l. Karácsonyifalva.
Oka-tanya 56.
Ókeresztur 99.
Októberi diploma 469.
Olcsárovics Demeter 396.
Oláh lázadás 412.
Oláhok 157—158.
Oláh Péter 33.
Olajgyár 91.
Olajos-tanya 46.
Olasz háború 469, 475.
Olay Lajos 285.
Oldal János 285.
Ólécz 99.
Óléczi Belsőmajor 100.
Olga-major 57.
Olgyay család 38.
Olvasó-egylet 48, 49, 79.
Olvasókör 16, 19, 23, 26, 31, 38, 43, 44, 56, 58, 60, 61, 71, 72, 93, 94.
Ó-major 95.
Omlód 100, 327.
Onori család 43.
Ópáva 100, 326.
Oppova l. Ópáva.
Opreán Aurél 199.
Orczy-major 55.
Ordódy Pál 489.
Orlód 100.
Orlovát l. Orlód.
Ormay Lajos 194.
Ormosdy család 548.
Ormós Zsigmond 323.
Orosz Endre 321, 323, 324.
Oroszlámos 101, 307, 371.
Oroszlámosi József-major 101.
Oroszlános-monostora 73, 383.
Orosz-török háború 411.
Orros család 37.
Orsó Gáspár gazdasága 217.
Orsó Mátyás 493, 499.
Ószentiván 101, 306.
Osztrovo 9.
Óthott István 116.
Ótelek 102.
Ottovay József 249.
Ovcsa l. Bárányos
Ozman pasa 435.
Ozora 326.
Ozorai Pipó 351.
Öblözetek (a Dunán) 185.
Öntözés 203.
Öregfalu 102, 324.
Öregház pta 73.
Öreg-tanya 24.
Őscsanád 102.
Őskor 304—328.
Pacséri Károly 260.
Pacsu Demeter 31.
Padé 102, 316.
Pajdák János 425.
Pakáczi pta 32.
Paktó pta 24.
Palaticsi György 359, 398.
Palatics János 392.
Pálffy család 45, 48, 548.
Pálffy Imre 490.
Pálffy János gr. 405, 408.
Pálffy Tamás püspök 403.
Pálik Ucsévnyi Péter 475.
Pálinkaház-tanya 68.
Pálinkás-tanya 92.
Palleocapa mérnök 182.
Pálma János 447.
Pál-major 38, 100.
Pálos pta 101.
Pancsova 327, 436, 597—612.
Pancsova bevétele 465.
Pancsovai járás 15.
Pancsova-Kubini Ármentesítő és Belvízszabályozó Társ. 197.
Pancsova ostroma 355, 409, 461.
Pánics Dániel 578.
Panits Lyubomir 489.
Pannonia nyomda 302.
Papd 103.
Pap Dezső dr. 16, 47.
Papdi Gyula-major 103.
Pap Ernő 16.
Pap Géza dr. 16, 47, 194, 200, 230, 286, 499, 500, 502, 504 509, 512.
Pap Géza, Ernő és Dezső gazdasága 216.
Papilla 432.
Pap Ilona 47.
Papirosipar 239.
Pap Lili 229.
Papp Simon 324.
Pap-tanya 47.
Párdány 103, 323.
Párdányi járás 15.
Párdány monostora 383.
Park-egylet 23.
Parlag-major 132.
Pármai hg. 82.
Partasi család 104.
Partos 104.
Pártos Gyula 494. 497.
Patócsi család 398.
Patócsi Ferencz 392.
Pátria-nyomda 302.
Pauker Adolf 45.
Paulay Gyula 193, 325.
Pavlovics Lyubomir 509.
Pavlovics Tódor 286.
Pechtold-tanya 59.
Pecsenégek 340.
Peczarszki Branko 302.
Pejacsevich Artur gr. 286.
Pejacsevich gr. család 126, 548.
Pejacsevich Nep. János gr. 286.
Pénzintézetek 20, 21, 22, 23, 24, 26, 32, 34, 36, 47, 48, 58, 60, 61, 67, 72, 79, 80, 81, 83, 89, 91, 94, 96, 100, 103, 105, 106, 113, 114, 116, 126, 127, 128, 131, 133, 136, 137, 138, 577.
Penz-tanya 46.
Perczel Mór 462, 465.
Perényi Péter 389, 390.
Perisits Zoltán dr. 502, 510, 578.
Perjámos 104, 315.
Perjámosi járás 15.
Perlasz 105, 326, 459.
Perlas-Rialph gr. 418.
Perlesz Sándorné (özv.) 74.
Perlstein F. 302.
Pestis 356, 412.
Pészak 106.
Peszkarai szőlők 80.
Peszkus-tanya 59.
Perusics Gáspár 390, 391, 392, 397, 398.
Péter király 342.
Péter-major 128.
Péterfi család 16.
Pétervárad ostroma 405, 408.
Petky Farkas 400.
Pető család 103.
Petőfi Sándor 490.
Pető Ignácz dr. 85.
Petrás György 230.
Petrasch Ernő br. 409.

Petra-major 45.
Petre 106.
Petri Konrád 229.
Petrikovics család 549.
Petrikovics Róbert 202.
Petrovics család 132.
Petrovics Duca Sándor 286.
Petrovics Péter 391, 392, 398.
Petrovics Vincze 499.
Petrovoszello, l. Románpetre.
Piesz-szőlőtelep 126.
Pilisy István 457.
Piret báró 457.
Piret Béláné 55.
Piret család 549.
Pirincsa-pta 57.
Pirkmaier Alajos 301, 302.
Pirkner János dr. 512.
Plechl József 457.
Plechl Szilárd dr. 286.
Pleitz Ferencz Pál 299, 300, 302.
Podavka-tanya 125.
Polakovits Mátyás bérgazdasága 215.
Polgári iskolák, l. Iskolák.
Polit Mihály 488, 490, 510.
Pongrácz András 354.
Pongrácz János 354.
Pontusi korszak 3.
Popov Dragomir 60.
Popovics György 493.
Popovics Péczi Sándor 483.
Popovics Péczi Szilárd 503.
Popovics V. István 512.
Popov Iván 60.
Popov-tanya 112.
Porgány 106.
Porosz és olasz háború 475.
Poroszkay Béla 488, 489, 492, 493, 497, 501, 504, 508.
Porte Miklós 103.
Porubszky János 450.
Posta 487.
Posta Béla dr. 306.
Posta, táviró, telefon 250.
Pozojevics család 549.
Praesot Antal 447.
Precska-tanya 128.
Predits Uros 287.
Prick József 476, 482, 483.
Probst István 32, 62.
Prochaszka Ede Fiai czég 91.
Provizorium 470.
Pruky József 450.
Pruzsinszky József 446.
Puffer ezredes 465.
Pulay Katinka 20.
Purgly Mária 128.
Puskás Sándor gazdasága 218.
Puskás-tanya 48.
Pusztakenderes 60.
Pusztakeresztur 109.
Pusztaporgányi tejgazdaság 109.
Putnik Mózes 406.

Rábé 109, 307.
Rábéi család 33.
Rabutin 406, 407.
Rácz-Czernya, l. Csernye.
Rácz György 450.
Rácz hajduk 417.
Rácz János 403.
Raczkovits Kozma 457, 471.
Ráczszentpéter, l. Nagyszentpéter.
Radár János 302.
Ráday Gedeon 488, 489, 490.
Rádi Benedek 349.
Radics György 287.
Radivojevics százados 432.
Radmanovics Ignyát 61.
Radnai Béla 510.
Radonics család 5 9.
Radoszavlyevits Vazulné 121.
Radulov Braniszlav 25.
Radulov Vlasztimir 25.
Ragályi Ádám 450.
Raits Zsiván 128.
Rajasich József 440, 458, 461, 462, 465, 475.
Rajnavidéki telepesek 436, 448.
Rákóczifalva 57.
Rákóczy György II. 402, 403.
Rákosi Jenő 512.
Rakovicza-major 45.
Rapaics Radó 500.
Rárós pta 104.
Ratio educationis 258.
Ravaszdi Péter 356.
Reáliskola, l. Iskolák.
Récsey Ede 50, 113, 124, 217.
Reformáczió 398.
Regulamentum privilegorium 259.
Reichel Jeromos 16.
Reiner János 287.
Reizner 305, 306, 307, 308.
Remmel Jakab 105.
Repcze 225.
Reitter József 72, 92.
Reitter Oszkár 200, 201, 229, 578.
Réti-major 37, 47.
Réti ptáky 100.
Révai Miklós 265, 287.
Révaújfalu 110.
Rév-Kanizsa 371.
Révay Simon 499.
Rezsőháza 109.
Riesz Jakab 289.
Rigómezei ütközet 353.
Rill József 289.
Ring Ede 301.
Ritter Mihály 203.
Rittinger Ádám 124, 202.
Róbert Károly 346, 349.
Röck Iván 322.
Rogendorff gr. család 115, 549.
Rogendorf, l. Szőllősudvarnok.
Rohonczy család 128, 549.
Rohonczy Gida 126, 195, 233, 234, 488—490, 492, 493, 498, 499, 502—504.
Rohonczy Gida gazdasága 216.
Rohonczy Lipót 400, 457.
Rohonyi Gyula 512.
Royga-csatorna 177.
Rókás-tanya 112.
Római kora 331, 332.
Román települők 420.
Román-Écska, l. Ecsehida.
Román iskolák 425.
Román-Kécsa, l. Nagykőcse.
Románok l. oláhok.
Románpetre 106.
Román-Szárcsa 113.
Romer Flóris 308, 313.
Rónay Aladár 68.
Rónay Aladár gazdasága 215.
Rónay család 57, 68, 135, 551.
Rónay Ernő 68, 203, 230, 501, 502, 504, 509, 512.
Rónay Ernő gazdasága 214.
Rónay János 194, 471, 487, 490, 499, 502, 504.
Rónay Jenő 68, 194, 195, 200, 289, 299, 303, 476, 489, 492—494, 497, 499—504, 512, 513.
Rónay Jenő gazdasága 214.
Rónay Lajos 457, 471.
Rónay László 502.
Rónay Lászlóné 68.
Rónay Mihály 16, 502.
Rónay Móricz 457, 470, 476, 477, 481, 482.
Roosz János 199.
Rósa Géza 301.
Rosenberg Ármin 301.
Rosenberg József 195.
Rosenstein Mózes 593.
Roska Márton 315.
Röser és Neuhaus czég 55.
Röser János 289.
Röser Mihály 105.
Röser Miklós 289.
Róth Albert 289.
Roth Gergely 594.
Roth Ignácz dr. 594.
Rozgonyi István 351.
Rudich József 462.
Rudna 110.
Rudolf király 398, 400.
Rudolf osztrák herczeg 349.
Rudolf trónörökös 489, 491, 497.
Rudolfsgnad l. Rezsőháza.
Rudolfsgnadi Ármentesítő és Belvízlecsapoló Társulat 196.
Ruházat (népies) 142, 152, 161, 166.
Ruházati ipar 238.
Ruppenthal-tanya 21.
Russó czég 22.
Ruszanda fürdő 80.
Ruszanda tó 9.
Rusz-tanya 56.

Sajómezei ütközet 345.
Sajtó 299—302, 581, 596, 612.
Salamon király 342.
Sambucus János 401.
Sándor gr. család 133.
Sándorfalva 326.
Sándorfalva l. Ujsándorfalva.
Sándoregyháza 110, 328.
Sándorháza 110.
Sándor-major 106.
San-Marco hgné. 79, 83—85, 93, 102, 136.
Sántha család 551.
Sántha István 447.
Sárafalva 111.
Sári Nagy János-tanya 46.
Sárkán basa 406.
Sárkány család 43.
Sasüllés 307.
Savoyai Jenő 406, 407, 410.
Sax mérnök 177.
Schäffer Antal 494, 498, 499.
Schannen Ernő 290.
Scharff Alajos 21.
Scharff Alajos gazdasága 216.
Schiller Lipót 24.
Schleich Péter 90.
Schmelczer-tanya 102.
Schmerling rendszere 475.
Schönbrunni béke 450.
Schönherr Péter gazd. 218.
Schreyer Viktor 91.
Schulpe Alfonz 131.
Schulpe család 551.
Schulpe György 290.
Schulpe Vilmos 131, 199, 229, 303, 499.
Schulpe Vilmos és Alfonz gazdasága 214.
Schütz Antal 293.
Schwanfelder G. 327.
Schwarz Jenő dr. 301.
Schwarz Lajos 125, 135.
Schwarz-Wiener 302.
Schwensky Ármin 293.
Schwerer János 326, 327.
Schwicker Alfréd 293.
Schwicker Brunó 293.
Schwicker János Henrik 411.
Scudier br. tábornok 445.
Sebestyén Károly 196.
Sebészek 487.
Segnyei Miklós 400.
Selkes János 193.
Selmeczi Antal 68.
Selyemgombolyító gyár 131.
Selyemtenyésztés 229, 439.
Semsey András 446, 476.
Seprőgyár 55.
Seprős Valter 302.
Serbán János 70, 201.
Serbán János gazdasága 215.
Serbisch-Banater Statthalterei (k. k.) 263.
Sermage gr. család 55, 551.
Sertéshízlalótelep 133.
Seultourn l. Szentborbála.
Siess János 202.
Siklován György-tanya 45.
Simak-tanya 126.
Simon András 447.
Simon János 229.
Simonsich Andor 70.
Simonsich család 551.
Sina br. család 126, 135, 551.
Singer Sámuel 113.
Siroka pta 59.
Sissányi család 20, 128, 551.
Sistovi békekötés 436.
Sokszorosító ipar 240.
Solymos Elemér 128, 233.
Solymos Elemér gazd. 217.
Solymos Gusztáv 502.
Solymos-tanya 128.
Somfai János 293, 300, 302.
Somi Józsa 356, 358.
Sonderling Károly 301, 302.
Sorgenfrej Jakab 446, 447.
Sörgyár 55.
Sörház-major 37.
Sörházi pta 110.
Spanyol telepesek 561.
Spitzer Károly 89.
Stanislavich Miklós 416, 417.
Starhemberg Guidó 405.
Staroscik Ferencz 55.
Stassik Ferencz 294, 500.
Stefánia főherczegnő 491.
Stefanovics János 578.
Stefulich Mihály 578.
Steinbach Antal 259, 294.
Steinbach Béla dr. 201.
Steingaszner Ernő 470.
Stein Péter 124.
Stein-tanya 124.
Steyer István 507
Stibica Spiridion 404.
Stier Márton 401.
Stlankol Ferencz 446.
Strabo 331.
Streitmann Antal 294, 501, 507.
Strosz Béla 578.
Succow gr. 415.
Sulymos pta 74.
Sulymosparti pta 74.
Suplyikácz 440, 460, 461.
Surján 111.
Surján pta 111.
Surmeli Ali 405.
Susán-major 101.
Sütő Béla 203.
Sváb Károly 37, 488—490, 492.
Sváby család 552.
Svévek 332.
Szabadkai Ignácz 501.
Szabadságharcz 440, 455—466.
Szabályrendelet (vármegyei) 478, 491.
Szabó András 83.
Szabó család 552.
Szabó Ferencz 294, 507.
Szabó István 393.
Szabó János 446.
Szabó Mihály 259.
Szabovlyevits orsz. képv. 492.
Szaján 112, 317.
Szakács-tanya 46.
Szakula, l. Torontálsziget.
Szalánkeméni csata 404.
Szalay Jenő 593.
Szalay József 294, 301, 499.
Szálits Mátyás 447.
Szamek család 112.
Számos 112.
Szanád 112, 315.
Szanádi Ignácz 113.
Szanatorium-egyesület 80.
Szányi János 294.
Szápáry család 45, 50, 92, 134, 552.
Szápáry István gr. 173.
Szápáry József gr. 455.
Szápáry László gr. 47, 419.
Szapolyai János 386, 389.
Szárcsa 113.
Szárcsatelek 113.
Szár László 342.
Szarmaták 333, 335.
Szathmáry Sámuel 181.
Szathmáry Sándor 260.
Száti család 33.
Szatmári pta 74.
Szaturdsi Mehemed 400.
Szávics Gerő 594.
Szávics Iván 490.
Szávics Milán 294.
Szécsen család 114.
Szécsenfalva 114.
Szécsényi Tamás 349.
Szecsujacz ezredes 416.
Széchenyi István gr. 182.
Széchi Dénes 349.
Szeged bevétele 404.
Szegedi György 403.
Szegedi keresk. és kiviteli társ. 116.
Szegedi Kiss István 398.
Szegedmegye 491.
Szegyakov Péter 302.
Szegyakov Sándor 302.
Szeier-tanya 109.
Szeiler Kristóf 16.
Szejdi Achmed basa 402.
Székely Mózes 399.
Szekerény 114.
Szekeres Kálmán 35.
Szekeres Kálmán gazd. 217.
Szekeres-tanya 36.
Székesegyházi főesperesség 379.
Székesfehérvári országgyűlés 1445-ben 353.
Székeskáptalan birtokai 382.
Székes-tanya 74.
Széki-major 37.
Szekulics Sándor 195, 294.
Szelestey János 400.
Szelim Aga 397.
Szelimgirai khán 405.

Szelistye pta 113.
Szenczy Tivadar 196.
Szendrő eleste 353, 435.
Szenes Adolf 295.
Szentannai Tamás 393.
Szentborbála 114.
Szenteltszék 345.
Szentes szőlőhegy 81.
Szent Gellért 341, 342, 379.
Szent Gellért monostora 382.
Szentgyörgyi család 23.
Szentgyörgyi István 295.
Szenthubert 114.
Szentistván-major 91.
Szent-Iványi család 552.
Szent-Iványi Ferencz 295.
Szent-Iványi-tanya 47.
Szent-Iványi Zoltán 200.
Szent-Iványi Zoltán gazdasága 216.
Szent-Iványi Zoltánné 46, 79.
Szentjános 114, 326.
Szentkirályi Móricz 450.
Szentkirály-tanya 128.
Szentkláray Jenő 266, 295, 299, 316, 322, 411, 489, 493.
Szent László 343.
Szentmitra-tanya 79.
Szentpéteri Pál 323.
Szentpéter l. Nagyszentpéter.
Szerb-Aradácz l. Alsóaradi.
Szerb bevándorlás 396.
Szerb-Csanád l. Nagycsanád.
Szerbek 158.
Szerb-Elemér 47.
Szerb emlékirat 476.
Szerb-Ittebe l. Felsőittebe.
Szerb iskoláztatás 425.
Szerb kereskedelmi társaság 425, 427.
Szerbkeresztúr 99, 306.
Szerb lázadás 437, 440, 456.
Szerb-Nagy-Szent-Miklós l. Nagyszentmiklós.
Szerb-Neuzina 89.
Szerb-Padé l. Pádé.
Szerbszentmárton 115, 324.
Szerb települések 404.
Szerb vajdaság 441, 466.
Szerviczky család 131, 552.
Szerviczky Márk 448.
Szeszgyár 22, 68, 206.
Szickelgruber Mihály 446.
Szigethy Vilmos 296.
Szigeti család 101.
Sziget-major 94.
Sziget pta 47.
Sziget-tanya 47, 128.
Szigmond-tanya 48.
Szilágyi László 352.
Szilágyi Virgil 265, 296.
Szilágyi Zsigmond 196.
Szily Pongrácz 193.
Szima-tanya 55.
Színészet 581.
Szivattyútelep 72.
Szkithák 331.
Szlati pta 83.
Szlávok 334.
Szláv települők 350.
Szlávy János 89.
Szmazsenka Ernő 501.
Szmik Antal 324, 326, 327.
Szmits Pál 994.
Szmolyán-tanya 55.
Szoárd 340.
Szóka l. Karácsonyiliget.
Szokoli család 37.
Szokoli Mehemet 393, 394
Szokolyi Péter és Mihály 354.
Szolgabírói járások 482.
Szontagh Hugó 590.
Szőke család 553.
Szőllős-major 94.
Szőllőssy család 552.
Szőllőssy Gáspár 446, 448.
Szőllőssy Kálmán 578.
Szőllőssy Lajos 450.
Szőllősudvarnok 115, 323.
Szőlőmívelés 233.
Szőreg 115, 305.
Szőregi család 115.
Szőregi csata 462, 466.
Szőreg monostora 384.
Szövetkezetek 16, 19, 20, 21, 22, 26, 32, 35, 36, 37, 38, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 55, 56, 57, 58, 61, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 79, 81, 83, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 131, 132, 135, 136, 137, 138, 230.
Szövőgyár 85.
Sztaics Dániel 456, 476.
Sztankovics Miklós 58.
Sztankovics Szvetozár 58.
Sztárcsova l. Tárcsó.
Sztehlo András 296.
Sztojanovics család I. 553.
Sztojanovits család II. 553.
Sztojanovits Mihály 455, 457, 473.
Sztojkov-tanya 36.
Sztonyatev Isza 60.
Sztratimirovics 457, 458, 459, 461.
Szulejmán szultán 356, 391, 393.
Szulejmán basa 399.
Szutter Mihály 132.

Tabakovits Gusztáv 482, 483, 484, 488, 489.
Tahy Jakab 198.
Tajnay család 122, 553.
Takarékpénztár, l. Pénzintézetek.
Takarékszövetkezet, l. Szövetkezet.
Takarmányrépa 225.
Talágy-major 47.
Talajnemek 11.
Tallián Béla br. 131, 203, 234, 297, 303, 307, 476, 489, 491—494, 502, 504, 509, 510, 512.
Tallián Béláné 229.
Tallián Béla br. gazdasága 214.
Tallián család 553.
Tallián Emil 507.
Tallián-major 132.
Talajmívelés 223.
Talajviszonyok 205.
Tamásfalva 116, 323.
Tamáslaka 116, 325.
Tamisacz Szabályozó és Belvízlevezető Társ. 202.
Tanintézetek, l. Iskolák.
Tankötelesek 260.
Táplálkozás, l. Életmód.
Tárcsó 121, 327.
Tarras, l. Tiszatarros.
Társaskör 23, 26, 34.
Tatarin Sándor 58.
Tatarin-tanya 126.
Tatárjárás 345.
Tauffer Béla 230.
Téglagyárak 20, 21, 22, 36, 55, 60, 67, 68, 79, 80, 81, 89, 90, 92, 103, 105, 110, 113, 114, 116, 117, 128, 133, 135, 137, 138, 237.
Tejszövetkezet 21, 38, 126.
Tejtermékgyár 83.
Tekijarski Koszta 115.
Tekijarski Száva 115.
Telegdy család 22, 24, 31, 34, 37, 56, 59, 60, 67, 68, 73, 80, 81, 83, 84, 123.
Telegdy István 395.
Telegdy Miklós 398.
Telegdy nemzetség 519.
Telbisz Benedek 297.
Telbisz Imre dr. 72.
Telbisz János 297.
Telecsky Kristóf 502, 509, 512.
Telecsky Risztó 587.
Telecsky-tanya 31.
Telefon, l. Posta.
Telepítések 411, 430, 438, 445, 450, 451.
Telkessy István püspök 404.
Temes-Begavölgyi Vízszab. Társ. 176, 184, 186—193.
Temes-Dunaközi Ármentesítő Társulat 198.
Temes folyó 8.
Temesi főesperesség 380.
Temes (szabályozása) 175, 176.
Temes vára 362.
Temes vármegye 360, 373—374.
Temesvár ostroma 394, 400, 405, 408.

Temesvári kerület 428.
Temesvári országgyülés 350.
Temetkezési egyletek 26, 32, 38, 49, 58, 70, 79, 121, 135.
Tengeri 224.
Teodorovics Dusán 80, 196.
Teodorovics János 112.
Teodorovics pta 62.
Teremi 121.
Terencsényi Illés 489.
Teréz-major 106.
Termasich Rudolf 457.
Terménykereskedés 247.
Természeti viszonyok 1—13.
Ternovicza-tanya 103.
Ternyánhodáj 85.
Ternyán pta 85.
Terület (vármegyei) 487.
Téry Ödön 266, 297.
Thallóczi család 59, 352.
Theodorovics 461, 462, 465.
Thierjung J. és Tsai czég 92.
Thomassi Gábor 403.
Thrager József 326.
Thurn-Taxis Egon hg. 493.
Tiganics János György lovag 425, 426, 427.
Tisza folyó 6.
Tiszahegyes 122, 317.
Tisza István gr. 508.
Tisza Kálmán 493, 497.
Tisza-marosi határőrök 415, 425.
Tisza (szabályozása) 181, 182.
Tiszaszentmiklós 122.
Tiszatarros 123, 324.
Tiszavölgyi Társulat 182.
Tisztikar l. tisztújítás.
Tisztújítás 451, 455, 457, 470, 477, 482, 488, 492, 497, 501.
Tóba 123.
Tógyér 124.
Toliczky Száva 302.
Toloncz-telepesek 417.
Tolvád 124, 325.
Tolvádiai Lecsapoló Társ. 202.
Tomasevácz l. Tamáslaka.
Tomaseváczi harcz 465.
Topolyacskabara 9.
Topolya pta 85.
Torda l. Torontáltorda.
Tornistye vára 375.
Torontálalmás 124, 327.
Torontáldinnyés 125, 324.
Torontál-Erzsébetlak l. Nagyerzsébetlak.
Torontál-Erzsébetlaki Lecsapoló Társulat 201.
Torontálgyülvész 125.
Torontáli főesperesség 364, 381.
Torontál-Józseffalva l. Józseffalva.
Torontálkeresztes 125.
Torontáloroszi 125.
Torontálszécsány 126.
Torontálsziget 126.
Torontáltorda 126.
Torontáludvar 127.
Torontálujfalu 127.
Torontálvásárhely 127.
Torontál vármegyei Magyar Közművelődési Egyesület 131, 260, 302, 581.
Tót-Aradácz l. Felsőaradi.
Tóth család 43.
Tót Kálmán 593.
Tóth Mihály 394.
Tóth-tanya 126.
Tömörkény 305.
Tömpösi család 69, 94.
Török Aurél dr. 308, 313.
Török Bálint 389, 390.
Törökbecse 127, 322.
Törökbecsei Ármentesítő és Belvízrendező Társulat 195, 196.
Törökbecsei harczok 460.
Törökbecsei járás 15.
Török Ferencz 298.
Török hódoltság 386—410.
Török János 392.
Törökkanizsa 131, 306.
Törökkanizsai Belvízlecsapoló Társulat 199.
Törökkanizsai járás 15.
Török Péter 394.
Török-tanya 46.
Töröktopolya 132.
Töröss Tivadar 499.
Történelem 1867-től máig. 476—518.
Törvényszék államosítása 482
Törzsudvarnok 132.
Tőtössy Béla 298.
Trajcsik Ádám 447.
Trebien Jakab 100.
Trefort Ágoston 263.
Tregnyi Alfonz 448.
Triebswetter l. Nagyősz.
Trifunátz család 553.
Trifunátz János 457.
Trifunátz Pál 298.
Trivial-Schule 258.
Türelmi rendelet 448.
Türk Marczell dr. 301.

Udiczky István 594.
Ugrin érsek 344.
Uhlarik János 475.
Uhli János-tanya 45.
Újalibunár-tanya 16.
Új-Bécs város 374.
Újfalu l. Torontálujfalu.
Újhely 133.
Új-major 37, 43, 47, 58.
Újorgován 24.
Újozora 133.
Újpécs 133, 323, 359.
Újsándorfalva 133.
Újszállás-major 132.
Újszállás pta 24.
Újszentiván 133, 305.
Újszentpéter 134.
Újszilasi pta 31.
Újszőlőtelep 128.
Új-tanya 24.
Újvár 135, 324.
Ulama basa 393.
ULászló I. 353.
Uászló II. 355.
Ulmer József 198.
Unka-major 47.
Urbán Andor 489.
Urbán család 128.
Urbán Gyula 195.
Urbán Iván 128. 500.
Urbárium 447.
Uzbasich család 70, 553.
Uzbasich Gáspár 36, 70, 553.
Uzdin l. Újozora.
Überlandi földek 437, 438, 442, 588.
Ünnepi szokások 146, 155, 165, 166.
Ürményháza 135.
Ürs pta 135.

Vajgyár 106.
Vakarcs Kálmán 593.
Valkány 135.
Válom bara 6.
Vámos Ignácz 249.
Vandálok 334.
Vangyel Géza 594.
Várady Imre dr. 508—510.
Várady Mihály 477, 482, 489.
Varga Ferencz 317.
Varkocs Tamás 392, 394.
Várkony József 229.
Vármegyeház égése 507.
Vármegyeház építése 494.
Várnai ütközet 353.
Várnay Imre 510.
Várszerkezetek 360.
Vásárhelyi Imre 46.
Vásárhelyi Pál 177.
Vásárok 246.
Vas- és fémipar 237.
Vasutas sztrájk 508.
Vasúti hálózat 250.
Vasútvonalak 512.
Vasvári béke 402.
Vaszics Koszta 61.
Vaszity Endre 507.
Vaudemont hg. 406.
Vécsey István 477.
Vécsey Tamás 488.
Vedresháza pta 101.
Vedres István 101.
Végh Lajos dr. 578.
Végszentmihály 135.
Vegyesházi királyok 346.
Vegyi ipar 239.
Vegyiszergyár 116.
Velika-Gréda pta 55.
Venczel 346.
Vendéglősipar 240.
Verba-major 101.

Veres testvérek 136.
Verseczi csatorna 9.
Vértessy Gyula 260.
Verzár Bogdán 450.
Veszelinovics Mihály 594.
Vesztegintézet 412.
Veteráni Frigyes 404, 405.
Vetésforgók 223.
Vetter Antal 459, 460, 465.
Vichmann Lajos 590.
Viczián Elekné 111.
Vidacs János 471.
Vidák Arzén dr. 594.
Viddin ostroma 350.
Vidits Lázár 475, 476, 477.
Vidor István és Miklós gazdasága 217.
Vig Dániel 593.
Világosi fegyverletétel 466.
Vilim János 590.
Vinczeér-tanya 20.
Vinczehidy család 553.
Vinczehidy Ernő dr. 299, 302, 502, 504, 507, 508, 510, 511, 518.
Vinczehidy Izsó gazdasága 218.
Virányi József 470, 476.
Viselet (népies), l. Ruházat.
Visszaállítás (vármegyei) 470.
Visszaállítás százéves fordulója 488.
Vizesgyáni család 136.
Vizesd 136, 321.
Vízhányó-tanya 46.
Vizigóthok 335.
Vizkelety Gusztáv 491, 493.
Vizkelety Ignácz 450.
Vízrajzi viszonyok 6.
Vízszabályozás és árvízvédelem 171—203.
Vízszabályozó társulatok 186.
Vízválasztók 6.
Vlád vajda 354.
Vlahovics György 590.
Vlaskalits Emil 196.
Vogel Dezső 594.
Vosching János 135.
Voxith-Horváth István 74.
Vörös Antal alnádor 428, 446.
Vörösistállópuszta l. Akácspuszta.
Vörös János 447.
Vöröss Sándor 446.
Vránova l. Aracs.
Vuchetich család 554.
Vuchetich Ödön 476.
Vuics János 113.

Wagner András 20.
Wagner Károly 199, 306.
Wagner Mátyás 85, 229.
Wagner Mátyás gazdasága 217.
Wagner Mihály 229.
Wagner Testvérek 137.
Waldbot Péter 446.
Wallis Olivier gr. 412.
Wartensleben gr. 432.
Wéber Fülöp 202.
Weiler Rezső 81, 199.
Weiler Rezső gazdasága 217.
Weiler Rezsőné 135.
Weiler-tanya 81, 135.
Weill Manó 138.
Weiszberger Marcell 116.
Weiszhut Lajos 131.
Weiterschan József dr. 594.
Wekerle László 298.
Wekerle Sándor 508, 510.
Welter-tanya 125.
Wenckheim József br. 176, 450.
Werbőczy István 356.
Weress Kelemen 229, 230.
Wiener Náthán 301.
Willer János 203.
Wimpfen család 554.
Wimpfen tábornok 422.
Windischgrätz hg. 462.
Wind János gazdasága 218.
Winterberg Gyula 326.
Wirth Ferencz-tanya 45.
Wittie Péter 321.
Wittigschlager E. 300, 301.
Wittigschlager Károly 300, 302.
Wittigschlager Lajos 301.
Woronieczky hg. 459.
Wosching György 85.
Wüchel József 114.
Wurmser huszárok 435.

Zab 225.
Zábrány-tanya 22.
Zádor István 299.
Zágrábi országgyűlés 441.
Zatkalik János 33.
Zecha Frigyes 493.
Zedwitz tábornok 422.
Zeller Keresztély 210.
Zentai győzelem 406.
Zichy Andorné gr. 106.
Zichy Andorné gr. gazdasága 216.
Zichy család 126, 554.
Zichyfalva 136, 326.
Zichy Ferencz gr. 428.
Zichy-Ferraris család 60, 67, 93, 114, 123.
Zichy Mária Feodora és Anasztázia uradalma 214.
Zimmer György 79.
Zoldi család 554.
Zoltán-major 16.
Zongor Zsigmond püspök 403.
Zurlo-San-Marco hgné uradalma 212.
Zvirner György 71.
Zsibova pta 124.
Zsidóháza 70.
Zsigmond király 350, 351.
Zsigmondfalva 137.
Zsiross l. Antalffy-Zsiros.
Zsiross József 124.
Zsiross Lajos 488, 490, 499, 593.
Zsivanovics-tanya 125.
Zsivkovics br. 429.
Zsófia-major 57.
Zsolnay Zsigmond 447.
Zsolnai-tanya 126.
Zsombék-pta 57, 104.
Zsombolya 137.
Zsombolyai járás 15.